

Masterscriptie Sociale Planologie

Tweede versie

Frank Josué Valetón - s1482661

Begeleider: Prof. Dr. G. De Roo

Groningen, 4 juni 2014

Esthetische kwaliteit in de gebouwde omgeving.

Voorwoord

Wat is een mooi straatbeeld? De subjectieve natuur van deze vraag doet twijfelen of er überhaupt een zinvol antwoord op te geven is. Maar velen voor mij hebben die vraag gesteld en daar ook antwoorden op gevonden. In deze scriptie breng ik het werk van een aantal van die auteurs bij elkaar, zodat het toegepast kan worden in een middel om straatbeelden in Nederland op esthetische kwaliteiten te kunnen beoordelen.

Kijkend naar de conclusies lijkt het antwoord voor de te hand liggen. En de case studies in deze scriptie bewijzen dat met de juiste mensen op de juiste plaats woonwijken gerealiseerd kunnen worden met straatbeelden die bijna iedereen zal waarderen. Toch worden er ook gebouwd die niet even mooi, of in visuele harmonie met hun omgeving zijn. Waaruit blijkt dat esthetiek in straatbeelden minder makkelijk is dan het lijkt.

Met het ontwikkelen van een eenvoudig toepasbaar middel om straatbeelden te toetsen op esthetische kwaliteit voor de bewoners draagt deze scriptie een steentje bij aan het tot stand komen van mooiere wijken. Het biedt een handvat om ontwerpen af te stemmen op de wensen van de mensen die er komen te wonen.

De criteria van deze toets komen uit de internationale literatuur. In drie case studies worden de uitkomsten van het literatuuronderzoek concreet gemaakt en in een Nederlandse context gepresenteerd. Bij de cases horen ook interviews, waarin Nederlandse stedenbouwende professionals vertellen hoe zij met esthetische kwaliteit bezig zijn in hun werk en hoe het kan dat de drie straatbeelden waar zij aan gewerkt hebben zo goed zijn geworden.

Het schrijven van deze scriptie is voor mij niet makkelijk geweest. In academisch opzicht is het met recht het moeilijkste onderdeel van het curriculum en ik hoop dan ook dat ik hiermee mijn bekwaamheid kan bewijzen. Toch was de grootste uitdaging het mentale aspect van deze grote en langdurige onderneming. Ik heb veel gehad aan het advies en de coaching van mijn oom Mathee Valeton en van Renée Wijnen, voormalig projectleider bij de gemeente Almere. Ook bij de universiteit kon ik rekenen op hulp, begrip en wijze raad. Hiervoor dank ik met name mijn scriptiebegeleider prof. dr. Gert de Roo en de studiebegeleiders van het Studenten Service Centrum.

Ik wil ook alle geïnterviewden danken voor de tijd en moeite die zij voor mij en mijn onderzoek hebben genomen en de interesse die ze hebben getoond. Naast de interviews heb ik ook ideeën aangereikt gekregen en suggesties voor boeken en artikelen. En stof tot nadenken over mijn toekomstige rol als sociaal planoloog. Hartelijke dank aan Renée Wijnen, Noud de Vreeze, Anita Blom, Peter Timmer, Haiko Meijer, Ashok Bhalotra, Geer Karman, Peter Heuvelink en Dana Ponec.

Samenvatting

Esthetiek is een heikel onderwerp, toch is kwalitatief onderzoek ernaar mogelijk en zinvol. In de omgevingspsychologie wordt al sinds de jaren 1960 geschreven over wat mensen het liefst zien in een woonomgeving. Mensen waarderen straatbeelden allemaal anders, maar hun voorkeuren zijn afhankelijk van hun opleiding, cultuur en sociale achtergrond. Dit maakt dat esthetische voorkeuren van mensen variëren, maar wel binnen een meetbare bandbreedte die door deze factoren bepaald wordt.

In de literatuur komt naar voren dat architecten en andere professionals vaak andere esthetische voorkeuren hebben voor gebouwen en straten dan mensen die niet met stedenbouw bezig zijn. Professionals kennen ook andere betekenissen toe aan vormen. Ook schrijven verschillende auteurs dat professionals slecht in staat zijn aan te voelen hoe een voor leken aangenaam straatbeeld eruitziet.

De factoren die bepalen in hoeverre het aanzien van een woonbuurt binnen een sociaal-culturele bandbreedte valt kunnen worden uitgedrukt met de term *likability*. Voor leken in westerse culturen maken de volgende vijf punten een straatbeeld likable:

- de aanwezigheid van groen en natuur;
- als er gebouwd is in herkenbare vormen en met traditionele materialen;
- voldoende complexiteit in vormen en details van de gevels;
- het ensemble van huizen en open ruimte vormt een samenhangend en overzichtelijk geheel;
- er zijn weinig versturende elementen, zoals auto's of zwerfvuil, zichtbaar.

Deze scriptie omvat een literatuuronderzoek en een empirisch onderzoek. Het literatuuronderzoek is een analyse van wat er bekend is over esthetische voorkeuren van mensen in de gebouwde omgeving. Het grootste deel van de besproken internationale literatuur komt uit de omgevingspsychologie.

Het empirische deel bestaat uit interviews met Nederlandse professionals in de ruimtelijke ontwikkelingssector en drie case studies naar straatbeelden in Nederlandse nieuwbouwwijken. In dit onderzoek wordt de theorie uit de literatuur in een Nederlandse context geplaatst en verduidelijkt met voorbeelden uit de praktijk.

Bij de geïnterviewde Nederlandse professionals is er sprake van een beroeps cultuur, in lijn met de bevindingen uit de literatuur. Zij onderscheiden zich van leken in de manier waarin op zij onderling over esthetiek en ruimtelijke kwaliteit praten. In tegenstelling tot wat de literatuur aanwijst weten de geïnterviewde professionals in deze scriptie wel wat leken likable vinden en werken zij er bewust aan dit in hun werk te realiseren. Ze passen echter de criteria van *likability* daarbij niet expliciet toe.

De drie straatbeelden in de case studies hebben alle een goede likability. De geïnterviewden hebben deze cases ook aangewezen als voorbeelden van geslaagde projecten. Zij noemen de volgende vier punten als succesfactoren voor het realiseren van straatbeelden met een goede likability:

- goede communicatie en samenwerking tussen alle betrokken professionals. Hiermee kan de inbreng van iedere professional het totale plan versterken;
- betrokkenheid van begin tot eind van bij het hele project van enkele dezelfde mensen;
- professionals die de wensen van de bewoners aanvoelen en werken aan een goede woonbeleving voor leken;
- het benutten van bestaande kwaliteiten van de omgeving voor de nieuwbouw.

De geïnterviewde professionals geven aan dat om een likable straatbeeld te realiseren, een goed onderliggend stedenbouwkundig plan nodig is en dat alle betrokken partijen samen moeten werken in de geest en de beeldtaal van dat plan. De projectleiding moet zorgen dat iedereen zich daaraan houdt. Factoren die de likability van toekomstige projecten bedreigen zijn compromissen in stijl en kwaliteit en professionals die zich onvoldoende realiseren wat leken willen in hun straatbeeld.

De Nederlandse vakwereld van architecten, stedenbouwkundigen en planologen kan baat hebben bij meer kennis uit de omgevingspsychologie. Maar het interpreteren ervan en het vertalen naar de eigen wetenschapstak is niet eenvoudig. Het woord likability, of een alternatief met dezelfde inhoud, toevoegen aan het vakjargon in Nederland kan helpen om esthetiek vanuit het perspectief van de gebruiker een duidelijker plaats te geven in het ontwerp en de ontwikkeling van woonbuurten. Het toepassen van de vijf bepalende factoren zal bijdragen aan een gunstige woonbeleving van bewoners.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
1. Inleiding	6
2. Literatuuronderzoek	10
3. Theoretisch Kader	25
4. Interviews met professionals	34
5. Case Almere	42
6. Case Amersfoort	51
7. Case Haarlem	60
8. Conclusies	71
9. Aanbevelingen	74
10. Referenties.....	80
11. Bijlagen.....	83

1. Inleiding

1.1 Wat is mooi?

Een wetenschappelijk onderzoek naar de esthetische kwaliteit van een straatbeeld. Wie zich afvraagt hoe iemand objectief wil vaststellen wat bepaalt wanneer een omgeving mooi is, bevindt zich in goed gezelschap. Alle professionals die voor deze scriptie zijn geïnterviewd hebben op enig moment diezelfde vraag gesteld. En ook in de literatuur wordt genoemd dat deze bedenking veel wordt gehoord (Nasar, 1998; Hanyu, 2000; Dijkstra, 2001; Zhang en Lin, 2011). Heeft het dan zin om te onderzoeken wat de meeste mensen mooi of lelijk vinden in een woonomgeving?

De stedenbouwkundige Jack Nasar (1998) laat zich hier stellig over uit. Hij schrijft dat het zeker zinvol is om dit ogenschijnlijk subjectieve onderwerp te bestuderen, omdat de esthetische kwaliteit van een stad krachtige emoties kan oproepen bij mensen. Hij beschrijft bovendien hoe het mogelijk is hier onderzoek naar te doen dat betrouwbare en bruikbare resultaten oplevert. Gebaseerd op dergelijk onderzoek beschrijft deze scriptie de factoren die een woonomgeving aangenaam maken, hoe mooie en prettige straatbeelden tot stand komen en waarom een esthetisch goede omgeving van belang is voor mensen.

Als het onderwerp van deze scriptie in één woord samengevat moet worden dan is dat 'likability'. Het drukt uit hoe *like-able* een omgeving is. Hoe leuk, mooi, prettig of schoon de omgeving overkomt op wie er op dat moment is. Meer dus, dan mooi of lelijk. Deze term van Nasar is een verzamelbegrip dat hij gebruikt om alle zachte eigenschappen van een omgeving te vangen; de eigenschappen die moeilijk te kwantificeren zijn (Nasar, 1998). Het woord komt door deze hele scriptie terug. In het theoretisch kader (hoofdstuk 3) wordt het uitgebreid beschreven en toegelicht.

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Deze scriptie is het resultaat van een onderneming die een antwoord op een onderliggende vraag dichterbij moet brengen. De vraag, die bepalend was voor de keuze voor het onderwerp, is deze: "Waarom hebben sommige straatbeelden een betere likability dan andere?"

Om een inhoudelijk antwoord op die vraag te krijgen is het allereerst van belang om na te gaan welke kennis er in de academische wereld is te vinden over de esthetische kwaliteit van straatbeelden en de invloed daarvan op de bewoners en gebruikers van de straat. Daarom is een literatuuronderzoek uitgevoerd met als hoofddoel de eerste twee onderzoeksvragen te beantwoorden.

- Wat is er bekend over esthetiek in de ruimtelijke planning?
- Welke betekenis heeft de esthetische kwaliteit van een omgeving voor haar bewoners en gebruikers?

De eerste uitkomst was dat er in de omgevingspsychologie veel over deze en aanverwante onderwerpen is gepubliceerd. Eén van de meest gevonden bevindingen in de literatuur binnen die wetenschapstak is dat leken en professionals verschillend naar de gebouwde omgeving kijken (Devlin en Nasar, 1989). Deze professionals werken in de architectuur, stedenbouw en verwante beroepen. Leken zijn alle mensen die geen opleiding of werkervaring hebben in architectuur, planologie of ruimtelijke ontwikkeling. Een andere was dat al verschillende onderzoekers zich gebogen hadden over de kwestie wat bepaalt in een omgeving hoezeer deze door de gebruikers ervan gewaardeerd wordt (Akalin et al., 2008; Leslie en Cerin, 2008; Lindal en Hartig, 2012; Hanyu 2000). Dit leidde naar de volgende twee vragen:

- Wanneer is een straatbeeld likable?
- Hoe verschillen leken van professionals in hun beleving van de likability van een omgeving?

De kennis die tevoorschijn komt uit de antwoorden op de bovenstaande vragen biedt uitstekende handvatten voor een empirisch onderzoek naar esthetiek in de ruimtelijke planning in Nederland. Om in beeld te krijgen welke plaats het concept likability heeft bij vakmensen in ruimtelijk ontwerp en ontwikkeling, zijn in de interviews en case studies antwoorden gezocht op deze vragen:

- Hoe denken professionals in Nederland over esthetiek en ruimtelijke kwaliteit?
- Met welke woorden en begrippen praten professionals in Nederland met elkaar en met leken over esthetische kwaliteit?

en op zoek naar mogelijke gevolgen van de verschillen in voorkeuren tussen professionals en leken:

- Wat is er van plannen en intenties van professionals in fysieke straatbeelden terug te vinden?

Het onderzoek is afgebakend tot het tot stand komen van woonbuurten met een goede likability. Daarbij is het empirische deel opgezet om de bevindingen uit de literatuurstudie te verduidelijken en in een Nederlandse context te plaatsen.

1.3 Het onderzoek

Het onderzoek in deze scriptie bestaat uit twee delen. Een literatuuronderzoek en empirisch onderzoek. Het literatuuronderzoek is de basis van deze scriptie. Het is een uitgebreide verkenning van wat er internationaal bekend is over de esthetische voorkeuren van mensen met betrekking tot woonomgevingen en het belang van likable straten voor bewoners. Voor het grootste deel komt de onderzochte literatuur uit de omgevingspsychologie. Een kleiner deel komt uit boeken en tijdschriften uit andere wetenschappelijke disciplines, zoals sociale geografie en bouwkunde. Het literatuuronderzoek wordt beschreven in hoofdstuk 2 van deze scriptie. Het is ook de grondslag van hoofdstuk 3, het theoretisch kader.

Het empirische onderzoek bestaat uit drie case studies en zeven interviews met in totaal negen Nederlandse professionals in de ruimtelijke ontwikkeling. In deze interviews zijn zij ondervraagd over hun visie op esthetiek en ruimtelijke kwaliteit en hoe zij in de praktijk werken aan het ontwerpen en realiseren van straatbeelden met een goede likability.

In de case studies speelt het begrip straatbeeld een centrale rol. Het straatbeeld is het ruimtelijke schaalniveau waarop de likability van de drie cases is beschreven en geanalyseerd. Het ligt voordehand om likability te bestuderen op dit schaalniveau, omdat het straatbeeld in een stedelijke omgeving is wat iemand vanaf één punt ziet van zijn of haar omgeving (Lindal en Hartig, 2012). Het omvat een straat, de huizen die eraan staan en wat er op de voorgrond te zien is aan groen, bestrating en auto's. De huizen bakenen het straatbeeld af, doordat ze het grootste deel van de omgeving erachter afschermen.

De drie cases liggen in Almere Buiten, Amersfoort Vathorst en de binnenstad van Haarlem. Voor het onderzoek zijn de straatbeelden in kwestie en de omgevingen ervan bezocht, gefotografeerd en beschreven. Daarbij zijn deze op basis van de operationele criteria uit het theoretisch kader geanalyseerd en is de likability van de straatbeelden beoordeeld. De cases worden ieder individueel besproken in de hoofdstukken 5, 6 en 7.

Met de professionals zijn diepte-interviews gehouden van circa een uur. Dit is een methode die past bij complexe vragen, waarin visie, motivatie en drijfveren worden doorgrond (Valentine, in: Flowerdew en Martin, 2005). Het waren semi-gestructureerde interviews. De geïnterviewden kregen vooraf de vragen toegestuurd en een toelichting op het begrip likability, zoals dat in deze scriptie gebruikt wordt. Maar deze vragelijsten waren niet leidend in het interview; meer een hulpmiddel om te zorgen dat alle onderwerpen besproken werden en dat de inhoud van de verschillende interviews consistent was. De professionals hebben steeds hun eigen woorden gebruikt en vanuit hun eigen positie verteld. Uit hun antwoorden op de vragen en de context van de interviews kon worden geanalyseerd welk vakjargon ze gebruiken en hoe zij zich positioneren ten opzichte van vakgenoten en leken.

De professionals zijn benaderd via *gatekeepers* en *snowballing* (Valentine, in: Flowerdew en Martin, 2005). Voor de interviews zijn professionals benaderd met een ingang bij een geslaagd project, dat binnen het onderzoek van deze scriptie als case study bestudeerd kon worden. Met behulp van informatie van de eerste geïnterviewde(n) zijn andere professionals gevraagd, die ook bij de case betrokken waren. Zo zijn voor de drie cases twee interviews afgenomen.

Zes van de interviews hebben ook betrekking op de case studies. De professionals die voor de cases zijn geïnterviewd en voor het bredere empirische onderzoek zijn Renée Wijnen, voormalig projectleider bij de gemeente Almere; Haiko Meijer van Onix architecten in Groningen; Noud De Vreeze, stadsarchitect van Amersfoort; Ashok Bhalotra, stedenbouwkundige bij KuiperCompagnons in Rotterdam; Geer Karman en Peter Heuveling van AM Vastgoed in Utrecht en Dana Ponec, van Dana Ponec Architecten in Amsterdam. Zonder betrekking tot één van de cases zijn Peter Timmer en Anita Blom van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed te Amersfoort geïnterviewd. Zeven interviews zijn met één persoon gehouden; Blom en Timmer en Karman en Heuvelink zijn in tweetallen geïnterviewd. De uitkomsten van de interviews zijn verwerkt in hoofdstuk 4, en in de case studies in hoofdstukken 5, 6 en 7.

Het empirische deel van dit onderzoek is bedoeld als voorbeeld en ter verduidelijking van de in het literatuuronderzoek besproken concepten. Hiervoor is voor case studies gekozen. (Baxter, in: Hay (ed.), 2010). Hiermee wordt een concreet beeld geboden bij het concept likability en worden de mogelijkheden van onderzoek naar esthetiek in de praktijk verduidelijkt. Het empirische onderzoek is ook een kleinschalige verkenning van de uitkomsten van het literatuuronderzoek die betrekking hebben op professionals in een Nederlandse context.

Voor het standpunt van leken is uitgegaan van het literatuuronderzoek. Op basis daarvan is het theoretisch kader opgesteld, waarin likability vanuit een lekenstandpunt is vevat in vijf operationele criteria. Het Nederlandse werk van Dijkstra (2010) en De Vreeze (1993) sluit aan bij de conclusies uit de internationale literatuur; grond om dat ook op Nederland toe te passen. Met de operationele criteria van likability zijn de straatbeelden in de case studies geanalyseerd; de interviews geven inzicht in hoe de professionals werken aan het realiseren van likability voor de bewoners en gebruikers van hun projecten.

Een meer uitgebreide toelichting op de gebruikte methoden is opgenomen als bijlage. In de bijlagen zijn ook transcripties van de interviews opgenomen.

In de conclusie worden de bevindingen uit het literatuuronderzoek en de interviews geanalyseerd en geduid. Aansluitend aan de conclusie is een paragraaf opgenomen met een beschouwing over de toegevoegde waarde van omgevingspsychologie voor planologie in Nederland, ervaringen van de geïnterviewde professionals over hoe tot goede likability te komen bij bouwprojecten en suggesties voor vervolgonderzoek.

2. Literatuuronderzoek

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk is een bundeling van literatuur die internationaal is verschenen over esthetiek en kwaliteit van straatbeelden, de invloed daarvan op mensen en de verschillen in de beoordelingen van omgevingen tussen professionals en leken. In acht thema's wordt besproken wat verschillende auteurs schrijven, waarmee een breed overzicht wordt gevormd over alle voor deze scriptie relevante onderwerpen, in de context van de publicaties waar ze uit komen. Hierbij wordt ook ingegaan op verschillende manieren waarop esthetiek en de beleving van ruimte worden onderzocht.

De bevindingen uit het literatuuronderzoek vormen de basis van het theoretisch kader, dat het volgende hoofdstuk vormt. Daarin worden de belangrijkste bevindingen uit de literatuur voor deze scriptie samengebracht en gedestilleerd tot operationele criteria van likability en een conceptueel model. Het theoretisch kader is het raamwerk van waaruit het empirisch onderzoek is opgezet en waarbinnen het is uitgevoerd. De literatuur die hier wordt beschreven vormt daarmee ook de basis voor de interviews en de case studies.

In de omgevingspsychologie is een rijk oeuvre gepubliceerd over vraagstukken die betrekking hebben op het onderzoek in deze scriptie; daarom volgt in dit hoofdstuk eerst een stuk over de achtergrond van deze wetenschap. Vooral Amerikaanse onderzoekers hebben zich in dit veld bewezen als productieve schrijvers. De Poolse Maria Lewicka heeft in 2011 een overzicht gepubliceerd van artikelen in wetenschappelijke tijdschriften. Zij noemt met name het *Journal of Environmental Psychology* en *Environment and Behavior* als belangrijke bronnen van onderzoek naar de relatie tussen mensen en plaatsen.

2.2 omgevingspsychologie

De grootste bron van onderzoek naar de beleving en waardering van woningen, straten en buurten door leken zijn de werken van omgevingspsychologen. Omgevingspsychologie is de studie van interactie tussen mensen en hun omgeving (Gifford, 2007). Wetenschappers uit deze tak leggen in hun studies de nadruk op individuen of kleine groepen mensen. Hierin onderscheidt de discipline zich van de sociale geografie en daaraan verwante wetenschappen. Ook daarin speelt de verhouding die mensen met hun omgeving hebben een centrale rol (Knox & Marston, 2007). Maar een belangrijk verschil tussen sociale geografie en omgevingspsychologie is de schaal waarop de meeste onderzoeken worden gedaan. Sociaal geografen en sociaal planologen richten zich in de regel op grotere gebieden en hoe die van invloed zijn

op groepen mensen. Niet zozeer de verschillen in beleving van één plaats tussen individuen is hun speerpunt, maar meer de verschillen in de beleving van verschillende plaatsen door een groep mensen, of de beleving van een plaats door verschillende groepen mensen.

De eerste die in een publicatie de term omgevingspsychologie gebruikte "*environmental psychology*" (Gifford, 2007; p. 4) was Egon Brunswik (1903 – 1955). Brunswik formuleerde het eerste uitgangspunt in de omgevingspsychologie dat Gifford (2007) noemt. Het is de aanname dat reacties van mensen op hun omgeving worden veroorzaakt door signalen die afzonderlijke elementen van de omgeving afgeven. Deze signalen komen echter niet allemaal even sterk binnen bij een voorbijganger en ze worden ook niet allemaal even zwaar gewogen. Mensen stellen hierin prioriteiten, om niet te bezwijken aan een overdaad aan nieuwe informatie. De belangrijkste criteria op basis waarvan signalen prioriteit krijgen zijn volgens Gifford (2007) de waarschijnlijkheid dat een signaal klopt en dat het relevant is. Omdat dit filteren deels een aangeleerd proces is, interpreteren mensen uit eenzelfde cultuur visuele prikkels op vergelijkbare manieren (Kaplan, 1979; Nasar, 1998).

De kern van de omgevingspsychologie is de studie naar en het beschrijven van hoe mensen hun omgeving waarnemen en beleven. "*Environmental perception*" noemt Gifford (2007, p. 23). Omdat beleving een proces is, waarbij talloze factoren bewust en onbewust invloed uitoefenen op mensen, bestuderen de meeste psychologen hun proefpersonen in gecontroleerde omgevingen. Dit maakt het mogelijk de invloed van andere factoren dan de variabele die de onderzoeker in kwestie wil testen te manipuleren en te controleren. Hier komt een van de belangrijkste verschillen tussen de omgevingspsychologie en de meeste andere psychologische disciplines naar voren.

Omgevingspsychologen bestuderen hun proefpersonen juist in de context van de omgeving, omdat ze het geheel van mens, omgeving en de interactie daartussen willen vastleggen. De omgevingspsycholoog kijkt niet alleen naar de reactie van zijn subject op diens omgeving. Hij beschouwt subject en omgeving als een geheel en bestudeert hoe het subject zich als deel van een bepaalde omgeving manifesteert. Op basis daarvan beoordeelt een omgevingspsycholoog een landschap of straatbeeld op kwaliteit als geschikte gebruiks- of verblijfsruimte.

Gifford (2007) maakt in de beleving van ruimte onderscheid tussen praktische en esthetische doelen. Er is in de omgevingspsychologie veel onderzoek naar esthetische beleving van stedelijke landschappen gedaan, maar in het dagelijks leven letten mensen ook op praktische elementen, zoals de nabijheid van bedrijven en winkels, of ontsluitingswegen. De uitdaging die Gifford daarom ziet voor de omgevingspsychologie is om alle invloeden die iemand krijgt vanuit zijn omgeving te in kaart te brengen. Dat wil zeggen hoe iemand zowel de praktische als de esthetische aspecten van een omgeving

waardeert. Voor het inrichten van woonwijken houdt dit in dat ontwerpen likability moeten verenigen met bereikbaarheid en andere meer praktische ruimtelijke kwaliteiten.

2.3 Onderzoek naar esthetiek

Het centrale thema van deze scriptie is het vaststellen van wat wordt verstaan onder een esthetisch goede omgeving. De vraag wat een straatbeeld mooi maakt is een controversiële, getuige de uitspraken hierover in de interviews van onder meer Wijnen (2013), De Vreeze (2013), Blom en Timmer (2013) en Ponec (2013) over het onderwerp van deze scriptie. Ook in de literatuur wordt de controverse rond de vraag wat wel of niet mooi is veel genoemd. Onder meer Nasar (1998), Hanyu (2000), Dijkstra (2001) en Zhang en Lin (2011) schrijven in de inleidingen van hun publicaties dat dit onderwerp stof doet opwaaien en dat er getwijfeld wordt aan de zin en het nut van het zoeken naar een antwoord. Zoals Nasar (1998, p. 22) schrijft: “Can we scientifically study something as apparently subjective or qualitative as community appearance, evaluation, and meaning?”

Zijn antwoord is ja. Het beantwoorden van deze vraag is zinvol, omdat het wel degelijk mogelijk is er op basis van kwalitatief onderzoek een gedegen antwoord op te geven (Stamps, 1989; Nasar, 1998; Zhang en Lin, 2011). En daarnaast is een likable omgeving van belang voor de kwaliteit van leven van wie er wonen (Stamps, 1989; Leslie en Cerin, 2008; Zhang en Lin, 2011), waarmee ook de noodzaak van onderzoek daarnaar wordt onderstreept.

Over de ogenschijnlijke subjectiviteit van de beoordeling van omgevingen schrijven Stamps en Nasar (1997) dat er bij de verschillende studies die ze beiden hebben gedaan naar esthetische voorkeuren in gebouwen grote consensus heerst onder de proefpersonen. Met andere woorden, mensen vinden veelal hetzelfde mooi, minder mooi of niet mooi. Niet de persoonlijke voorkeuren van de proefpersoon zijn de sterkste determinant, zeggen Stamps en Nasar (1997), maar aanwijsbare elementen in het beeld van de omgeving. Daarmee geven zij aan dat het mogelijk is te beschrijven wat mensen het meest waarderen in een straatbeeld.

2.4 Het belang van esthetiek in het straatbeeld

Hoe hun huis en de directe omgeving daarvan eruitzien is van belang voor het welbevinden van mensen. Hur, Nasar en Chun (2010) noemen de beleefde esthetische kwaliteit als een van de belangrijkste factoren die bepalen hoe tevreden bewoners zijn met hun buurt. Mensen hechten emotionele waarde aan hun omgeving en identificeren zich ermee (Akalin et al., 2008; Lewicka, 2011; Zhang en Lin, 2011); ze voelen zich met hun eigen buurt verbonden. Daarnaast is de esthetische kwaliteit van de omgeving van

invloed op de gezondheid van mensen (Leslie en Cerin, 2008; Hanyu, 2000). De filosofen Heidegger (1962) en Norberg-Schulz (1979) drukken het belang van de directe woonomgeving van iemand uit door de gedachte te verwoorden dat een gevoel van plaats een natuurlijke toestand is van het menselijk wezen. Wonen is een essentieel onderdeel van het zijn (Norberg-Schulz, 1979).

Mensen hechten zich aan hun woonomgeving en passen deze aan, opdat die zo goed mogelijk voldoet aan hun wensen en hun cultuur (Nasar, 1998). Als voorbeeld voor een uiting van cultuur, noemen Akalin et al. (2008) het al of niet plaatsen van een hek of een andere afscherming van het eigen erf. Meestal begint het verbeteren van de eigen omgeving bij het huis, maar daar laten eigenaren het vaak niet bij. Mensen richten hun tuin in en verbouwen hun huis naar hun wensen en voorkeuren. Niet alleen om het huis aan hun veranderende wooneisen aan te passen, maar ook uit esthetische overwegingen of om meer status te verwerven. Zodat hun huis en tuin populair uitgedrukt mooier en indrukwekkender worden. De tijd en moeite die huiseigenaren hieraan besteden kan volgens Akalin et al. (2008) gezien worden als een sterke aanwijzing voor het belang dat mensen hebben bij een kwalitatief goede woonomgeving. De mate van hechting aan de eigen woonomgeving groeit bovendien met de woonduur (Akalin et al., 2008; Zhang&Lin, 2011).

Het belang van een woonomgeving met een goede likability wordt verder duidelijk in een onderzoek van Leslie en Cerin (2008). Zij concluderen in hun onderzoek dat mensen zich gelukkiger en gezonder voelen in een mooiere omgeving. In hun onderzoek schrijven ze over het verband tussen de waarneming van de lokale omgeving en de tevredenheid met de eigen buurt. Zij stellen dat er bewijzen zijn voor een verband tussen eigenschappen van de buurt (zoals voorzieningen, groen, criminaliteit of verkeer), de tevredenheid met de buurt en de zelf bevonden geestelijke gezondheid, zoals de respondenten uit het onderzoek dat op een formulier invulden.

De criteria van likability komen ook in hun onderzoek terug. De beleefde esthetiek van een buurt en de aanwezigheid van groen worden in een positief verband gebracht met alle aspecten van *neighbourhood satisfaction* die Leslie en Cerin (2008) onderscheiden. Daarnaast noemen zij gemengd grondgebruik, architectonische diversiteit, verkeersveiligheid en opnieuw groen en esthetiek als eigenschappen van een buurt die een positief verband hebben met de factor veiligheid en *walkability*. Daarentegen hebben volgens Leslie en Cerin (2008) met name verkeer en (beleefde) criminaliteit een ongunstig effect op de zelf bevonden gezondheid.

Daarnaast noemen Leslie en Cerin (2008) ook sociaal kapitaal als een factor met een gunstige uitwerking op de geestelijke gezondheid. Dit sluit aan bij Hanyu (2000) die een gunstig effect toeschrijft aan binding met de buurt voor het welzijn van de bewoners ervan en die daarvoor ook de term sociaal kapitaal gebruikt.

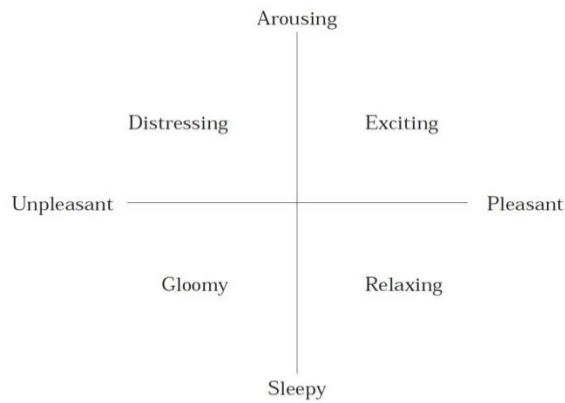
Vanwege het belang van likability dat zij aan woonomgevingen toekennen, zeggen Leslie en Cerin (2008) dat planologen en ruimtelijk ontwerpers, maar ook beleidsmakers op het gebied van sociaal kapitaal en geestelijke gezondheid er goed aan doen de beleving van de ruimte door de bewoners in acht te nemen. Het is wenselijk om buurten te plannen die hoog scoren op tevredenheid, omdat dit de gezondheid van de bewoners beïnvloedt.

2.5 Het vormen van belevingen van plaatsen

Mensen verbinden betekenissen aan plaatsen, wat bepalen is voor hoe ze een omgeving beleven. Gifford (2007) schrijft over hoe de beleving van een plaats bij mensen wordt gevormd. Hij onderscheidt zes soorten indrukken, die mensen opdoen en verwerken om tot een beleving van een plaats te komen. Zonder uit te sluiten dat er meer soorten kunnen bestaan. Het gaat om:

- beschrijvingen,
- evaluaties,
- oordelen van schoonheid,
- emotionele reacties,
- betekenissen,
- risico's.

Voor een deel overlappen deze soorten indrukken, of werken ze onderling versterkend. Bijvoorbeeld, als iemand een bepaalde stad mooi vindt, zal hij of zij ook geneigd zijn die stad ook op andere fronten goed te vinden en er een grotere persoonlijke betekenis aan toe te kennen. Evengoed kan het ook andersom werken. Een plaats kan ook een sterke betekenis hebben omdat iemand er een slechte herinnering aan heeft. Hoewel de verschillende betekenissen dus vaak een onderling verband hebben, moeten ze toch apart van elkaar beschouwd worden. In het model van Russell (figuur 2.01) wordt weergegeven hoe mensen een plaats kunnen afhankelijk van hoe de indrukken elkaar beïnvloeden. Zo is te zien dat opwindend ('arousing') in een gunstige combinatie van indrukken spannend ('exciting') kan zijn, maar in een ongunstige situatie ook kan leiden tot een verontrustende of enge ('distressing') beleving van een plaats.

Figuur 2.01: model van de determinanten van beleefde eigenschappen van een omgeving. Bron: Russell (1988), in: Nasar (1997).

Gifford baseert zich deels op werk van Kenneth Craik in onderstaande drie factoren die hij onderscheidt als determinanten van hoe mensen de invloed die een bepaalde omgeving op ze heeft beschrijven en hoe een onderzoeker deze kan interpreteren en begrijpen.

1. Eigenschappen van de waarnemers.

Dit kan soms een representatieve doorsnede van de bevolking zijn, of in andere gevallen een specifieke subgroep. Een subgroep bestaat bijvoorbeeld uit experts of professionals, zoals planologen of architecten. Of mensen uit een groep die specifieke eisen stelt aan de inrichting van een omgeving, zoals gehandicapten, gezinnen met jonge kinderen, ouderen of studenten. En tot slot mensen met specifieke karaktertrekken zoals extraverten of juist introverten.

2. Presentatie van de *Environment Displays*.

Dat is de term die Gifford(2007) gebruikt om het geheel aan elementen dat samen een omgeving vormt te bevatten. Het maakt uit hoe iets gepresenteerd wordt. Of ondervraagden ergens in levenden lijve zijn geweest, of zij er een maquette of simulatie van hebben gezien, of een film of foto's. Echter indien het beeldmateriaal goed genoeg is, zijn de effecten van verschillen tussen environment displays niet zo groot dat het de uitkomsten van een onderzoek significant verandert (Gifford, 2007). Hierin zit hij op één lijn met onder meer Nasar (1985, 1988) en Lindal en Hartig (2012) die ook stellen dat kleurenfoto's en kleurenfilms vergelijkbare reacties oproepen als een bezoek aan de omgeving die onderzocht wordt. Met de tijd zijn de mogelijkheden om ruimtelijke ervaringen te simuleren uiteraard sterk verbeterd. Eind jaren 1960, toen Craik zijn werk deed, waren er minder goede middelen om situaties te verbeelden dan bijvoorbeeld de digitaal geproduceerde straatbeelden van Lindal en Hartig (2012).

3. Het belang van vraagstelling en de gevraagde vorm van beschrijvingen.

Om zeker te weten dat een onderzoeker de antwoorden begrijpt die de ondervraagde geeft, is het van belang dat de ondervraagde begrijpt wat er gevraagd wordt en de onderzoeker precies weet hoe hij de antwoorden moet interpreteren. Daarom moet een onderzoeker woorden en begrippen te kiezen die de ondervraagde begrijpt en zelf ook zou gebruiken.

Een onderzoeker kan als hij of zij voldoende weet van deze drie factoren beredeneren waarom iemand een fysieke omgeving, of een (digitale) weergave daarvan, op een bepaalde manier beleeft. Hij of zij kan de beschrijving van een proefpersoon of een groep proefpersonen herleiden naar specifieke elementen in het onderzochte straatbeeld. Daarmee kunnen de resultaten van een onderzoek naar de beleving van een straatbeeld op twee manieren geëxtrapoleerd worden: Ten eerste kan een onderzoeker voorspellen hoe een ander straatbeeld beleeft zal worden door de proefpersonen of een vergelijkbare groep mensen. Ten tweede kan hij of zij voorspellen welke effecten veranderingen in het onderzochte straatbeeld zullen hebben op de beleving ervan door de proefpersonen.

2.6 Illusies in belevingen

Er is volgens Gifford (2007) veel onderzoek gedaan naar afwijkingen tussen belevingen van mensen en de fysieke werkelijkheid. Zowel in de stad als in de natuur. Enkele voorbeelden van situaties waar dit betrekking op heeft zijn: een route lijkt langer naarmate er meer bochten of kruisingen in zitten; in een pad met veel bochten en weinig overzicht raken de mensen het gevoel kwijt van de richting waarin ze lopen; bij mist lijken objecten in het landschap, zoals bomen en heuvels, verder weg en groter te zijn dan ze in het echt zijn. Het 'vals plat' is een populair begrip dat dit effect ook illustreert. Kaplan (1979) schrijft dat lichte hellingen 'verkeerd' of als horizontaal kunnen worden ervaren. In de gebouwde omgeving komt het ook voor. Kamers lijken bijvoorbeeld kleiner als het vloeroppervlak vierkant is dan wanneer het een rechthoek betreft. En afstanden naar *landmarks* toe lijken groter te zijn dan afstanden ervan af.

De laatste twee voorbeelden maken duidelijk dat het daadwerkelijk van belang is met dergelijke effecten rekening te houden bij het ontwerp van steden en wijken. Hoewel het om illusies gaat, is de invloed ervan op de ervaringen van mensen echt en dat werkt door in hun gevoel en gedrag (Russell, 1988). Het ontwerp van woningen en buurten kan bijdragen aan het gevoel van status, beklemming, overbevolking en andere psychische aspecten van het gebruik van een ruimte of plaats.

Niet alleen optische illusies verstoren de belevingen van mensen. Ook andere signalen uit de omgeving

zoals geluid hebben effect op degenen die er verblijven of bewegen. Dit kan grote gevolgen hebben. In een lawaaiige omgeving zijn voetgangers en fietsers bijvoorbeeld geneigd minder op het verkeer om hen heen te letten (Gifford, 2007). In ieder geval maakt het verder duidelijk dat de beleving van plaatsen en ruimte een complex fenomeen is, dat wordt gevormd door meer dan alleen de fysieke eigenschappen van een omgeving.

Verwachtingspatronen van mensen zijn ook van belang om te begrijpen hoe mensen hun belevingen en oordelen vormen. Stamps en Nasar (1997) schrijven dat mensen gebouwen beter waarderen als deze overeenkomen met hun kennis van, ervaring met en verwachting van gebouwen met een bepaalde functie en status.

Het is echter niet per se zo dat gebouwen het best gewaardeerd worden als ze volledig aansluiten bij de kennis en verwachtingen die iemand heeft. De waardering voor gebouwen die in beperkte mate afwijken van het verwachtingspatroon van de gebruiker is vaak het hoogst. Kleine afwijkingen ten opzichte van de verwachtingen maken een gebouw exotisch en wekken interesse op. Deze constatering gebruiken Stamps en Nasar (1997) om te verklaren waarom zowel de bewoners van een Australische woonwijk als die van een Amerikaanse de huizen aan de andere kant van de wereld mooier vonden, toen hun gevraagd werd hun eigen woonwijk met die andere te vergelijken.

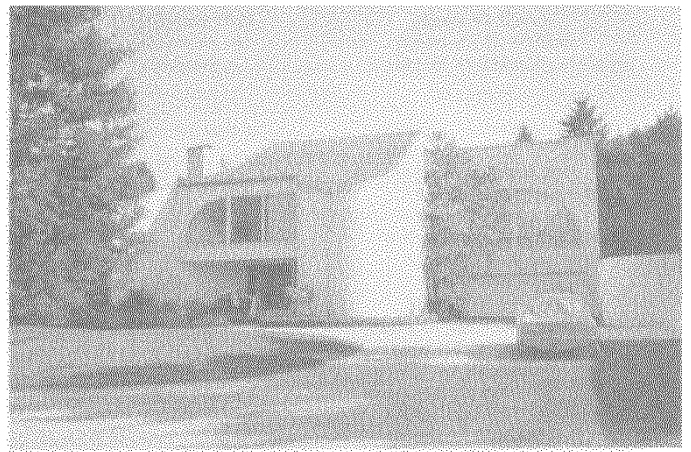
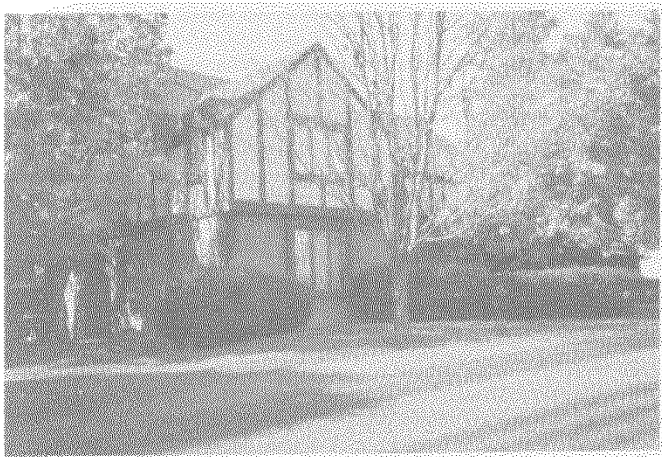
2.7 Verschillen tussen architecten en leken

Gifford, Hine, Muller-Clem en Shaw (Gifford et al., 2002) schrijven dat al sinds de jaren '60 onderzoek wordt gedaan naar de verschillen in waarneming en esthetische beoordeling tussen architecten en niet-architecten. Het is in deze scriptie al eerder genoemd; het is één van de belangrijkste uitgangspunten van het empirische onderzoek. Deze paragraaf beschrijft het onderzoek waarop deze bevinding gebaseerd is. Het is in veel onderzoeken naar voren is gekomen, zoals blijkt uit het onderstaande overzicht. Hier worden deze onderzoeken gepresenteerd en enkele verklaringen voor (delen van) deze verschillen behandeld.

Verschillen in de beleving van leken of buitenstaanders en die van professionals en betrokkenen komen over het algemeen veel voor, in ieder geval in de kunstwereld. Echter geldt voor architectuur dat dit anders benaderd en gepraktiseerd moet worden dan andere kunstvormen. Architectuur raakt iedereen. De meeste kunst kan door wie het niet bevalt vermeden worden, architectuur niet. En als het er eenmaal is blijft het meestal lang staan.

Een voorbeeld waaruit blijkt dat leken en professionals de gebouwde omgeving verschillend beoordelen

is dat professionals in gevels van huizen vooral houden van duidelijkheid, wat in hun ogen voortkomt uit het gebruik van strakke lijnen en vormen. Leken daarentegen waarderen gevels met meer complexiteit (Gifford et al., 2002). De twee foto's uit het boek van Nasar (1997) in figuur 2.02 laten hier een voorbeeld van zien. En dit gaat verder dan alleen waardering: de mate waarin beide groepen een gebouw als origineel of betekenisvol beoordelen wordt ook bepaald door deze factoren. Architecten noemen 'duidelijke' en 'pure' gebouwen origineel en betekenisvol. Terwijl leken complexe gebouwen met veel ornamenten origineel en betekenisvol vinden.

Figuur 2.02: Scans van de foto's die Nasar (1997) gebruikt als voorbeelden van populaire (links) en hoge architectuur. Foto's: Jack Nasar.

Als groepen architecten en groepen leken gebouwen esthetisch moeten waarderen, zijn ze het binnen de groepen in grote mate eens over welke gebouwen ze meer of minder likable vinden. Tussen de groepen echter, bestaan er grote verschillen. Dit blijkt uit een onderzoek getiteld 'The beauty and the beast' uit 1989. Hierin lieten Devlin and Nasar foto's van 40 gebouwen beoordelen door 20 leken en 20 architecten. Van de 40 gebouwen mochten 20 tot hoge architectuur gerekend worden en 20 tot populaire architectuur. Zoals verwacht werden de gebouwen van hoge architectuur, die zich kenmerken door strakke lijnen, weinig ornamenten en hard ogende materialen als beton en staal het meest gewaardeerd door architecten. De klassieke architectuur die meer likable wordt gevonden door leken wordt daarentegen gekenmerkt door zachtere materialen als baksteen en hout, complexere gevels met decoratieve elementen en schuine daken. Maar de verschillen strekken verder dan een uiterlijke beoordeling. De twee groepen kenden aan de getoonde huizen ook andere betekenissen toe, zoals ook gebeurde in het onderzoek van Gifford et al. (2002). Overigens: zoals in de inleiding al beschreven werd, moet de term architect in dit verband ruim geïnterpreteerd worden. De uitkomsten gelden ook voor planologen, landschapsarchitecten en mensen die vergelijkbare beroepen uitoefenen.

Gifford et al. (2002) schrijven uitgebreid over de verschillen in waarneming van gebouwen en omgevingen tussen architecten en leken. In dit onderzoek kreeg het begrip esthetiek veel aandacht. Uit hun onderzoek blijkt dat veel recente gebouwen door leken niet mooi of aantrekkelijk gevonden worden. Zij gaan ervanuit dat dit onbedoeld is; ze nemen aan dat de architecten ervan hun gebouwen waarschijnlijk wel esthetisch goed, of likable, vonden. Zij trekken daarom de conclusie dat architecten goed moeten begrijpen hoe leken gebouwen waarnemen en beoordelen, als zij willen dat hun ontwerpen door het grote publiek gewaardeerd worden.

Gifford et al. bevestigen hiermee de bevinding van Ahrentzen en Groat (1992), namelijk dat architecten niet alleen anders over de schoonheid van gebouwen denken dan leken, maar dat architecten ook moeite hebben te voorspellen hoe leken bepaalde gebouwen zullen waarderen. Gifford et al. (2002) komen tot de conclusie dat architecten kennelijk onvoldoende begrijpen hoe een mooi gebouw eruit ziet in de ogen van een buitenstaander. Ahrentzen en Groat (1992) roepen op daar wat aan te doen, door er in de opleiding van architecten meer aandacht aan te besteden.

Devlin en Nasar (1989) noemen ook de opleiding van architecten als mogelijke oorzaak van het verschil tussen hen en leken als het om de beoordeling van gebouwen gaat. Enkele andere aspecten van de verschillen die zij noemen zijn de kennelijke neiging van architecten om de waarde van het oordeel van een leek (vaak de gebruiker) te onderschatten en de gewoonte van architecten om hun collega's als referentiekader te nemen. Zij zouden meer ontwerpen voor zichzelf en hun collega's dan voor de bewoners en gebruikers van de gebouwen.

Ook in het onderzoek van Akalin et al. (2008) komen de verschillen tussen architecten en leken naar voren. Een groep architectuurstudenten en een groep werktuigbouwkundestudenten beoordeelde in dit onderzoek foto's van gevels voor- en nadat de huiseigenaren daar dakkapellen, erkers en balkons aan hadden toegevoegd. Voor de aanpassingen waren de gevels gelijk; iedere eigenaar had zijn gevel op een andere manier uitgebreid. Hoewel beide groepen gemiddeld complexe gevels het mooist vonden, waren de architectuurstudenten duidelijk kritischer over de toevoegingen aan de gevels, die zij als slecht ontwerp beoordeelden. Dit kennelijke meningsverschil met de huiseigenaren die de betreffende veranderingen aan hun gevels hadden laten uitvoeren kwam niet in de beoordelingen door de studenten werktuigbouwkunde naar voren.

Er hoeft echter in ontwerpen geen keuze gemaakt te worden tussen het plezier van architecten of leken: In het onderzoek van Gifford et al. (2002) kwamen verschillende gebouwen naar voren die door beide groepen zeer werden gewaardeerd. En ook al gebruiken architecten en leken verschillende

eigenschappen van een gebouw om het mooi of betekenisvol te vinden, in een aantal gevallen waren ze het met elkaar eens over welke gebouwen ze het best waarden. Niet om dezelfde redenen overigens, beide groepen wezen bij het beoordelen van deze gebouwen verschillende factoren aan die de gebouwen voor hen uiterlijk likable maakten.

2.8 Wat maakt een straatbeeld likable voor leken?

In deze paragraaf worden verschillende onderzoeken beschreven waarin kenmerken geïdentificeerd worden die een straatbeeld of woonomgeving prettig en aangenaam maken vanuit het standpunt van een leek. De kenmerken worden in het theoretisch kader (hoofdstuk 3) samengevat in de operationele criteria van likability voor het empirische onderzoek. In de hier beschreven onderzoeken naar likability worden ook de verschillen in beleving van esthetiek tussen professionals en leken veel genoemd.

De vraag wat een mooi huis, of een mooie gevel is, wordt onder meer behandeld het artikel van Akalin, et al. (2008), dat ook in paragraaf 2.7 wordt aangehaald. De studenten werd gevraagd foto's van gevels voor en na een verbouwing te beoordelen op complexiteit (eenvoudig of complex), indrukwekkendheid (meer of minder indrukwekkend) en esthetische voorkeur (warm of koud; mooi of lelijk; prettig of onprettig). Het onderzoek is vergelijkbaar met dat van Imamoglu (2000). Die liet studenten architectuur en studenten die andere studies volgden tekeningen van gevels beoordelen waar meer of minder details aan toegevoegd waren.

De uitkomsten zijn in hoofdlijnen hetzelfde: in beide onderzoeken werden gemiddeld complexe gevels het hoogst gewaardeerd, door zowel leken als architectuurstudenten. Maar niet-architectuurstudenten waarden complexe gevels beter dan hun tegenpolen, terwijl architectuurstudenten eenvoudige gevels hoger beoordelen. Figuur 2.03 is het model dat Imamoglu (2000) maakte van deze resultaten. Hoewel de meest complexe gevels door beide groepen niet het best gewaardeerd werden, werden deze wel beoordeeld als het meest indrukwekkend en het meest imponerend.

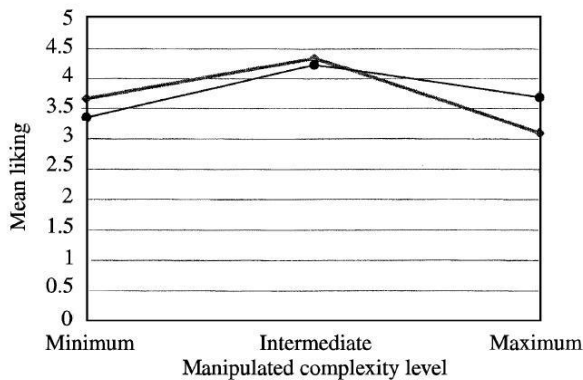

FIGURE 3. Manipulated complexity \times department interaction for ratings of liking: \blacklozenge = Architecture, \bullet = Non-Architecture.

Figuur 2.03: Het schema dat Imamoglu (2000) heeft opgesteld op basis van zijn studie onder architectuur- en andere studenten naar voorkeuren in gevels.

Als factoren die de complexiteit van een gevel bepalen noemt Hanyu (2000) de structuur van de gevel, details en versieringen, de vorm van het dak en hoe de ramen en deuren er uitzien. Andere onderzoekers gebruiken vergelijkbare definities.

De parabolische curve die de waardering van complexiteit in gevels vertoont is een veelgenoemde uitkomst in onderzoeken naar esthetische voorkeuren. Onder meer Kaplan (1982), Nasar (1989), Dijkstra (2001), Zhang en Lin (2011) en Lindal en Hartig (2012) noemen dit in hun werk. Eenzelfde conclusie trekken ook Gifford et al. (2002). Voortbouwend op onderzoek van onder meer Berlyne, Wohlwill en Herzog uit de jaren '70 en '80 verklaren zij dat gebouwen het mooist gevonden worden die gemiddeld complex zijn, en die ondanks hun complexiteit in het straatbeeld ordelijk en coherent lijken. De drie laatstgenoemde auteurs worden met Nasar door Hanyu (2000) genoemd als grondleggers van esthetisch onderzoek naar de gebouwde omgeving.

Met betrekking tot de beoordeling van straatbeelden als geheel worden ordelijkheid en coherentie ook als kenmerk van likability genoemd door onder Stamps en Nasar (1997) en Nasar (1985). Hij zegt dat huizen die qua schaal en karakter op elkaar afgestemd worden leiden tot meer likable straatbeelden. Hierbij komt opnieuw de parabolische curve terug. Teveel ordelijkheid leidt tot een saaiheid of eentonigheid, te weinig ordelijkheid wordt ervaren als chaotisch. Het gaat erom een juiste balans te vinden in afwisseling en herhaling, schrijft Dijkstra in 2001. Ook Lindal en Hartig (2012) hebben dit onderzocht en zij komen tot een vergelijkbare conclusie: het best gewaardeerde straatbeeld bestaat uit een serie huizen die ieder voor zich mooie gevels hebben, die onderling enigszins verschillen. Zodanig dat ze als geheel een ensemble vormen, met een gedeelde bouwstijl, materiaalkeuze en vormentaal.

Een verder element dat een straatbeeld likable maakt is de aanwezigheid van groen en natuur. Het toevoegen van bomen heeft een groot effect op de waardering van een straatbeeld, schrijven onder meer Hanyu (2000), Leslie en Cerin (2008) en Zhang en Lin (2011). De begrippen natuur en groen kunnen in deze zin breed geïnterpreteerd worden. Ze omvatten bomen en struiken, grasstroken, bloempotten en ook water. Natuur hoeft hierbij ook geen wilde natuur te zijn; ook de suggestie van natuurlijkheid is een belangrijke positieve component bij de beoordeling van straatbeelden. Groen raakt aan onze wens om met de natuur in contact te staan en biedt recreatiemogelijkheden (Hur, Nasar en Chun, 2010). Vooral in dichtbebouwde gebieden biedt natuur toegevoegde waarde, zeggen zij.

Natuurlijkheid en vegetatie zijn belangrijk voor de tevredenheid over de eigen buurt van bewoners en hun binding ermee. Hur, Nasar en Chun (2010) vergeleken met behulp van GIS en satellietfoto's verschillende buurten en ondervroegen bewoners. Uit hun analyse van de beelden en de interviews blijkt dat buurten met meer groen in het straatbeeld hoger scoren op tevredenheid. Een conclusie die ook door Leslie en Cerin (2008) wordt getrokken. Zhang en Lin (2011) schrijven dat de aanwezigheid van bomen door respondenten als 'pleasant' wordt ervaren, zoals dat geplaatst kan worden in het schema van Russell (figuur 2.01). Daarbij plaatsen zij de kanttekening dat het groen open en overzichtelijk moet zijn, zodat het bij gebruikers van de ruimte niet de illusie wekt dat iemand zich erachter kan verschuilen. Te dikke bomen en te dichte struiken kunnen als beangstigend ('arousal' in figuur 2.01) worden ervaren.

2.9 Bouwmaterialen

De materialen die zijn gebruikt om een straatbeeld vorm te geven hebben grote invloed op de beleving van mensen in die omgeving (Sadalla&Sheets, 1993; Dijkstra, 2001; Coaffee, O'Hare en Hawkesworth 2009). Het heeft rechtstreekse effecten op de likability van het straatbeeld, omdat sommige materialen een vriendelijkere of warmere uitstraling hebben dan andere. De keuze in materialen heeft ook meer indirecte effecten op de beleving door middel van de betekenissen en associaties die materialen oproepen.

In hun onderzoek uit 1993 bewijzen Sadalla en Sheets dat bouwmaterialen associaties oproepen met menselijke eigenschappen en dat gebruikte bouwmaterialen in huizen gebruikt kunnen worden om te voorspellen welke eigenschappen mensen toekennen aan de bewoners van een huis. Als noot merken zij hierbij op dat vermeld moet worden dat verschillende bouwmaterialen in verschillende culturen, op verschillende plaatsen en in verschillende tijden verschillende waarden hebben. Dit wordt bepaald door de regionale beschikbaarheid van het materiaal, of het op een plaats veel gebruikt wordt, of het traditioneel danwel exotisch is en wat het materiaal kost.

Bouwmaterialen kunnen betekenissen uitdragen die meer symbolisch van aard zijn, zoals de economische waarde, de historische betekenis of de duurzaamheid waarmee het wordt geassocieerd. Marmer en graniet maken een omgeving meer imponerend en formeler; staal en glas roepen een associatie met moderniteit en zakelijkheid op. Materialen kunnen ook gevoelens oproepen bij de gebruikers van een omgeving die direct met de interactie met het materiaal te maken hebben. Bij het laatste gaat het om de kleur, de geur of het gevoel van het materiaal. Hout is zachter dan steen en wordt als warmer en vrouwelijker ervaren (Sadalla & Sheets, 1993).

Aansluitend bij Coaffee, O'Hare en Hawkesworth (2009) geven zij aan dat de keuze van bouwmaterialen van invloed is op de sfeer en het gevoel dat een omgeving oproept bij zijn gebruikers. Dat er dus zorgvuldig gekozen moet worden bij het inrichten of herinrichten van een ruimte. Het materiaal moet passen bij de functie van de omgeving.

Sadalla en Sheets concluderen ten slotte dat de mate van keuzevrijheid die een bewoner al of niet heeft van belang is. Als een proefpersoon het idee had dat de bewoner zelf het huis mocht kiezen, dat dus bedekt is met het materiaal van diens eigen keuze, is het verband dat verondersteld wordt te bestaan tussen de eigenschappen van de bewoners en het materiaal waar zijn huis van gebouwd is veel sterker, dan wanneer het idee bestaat dat de bewoner het huis niet zelf heeft gekozen.

2.10 Discussie

Er kunnen bij het bovengenoemde overzicht enkele kanttekeningen geplaatst worden. Te beginnen met het gegeven dat onder meer Lewicka (2011) en Gifford (2007) noemen, namelijk dat planologen en ook andere professionals in de ruimtelijke planning, de neiging hebben de invloed van de omgeving en ingrepen daarin te overschatten, als het gaat over hoe een omgeving de gebruikers ervan beïnvloedt in hun doen en laten en welbevinden. Onderzoekresultaten moeten daarom voorzichtig geïnterpreteerd worden door beleidsmakers, voordat zij dit omzetten naar maatregelen in de praktijk. De resultaten kunnen minder groot zijn dan zij gebaseerd op hun eigen ervaring inschatten.

Daarnaast zijn de resultaten van onderzoeken niet altijd eenduidig. Zoals hierboven al werd beschreven, vonden Stamps en Nasar (1997) dat in een onderzoek van hem dat leken huizen van hoge architectuur beter waarderen dan huizen van populaire architectuur die alleen de minimumeisen van de welstand vervulden. Stamps en Nasar (1997) zeggen hierover dat dit opvalt omdat veel eerder werk, onder andere van Nasar zelf, aantoonde dat de meeste mensen huizen in klassieke stijl mooier vinden dan huizen van hoge architectuur. Dit betekent dat het verschil tussen leken en architecten gecompliceerd is en het maken van een ontwerp voor een wijk dat leken zullen waarderen niet eenvoudig. De bevinding suggereert ook dat dat de kwaliteit van de afwerking meetelt in de waardering van een huis.

Er is weinig onderzoek naar esthetiek in straatbeelden en effecten daarvan gepubliceerd in tijdschriften over planologie en geografie. Het meeste onderzoek is zoals beschreven afkomstig uit de omgevingspsychologie. De tak van wetenschap waarin de studie naar en het beschrijven van hoe mensen hun omgeving waarnemen en beleven centraal staat. *'Environmental perception'* noemt Gifford (2007, p. 23) het. Omdat dit een ingewikkeld concept is en mensen zich niet altijd bewust zijn van hoe hun beleving tot stand komt, is het moeilijk om uitkomsten uit psychologisch onderzoek te vertalen naar sociaal-geografische en planologische concepten (Lewicka, 2011). Planologen kunnen veel baat hebben bij van de kennis die omgevingspsychologen hebben verzameld, maar zij zullen zich bewust moeten zijn van de werkwijze van psychologen en de verschillen met hun eigen vakgebied goed moeten begrijpen, voordat zij deze kennis effectief kunnen toepassen.

Lewicka (2011) maakt zich zorgen over de kwaliteit van de theorie in onderzoek naar de relatie tussen mensen en plaatsen. Zij schrijft dat de gebruikte begrippen en definities uiteen lopen. Dit verklaart zij onder meer uit de verschillende achtergronden van de onderzoekers. Zij beschrijft in haar artikel werk van psychologen, sociologen, geografen, en planologen. In iedere tak van wetenschap die zich bezighoudt met het bestuderen van mensen, gedrag of ruimte zijn er deelgebieden die zich op de interactie tussen mensen en plaatsen storten. Omdat zij echter allemaal vanuit hun eigen kaders werken levert dit resultaten op die weinig compatibel zijn. Een gemiste kans volgens Lewicka, die de potentie van breed onderzoek naar de verhouding tussen mensen en plaatsen onderstreept en daarom pleit voor een standaardisering.

Ook beschrijft Lewicka het gebrek aan coherentie tussen alle onderzoeken. Haar belangrijkste argument in haar betoog hierover heeft betrekking op de verschillen in schaalniveau tussen de plaatsen die onderzocht worden. Van enkele huizen tot straten, buurten, wijken en hele steden. Weliswaar is de buurt ('neighbourhood') het meest gebruikte ruimtelijke schaalniveau, maar in ieder onderzoek wordt opnieuw gedefinieerd wat een buurt precies is.

Resumerend kan gesteld worden dat er internationaal veel onderzoek gepubliceerd is over de beleving van esthetiek in de gebouwde omgeving, maar niet gericht op een praktische toepassing in de ruimtelijke planning en ontwikkeling. Daarnaast blijkt dat de totstandkoming van belevingen een complex proces is, maar met voldoende regelmatigheid om het te beschrijven en begrijpen. En hoewel de verschillen tussen leken en professionals groot zijn wat betreft hun esthetische voorkeuren, blijken verschillen binnen deze heterogene groepen klein.

De kennis uit de literatuur biedt voldoende mogelijkheden om deze concreet toepasbaar te maken. In het volgende hoofdstuk worden de bevindingen van het literatuuronderzoek gevat in operationele criteria en een conceptueel model. In de case studies worden de operationele criteria toegepast op drie Nederlandse woonwijken.

3. Theoretisch Kader

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk is het raamwerk waarbinnen het empirische deel van deze studie is gedaan. Het bevat een toelichting op de belangrijkste concepten en begrippen die in deze scriptie worden gebruikt en de belangrijkste aannames waarop deze scriptie is gebouwd. Met de uitgangspunten en achtergrondinformatie in het theoretisch kader kunnen de bevindingen uit het literatuuronderzoek en uit de interviews geanalyseerd en begrepen worden.

Dat professionals en leken de gebouwde omgeving verschillend beleven en beoordelen is een belangrijk uitgangspunt voor het onderzoek in deze scriptie. Uit zowel het literatuuronderzoek (De Vreeze, 1993; Stamps en Nasar, 1997) als het empirische onderzoek is gebleken dat niet alleen architecten, maar ook mensen in gerelateerde beroepen, zoals stedenbouwkundigen en projectontwikkelaars omgevingen anders beleven en waarderen dan leken. Daarom wordt in deze scriptie gesproken van professionals in de ruimtelijke ontwikkeling in bredere zin.

Mensen beleven hun omgeving op hun eigen manier, maar in hun individuele beleving spelen cultuur en sociale achtergrond een belangrijke rol (Gifford, 2007; Hanyu, 2000). En mensen geven hun omgeving vorm met als doel die op een specifieke manier te kunnen beleven (Karman en Heuvelink, 2013). Op deze principes van wederkerigheid tussen beleving en vormgeving is het conceptueel model in paragraaf 3.5 (figuur 3.01) gebaseerd. Het biedt een grafische weergave van hoe mensen hun omgeving vormgeven en hoe zij door hun omgeving beïnvloed worden op basis van hun kijk op de wereld. Dit model geeft daarmee weer waarom een groep mensen met een bepaalde sociaal-culturele achtergrond een omgeving verschillend waardeert ten opzichte van andere groepen. En ook waarom er binnen groepen consistent gedacht wordt over likability.

Het hoofdstuk begint met een nadere toelichting op het begrip likability en de operationele criteria daarvan die worden gebruikt in deze scriptie. Hier worden de belangrijkste uitkomsten van het literatuuronderzoek met betrekking tot likability besproken en samengevat in vijf punten, op basis waarvan een straatbeeld esthetisch beoordeeld kan worden vanuit het standpunt van een leek.

3.2 Likability – Introductie

Het woord likability komt van stedenbouwkundige Jack Nasar uit zijn boek 'The Evaluative Image of the City' (Nasar, 1998). Hij beschrijft het hierin als volgt (Nasar, 1998, p. 3): "Likability verwijst naar de waarschijnlijkheid dat een omgeving een sterke en positieve waardering oproept onder de groepen die, of het publiek dat deze omgeving beleven." Hoewel andere auteurs vaak met andere bewoordingen de esthetiek van de gebouwde omgeving beschrijven, vertonen de uitkomsten grote overeenkomsten. De onderzoeken waarop het concept likability is gebaseerd zijn besproken in het literatuuronderzoek (hoofdstuk 2).

In dit hoofdstuk worden de verschillende factoren die op basis van het literatuuronderzoek zijn geïdentificeerd als factoren die de likability van gebouwde omgevingen bepalen, in de beleving van leken.

Likability is een verzamelterm voor de zachte kanten van ruimtelijke kwaliteit. Het verwijst als gezegd naar factoren in een omgeving die een positieve reactie oproepen (Nasar, 1998). Deze zijn van diverse aard. Er is de esthetische kant: hoe mooi is een omgeving. Maar daarnaast gaat het ook om gevoelens die een omgeving oproept. Op het schaalniveau van het straatbeeld gaat dat om het beleefde gevoel van veiligheid (Hanyu, 2000), de indruk van onderhoud en verzorgheid (Nasar, 1985; Hanyu, 2000), overzichtelijkheid (Kaplan, 1982; Zhang en Lin, 2011) en indrukwekkendheid (Lindal en Hartog, 2012).

Ook de *leesbaarheid* van de omgeving heeft invloed op de beleving. Kan de bezoeker afleiden wat de functie van de gebouwen is en waar hij of zij staat in de context van de bredere omgeving (Gifford, 2007). Hiervoor is het van belang dat de bouwstijl en het stratenpatroon passen bij de locatie en de functie van de buurt. Voor Nederlandse steden geldt hierbij bijvoorbeeld dat woonwijken van een binnenstad naar buiten toe ruimer worden, met meer groen en lagere bebouwing en in meer recente bouwstijlen. Ook de zichtbaarheid van herkenbare *landmarks*, zoals een kerktoren of een rivier, dragen bij aan het besef van locatie (Kaplan, 1979).

Al deze factoren worden bepaald of beïnvloed door visuele prikkels die de gebruiker krijgt vanuit de fysieke omgeving (Kaplan, 1979; Gifford, 2007). Het ontwerp van een straatbeeld is daarmee bepalend voor de beleving ervan van iemand die er doorheen loopt. Een goed ontwerp zal positieve reacties oproepen en heeft dus een goede likability.

Welke visuele stimuli positieve reacties oproepen is voor een groot deel rationeel te verklaren. Openheid

en overzichtelijkheid bijvoorbeeld ontstaan door lange zichtlijnen te creëren en door blinde hoeken te vermijden, wat ook bijdraagt aan het gevoel van veiligheid. Graffiti en zwerfvuil daarentegen geven een onveilig gevoel. In de paragraaf over de operationele criteria wordt voor alle aspecten van likability benoemd hoe dit in het straatbeeld wordt gevormd.

Likability is ook regionaal bepaald: de voorkeuren een samenleving zijn aangepast aan eisen die klimaat, beschikbare ruimte en beschikbare bouwmaterialen stellen aan gebouwen ter plaatse. De traditionele bouwstijl in een gebied is vaak het gevolg van een lange geschiedenis van *vernacular* bouwen (De Botton, 2008). Dat houdt voor woningen in dat deze gebouwd worden in de stijl en vorm die passen bij het doel en de locatie van een woning en de welvaart van de opdrachtgever.

Zo wordt er in heel Nederland van oudsher overwegend met baksteen gebouwd, hoewel op de hoger gelegen delen van Nederland ook hout veel gebruikt wordt. En in steden is de bebouwing dichter en hoger en dan in dorpen. Het klinkt logisch en dat is het ook (De Botton, 2008); op het zand is klei voor stenen moeilijker te krijgen dan in de rivierdalen, terwijl er juist meer hout voorhanden is. In steden is grond schaarser en dus duurder, wat de hogere bouwkosten van een extra verdieping rendabel maakt, terwijl het op het platteland gunstiger is om in de breedte uit te breiden.

De plaatstelijk traditionele bouwstijl is likable om drie redenen: ten eerste is deze geëvolueerd om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de behoeften en de mogelijkheden van de plaatselijke bevolking. Ten tweede sluit het aan bij de verwachtingen van mensen en het wereldbeeld dat ze hebben ontwikkeld: het is het straatbeeld dat ze hebben leren waarderen. Ten derde zullen nieuwe straatbeelden die in traditionele stijl gebouwd worden goed aansluiten bij de bestaande omgeving en passen in het landschap, precies omdat de omgeving ook in deze stijl gebouwd is.

3.3 Likability – Operationele Criteria

De inhoud van het concept likability komt terug in het werk van verschillende auteurs, maar in wisselende samenstelling en met verschillende bewoordingen. Hieronder volgt een lijst van de eigenschappen die het meest worden genoemd in verband met likability, gegroepeerd in vijf onderwerpen die alle onderdelen van likability bestrijken. Bij ieder criterium worden ook de auteurs aangehaald die erover schrijven. Deze vijf onderwerpen vormen de operationele criteria, waarmee een omgeving vanuit het standpunt van een leek beoordeeld kan worden.

Groen en natuur

De eerste en één van de meest genoemde factoren die bepalen of mensen een omgeving likable vinden is de zichtbaarheid van groen en natuur. Het komt terug in het werk van onder meer Stamps (1989), Nasar (1998), Hanyu (2000), Leslie & Cerin (2008), Zhang & Lin (2011). Vooral bomen en struiken worden als gunstig beschreven, maar groen kan hier in bredere zin geïnterpreteerd worden. Alles wat groeit maakt een buurt aangenamer om te zien, zo lang het er goed onderhouden uitziet. En ook open water en natuurlijke elementen op de achtergrond, zoals hoge bomen of bergen in de verte verbeteren de likability van een straatbeeld.

Complexiteit

Een tweede veel genoemd kenmerk van de esthetische kwaliteit van de gebouwde omgeving is de complexiteit van de gevels. Hiermee worden details in de gevels bedoeld, zoals het aantal ramen in een gevel en de verdeling ervan, de vorm van de dakrand, de textuur en afwisseling in de gebruikte bouwmaterialen en de aanwezigheid van ornamenten en versieringen op de gevel.

Voor een woonomgeving geldt dat gebouwen en straten met een gemiddelde complexiteit door leken het meest likable gevonden worden. Dit concluderen onder meer Kaplan (1982), Nasar (1988), Imamoglu (2000), Dijkstra (2001), Gifford et al. (2002), Akalin et al. (2008), Zhang en Lin (2011) en Lindal & Hartig (2012). Het geldt niet alleen voor afzonderlijke gevels, maar ook voor het straatbeeld als geheel. Dit moet de juiste balans hebben tussen regelmaat en afwisseling. Niet te saai en ook niet te complex.

Orde en samenhang

De bovengrens van complexiteit wordt bepaald door het gevoel van ordelijkheid. Teveel details en ornamenten maken dat het aangezicht van een gevel of een straat te druk wordt bevonden. Bovendien moeten in een straatbeeld de afzonderlijke huizen een goed samenhangend geheel vormen. Dit is de strekking van de onderzoeken van onder anderen Nasar (1994, 1998 (ed.)), Dijkstra (2001) en Lindal en Hartig (2012). Deze auteurs schrijven hierbij aansluitend dat ook de inpassing van een straatbeeld in de aangrenzende omgeving van belang is. De likability van een straatbeeld wordt goed beoordeeld als de straat qua functie, vorm en sfeer in de context van de omringende wijk en de stad past.

Bij de aansluiting met de omgeving hoort ook dat iemand aan het straatbeeld kan zien waar hij of zij is in de ruimere omgeving (Gifford, 2007). De likability van een straatbeeld is beter als de buitenkant van gebouwen duidelijk maakt welke functie en status ze hebben en als de architectuur aansluit bij het

prototypische beeld van een woonstraat in de cultuur van de stad of regio waar de buurt ligt (Nasar, 1988).

Duidelijkheid ontstaat ook door overzichtelijkheid. Een straatbeeld met lange zichtlijnen geeft een gevoel van openheid. Mensen houden van vrij zicht en niet van drukte (Nasar, 1998. Zhang en Lin, 2011); omgevingen waar mensen zich opgesloten voelen tussen de gebouwen, of waar het zicht belemmerd wordt, worden esthetisch minder gewaardeerd.

Herkenbare en historische elementen en bouwmaterialen

Naast groen, een gemiddelde complexiteit en een goede inpassing in het straatbeeld als geheel, komt als kenmerk van likability ook het gebruik van klassieke en herkenbare architectuur in veel onderzoeken terug. De meeste leken houden van een straatbeeld met historische elementen. Volgens Nasar (1998) doet het er niet toe of die authentiek zijn, het gaat om het gevoel dat de gebouwen oproepen bij het publiek. Dit sluit aan bij Gifford (2007) die stelt dat mensen graag in een omgeving verblijven die voldoet aan hun verwachtingen. En voor woonstraten houdt dat traditionele bouwstijlen en -materialen in.

Het gevoel van historische betekenis die een buurt kan oproepen raakt ook aan de passendheid in de omgeving. Die is niet alleen plaats-, maar ook tijdsgebonden. De likability van een straatbeeld kan ook vergroot worden door het beeld aan te laten sluiten bij historische gebouwen in de omgeving en een gevoel van continuïteit van heden en verleden op te roepen (Nasar, 1998).

Een kenmerk dat minder vaak genoemd wordt, maar wel bij complexiteit, herkenbaarheid en klassieke vormgeving aansluit is de keuze voor de bouwmaterialen. In ieder geval Sadalla&Sheets (1993), Dijkstra (2001) en Coaffee, O'Hare en Hawkesworth (2009) kennen een significant effect toe aan de invloed van de gebruikte bouwmaterialen op de likability van het straatbeeld. Zij noemen dat meer natuurlijke materialen met meer textuur, zoals hout, baksteen en dakpannen, door leken als zachter ervaren worden en het best worden gewaardeerd. Hardere en strakkere materialen als beton, metalen en plaatmateriaal maken een straatbeeld volgens hen minder likable voor leken.

Verstoringsen in het straatbeeld

Verstoringsen zijn zaken die de likability van een omgeving verminderen. Stamps (1996), Nasar (1984, 1998) en Zhang en Lin (2011) benoemen met name auto's, leidingen en kabels en reclameborden als visueel ongewenste elementen. Een andere vorm van verstoring is de aanwezigheid van tekenen van verval of vervuiling. Nasar (1998) en Hanyu (2000) noemen onder meer zwerfafval, graffiti, onkruid,

tekenen van verwaarlozing en slecht onderhoud. Hoe minder hiervan te zien is, hoe prettiger een straat oogt. Een schoon en goed onderhouden straatbeeld geeft bovendien een veilig gevoel, omdat verval en vervuiling tekenen kunnen zijn van criminaliteit (Nasar, 1998).

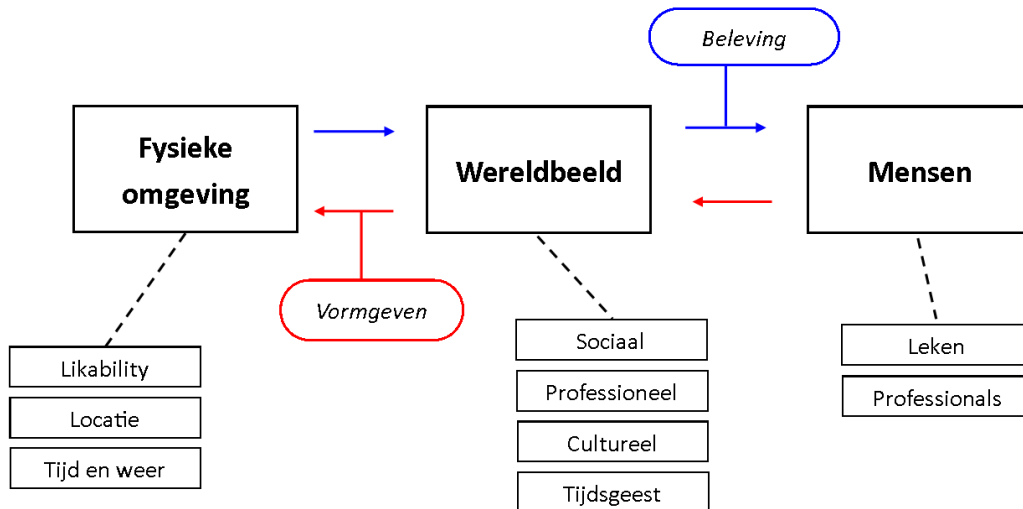
Zoals blijkt uit het overzicht hierboven wijzen alle auteurs die schrijven over wat mensen waarderen in straatbeelden en stedelijke landschappen verschillende combinaties van factoren aan die gunstig of ongunstig zijn voor de likability van een omgeving. Er zijn echter voldoende overeenkomsten en overlappen aan te wijzen tussen de verschillende beschreven factoren, om de kenmerken van likability te groeperen en samen te vatten in vijf punten, die bij het onderzoek in deze scriptie als operationele criteria gehanteerd worden:

1. Natuur en groen
2. Gemiddelde complexiteit
3. Orde en samenhang
4. Historische en herkenbare elementen, inclusief bouwmaterialen
5. Beperkte aanwezigheid van verstoringen.

3.4 Conceptueel model

Dit model, figuur 3.01, is een vereenvoudigde schematische weergave van de manier waarop de fysieke omgeving de gebruiker ervan, de mens, beïnvloedt en op basis waarvan mensen hun omgeving vormgeven. Het is opgesteld op basis van bevindingen uit het literatuuronderzoek en een analyse van het theoretisch kader. Het verbeeldt ook de consistentie in esthetische voorkeuren die bestaat binnen (beroeps-) groepen en culturen en het belang dat een woonomgeving met een goede likability heeft voor mensen. Alle begrippen in het model worden in deze paragraaf nader toegelicht.

In de praktijk moet een straatbeeld vormgegeven worden binnen de beperkingen van de gegeven locatie en de beschikbare middelen. Professionals kunnen een ontwerp maken met de best haalbare likability, als zij dat modelleren naar het wereldbeeld van de beoogde gebruikers. Als zij de fysieke omgeving zo vormgeven dat deze, gefilterd door het wereldbeeld van de gebruiker, de beste beleving oplevert.

Figuur 3.01: Schematische weergave van de manier waarop mensen hun omgeving beleven en op welke basis zij hun omgeving vormgeven.

Mensen

Dit model verbeeldt hoe mensen hun omgeving beleven en vormgeven. Vaak zijn de mensen die een omgeving vormgeven, niet dezelfde als de mensen die er wonen en haar dagelijks beleven. Daarom wordt in dit model onderscheid gemaakt tussen twee hoofdgroepen: leken en professionals. De vormgevers zijn in de meeste gevallen, ook in de case studies in deze scriptie, professionals. Terwijl de gebruikers bijna allemaal als leken beschouwd kunnen worden.

Wereldbeeld

De basisgedachte van dit model is dat iedereen een eigen wereldbeeld heeft, waarmee hij of zij betekenis geeft aan de indrukken die de fysieke wereld oproept. De bril, als het ware, waardoor een mens naar de fysieke omgeving kijkt. Omgekeerd dient het wereldbeeld van een individu als een sjabloon voor diens ideale leefomgeving; het beeld waarnaar iemand zal proberen zijn of haar eigen omgeving te modelleren. Dit wereldbeeld wordt gevormd in de loop van iemands leven en wordt bepaald door drie verschillende factoren: sociale, professionele en culturele. Daarnaast wordt het door de tijdsgeest beïnvloed.

Sociaal

Het sociale aspect in dit model wordt gevormd door persoonlijke eigenschappen van een individu. Bijvoorbeeld uit welk sociaal milieu iemand komt, in welke levensfase iemand zit en iemands individuele

smaak in landschappen en bouwkunst. Deze combinatie maakt dat iedereen een omgeving anders beleeft en waardeert.

Professioneel

Het wereldbeeld wordt echter niet alleen op individuele basis gevormd, maar ook door welke opleiding iemand heeft genoten en van welke bedrijfstak iemand deel uitmaakt. Wie bijvoorbeeld bouwkunde, stedenbouwkunde of planologie heeft gestudeerd kijkt op een heel andere manier naar de fysieke omgeving, dan iemand die dat niet gedaan heeft, of die niet in de ruimtelijke ontwikkeling werkzaam is.

Cultureel

De cultuur is bepalend voor de grote overeenkomsten in esthetische voorkeuren binnen groepen met een vergelijkbare achtergrond. Mensen hechten zich aan de traditionele architectuur van hun streek, waarin plaatselijk beschikbare materialen worden gebruikt en die in behoeften voorziet die kenmerkend zijn voor de regio en het klimaat; immigranten hechten aan de bouwstijl van hun vaderland. De cultuur waarin iemand is opgegroeid of leeft heeft verwachtingen geschapen en gevormd hoe mensen straatbeelden beoordelen.

Tijdsgeest

En er is de tijdsgeest. Smaken en voorkeuren veranderen, zoals ook de mode verandert. En nieuwe bouwkundige ontwikkelingen, gecombineerd met de relatief recent ontstane mogelijkheid om materialen goedkoop te vervoeren over grote afstanden, maken nieuwe vormen mogelijk in gebouwen. Hoewel voorkeuren in straatbeelden tijdelijk en aan mode onderhevig kunnen zijn, blijft traditionele architectuur met lokale bouwmaterialen een constante factor in de voorkeuren van leken. Toch staat ook traditioneel bouwen niet stil.

Het vormen van een wereldbeeld dat bepaalt hoe iemand zijn of haar omgeving beleeft is een interactief en intersubjectief proces, waarin alle bovengenoemde elementen elkaar beïnvloeden. Dit maakt dat er binnen plaats- en tijdsgebonden groepen gedeelde wereldbeelden ontstaan. Groepen mensen die samen leven ontwikkelen gedeelde esthetische voorkeuren. Dat is een deel van de verklaring waarom smaken van individuen verschillen, maar binnen de aanwijsbare bandbreedte die uitgedrukt wordt met likability.

Fysieke omgeving

De fysieke omgeving is in een vaste vorm gegoten. Hoewel deze veranderd kan worden, is het straatbeeld op een willekeurig moment een vaststaand gegeven. Dit beeld is zowel het begin als het eind

van de processen in dit model. Dat wil zeggen dat het de bron is van de beleving ervan door de gebruikers en bewoners, en ook het resultaat van de inspanningen van degenen die aan de vormgeving ervan gewerkt hebben.

Likability

Likability geeft in dit model aan in hoeverre een omgeving voldoet aan de operationele criteria die in paragraaf 3.2 worden beschreven. Deze is maximaal als een straatbeeld gelijk is aan het wereldbeeld van de beoogde bewoners. De straat ziet er dan uit zoals een leek deze zelf zou maken, als hij of zij dat zou kunnen.

Locatie, tijd en weer

Ook de locatie van een straatbeeld beïnvloedt de beleving ervan. De afstand ervan tot de binnenstad, of juist tot een industrieterrein kunnen zorgen dat iemand het anders beoordeelt. Net als het tijdstip van de dag en het weer ten tijde van een bezoek aan de omgeving op invloed zijn op de beleving daarvan. Deze drie factoren moeten daarom worden meegewogen bij het interpreteren van beoordelingen van straatbeelden, zodat deze externe effecten uitgefilterd kunnen worden.

4. Interviews met professionals

4.1 Inleiding

In dit eerste hoofdstuk van het empirische deel wordt beschreven wat de geïnterviewde professionals zeggen over hoe zij likability en in de inhoud van dit begrip beleven en in hun werk toepassen. Daarnaast wordt beschreven hoe zij het verschil tussen vakgenoten en leken zien, wat zij zeggen over samenwerking en meningsverschillen met vakgenoten en tot slot hoe in hun werk straatbeelden met goede likability tot stand komen.

Met de professionals zijn diepte-interviews gehouden, waarin zij gevraagd zijn bovengenoemde onderwerpen te bespreken. Met uitzondering van het interview met Blom en Timmer hebben de interviews ook betrekking op de case studies. De referenties in de tekst met betrekking tot de interviews verwijzen naar de transcripties van de interviews in bijlagen twee tot en met acht van deze scriptie.

Waar dat toepasselijk is, wordt verwezen naar de literatuur. Om te laten zien in hoeverre de geïnterviewde professionals aansluiten bij of afwijken van wat er in de literatuur over architecten en andere professionals wordt geschreven. Dat is de eerste vraag die aan bod komt. De verschillen tussen leken en vakmensen, zoals in deze scriptie al enkele malen is besproken: In hoeverre geldt dit voor Nederlandse professionals?

4.2 Hoe staan Nederlandse professionals in het spectrum 'architecten – leken'?

In de literatuur wordt veel onderscheid gemaakt in de beleving en de beoordeling van ruimte door architecten en leken, in onder meer de onderzoeken van Sadalla en Sheets (1986) en Gifford et al. (2002). Echter, niet alleen architecten, maar ook ontwikkelaars, makelaars en ambtenaren zijn bij het ontwerpen en bouwen van een woonomgeving betrokken (Meijer, 2013; Wijnen, 2013; Karman en Heuvelink, 2013). Daarom is één van de vragen in het empirisch onderzoek in deze scriptie of de geïnterviewde professionals die geen architect zijn ook over likability denken en praten als de betrokken architecten.

Uit de interviews met professionals die niet als architect werkzaam zijn (Blom en Timmer, Wijnen, Karman en Heuvelink) blijkt dat er sterke overeenkomsten aan te wijzen zijn tussen hoe zij over esthetiek en ruimtelijke kwaliteit denken en hoe de geïnterviewde architecten (Bhalotra, De Vreeze, Meijer, Ponec) dat doen. Kort gezegd, daarmee kunnen alle in het kader van deze scriptie geïnterviewde professionals onder de groep 'architecten' geschaard worden, op het spectrum architecten - leken.

Wijnen en noemt dat ook wethouders, ontwikkelaars en andere “vakbroeders” (2013, p.11) in dezelfde lijnen denken als architecten. De architecte Ponec zegt hierover (2013, p2:) “Er is een heel groot verschil tussen vakgenoten en niet-vakgenoten” en ook dat veel van haar vakgenoten onvoldoende beseffen hoe leken ruimte beleven en waarderen (p.2:) “Vakgenoten die moet ik uit hun heilige huisjes halen”. Hiermee geeft ze aan dat veel professionals, zowel architecten als anderen, plannen maken op basis van hun eigen standpunten en minder niet met de beleving van de gerealiseerde ruimte door de toekomstige gebruikers en bewoners als belangrijkste motief.

Een ander aspect waaruit blijkt dat professionals anders denken dan leken, maar wel als groep overeenkomsten vertonen, is de taal die zij gebruiken om likability te beschrijven. Devlin en Nasar (1989, p. 4) beschrijven dat leken die zij geïnterviewd hebben denken in termen als “pleasant”, “beautiful” en “familiar” (prettig, mooi en herkenbaar). De architecten daarentegen, vervolgen Devlin en Nasar (1989, p. 4-5) gebruiken termen als “meaningful” en “novelty” (betekenisvol en vernieuwend) als eigenschappen van een woonhuis die maken dat de ondervraagde architecten een foto ervan meer waarderen dan andere huizen op foto’s.

Dat betekenis ook een rol speelt bij Nederlandse professionals blijkt uit het woord “karakter”, dat gebruikt wordt door zowel architecten De Vreeze en Meijer, als door Blom en Timmer van de rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Dit kan worden vergeleken met de termen uit het onderzoek van Devlin en Nasar (1989). “Wat ik merk is , wat ik vaak doe... het woord karakteristiek”, zegt Meijer (p.6) op de vraag met welke woorden hij de likability van een straatbeeld beschrijft.

De Vreeze zegt dat er verschillen zijn in de beleving van gebouwen door leken of kenners van architectuur. Dit komt volgens hem omdat bepaalde referenties naar het verleden leken ontgaan. De Vreeze (p 4) zegt over een flatgebouw in Amsterdam dat hij bijzonder waardeert, maar waarvan hij zich afvraagt of leken dat ook vinden: “Maar dat zal iemand die dat dus allemaal niet weet, die zal dat nooit zien. Die zal misschien zeggen van jeetje, wat staat daar een betonnen flatgebouw, hoe kan je dat nou mooi vinden? Ja, dat vind ik mooi omdat het verwijst naar [Le Corbusier]”. Het verschil in beleving tussen professional en leek wordt hiermee bevestigd. Timmer en Blom (2013) hebben aansluitend bij De Vreeze uit architectuurhistorische overwegingen een grote waardering voor wederopbouwarchitectuur. Veel van de karakteristieken van deze architectuur, soberheid, geometrie, harde lijnen en materialen, scoren niet goed op likability, zoals dat in het theoretisch kader is beschreven. Het behouden ervan betekent het in stand houden van straatbeelden met een lage esthetische kwaliteit voor leken, omwille van de betekenis die deze hebben voor historici en andere ruimtelijke professionals.

Karman en Heuvelink (2013, p.3) hebben het over “beleving” als zij het met leken over de likability van een straatbeeld hebben: “een verschijningskwaliteit, die waarden zij bijna niet, die zien ze niet als kwaliteit”. Hiermee zeggen zij dat leken ‘kwaliteit’ als een term gebruiken om de bouwkundige staat van een woning te beschrijven. Maar ook dat voor de meeste kopers de buitenkant van de woning ondergeschikt is aan de indeling van de woning en de locatie van de buurt. De beleving van de openbare ruimte rond een woning is wel van belang. “Een mooi plaatje... daar verleid je kopers mee”. (Karman en Heuvelink, 2013, p.2) Echter gaat het er daarbij om de koper over te halen tussen verschillende passende en betaalbare woningen op verschillende geschikte locaties te kiezen. Die twee factoren wegen zwaarder dan esthetische overwegingen, stellen Karman en Heuvelink (2013). Heuvelink zegt hierover (p.4): “als je om de hoek kan wonen in een buurt die meer voldoet aan de verwachting van jouw beleving...” waarmee hij nogmaals zegt dat likability vooral meeweegt bij consumenten als ze kunnen kiezen tussen verschillende woningen die allemaal voldoen aan de eisen die zij stellen aan de bereikbaarheid en het aantal kamers.

De geïnterviewde professionals gebruiken vakjargon onder elkaar en geven ook aan met leken in andere termen te spreken over likability en ruimtelijke kwaliteit. Dat professionals niet kunnen voorspellen wat leken likable vinden, zoals Brown en Gifford (2001) en Devlin en Nasar (1989) vonden bij architecten, blijkt op basis van het empirische onderzoek in deze scriptie niet te gelden voor de respondenten. In de volgende paragraaf komt aan bod wat zij over likability zeggen.

4.3 Esthetische kwaliteit en likability

Alle ondervraagden veronderstellen dat ruimtelijke en esthetische kwaliteit een lastig te beoordelen onderwerp is. “Het is net zoets als dat je vraagt wat is goede muziek voor u?”, zegt De Vreeze (2013, p1). Karman, (2013,p.1) gaat nog verder en geeft aan dat hij twijfelt of de vraag te beantwoorden is: “‘Wat is mooi?’ krijg je volgens mij nooit...”. Maar ondanks de veronderstelde moeilijkheid van de vraag, kunnen alle geïnterviewden helder omschrijven wat zij verstaan onder likability.

Een reden die zij allen noemen waarom het moeilijk is om een oordeel te vellen is de veranderende voorkeuren en trends in straatbeelden in de loop van de tijd. Hierover noemen zij allen dat de tijd moet uitwijzen of een gebouw of een straat de kwalificatie *mooi* verdient. Blom: “het hangt ook van de tijd af, wat we mooi en lelijk vinden”. Timmer, over hetzelfde onderwerp: “Ik heb een reisgidsje uit de jaren ‘70...” daarin, noemt Timmer, wordt over een 19e eeuwse gebouw dat nu een rijksmonument is geschreven: “draak van een neo-goot”.

Eén van de belangrijkste uitgangspunten van deze scriptie is dat het mogelijk is een waardeoordeel te vellen over de esthetische kwaliteit van een omgeving. Beschreven met de term likability van Nasar

(1998), wordt dit in het theoretisch kader uitgebreid besproken. En ook De Vreeze (2013, p.8), die aangeeft het een moeilijk onderwerp te vinden, zegt over gedeelde opvattingen over esthetiek: "Als je met zijn allen een heleboel subjectiviteiten bij elkaar optelt, dan krijg je een soort intersubjectiviteit, en dat wordt dan vanzelf een beetje objectief."

Likability is echter in Nederland geen bekend begrip en kan verkeerd worden geïnterpreteerd. Timmer (Blom en Timmer, 2013, p.2) interpreteerde het in eerste instantie als de "knuffelfactor". Geen van de geïnterviewden gebruikte het begrip voordat zij er naar aanleiding van deze scriptie over hoorden, noch hadden zij er eerder over gelezen of het gehoord. Niettemin hebben ze heldere ideeën over wat een straatbeeld moet bieden om een goede likability, in de zin zoals Nasar (1998) die beschrijft, te hebben.

Meijer (2013, p. 1) noemt verschillende elementen van likability: "... je wilt auto's niet zien, je wilt zo veel mogelijk groen zien, je wil zoveel mogelijk privacy, je wil... al die ingrediënten". Ponec (2013) en Wijnen (2013) zeggen beiden dat voor de plannen waar zij aan gewerkt hebben, respectievelijk DeoNeo en de Verandawoningen, het weren van auto's en verkeer uit het straatbeeld belangrijke uitgangspunten waren in de ontwikkeling van de plannen.

Volgens Bhalotra heeft een omgeving een goede likability als mensen zich er prettig voelen (2013, p.1: "dat je je prettig voelt, dat je daar voelt: 'Ja, ik vind het leuk hier te zijn'"). Het ontwerp van de ruimte moet daarom gericht zijn op een aangename beleving door de gebruikers ervan.

Bhalotra (2013) noemt de combinatie van vertrouwde en vreemde, of verrassende elementen in het straatbeeld als één van de factoren die voor een goede beleving zorgen. Dit is een kenmerk van likability dat ook Meijer (2013, p.7) noemt: "Dat vinden we ook mooi ... als je om een gebouw heen loopt, in een omgeving loopt, dat je dus af en toe verrast wordt". Vervolgens noemt Bhalotra (2013) ook de samenhang van het straatbeeld als belangrijk voor de likability. De architectuur moet in de omgeving passen, stelt hij.

Passendheid is ook een van de kenmerken van likability die De Vreeze (2013, p.1) noemt: "Samenhang, karakter, de goede referenties uit de geschiedenis... prettig als een gebouwde omgeving die je voor het eerst observeert... iets van de voorbeelden heeft waarbij je je prettig voelt". Hij vervolgt (p.2): "... wat is dan kwaliteit? Dat is originaliteit, dat is helderheid van constructie, ambachtschap, ambachtelijkheid...". In een andere bewoording beschrijft Heuvelink (Karman en Heuvelink, 2013, p.2) hetzelfde: "...ik gebruik alleen nog het woord beleving." Een goede beleving biedt volgens hem (p.2): "herkenbaarheid, niet monotoon hetzelfde product in een rij en naast elkaar zetten" en ook: "het ontwerp en het materiaalgebruik... van de openbare ruimte

Een andere professional die veel waarde hecht aan passendheid is De Vreeze (2013, p.2): “Passendheid is dus een belangrijk begrip van esthetische kwaliteit en dat staat volgens mij tegenover karakter... als het weinig karakter heeft moet je je gewoon heel erg netjes gedragen en moet het zich voegen in de omgeving, en als het heel erg veel karakter heeft en weinig passendheid, dan moet het op dat punt heel hoog scoren.” Ponec (2013, p.6) noemt bij passendheid ook de continuïteit in de geschiedenis. Ze noemt het laten staan van oude gebouwen en aansluiten van nieuwe projecten bij bestaande omgeving: “ga je de karakteristieken analyseren en die neem je mee in je nieuwe opzet”, zegt zij over hoe ze dit doet.

4.4 Bouwmaterialen

De geïnterviewde vakmensen geven aan het belangrijk te vinden welke bouwmaterialen zij verwerken in de plannen waar zij aan werken. Zij gaan niet zo ver als Sadalla en Sheets (2003) in het toekennen van menselijke eigenschappen, maar beamen wel dat de materiaalkeuze de likability van een straatbeeld zowel gunstig als ongunstig kan beïnvloeden. Zoals Meijer (2013, p.7) zegt: “...natuurlijke uitstraling, je hebt materiaal in zijn tactiliteit, dus in zijn aanwezigheid gewoon een mooie bijdrage levert bij wat je ziet”. Het belang van bouwmaterialen noemen ook Karman en Heuvelink (2013) en Blom en Timmer (2013). Zij hebben het over de meerwaarde voor de likability van een straatbeeld, die ontstaat als er in de gevels en bestrating materialen worden gebruikt die kwaliteit en luxe uitstralen.

Meijer (2013) voegt nog een argument toe en benadrukt het belang om materialen te gebruiken die mooi oud worden. Als voorbeeld geeft hij de keuze voor dakpannen op de verandawoningen: (p.9.) “Als iets plat is en er komt aanslag aan, dan zie je dat gelijk, op grote vlakken”. Materialen met reliëf lijden daar volgens Meijer minder onder omdat de licht-schaduw optisch veel belangrijker is dan de viezigheid. Er is verschil tussen een mooi patina, zoals De Vreeze (2013) ook zei over het pand van Ingwersen aan de Overtoom, en oud of vies.

4.5 Hoe leidt een plan tot goede likability

Wijnen (2013) spreekt uitgebreid over het ontwikkelen en uitvoeren van plannen waaruit straatbeelden met goede likability ontstaan. Ook in de andere interviews is het ter sprake geweest en de ervaringen van de andere professionals sluiten bij de hare aan. Ze begint met het belang van een onderliggend plan, waarin het stratenpatroon en de verkaveling zijn vastgelegd (p.8): “een goed plan dat valt of staat bij een goed raster.” Ook de factoren die belemmerend werken op de likability van toekomstige woonstraten komen in deze paragraaf aan bod.

Een punt dat alle geïnterviewden noemen als mede bepalend voor likability is geld. Wijnen zegt dat er een ondergrens is aan het budget waarmee een goede wijk gerealiseerd kan worden. Als daar niet aan voldaan wordt, lukt het gewoon niet: (p.10: "... goeie architect kan ook met minder budget, maar wel een bepaald minimaal budget waarmee je een goed plan kan maken, een goed ontwerp maken").

Een gebrek aan geld is vaak de belemmerende factor in het realiseren van likability, omdat ontwerpen te duur gevonden worden en er in gesneden wordt. Dit leidt tot compromissen en die doen afbreuk doen aan de kwaliteit (Ponec, 2013; Wijnen 2013), doordat ze elementen uit een plan halen waardoor er middelmatigheid overblijft. Wijnen (2013) noemt ook nog tijdsgebrek en veranderende meningen op politiek-bestuurlijk niveau als factoren die nopen tot het maken van compromissen.

Voor het realiseren van esthetisch succesvolle projecten, zegt Wijnen, is vasthoudendheid vereist (2013, p.8): "Het gaat ook vaak om visie en dat je die lang vasthoudt". Ook Bhalotra (2013, p.4) onderstreept het belang van continuïteit in het planningsproces: "het masterplan, ontwikkelingsplan, uitwerkingsplannen en inrichtingsplannen dat we die voortdurend trouw zijn geweest van begin tot het eind". Hieraan voegt hij toe dat ook binnen het team van professionals dat aan een plan werkt het wenselijk is dat er enkele mensen van begin tot eind bij betrokken zijn: "met name met de ontwerpers ... van de eerste steen tot de laatste sleutel moet je er bij zijn".

Als een pad of richting is gekozen voor het ontwikkelen van een wijk, als er voor een bepaald plan is gekozen, is het moeilijk om daar vanaf te wijken of dat te veranderen. Wijnen (2013, p.9): "En het kost dus heel veel deskundigheid ook bij zo'n plan om er bovenop te zitten", waarmee ze zegt dat het belangrijk is om een plan vanaf het begin de goede kant op te sturen, omdat corrigeren moeilijk is. Tegelijkertijd pleit ze ook voor flexibiliteit in plannen, zodat onverwachte ontwikkelingen geen negatieve invloed op het eindresultaat hoeven te hebben. Vanwege de jaren die verstrijken tussen een eerste idee en de oplevering van een project zijn er altijd ontwikkelingen die in een plan verwerkt moeten worden. In een goed plan is dat mogelijk, zonder dat de ruimtelijke kwaliteit van het eindresultaat er onder lijdt.

Over het eindresultaat van een planningsproces zegt Wijnen (2013, p.10): "Er is meestal wel iets dat niet lukt... de kunst is om wat niet lukt beperkt te houden". Wijnen (2013, p.3) over waar het mis kan gaan: "Het andere is dat je strakke aansturing moet hebben. Daar ontbreekt het natuurlijk ook vaak". Zij zegt dat een gebrek aan aansturing door bijvoorbeeld een gemeente er vaak toe leidt dat plannen met het oog op rentabiliteit door de ontwikkelaar te dicht bebouwd worden, wat ten koste gaat van de likability van het straatbeeld. Of leidt tot de keuze voor een architect die met een matig ontwerp komt, dat vooral goedkoop is en weinig prioriteit legt bij ruimtelijke kwaliteit.

4.6 Meningsverschillen en conflicten:

De geïnterviewden geven allen aan met enige regelmaat meningsverschillen te hebben met andere partijen bij het ontwikkelen van plannen voor een woonwijk. Wijnen: (p.9) "Ja, dat gebeurt altijd. Als je een plan maakt, zeker een groot plan... ben je altijd bezig met meningsverschillen. Maar je moet zorgen dat een meningsverschil nooit tot een conflict uitgroeit." Het kan gaan om budgetten, als architecten bijvoorbeeld meer willen dan de ontwikkelaar financieel haalbaar acht. Maar ook om bouwhoogte, de keuze tussen grondgebonden woningen of appartementen, of in welke bouwstijl de woningen worden ontworpen.

Goede samenwerking is belangrijk. Als partijen langs elkaar heen werken kan dat leiden tot slechte of mindere likability (Wijnen, 2013), omdat de verschillende betrokkenen een ander eindbeeld voor ogen hebben en bijvoorbeeld de verschillende woningen in een straat qua vormgeving niet goed aansluiten op elkaar of op de open ruimte en de omgeving. Karman en Heuvelink (2013) zeggen daarom dat zij plantrajecten beginnen door met alle betrokkenen samen uit te werken welke beleving het straatbeeld moet oproepen na voltooiing.

Meningsverschillen kunnen goed zijn, zo zeggen bijvoorbeeld Karman en Heuvelink (2013) en Meijer (2013). De laatste verwoordt dat zo: (p.10) "Ik denk dat het juist de basis is om tot goede dingen te komen". Volgens hem is dat hoe verschillende betrokkenen bij een bouwproces, aannemers, opdrachtgevers, architecten, kunnen leren van elkaars inzichten. Heuvelink (2013, p. 4) benadrukt ook het belang van samenwerken en overleggen met toekomstige gebruikers: "...daardoor kom je in samenwerking, kom je juist tot betere kwaliteit".

4.7 Conclusie

Op basis van de zeven interviews kan geconcludeerd worden dat deze negen architecten en andere professionals één groep vormen, met gedeelde denkwijzen en woordgebruik. Hoewel zij zich duidelijk onderscheiden van leken, zijn de verschillen tussen deze professionals en leken minder groot dan te verwachten zou zijn op basis van de onderzoeken die worden beschreven in de internationale literatuur.

Het woord likability gebruiken de geïnterviewden niet. Maar wat zij zeggen over wat in hun ogen een straatbeeld aangenaam maakt voor de gebruikers, sluit aan bij de operationele criteria uit het theoretisch kader. Het begrip complexiteit wordt niet genoemd, maar komt wel terug in opmerkingen

over vormtaal en materiaalgebruik. Karakter en betekenis worden veel genoemd, termen die Akalin et al. (2009) en Devlin en Nasar (1989) verbinden met complexiteit. Hoewel in die onderzoeken die verbinding geldt voor leken, geven de geïnterviewde professionals ook blijk van een waardering voor details en complexere vormen in gevels van huizen.

De overige criteria van likability worden door alle professionals die zijn geïnterviewd genoemd: groen en natuur, weinig auto's en andere verstoringen, het gebruik van hoogwaardig ogende materialen, een goede balans in verrassing en herkenbaarheid en het belang van een straatbeeld dat op zich een prettig en consistent geheel vormt en ook past in zijn omgeving.

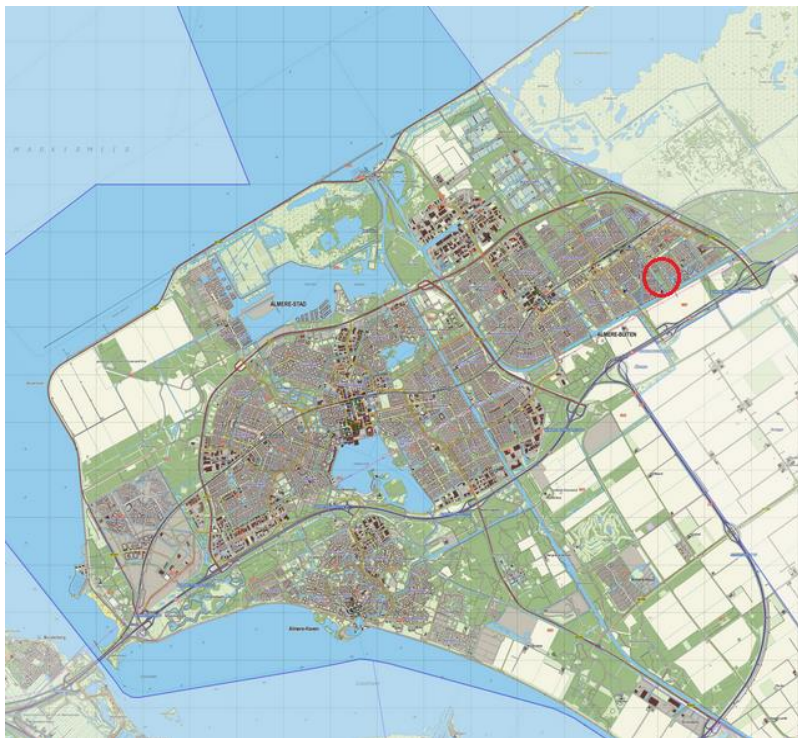
Om het proces van ontwerp en ontwikkeling tot een likable straatbeeld te laten leiden, zeggen de geïnterviewden dat het belangrijk is dat een vast team er van begin tot eind betrokken is. Daarnaast noemen ze het belang van een goed plan, dat strak wordt uitgevoerd. Maar dat ook flexibel genoeg is om nieuwe ontwikkelingen te incorporeren zonder verlies van kwaliteit van het eindresultaat.

5. Case Almere

5.1 Inleiding

Het eerste straatbeeld dat wordt beschreven in deze scriptie is te vinden aan de noordrand van Almere. Het gaat om de buurt waar de zogenaamde Verandawoningen staan. Het hoofdstuk omvat een beschrijving van de buurt, een eerste indruk en een verhandeling over wat de geïnterviewden over hun ervaringen met de ontwikkeling van de Verandawoningen zeggen. Daarnaast wordt in een analyserend deel behandeld hoe de rol van de betrokken professionals de likability ervan bepaald heeft. Ten slotte wordt in de conclusie samengevat welke beslissingen en factoren van invloed zijn op de likability van de buurt.

Het straatbeeld wordt beschreven op basis van een veldverslag, met foto's van de buurt ter ondersteuning. Het theoretisch kader, hoofdstuk 3 van deze scriptie, is het uitgangspunt voor een beoordeling van de likability van het straatbeeld, waarbij opnieuw de foto's de tekst ondersteunen. In dit hoofdstuk worden tot slot verbanden inzichtelijk gemaakt tussen de theorie en wat de twee geïnterviewde professionals zeggen over de het ontwerp en de realisatie van de Verandawoningen. De geïnterviewden voor deze case zijn de hoofdarchitect Haiko Meijer van architectenbureau Onix en projectmanager Renée Wijnen. Zij werkte namens de gemeente Almere aan dit project.

Figuur 5.01: De ligging van de Verandawoningen in het noordoosten van Almere. Kaart: Wikipedia

De buurt ligt in de Stripheldenwijk, die deel uitmaakt van het stadsdeel Almere Buiten. In figuur 5.01 is de locatie van de woningen binnen de gemeente Almere omcirkeld. Op dit kaartje is ten zuiden van die wijk de A6 te herkennen. Het onbebouwde gebied in de noordoosthoek van het kaartje is het natuurgebied de Oostvaardersplassen. Het buurtje met de Verandawoningen bestaat uit de Joostlaan en de Kapitein Wal Ruslaan, twee karakters uit de Tom Poes-reeks van Marten Toonder. In deze case worden de twee straten samen besproken, omdat deze één ensemble vormen, dat fysiek van de omringende wijk is afgebakend. De buurt is ook met die intentie ontwikkeld (Meijer, 2013), als één samenhangend “erf met opstallen” (Meijer, 2013. P.5).

5.2 Beschrijving en ligging

De woningen zijn ontworpen door Onix Architecten te Groningen. Hun naam danken de woningen aan de veranda's die ze allemaal hebben aan de achterzijde, zoals in figuur 5.04 te zien is. Deze veranda's sluiten aan op de eerste verdieping van de huizen. Ze worden verbonden met het maaiveld door terpachtige heuveltjes. Dit laat aan de voorzijde ruimte over voor een ander opvallend kenmerk van deze buurt: auto's, fietsen en containers staan onder de huizen, waardoor ze grotendeels aan het oog onttrokken worden. De verandawoningen zijn aaneengesloten gebouwd, in blokken van drie of vijf huizen. De blokken staan niet parallel of haaks ten opzichte van elkaar, maar hebben versprongen rooilijnen, zoals te zien is in figuur 5.02. Hierop is ook het onregelmatige verloop van de straten te zien. In totaal staan er 36 huizen in de buurt; het zijn allemaal koopwoningen.

Figuur 5.02: Een luchtfoto van de buurt met de verandawoningen. Het fietspad loopt parallel aan de Marten Toonderlaan, voorbij de minirotondes, zonder zijpaden naar de Joostlaan (boven) en de Wal Ruslaan. Foto: google maps.

Het stedenbouwkundig ontwerp met de versprongen blokken komt van de hand van Marcel Fler van bureau BFAS (Wijnen, 2013) die hiermee een oplossing vond om binnen de kavel de 36 woningen te realiseren die gemeente verlangde en toch voldoende openbare ruimte van goede kwaliteit te houden. De open ruimte tussen de huizen is gedeeld bezit van de bewoners. De tuinen van alle bewoners en de openbare ruimte zijn samengevoegd twee grote open gehelen, rond de Wal Ruslaan en een rond de Joostlaan.

5.3 Eerste indruk

Het eerste dat opvalt voor een naderende bezoeker is de groene ligging van de buurt. Vanuit alle richtingen wordt het buurtje omgeven door bomen en of water, zoals in figuur 5.02 te zien is. Wat ook meteen de aandacht trekt is de opvallende architectuur van de woningen. Hoewel hun silhouetten op enige afstand nog sterk lijken op traditionele Nederlandse huizen, blijkt van dichterbij dat er opmerkelijke details in de vormen van de zijgevels zitten en er bij de bekleding van de gevels veel voor Nederland niet-traditionele materialen zijn gebruikt, zoals zink en aluminium (Meijer, 2013).

Figuur 5.03: De Verandawoningen langs de Kapitein Wal Ruslaan, gezien vanaf de zuidelijke inrit naar de buurt. De glas- en papiercontainers zijn ingegraven en aan de rand van de buurt geplaatst. Op het bordje op de voorgrond staat 'verboden toegang art. 461'.

Ook merkt de bezoeker de afgesloten ligging van het buurtje op en zullen de bordjes opvallen, waarvan er in figuur 5.03 één te zien is, die onbevoegden de toegang ontzeggen. Het wekt op deze manier enigszins de indruk van een *gated community*. De indruk van geslotenheid wordt voor fietsers verder versterkt door het ontbreken van fietspaden die vanaf de Marten Toonderlaan de buurt in leiden. De

smalle witte lijn langs de weg in figuur 5.02 is een fietspad. Het leidt langs de minirotondes rechtdoor, zonder gelegenheid om af te slaan naar de Verandawoningen. Wie op de fiets de buurt in wil moet met verkeersconventies breken en de minirotondes van de weg voor auto's oversteken.

In het straatbeeld zijn weinig auto's te zien, omdat deze verscholen staan onder de carports. De buurt oogt mede hierdoor over het geheel netjes, schoon en goed onderhouden. De ruimtes onder de carports echter doen afbreuk aan de netheid lijken enigszins chaotisch. Naast de auto's van de bewoners staan hier ook hun afvalcontainers en enkele fietsen, kruiwagens en aanhangers.

Door de veranda's achter en balkons aan de voorzijde van de huizen ontstaat er op de eerste verdieping een idee van een tweede niveau in de buurt waarop de woningen met elkaar in verbinding staan. De hellingen die naar de veranda's toe leiden vormen een geleidelijke overgang van de straat naar de woning. Ze zorgen voor een goede aansluiting tussen het maaiveld en de leefruimtes in de huizen, maar zorgen er ook voor dat niet in één oogopslag duidelijk is waar de grens ligt tussen de publieke en de private sfeer.

5.4 Analyse

5.4.1 Likability

De operationele criteria van likability zoals die in het theoretisch kader zijn geformuleerd worden in deze paragraaf stuk voor stuk benoemd, waarbij wordt beschreven op welke manier en in welke mate het straatbeeld van de Joostlaan en de Wal Ruslaan eraan voldoet.

Groen en natuur

Er is volop groen en water in het straatbeeld. Zowel de sloten en de bomen die de wijk omzomen, als de grashellingen achter de huizen en de wilgenboompjes in de open ruimte dragen hieraan bij. Figuur 5.04 is een foto die is genomen net buiten de buurt, aan de overkant van de sloot die de zuidgrens vormt, en hierop is dit goed te zien.

Figuur 5.04: Blik op de Verandawoningen vanuit het zuiden. Herkenbare silhouetten, een combinatie van gebruikelijke en ongebruikelijke materialen, veel groen en verborgen auto's.

Complexiteit

De gevels zijn dankzij de houten latten en de lange pannendaken niet eentonig. De textuur hiervan geeft kleine schaduwen en zorgt dat het beeld enigszins verandert met de kijkhoek van een voorbijganger. Dit geeft de gevels meer complexiteit omdat er een diepte-effect ontstaat in de vlakken. Aan ieder blok is er daarnaast een kopwoning, die een andere gevel dan de overige twee of vier huizen heeft. Dit en de onregelmatige rooilijn zorgen ervoor dat de blokken een consistent geheel vormen in het straatbeeld, zonder monotoon over te komen.

Orde en samenhang

Het leidt geen twijfel dat de Joostlaan en de Wal Ruslaan samen één woonbuurt vormen die aan de rand van een stad ligt. De open structuur van de buurt, gecombineerd met dichtheid van de rijwoningen roepen associaties op met zowel de stad als het platteland. De openheid van het stratenplan draagt eraan bij dat de omgeving duidelijk en overzichtelijk is. Met lange zichtlijnen, ook dankzij de versprongen plaatsing van de blokken. Door de groene zoom wordt de buurt van de rest van de stripheldenwijk afgesloten, waardoor de buurt minder goed bij de omliggende wijk aansluit. En de grens tussen privaat en publiek is een punt dat in deze buurt minder duidelijk is.

Historische en herkenbare elementen

De herkenbaarheid ligt bij de Verandawoningen vooral in het silhouet van de woningen, zoals te zien is op figuur 5.4. Van een afstandje bezien hebben de huizen een traditioneel Nederlands aangezicht, gevormd door de schuine daken met schoorstenen. Ook het gebruik van rode dakpannen geeft de

woningen een vertrouwde uitstraling. Van dichterbij vallen vooral de nieuwe en ongebruikelijke bouwmaterialen op. Maar doordat deze in een vertrouwde vorm zijn verwerkt en het geen harde, gladde vlakken zijn, past het in binnen het verwachte straatbeeld van een woonbuurt in Nederland.

Verstoringsen

Zoals al kort is aangestipt, is de buurt schoon en netjes. Zonder zwerfvuil en graffiti. Bovendien zien de huizen en het groen er goed onderhouden en verzorgd uit. Er is ook voor het overige geen merkbare verstoring van het beeld. Door de doodlopende straten en is er nauwelijks verkeer en auto's van bezoekers kunnen op twee parkeerterreintjes net naast de ingangen worden geparkeerd.

5.4.2 Intenties van de betrokken professionals

In deze paragraaf komt aan bod waar de geïnterviewden Wijnen en Meijer met de andere betrokken professionals op aangestuurd hebben bij het ontwikkelen en realiseren van de Verandawoningen.

De heer Haiko Meijer was één van de twee architecten van Onix die aan dit plan hebben gewerkt. Hij was ook als projectleider betrokken bij de ontwikkeling vanuit Onix. In het interview noemt hij dat hij zich heeft ingezet voor een buurt die groen is, sociale interactie bevordert, karakter heeft en een luxe uitstraling. Hij vindt bij zijn ontwerpen de textuur en structuur van de daken en gevels belangrijk. Het woord dat hij het meest gebruikt om de esthetische kwaliteit van een ontwerp te beschrijven is "karakter", waarmee hij aangeeft dat een gevel of straatbeeld mensen moet aanspreken en zich moet onderscheiden van andere buurten. Bij de Verandawoningen komt dit allemaal naar voren.

Vanuit de Gemeente Almere was mevrouw Wijnen bij dit project betrokken. Voor haar had het de prioriteit dat het een project met een goede "ruimtelijke kwaliteit" zou worden. Zij geeft aan dat het belangrijk is dat dezelfde mensen bij een project betrokken blijven gedurende het hele traject en "er bovenop zitten" (Wijnen, 2013; p. 8), omdat compromissen vrijwel altijd tot een verlies aan kwaliteit van een plan leiden. Zij benadrukt het belang van goede communicatie tussen alle betrokken, zodat iedereen met dezelfde visie aan het plan werkt en bijdragen van verschillende partijen elkaar versterken en niet tegenwerken.

Om in een onorthodox ontwerp voldoende herkenbaarheid te realiseren heeft Onix elementen van een Nederlands polderlandschap in het ontwerp verwerkt. Met lange oranje pannendaken om naast de gevels van hout en aluminium toch genoeg traditionele materialen in straatbeeld te hebben. De oranje daken doen volgens Meijer (2013) denken aan boerderijen in een terpenlandschap, terwijl de gevels en

veranda's aan boerderijen in de zuidelijke Verenigde Staten moeten doen denken. "Vreemd vertrouwd" noemt Meijer (2013, p. 9) de mix van plaatselijke en exotische stijlelementen en bouwmaterialen.

De versprongen rooilijnen moeten zorgen voor een doorlopende open ruimte. Volgens Meijer (2013) wordt dit effect bereikt doordat er tussen de blokken geen afgesloten ruimtes ontstaan, zoals wel zou gebeuren als de blokken recht naast elkaar en tegenover elkaar waren gezet. Meijer (p.1): "het is een organische ruimtelijke constellatie waarbij zo veel mogelijk gedaan is om de huizen zodanig neer te zetten dat je het gevoel hebt dat die ruimte dóórgaat in plaats van dat die ophoudt."

De veranda's en de overkappingen erboven zijn er niet alleen om het ontwerp meer karakter te geven zegt Meijer (p. 4): "...de veranda, die intermediair van binnen naar buiten is ... creëert een filter", hebben ook als functie dat ze het minder makkelijk maken om van buiten naar binnen te kijken. Terwijl het zicht erdoor naar buiten niet gehinderd wordt.

Over de afbakening tussen privé en publiek zegt Meijer dat die bewust niet duidelijk is gemaakt (p.3): "... heel smooth, dat heb je niet door." En (p.3): "We hebben niet rondom de gebouwen domeinen gemaakt, met een haag of wat dan ook waar je ook een afstand houdt tot aan de gevel". Bij de gedeelde open ruimtes hoort ook het plan om de bewoners zelf het beheer over te laten nemen na verloop van tijd (Meijer, 2013).

Het vele groen in het straatbeeld is een wens van alle partijen, inclusief de ontwikkelaar. Om de buurt bij oplevering aantrekkelijk te maken heeft die een vroege inplanting van bomen en groen gepland. Voor Meijer (2013) was groen in het ontwerp belangrijk, zodat de bewoners het gevoel zouden krijgen buiten te wonen, in de natuur. Ook het aangezicht van buiten het buurtje moest zo groen mogelijk worden. Wijnen (2013) heeft er vanuit de gemeente op aangedrongen het aanzicht van het populierenbosje dat er stond voordat de Verandawoningen daar gebouwd werden zoveel mogelijk intact te laten, door de huizen als het ware op een open plek in het bos te realiseren.

5.4.3 Beoordeling van de betrokken professionals

Beide geïnterviewden noemen de Verandawoningen als voorbeeld van een project dat geslaagd is. Zij spreken van een goede ruimtelijke kwaliteit en een bijzondere beleving. Wijnen (2013) roemt de rollen van de stedenbouwkundige en de projectontwikkelaar. Deze laatste heeft een risico aanvaard door het onorthodoxe plan en de woningen van Onix te realiseren. Dankzij deze beslissing, die in zekere mate een gok was zegt zij, is dit een project geworden "met een uitzonderlijke ruimtelijke kwaliteit" (Wijnen, 2013,

p. 2) Wijnen geeft hierbij ook aan dat zij zich persoonlijk heeft ingespannen om de projectontwikkelaar zover te krijgen het ontwerp van BFAS met de huizen van Onix te realiseren en dat het wel enige moeite heeft gekost om ze te overtuigen. Uiteindelijk zijn ze meegegaan in het plan, zegt Wijnen, omdat het voor hen ook kansen bood zich te profileren met een bijzonder ontwerp. Dat is ook waarom Wijnen een kleine ontwikkelaar heeft benaderd voor dit project. Daar zijn de lijnen intern korter en wordt in een minder strak stramien gewerkt, waardoor er meer ruimte is voor creativiteit (Wijnen, 2013).

Als kritiekpunt noemt Wijnen (2013) dat de buurt te krap is opgezet om het ontwerp goed tot zijnzjn echt te laten komen, waardoor de hellingen te steil zijn geworden. Meijer (2013) deelt dit niet. Hij is over het geheel tevreden over het ontwerp en de uitvoering: "eigenlijk is alles goed gegaan". Binnen de ruimte en het budget, zegt hij, is dit ongeveer het hoogst haalbare. Hij herkent wel de moeite die mevrouw Wijnen had om de ontwikkelaar mee te krijgen in Onix' ongebruikelijke ontwerp. Hij zegt ook dat het plan bij een lager budget minder likable was geworden. Het verborgen parkeren heeft de bouwkosten sterk verhoogd.

5.4.4 Realisatie in ontwikkeling

De buurt met de Verandawoningen in Almere Buiten heeft een straatbeeld met een goede likability. Dit komt ten eerste door de ligging van deze twee straten, namelijk naast een bosje en omgeven door houtwallen en water. Daarnaast is het een luxe woonbuurt. Met grote, dure huizen in een plan met een lage dichtheid. De dure huizen gaven de architect meer ruimte om de huizen een bijzondere architectuur te geven, met een betere likability tot gevolg, dan wanneer er met een krappere budget gewerkt werd. De ontwikkelaar kon per woning veel investeren en toch voldoende winst maken.

Wijnen (2013) verklaart dat huizen in deze prijsklasse en zo ver van het centrum normaal vrijstaand worden gebouwd. In dit project kon ruimte open gehouden worden doordat de woningen in rijen gebouwd zijn. Hierdoor is de buurt groener, lichter en overzichtelijker geworden. Het parkeren onder de huizen haalt de auto's grotendeels uit het straatbeeld en de hellingen geeft het landschap meer afwisseling. In combinatie met de versprongen rooilijnen en de structuur van de gevels en daken zorgt dit voor een straatbeeld met meer complexiteit en minder verstoring dan huizen recht naast elkaar met de auto's voor de deur.

Het realiseren van een ongebruikelijk ontwerp kost echter meer overtuigingskracht dan een meer traditioneel ontwerp. En in het geval van deze case ook meer geld. Dat die indeling met versprongen rooilijnen, terpen en parkeren onder de woningen gerealiseerd is, is mede te danken aan de inzet van mevrouw Wijnen en de stedenbouwkundige, die de ontwikkelaar konden overtuigen van de meerwaarde ervan ten opzichte van een conservatiever ontwerp.

5.5 Conclusies

De gegeven omstandigheden gaven de vakmensen die met de realisatie van de Verandawoningen belast waren goede uitgangspunten om tot een goede likability te komen, maar ook hun beslissingen hebben in belangrijke mate bijgedragen. Het onorthodoxe stratenplan biedt gebruikers van de omgeving zowel verrassing als herkenbaarheid, op een manier die de likability vergroot. De openbare ruimte is groen, open en overzichtelijk. Ook de woningen zijn op een goede manier zowel verrassend als herkenbaar en het straatbeeld wordt nauwelijks verstoord.

De belangrijkste kritiekpunten op het ontwerp van deze buurt zijn de onduidelijke grens tussen privaat en publiek, en de fysieke afscheiding van de buurt ten opzichte van de omgeving met sloten en houtwallen. Weliswaar zorgt dit binnen voor herkenbaarheid en een groener straatbeeld, maar de afbakening schaadt de visuele eenheid van de Stripheldenwijk als geheel, waardoor op een hoger niveau de likability verminderd wordt.

De twee geïnterviewden geven aan bewust de beleving van het uiteindelijke straatbeeld door de gebruiker als doel gehad te hebben. Om een straatbeeld met een optimale beleving te verwezenlijken hebben zij zich ingezet om de ontwikkelaar over te halen een financieel risico te nemen, met extra prestige voor diens portfolio als beloning daarvoor. Tot slot waren alle partijen van begin tot eind betrokken bij het plan, waardoor zij steeds met een gedeelde visie aan het project werkten en miscommunicatie geen kans kreeg de kwaliteit van het plan te compromitteren.

6. Case Amersfoort

6.1 Inleiding

Het tweede straatbeeld dat als case study onderzocht is ligt in Amersfoort, in de wijk De Velden. Dat is één van de wijken die samen het stadsdeel Vathorst vormen. Het gaat om de Bergenboulevard, ter hoogte waar deze de Calveense weg kruist. De straat wordt in dit hoofdstuk beschreven op basis van een veldverslag, met foto's ter ondersteuning. De operationele criteria van likability, die in hoofdstuk 3 worden besproken, vormen het uitgangspunt voor een analyse van de likability van het straatbeeld, waarbij opnieuw de foto's ondersteunen. In dezelfde analytische paragraaf wordt ook ingegaan op hoe de combinatie van oude omgving en de ontwerpen van de betrokken professionals samenkomen in het straatbeeld en hoe deze de likability van het straatbeeld bepaalt.

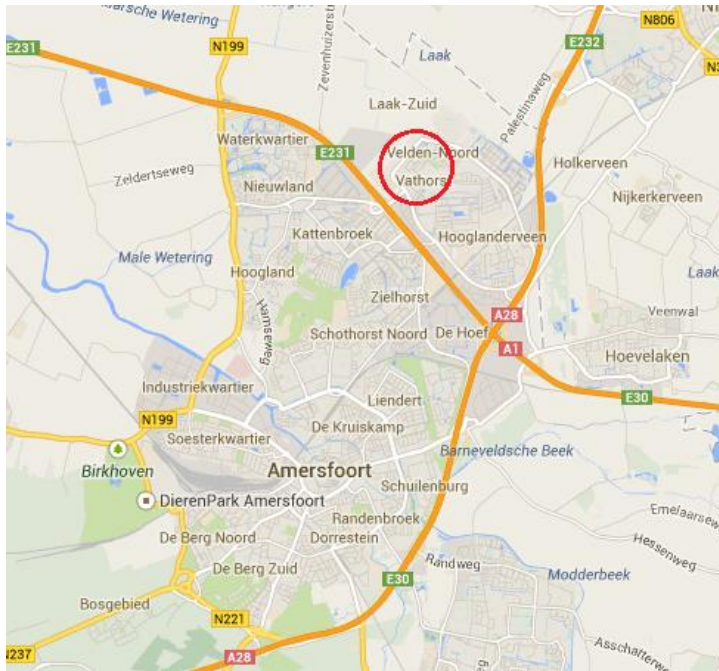
Met de beschrijvingen en de analyse worden verbanden inzichtelijk gemaakt tussen het literatuuronderzoek en wat de twee geïnterviewde professionals zeggen over de het ontwerp en de realisatie van de wijk De Velden. Omdat de geïnterviewden voor deze case op stedenbouwkundig vlak bij de ontwikkeling en realisatie betrokken waren, ligt in deze case study de nadruk meer dan bij de andere twee case studies op wijkniveau. Het niveau waarop de plannen zijn ontwikkeld en waarin de kwaliteitseisen zijn vastgelegd waaraan het ontwerp voor de verschillende blokken woningen moeten voldoen.

Over de ontwikkeling van Vathorst, De Velden en meer in het bijzonder over de Bergenboulevard en de Calveense Weg zijn Ashok Bhalotra en Noud De Vreeze geïnterviewd. Bhalotra is stedenbouwkundige en architect bij het stedenbouwkundig bureau KuiperCompagnons. Hij was als mede-ontwerper van het stedenbouwkundig plan bij de ontwikkeling van Vathorst betrokken en ook als projectleider. Binnen het grotere plan voor Vathorst als geheel, heeft de heer Bhalotra met zijn collega's het ontwerp gemaakt voor de wijk De Velden.

De heer De Vreeze was betrokken bij Vathorst en De Velden als de stadsarchitect van Amersfoort. Vanuit die rol overzag hij het gehele project en als voorzitter van het zogenaamde *quality team* zag hij erop toe dat ontwerpen voor deelgebieden en woningen voldeden aan de eisen en pasten in de vormtaal van het stedenbouwkundig plan.

6.2 Beschrijving en ligging

Vathorst is een grote uitbreidingswijk van Amersfoort, "net zo groot als Zutphen", aldus de heer Bhalotra, (2013, p.7). Hij is van de oudere delen van de stad gescheiden door de A1, zoals te zien is op figuur 6.01. Op dit kaartje ligt de kruising van de Bergenboulevard en de Calveense weg in het midden van de rode cirkel. De cirkel beslaat het grootste deel van de wijk De Velden.

Figuur 6.01: De ligging van De Velden in het noorden van Amersfoort, noordelijk van de A1 en westelijk van de A28. Kaart: Google Maps

De Velden is een van de oudere delen van het jonge stadsdeel Vathorst, waarvan aan sommige delen nog steeds gebouwd wordt. In De Velden werden de eerste woningen erin opgeleverd. Het is het meer landelijke deel van Vathorst, dat contrasteert met het stedelijke karakter van De Bron en De Laak. Dat zijn de bekendere delen van Vathorst (De Vreeze, 2010), gebouwd in grachtenpanden-replica stijl. In De Velden staan vrijstaande woningen, half vrijstaande rijtjeshuizen en ook een appartementencomplex van 6 woonlagen.

In De Velden hebben de ontwerpers een deel van de oude indeling vastgehouden (Bhalotra, 2013; De Vreeze, 2013). Het verloop van de Calveense weg, die in figuur 6.02 is te herkennen als een groen, licht slingerend lint, is hier het duidelijkste voorbeeld van. Het is een fietspad geworden waarlangs zoveel mogelijk oude bomen zijn gehandhaafd (De Vreeze, 2013). Een tweede voorbeeld is het fietspad dat het Park van de Tijden, het groene veld rechts bovenin figuur 6.02, doorkruist. Dit pad, dat ook het traject van een oude weg volgt, is in het midden met halfopen klinkers bestraat. Hierdoor ontstaat van een

afstandje de illusie van een oud karrenspoor dat door het gras loopt.

Figuur 6.02: De Velden in Amersfoort Vathorst. Van rechts naar links is de Calveense weg te herkennen aan de oude eiken die hem flankeren. De Bergenboulevard vormt de westelijke en zuidelijke wijkring. Foto: Bing Maps/Microsoft

Het straatbeeld in deze case study wordt gevormd door de gebogen rij woningen linksonder in figuur 6.02, het blok dat zuidelijk van de Calveense Weg de Bergenboulevard volgt. De Bergenboulevard is het westelijk deel van de ring van Vathorst, waar deze De Velden ontsluit. Verder zuidelijk heet hij Valutaboulevard en noordelijk Laakboulevard. Aan de 'binnenkant' van de Bergenboulevard loopt een ventweg, van waaraf de huizen en parkeerstroken bereikbaar zijn. Hierop delen auto's en fietsers de ruimte. De huizen zijn aan elkaar gebouwd en vormen een soort muur waarachter De Velden ligt. Achter de huizen ligt een brede sloot, waar net als bij de Calveense weg oude eiken naast groeien. De sloot maakt ook deel uit van de verkaveling van voor de bouw van De Velden (De Vreeze, 2013).

Figuur 6.03: De ventweg van de Bergenboulevard met de straatlantaarn 'Quercus'.

6.3 Eerste indruk

Wie over de ventweg langs de Bergenboulevard fietst of rijdt, vanuit het zuiden richting de Calveense weg, ziet aan zijn rechterhand een gebogen blok huizen dat de weg flankeert, te zien op figuur 6.03. Het oogt modern; de rechthoekige opbouwen met metalen beplating, op een strakke gemetselde plint. Links is een grasstrook en de wijkring waarover het doorgaande verkeer Vathorst in- en uitrijdt. Aan het eind van het blok komt van rechts het fietspad de Calveense weg met zijn oude eiken. Het blok aan de andere kant daarvan wordt gemarkeerd door een markant wit gebouw. Vanaf dit gebouw loopt een lange rij huizen verder naar het noorden, zoals afgebeeld op figuur 6.04. Het hoekgebouw en de rij huizen aan de noordkant zijn gebouwd in een stijl die doet denken aan het eind van de negentiende eeuw.

Figuur 6.04: De bebouwing langs de Bergenboulevard wordt doorsneden door de Calveense weg.

Het straatbeeld van de Bergenboulevard voelt aan als een typische stedelijke woonwijk uit het eerste decennium van eenentwintigste eeuw. De uitvoering van de gebouwen en details in het ontwerp zorgen dat zowel het moderne gebogen blok als het in oudere stijl ontworpen witte gebouw ogen als zeer recent. De indeling van de Bergenboulevard, compleet met busbaan in het midden en *shared space* ventweg, draagt hieraan bij. De oude eiken op de achtergrond bieden contrast en zorgen voor groen in de buurt, net als de grasstroken tussen de verschillende rijbanen waarop kleine boompjes groeien.

In het straatbeeld is veel verharding op het maaiveld. De Bergenboulevard zelf met ventweg, maar ook de parkeervakken en het trottoir daarlangs. Daarnaast is vrijwel alle grond tussen de ventweg en de gevels van de huizen bestraat en in gebruik als oprit. De positie van de parkeervakken plaatst de auto's zeer prominent in het straatbeeld. Omdat er verschillende verkeersstroken en verkeersstromen bij elkaar komen bij de rotonde in de Bergenboulevard, staan er ook veel verkeersborden in het straatbeeld.

6.4 Analyse

6.4.1 Likability

Het straatbeeld in deze case study wordt vooral bepaald door de hoge, strakke gevels, de verschillende rijstroken van de Bergenboulevard en de oude eiken op de achtergrond. Samen vormen deze de grens van de nieuwe wijk De Velden, met een visuele verbinding naar het verleden. De beoordeling van de likability van dit ensemble is gedaan aan de hand van de operationele criteria die in hoofdstuk 3 uitgebreid toegelicht worden. Bij ieder criterium wordt beschreven hoe deze het straatbeeld beïnvloedt.

Groen en natuur

Er is in het straatbeeld voldoende groen. De eiken langs de Calveense weg zorgen hiervoor, met de eiken langs het water achter de huizen, die deels boven de gevels uit steken. Hoewel er op de voorgrond in het straatbeeld weinig groen is te zien en geen water, maken de boomtoppen duidelijk dat er natuur in de buurt is. De beukenhaagjes en kleine boompjes aan de voorzijde bieden afwisseling en decoratie in het straatbeeld, maar roepen geen verbinding met natuur op door de strakke vormen waarin ze gesnoeid zijn. Niettemin bieden ze vergroening in het straatbeeld op een manier die past bij de vormtaal van het geheel.

Complexiteit

De complexiteit van de gevels is beperkt. De strakke plint, met kleine ramen en nauwelijks ornamenten, rond de ramen en deuren heeft voor de beleving van het straatbeeld weinig te bieden. Ook de opbouwen hebben geen ornamenten en de metalen beplating erop oogt vlak. De verschillende hoeken in de opbouwen, de ruimtes ertussen en dat ze over de rooilijn uitsteken, maken dat er toch variatie is aan de woningen. De bocht in de rooilijn onttrekt het einde ervan aan het blikveld, wat het straatbeeld mysterieuzer en interessanter maakt. De complexiteit in het straatbeeld wordt voornamelijk gevormd door het contrast tussen de moderne huizen en de oude bomen erachter en de dieptewerking die daaruit voortvloeit.

Orde en samenhang

Het straatbeeld van de Bergenboulevard is open en overzichtelijk. De hoge en grotendeels aaneengesloten gevels markeren de grens tussen de bebouwing van De Velden en het omringende open land, terwijl de opening in de rooilijn bij de Calveense Weg duidelijk maakt dat de wijk daarlangs toegankelijk is. Dit maakt dat een bezoeker goed kan zien waar hij of zij is in de context van de bredere omgeving. De combinatie van de oude bomen en de strakke gevels markeert ook de plaats van de nieuwe wijk in het oude landschap.

De onderlinge samenhang van de woningen aan de Bergenboulevard is duidelijk: ze zijn gespiegeld identiek aan elkaar. De aansluiting bij de rest van de wijk is op het eerste gezicht minder duidelijk door het grote verschil in de stijl van de huizen aan weerszijden van de Calveense weg. Wie wat langer kijkt herkent dat de lantaarnpalen en bestrating de Bergenboulevard verbinden met de rest van De Velden. De indeling van de ventweg maakt ook duidelijk dat hij een deel is van de woonwijk en onderscheidt zo de huizen eraan van de wijkring.

Historische en herkenbare elementen

Het ontwerp van de gevels wijkt af traditionele Nederlandse woningbouw door de keuze voor harde materialen met strakke lijnen. De plint is gemetseld, maar lijkt een dichte muur omdat er weinig ramen in zitten. De opbouw is bedekt met grijs metaal en straalt geen warmte uit. In combinatie met de bestrating die doorloopt tot de gevels, geeft dit het straatbeeld een industriële aanblik. Er is ruimte rond de huizen en de ruimte is overzichtelijk, maar het geheel oogt meer urbaan dan ruraal. Dat past niet bij de locatie van de woningen, aan de buitenste rand van Amersfoort.

Verstoringsen

Onder de huizen zijn garages aangebracht en is ruimte voor de vuilniscontainers. Maar desondanks staan er veel auto's op straat en op de verharde opritten. De wijkring zorgt voor veel verkeer, hoewel dit op afstand wordt gehouden van de gevels door de ventweg. De verschillende soorten wegen maken dat er veel verkeersborden staan nabij de rotonde, waar deze elkaar kruisen. Het straatbeeld is netjes en verzorgd. Er ligt geen zwerfvuil in de buurt en er is ook geen graffiti. De staat van onderhoud is goed; van huizen, tuintjes en groen. Het straatbeeld wordt alleen verstoord door de verharding en het verkeer.

6.4.2 Intenties van de betrokken professionals

Zowel voor De Velden als voor heel Vathorst is met nadruk gewerkt aan de integratie van het nieuwe in het bestaande. Aansluiting van Vathorst met het dorp Hooglanderveen en met het bestaande land door oude verkaveling, oude wegen, oude bomenrijen en oude boerderijen te laten staan is expliciet in het plan verwerkt. Bhalotra (2013) heeft geprobeerd met Vathorst een "suburbia" te creëren, op de grens van stad en platteland. De Velden was bedoeld om het rurale gedeelte van het stadsdeel te worden. P.7: "De Velden, dat is voor mij de romantische suburbia, ook op het masterplan-niveau. En De Laak was 'de stad'".

Over het stedenbouwkundig plan van heel Vathorst zegt Bhalotra dat hij en zijn collega's bewust ruimte hebben gemaakt voor variatie tussen de verschillende delen door ruimte te laten (P. 7): "De essentie was voor ons: zorg dat het geen design-wijk wordt. Zorg dat er niet óveral over nagedacht is". Toch is er ook gestreefd naar eenheid, om De Velden binnen Vathorst tot een herkenbare wijk te maken. Hiervoor is onder meer een lantaarnpaal ontworpen (Bhalotra, 2013) die overal in De Velden is geplaatst. Hij is 'Quercus' genoemd, latijn voor eik en te zien in figuren 6.03 en 6.04.

De Vreeze (2013, p.2) zegt over de manier waarop hij ontwerpen beoordeelt dat hij ze plaatst op een schaal tussen "passendheid en karakter". Hij stelt dat gebouwen passend moeten zijn of karakter moeten hebben. Als het gebouw niet past, moet het echt goed zijn. Niet schreeuwerig, maar een sterk ontwerp dat echt iets toevoegt aan de omgeving. Hij stelt dat het daarom vaak beter is om gebouwen te ontwerpen die niet teveel opvallen. Dan verstoren ze de omgeving niet en kan het hele ensemble van gebouwen dat ergens staat samen een prettig beeld vormen, waardoor het ook karakter krijgt. Hoewel hij dus meerwaarde ziet in de aanwezigheid van enkele blikvangers in een straatbeeld, ligt de nadruk bij ruimtelijke kwaliteit voor hem op het scheppen van een coherent geheel. Ervoor te zorgen dat de architectuur van de gebouwen en de open ruimte overal een coherent straatbeeld vormen staan centraal in de kwaliteitsplannen voor De Velden.

6.4.3 Oordelen van de betrokken professionals

De Vreeze en Bhalotra noemen beide de delen van De Velden waarbij oude en nieuwe elementen elkaar ontmoeten als de meest likable stukken van De Velden. De Vreeze (2013) wijst op de foto die hij in zijn boek *Lange Lijnen* (De Vreeze, 2010, p. 164) heeft opgenomen. Het is het uitzicht vanaf de Calveense weg naar achterkanten van de halve cirkel van huizen langs de Bergenboulevard en de oude bomen en de sloot die daar zijn gehandhaafd.

Bhalotra noemt de snijpunten van de oude linten in De Velden met de nieuwe bebouwing, waar deze kruising een voorbeeld van is. Hij waardeert het dat er op die punten iets van chaos is, iets ongeplands en onverwachts. Niet zo strak, maar in de vorm die vanzelf ontstaat.

De voorgevels van deze halve cirkel van huizen beschrijven ze beiden als stoere, krachtige architectuur, waarmee de rand van De Velden wordt gemarkeerd. Voor een deel om een barrière te vormen tussen De Velden en het bedrijventerrein aan de andere kant van de Bergenboulevard, maar ook om de wijk een herkenningspunt te geven voor naderend verkeer. Beide professionals noemen dit als een geslaagd onderdeel van het ontwerp.

Als kritiekpunt op de realisatie van De Velden noemt Bhalotra (2013, p.8) dat hij het betreurt dat onder invloed van de markt, ontwikkelaars en makelaars, het plan van de tweedeling in een urbaan en een ruraal deel van Vathorst is verwaterd. “Langzaamaan is het toch een beetje gemiddelde dichtheid geworden”, zegt hij. Voor De Velden heeft dat betekent dat er een hogere dichtheid is gekomen dan de ontwerpers hadden gewild, wat ten koste is gegaan van het landelijke karakter ervan.

6.4.4 Ontwikkeling en realisatie

Om in een straatbeeld de kwaliteit te bereiken die De Vreeze beschrijft als “karakter”, zegt Bhalotra dat er gewaakt moet worden tegen het insluipen van compromissen, omdat die tot middelmatigheid leiden en tot slechte samenhang binnen een ontwerp. Bhalotra (2013, p. 6): “dat tenminste twee of drie *individuals* moeten zorgen dat het doorgaat, het hele proces... er moet eigenlijk een soort *collective memory* aanwezig zijn voortdurend. En dat zijn *individuals* die van het begin tot het eind mee moeten doen”.

Hij zegt dat de ruimtelijke kwaliteit van De Velden geslaagd is omdat van alle partijen de mensen bovenin, die de beslissingen kunnen nemen, van begin tot eind betrokken zijn geweest. Hierdoor was er altijd overleg mogelijk en kon er snel gehandeld worden, omdat vragen over en weer niet intern langs verschillende schijven binnen de organisatie hoefden te gaan.

De Vreeze (2013) noemt ook het regelmatige en open overleg tussen alle betrokken partijen als succesfactor in het realiseren van goede likability in De Velden. Hij zegt dat het ook te danken is aan een goed onderliggend stedenbouwkundig plan, zodat steeds voor alle betrokkenen duidelijk was wat er wel en niet binnen paste en dat het quality team dankzij dit plan goed kon werken.

6.5 Conclusies

In Vathorst als geheel, maar met name in De Velden heeft het behoud van oude elementen in het landschap veel bijgedragen aan de esthetische kwaliteit. In De Velden in het bijzonder, omdat dit het deelplan is met het meest landelijke karakter van de wijken in Vathorst en oude bomen, waterlopen en wegen die niet kaarsrecht lopen daar goed in passen. Dat brengt naast landelijkheid ook coulissenwerking in de wijk, zodat het de straatbeeld er een toegevoegde laag van complexiteit krijgen.

Binnen De Velden is er een afwisseling van verschillende bouwstijlen gerealiseerd. Niet alle huizenblokken passen daardoor goed bij elkaar. Deze case study is hier een voorbeeld van. Langs de Bergenboulevard staan zeer modern uitziende huizen, maar ook huizen met een klassiek ogend ontwerp. Het onderliggende plan geeft vrijheid aan de architecten en ontwikkelaars om veel verschillende vormen toe te passen voor de ontwerpen van huizen langs de verschillende straten. Maar het zorgt er met een gezamenlijke vormtaal in de openbare ruimte en eisen aan bouwhoogtes en dichtheden ook voor dat de verschillen klein genoeg blijven voor bezoekers om de verschillende straten allemaal als een deel van De Velden te herkennen.

Het straatbeeld van de hoek van de Calveense weg en de Bergenboulevard in Amersfoort Vathorst heeft een goede likability, ondanks dat het wordt verstoord door de vele auto's en de harde vormtaal van het ontwerp. De aanwezigheid van auto's is inherent aan de locatie langs de wijkontsluitingsweg, maar ook een gevolg van de keuze om het parkeren aan de voorkant te plannen, waardoor aan de achterzijde het water en groen intact konden blijven.

De kruising met de Calveense weg markeert een van de ingangen naar de wijk De Velden en gebogen wand van huizen markeert de rand van de wijk. Dit maakt de plaats duidelijk en herkenbaar. Dat is goed voor de likability, net als de aanwezigheid van de oude eiken, die een effect van diepte en complexiteit in het straatbeeld geven. Ook de geïnterviewde professionals noemen het behoud van de oude elementen als belangrijk voor de likability.

7. Case Haarlem

7.1 Inleiding

De derde case die voor deze scriptie is bestudeerd ligt in Haarlem. Het gaat om de nieuwbouwwoningen aan de Maerten van Heemskerckstraat, die tussen de Frans Halsbuurt en het DeoNeo-terrein loopt. Via de Noorderburg verbindt de straat deze oude volksbuurt en het nieuwbouwproject DeoNeo met het centrum van Haarlem. Figuur 7.01 is een luchtfoto van het DeoNeoterrein en zijn omgeving, gemaakt op een moment waarop dit nog onbebouwd was. De Van Heemskerckstraat loopt rechts langs het braakliggende terrein.

Figuur 7.01: Het DeoNeo terrein voor aanvang van de bouw. Links de Heilig Hartkerk, onderaan het Johannes de Deo ziekenhuis en onderin de Slotersingel, deel van Haarlems oude stadswallen. Rechts van het bouwterrein de Van Heemskerckstraat. Foto: Bing Maps/Microsoft (2014)

DeoNeo is een stadsvernieuwingsproject aan de rand van de binnenstad. Het ontleent zijn naam aan het voormalige Johannes de Deo ziekenhuis, dat nog steeds deel uitmaakt van de buurt, maar in een nieuwe

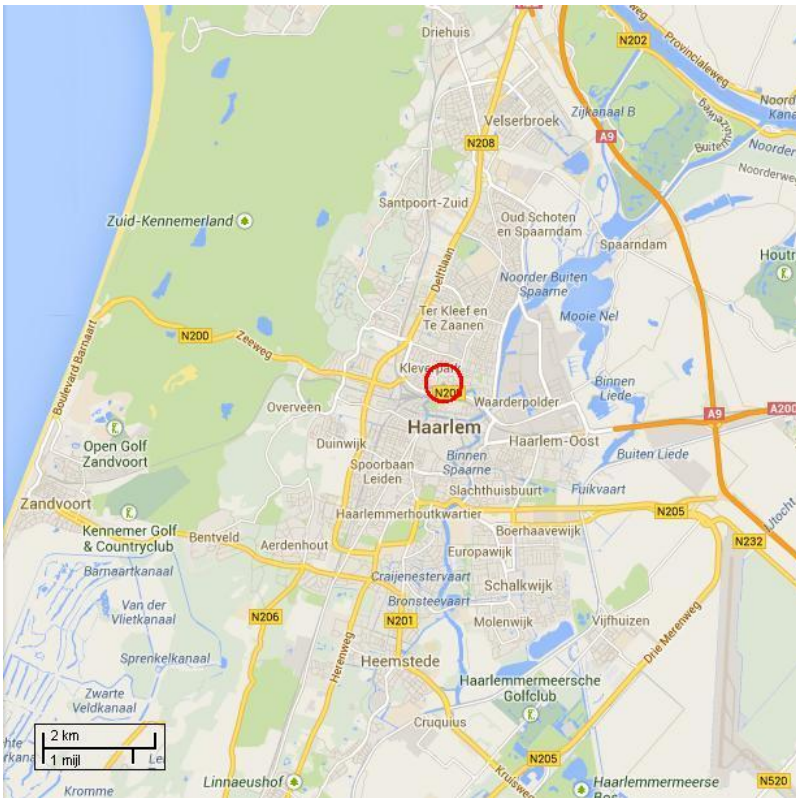
functie als zorgappartementencomplex. Rond het oude ziekenhuisgebouw was een heel complex aan ziekenhuisgebouwen gegroeid, dat in 2006 werd verlaten en is gesloopt. Op het terrein dat vrij kwam worden woningen ontwikkeld. Een deel is voltooid, een deel is nog in aanbouw. Het straatbeeld van deze case study ligt aan de westzijde van de Van Heemskerckstraat, tussen het oude ziekenhuis en het blok woningen dat is blijven staan.

In het DeoNeo-project zijn voor iedere straat verschillende woningen ontworpen. De woningen zijn ontworpen met een eenduidige vormtaal, waarin de nadruk ligt op het laten aansluiten van straatbeelden. Op zowel die van de bestaande buurten om DeoNeo heen, als op de nieuwbouw binnen DeoNeo (Ponec, 2013). In het straatbeeld van deze case study staan de zogenaamde Heemskerckwoningen. Deze zijn ontworpen om aan te sluiten bij een laat negentiende-eeuwse volksbuurt. Ze hebben twee woonlagen en een vrij sobere architectuur, die gebaseerd is op woningbouw uit het begin van de twintigste eeuw.

In deze case study worden eerst de Van Heemskerckstraat en het DeoNeo-terrein fysiek beschreven. Daarop volgen een eerste indruk en een verhandeling over wat de geïnterviewden over deze buurt zeggen. In de analyse wordt vervolgens nader ingegaan op hoe zich dat verhoudt tot de likability ervan. De case study is bedoeld om verbanden inzichtelijk te maken tussen bevindingen uit het literatuuronderzoek, wat de drie geïnterviewde professionals zeggen over het ontwerp en de realisatie van DeoNeo en de likability van het voltooide straatbeeld.

De buurt wordt beschreven op basis van een veldverslag, met foto's ter ondersteuning. Het theoretisch kader is hierbij het uitgangspunt voor een beoordeling van de likability van het straatbeeld, waarbij opnieuw de foto's ondersteunen.

De geïnterviewden voor deze case zijn de stedenbouwkundige en architecte Dana Ponec van Dana Ponec Architecten en twee medewerkers van AM Vastgoed, één van de ontwikkelaars van dit project: Geer Karman en Peter Heuvelink. Als ontwikkelaar is AM mede-opdrachtgever en -financier. De uiteindelijke marktwaarde en verkoopbaarheid van de panden hebben daarom hoge prioriteit voor hen, naast het beheersen van de ontwikkelings- en bouwkosten. Dana Ponec Architecten zijn de ontwerpers van het stedenbouwkundig plan voor DeoNeo en de architecten van een deel van de woningen, maar niet die aan de Van Heemskerckstraat. Mevrouw Ponec is ook projectleider voor de hele ontwikkeling van DeoNeo.

Figuur 7.02: De ligging van DeoNeo aan de noordkant van de Haarlemse binnenstad. Kaart: Google Maps (2014)

7.2 Beschrijving en ligging

Ten noorden van de Schotersingel, een deel van Haarlems oude stadswallen, ligt tussen de Frans Halsbuurt en de Kleverparkbuurt het terrein waar DeoNeo wordt gebouwd. De Frans Halsbuurt is een volksbuurt met “verenigingsbouw” (Ponec, 2013). De Kleverparkbuurt is een meer statige buurt met vooral vrijstaande huizen. De rode cirkel op figuur 7.02 markeert de ligging van DeoNeo in de stad Haarlem.

DeoNeo wordt gemarkeerd door twee monumentale gebouwen in de buurt: de Heilig Hartkerk, een voormalige katholieke kerk uit 1902 in neo-gotische stijl en het voormalige ziekenhuis Johannes de Deo uit 1889, ook neo-gotisch. De kerk staat buiten het project, maar wordt erbij betrokken doordat er een zichtlijn is gecreëerd vanaf de Van Heemskerckstraat, over het centrale plein naar de kerk toe (Ponec, 2013).

Het voormalige ziekenhuis staat aan de Maerten van Heemskerckstraat, die langs de oostkant van DeoNeo loopt. Dit is een klinkerstraat met aan weerszijden aaneengesloten gebouwde huizen van twee

of drie woonlagen. Voor zover de straat langs DeoNeo loopt staan afwisselend links en rechts van de straat rijen bomen. Net ten noorden van het oude ziekenhuis staat er aan de westzijde een dubbele rij bomen. Hier ligt de rooilijn wat verder van de straat af. Figuren 7.03 en 7.04 brengen deze plek in beeld. Op het deel van DeoNeo dat grenst aan de Van Heemskerckstraat zoals dat in figuur 7.01 te zien is zijn nieuwe huizen gebouwd van het type 'Heemskerck'. Tussen deze twee blokken zijn enkele bestaande woningen gehandhaafd, de overgang staat op figuur 7.06, en is een straat aangelegd in de richting van de Heilig Hartkerk.

7.3 Eerste indruk

Wie vanuit de binnenstad van Haarlem via de Noorderbrug, rechtsonderin figuur 7.01 de Schotersingel oversteekt komt in de Maerten van Heemskerckstraat uit. Hier passeert hij of zij eerst de statige huizen langs de singel en ziet dan links het Johannes de Deo ziekenhuis liggen. Rechts ziet hij of zij een rij huizen die uit het eind van de 19^e eeuw lijken te stammen. Elk apart gebouwd, maar allemaal tegen elkaar aan. Links komt de passant bij de nieuwbouwhuizen van DeoNeo. Langs de hele straat staan bomen. Soms links, soms rechts en soms aan weerszijden. Tussen de bomen zijn parkeervakken gemaakt. Naast de parkeervakken ligt nog een trottoir, dat aansluit op de voorgevels van de woningen.

Figuur 7.03: De nieuwbouw aan de Van Heemskerckstraat en de noordgevel van het Johannes de Deo ziekenhuis.

Het eerste blok staat wat verder van de straat af, om ruimte te maken voor de dubbele rij bomen en een strookje gras. Het oogt rommelig, omdat de rooilijn hier afwijkt van de rest van de straat en omdat de stoep en het groenstrookje niet goed onderhouden lijken.

Figuur 7.04: De Maerten van Heemskerckstraat. Links de nieuw gebouwde huizen 'Heemskerck', rechts de oude Frans Halsbuurt.

7.4 Analyse

7.4.1 Likability

Het straatbeeld in deze case study vormt de grens tussen de bestaande bouw van het oude ziekenhuis en de oude Frans Halsbuurt en de nieuwbouw op DeoNeo-terrein. De Heemskerckwoningen passen bij een negentiende-eeuwse volksbuurt. Door de traditionele bouwmaterialen en vormen sluit het aan bij de oude bouwstijl en door de beperkte bouwhoogte en de soberheid van de gevels sluit het aan bij het volkse karakter van de Frans Halsbuurt.

Een noemenswaardig element dat op verschillende plaatsen in DeoNeo terugkomt is de speciaal ontworpen Deo-steen, die hieronder in figuur 7.05 is afgebeeld. Deze komt in alle delen van DeoNeo terug (Ponec, 2013). De textuur van deze steen zorgt voor meer complexiteit in de gevels en het logo zorgt voor herkenbaarheid en continuïteit binnen de verschillende delen van de nieuwe buurt. Zo dragen deze stenen op verschillende manieren bij aan de likability van de Heemskerckwoningen en geheel DeoNeo.

Figuur 7.05: De Deo-baksteen die op verschillende plaatsen in de wijk in gevels is verwerkt.

Groen

Er is weinig groen in de Van Heemskerckstraat, zoals dat ook past in een binnenstedelijke omgeving. Omdat de straat vrij smal straat is, vullen de kruinen van de oude bomen toch een aardig deel van de afstand tussen de gevels aan weerszijden. Dit geeft een contrast tussen het bovenste deel van het straatbeeld, dat overwegend groen is en de plint en het maaiveld, waar steen het beeld bepaalt. Het smalle strookje gras voegt weinig toe aan de beleving van het groen onderin het straatbeeld, maar de geveltuintjes van de Heemskerckwoningen zorgen wel voor een prettige groene noot.

Complexiteit

Van een afstandje lijken de Heemskerckhuizen wat eentonig, door de donkere vlakken en strakke daklijnen. De witte deuren en kozijnen ontberen lijsten en vensterbanken. Van dichterbij blijkt echter dat er in de gevels verschillende soorten baksteen (waaronder de Deo-steen) zijn verwerkt en dat de stenen bovendien per stuk allemaal een beetje van kleur verschillen. Dit geeft de gevels meer complexiteit, omdat bij het passeren de veranderende lichtval de gevels langzaam een beetje laat verkleuren.

Orde en samenhang

De beperkte breedte en de lengte van de Van Heemskerckstraat maken deze tamelijk onoverzichtelijk. Het einde is niet te zien vanaf het voormalige ziekenhuis, waardoor er in de buurt geen lange zichtlijnen zijn. Het straatbeeld vormt een goede aansluiting tussen het oude en het nieuwe deel en dat draagt positief bij aan de duidelijkheid. De Heemskerckhuizen zijn sober genoeg om in een arbeidersbuurt te passen, maar met genoeg afwisseling om niet te monotoon af te steken tegen de laat negentiende-

eeuwse architectuur van het grootste deel van de Frans Halsbuurt. De dichtheid van de huizen en de traditionele vormen zorgen dat de Heemskerckwoningen goed passen aan de rand van de Haarlemse binnenstad

Historische en herkenbare elementen

De gekozen bakstenen en de vormtaal in de architectuur geven een vertrouwd beeld voor een stedelijke woonbuurt. Hoewel de huizen herkenbaar zijn als zeer recent, passen ze in straatbeeld dat ook veel ouder zou kunnen zijn. Dit wordt versteekt door de versprongen gevels, die de illusie scheppen dat de huizen ieder voor zich zijn gebouwd. De witte deuren en kozijnen passen ook in het beeld van een arbeidersbuurt uit het begin van de twintigste eeuw, doordat ze zowel degelijkheid en ambachtelijkheid als soberheid uitstralen. De platte daklijsten zonder ornamenten doen af aan de likability; schuine daken waren wat dit betreft beter geweest.

Verstoringsen

De likability in de Van Heemskerckstraat zou verbeterd kunnen worden door de verstoringen in het straatbeeld terug te dringen. Het stukje van de Van Heemkerckstraat net ten noorden van het oude ziekenhuis ziet er rommelig uit, met de dubbele bomenrij en de afwijkende rooilijn.

De huizen zien er goed verzorgd uit, zowel de nieuwe als oude huizen. Maar het groen dat er staat ziet er minder netjes onderhouden uit, vooral de stukken onder de bomen en het grasstrookje. Verder liggen de tegels in de trottoirs her en der scheef en de grijs verzinkte lantaarnpalen passen niet goed in een oud woonstraatje. Daarnaast staan er veel geparkeerde auto's en fietsen in het straatbeeld, die door het smalle profiel van de Van Heemskerckstraat een groot deel van het blikveld innemen.

7.4.2 Intenties van de betrokken professionals

De betrokken professionals noemen een paar punten waar in maken van het ontwerp de nadruk op lag. Het eerste is de aansluiting van DeoNeo bij de Kleverparkbuurt en de Frans Halsbuurt. Om dit te bereiken zijn aan de Van Heemskerckstraat woningen gebouwd met een soberder karakter dan aan de westkant, waar een luxere uitstraling gewenst was (Ponec, 2013). De wens om de nieuwbouw met de omgeving te integreren heeft ook aan de basis gestaan van het ontwerp van de nieuwe basisschool. Door de architectuur af te stemmen, maar ook door het schoolplein open te stellen voor de rest van de buurt (Heuvelink, 2013).

De aansluiting met de omgeving komt ook terug in het stratenpatroon. Ponec (2013) zegt dat het zo is ontworpen dat het oude ziekenhuis en Heilig Hartkerk als “landmarks” (Ponec, 2013, p. 2) voor de wijk gaan werken. Met zichtlijnen er naartoe, zodat de gebouwen vanuit het grootste deel van DeoNeo zichtbaar zijn. De lange zichtlijnen verbinden tegelijk ook de Frans Halsbuurt en de Kleverparkbuurt.

Het tweede aandachtspunt was het realiseren van een hoge kwaliteit openbare ruimte. Karman en Heuvelink (2013) noemen onder meer de keuze voor duurdere bestrating en straatmeubilair. Het belangrijkste punt om dit te waar te maken is het opstellen van een plan waarin het straatbeeld een prettige ruimte is met een samenhangend geheel van gebouwen.

Figuur 7.06: Aansluiting van bestaande en nieuwe architectuur. In de Tetterodestraat (links) met de Kleverparkbuurt en in de Van Heemskerckstraat met de Frans Halsbuurt.

Het derde punt, dat is afgedwongen door de wijkraad (Heuvelink, 2013), is dat alle bomen die op het terrein stonden toen het nog een ziekenhuis huisvestte herplant moesten worden. Omdat dit in de openbare ruimte niet past, komen deze deels in tuinen van toekomstige bewoners. Afgezien van de bomen is er niet veel groen gepland, “zoals dat past in een stedelijke omgeving” (Heuvelink, 2013, p.9).

Het vierde punt hangt samen met de beleving van de open ruimte. Het weren van auto’s uit het straatbeeld. Hiervoor worden onder de pleinen en appartementencomplexen in het hart van DeoNeo twee parkeerkelders aangelegd. Alleen langs de randen komen auto’s op straat te staan, zoals in de Van Heemskerckstraat. Ook omdat de bewoners daar anders te ver naar hun parkeerplaats zouden moeten lopen.

7.4.3 Oordelen van de betrokken professionals

Alle drie de geïnterviewde professionals zijn tevreden over de likability van de Van Heemskerckstaat, zoals die is uitgekapt na oplevering van de nieuwbouw aan de westzijde. Hoewel ze ook allen liever één doorlopende rooilijn hadden gezien. “Het verspringen van de gevels van de eerste drie huizen is een slecht idee”, aldus Heuvelink (2013). Karman (2013, p.1) noemt als tweede kritiekpunt dat het “wel vrij donker” is geworden. De combinatie van een vrij smalle straat met bomen en de donkere stenen van de Heemskerckhuizen zorgen hiervoor volgens hem.

Ponec (2013) vindt dat de huizen goed aansluiten en een goede overgang vormen tussen de bestaande huizen en de andere nieuwbouw in DeoNeo. Zij noemt ook het Deo-steentje als waardevol detail dat de gevel wat meer textuur geeft en verschillende woningtypen in DeoNeo met elkaar verbindt.

De aansluiting met de omringende bebouwing noemen ook Karman en Heuvelink (2013) als sterke eigenschap van de Van Heemskerckstraat. Zij zeggen dat er bewust is gekozen om wat meer in de gevels te investeren zodat de nieuwe huizen qua uitstraling niet onder doen voor de negentiende-eeuwse huizen aan de oostkant van de Van Heemskerckstraat.

De inspraak die bewoners van de Frans Halsbuurt hadden via hun Wijkraad heeft de likability van de Heemskerckhuizen verminderd, omdat zij bedongen dat er geen kap op de huizen kon komen. Dit zeggen zowel Ponec (2013) als Karman en Heuvelink (2013). Dat klinkt paradoxaal, omdat likability bedoeld is om uit te drukken wat leken, zoals de leden van de Wijkraad Frans Halsbuurt, waarderen in een omgeving. Echter hebben de leden van de wijkraad andere belangen zwaarder laten wegen dan het aanzicht van de gevels van de nieuwbouw, zoals de lichtinval in de straat en in hun eigen huizen.

7.4.4. Ontwikkeling en realisatie

De belangrijkste succesfactor die de respondenten noemen is de samenwerking tussen ontwikkelaars, gemeente en architecten. Zo kwam er een plan waar alle partijen als “co-makers” (Heuvelink, 2013, p.5) aan gewerkt hebben en achter stonden. Omdat iedereen dezelfde vormentaal in gedachten had, met dezelfde ruimtelijke beleving voor ogen, sluiten de verschillende delen van DeoNeo goed op elkaar en de ruimere omgeving aan.

De likability wordt ook bevorderd door het gebruik van ambachtelijk ogende materialen en gevels met voldoende complexiteit. Door het gebruik van verschillende bakstenen in de gevels, versprongen

daklijnen en afwijkende hoekwoningen, blijven er details over voor de aanschouwer van het straatbeeld om te ontdekken na de eerste blik op de gevels van de Heemskerckhuizen.

Er is bij de ontwikkeling en realisatie van DeoNeo veel geïnvesteerd in de esthetische kwaliteit van de open ruimte. De bestrating en het straatmeubilair zijn hier voorbeelden van (Ponec, 2013), maar belangrijker is dat geparkeerde auto's uit het straatbeeld worden gehouden. Het aanleggen van de parkeerkelders is een investering die zich terugbetaalt in de likability van de openbare ruimte. De kosten daarvan moeten terugverdiend worden door kopers ervan te overtuigen dat een esthetisch betere openbare ruimte de meerprijs die daarvoor op de woningen is gekomen waard is.

Het straatbeeld in de Van Heemskerckstraat profiteert maar beperkt van de investeringen in de openbare ruimte van DeoNeo, omdat het aan de rand ligt en de bestaande bestrating en groen er zijn gehandhaafd. Ook worden de auto's er op straat geparkeerd. Maar ook daar werkt de bereidheid van de ontwerpers en ontwikkelaars om in duurdere bouwmaterialen en -technieken te investeren door in de likability van het straatbeeld als geheel.

7.5 Conclusies

Het project DeoNeo had een gunstige startpositie om straatbeelden met een goede likability te kunnen krijgen. Op een open stuk waar de betrokken partijen met een schone lei konden beginnen, tussen twee bestaande woonbuurten met goede likability om bij aan te sluiten en met twee neogotische rijksmonumenten.

De twee grote neo-gotische monumenten zijn door hun inpassing in DeoNeo waardevolle elementen in het straatbeeld geworden. Ze verhogen de prestige van het hele project. Voor de Van Heemskerckstraat werkt het Johannes de Deo bovendien als herkenningspunt, het markeert de straat op zich en de grens tussen DeoNeo en de rest van Haarlem.

De professionals hebben gewerkt met een strak plan en een open proces waarmee dat tot stand is gekomen. Dit is goed geweest voor de likability. Het strakke plan zorgt voor een goede samenhang tussen alle deelplannen en de bestaande wijken. Doordat het in open overleg tot stand is gekomen waren alle partijen gemotiveerd zich eraan te houden. De bereidheid van de ontwikkelaars om te investeren in betere materialen voor de gevels en de duurdere bestrating heeft geresulteerd in straatbeelden met een hoge likability.

De likability van de Van Heemskerckstraat wordt gunstig beïnvloed door de nieuwe bebouwing. Het ontwerp van de Heemskerckhuizen heeft ze een goede likability goed gegeven, ondanks de platte dakrand van de huizen. De slordige stoepen en de vele auto's verstoren het straatbeeld enigszins. Daarentegen zijn de gebruikte materialen zijn goed gekozen. Hiermee bieden de gevels voldoende textuur en complexiteit, zonder druk of chaotisch over te komen, of te misstaan in een volksbuurt. De open ruimte is beperkt, en daardoor niet zeer overzichtelijk . Bovendien is er vrij weinig groen, maar dat zijn factoren die passen bij het stedelijke karakter van de buurt.

8. Conclusies

8.1 Literatuuronderzoek

De eerste en meest voorkomende bevinding uit het literatuuronderzoek is dat architecten en andere professionals anders naar hun omgeving kijken dan leken en die ook anders interpreteren. Ondanks dit verschil zijn beide groepen intern consistent in hun esthetische voorkeuren. Ook de brede groep die onder leken geschaard kan worden. Leken zijn in deze zin alle mensen die niet beroepsmatig met architectuur of stedenbouw betrokken zijn. De groep professionals kan breed geïnterpreteerd worden en omvat alle mensen die zich beroepsmatig met ruimtelijke ontwikkeling bezighouden.

De esthetische voorkeuren voor leken zijn: groen, herkenbaarheid, warme en zachte bouwmaterialen zoals hout en baksteen, weinig verstoring door afval of auto's, gemiddelde complexiteit van vorm in de gevels, ordelijkheid en coherentie van het gehele straatbeeld en de beleefde sociale veiligheid. Voor professionals zijn deze waarden ook van belang, maar in mindere mate. Zij zien graag betekenis, vernieuwendheid, verrassende elementen en referenties naar bekende architecten terug in een omgeving. Daarnaast waarderen professionals meer strakke lijnen dan leken, die liever meer versieringen en ornamenten zien in gevels.

Een straatbeeld zal door de meerderheid van de lokale bevolking als likable worden ervaren als het voldoet aan alle kenmerken die voor leken genoemd worden. Deze kenmerken zijn afhankelijk van de plaats en de cultuur, maar binnen de grenzen daarvan algemeen geldig. En wat mensen, leken althans, meer of minder waarderen in een straatbeeld, esthetisch gezien, varieert per individu, maar binnen een bepaalde bandbreedte. Smaken verschillen, populair uitgedrukt, maar een beetje.

Het zijn moeilijk meetbare grootheden, maar in een straatbeeld kan geanalyseerd worden in hoeverre deze kenmerken allemaal aanwezig zijn. Hoe meer van de voorkeuren van leken daarin terugkomen, hoe beter de likability van het straatbeeld is. Daarbij moet het gehele straatbeeld ook in de context van zijn omgeving passen. In het ideale straatbeeld in een binnenstad is minder ruimte voor groen en staan de huizen dichter op elkaar dan in het ideaal voor een buitenwijk.

De kwaliteit van de woonomgeving is van belang omdat mensen zich in een omgeving die ze beter waarderen prettiger voelen. Dit maakt ze minder gevoelig voor stress en onder meer daardoor wordt ook hun fysieke welbevinden vergroot.

8.2 Interviews

In de interviews met Nederlandse professionals komt een aantal punten consequent naar voren. Dit zijn zaken die zij allemaal in hun werk tegenkomen en begrippen die zij allen gebruiken om hun visie op ruimtelijke kwaliteit en esthetiek over te brengen. Zij gebruiken hier niet allemaal dezelfde woorden voor, maar de inhoud is consistent.

De geïnterviewde professionals geven allen aan dat het moeilijk of weinig zinvol is om te proberen vast te stellen hoe mooi of lelijk een bepaald straatbeeld is. Ze zeggen allen dat dit niet, of zeer moeilijk, objectief vast te stellen is. Dat is opmerkelijk omdat deze vraag een belangrijk deel uitmaakt van hun werk. Het lijkt echter meer een idee-fixe te zijn dan echt te kloppen. Want alle respondenten gaven desgevraagd uitgebreide beschrijvingen van wat zij verstaan onder esthetische kwaliteit in straatbeelden en zij geven ook allen aan dit in hun werk belangrijk te vinden. Mogelijk weten Nederlandse professionals meer van de voorkeuren van leken dan zij zelf denken. In ieder geval voor de kleine groep die voor case studies in deze scriptie is geïnterviewd lijkt dit op te gaan, omdat zij ondanks hun twijfels over de concretisering van likability allen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van straatbeelden met een goede likability.

Bij het verklaren van hun esthetische voorkeuren gebruikte geen van de respondenten het woord likability. Het wordt door geen van de respondenten herkend als een begrip waarmee ruimtelijke kwaliteit wordt uitgedrukt. Dat is overigens niet vreemd, het is een Engelse term uit de omgevingspsychologie, niet uit de bouwkunde of planologie. Termen die professionals gebruiken om zich over esthetiek uit te drukken zijn vooral 'karakter', 'beleving' en 'kwaliteit'.

De respondenten noemen allen ongeveer dezelfde kenmerken van een straatbeeld met een goede likability. Ze hebben het over samenhang, kwaliteit van afwerking en gebruikte materialen, groen en natuur, overzichtelijkheid en de mogelijkheid om burens te ontmoeten.

In de interviews noemen de professionals verschillende factoren die tot straatbeelden met een goede likability hebben geleid in de cases uit deze scriptie en andere projecten waaraan ze gewerkt hebben. Betrokkenheid van de professionals en inpassing in de bestaande omgeving zijn de belangrijkste twee. In de paragraaf Aanbevelingen in dit hoofdstuk worden deze factoren en nog drie andere uitgebreider behandeld.

8.3 Vergelijking literatuur en interviews

Het onderscheid tussen leken en professionals is ook in Nederland te zien, echter in meer genuanceerde vorm dan in de literatuur. De geïnterviewden gebruiken hun eigen jargon, en geven ook aan met vakgenoten anders over esthetiek en ruimtelijke kwaliteit te praten dan met leken. Maar voor de professionals in dit onderzoek geldt dat zij zich bewust waren van het belang van de toekomstige bewoners en hoe die de omgeving zullen beleven.

Dat de geïnterviewden voor deze scriptie meer kennis hebben van likability in de beleving van leken dan op basis van de literatuur van hen verwacht zou worden, kan verklaard worden doordat zij gewerkt hebben aan straatbeelden die geselecteerd zijn op een goede likability. Op basis van het empirische onderzoek in deze scriptie kan niet vastgesteld worden in hoeverre deze groep professionals een doorsnede vertegenwoordigt van de Nederlandse vakwereld.

Het begrip complexiteit komt niet terug in de interviews. Dit kan vanuit het literatuuronderzoek verklaard worden omdat complexiteit vooral iets is dat leken waarderen in een straatbeeld. Architecten en professionals hebben een voorkeur voor strakke lijnen. Toch staan de Nederlandse professionals uit deze scriptie ook voor dat onderwerp niet geheel op één lijn met het beeld van hun tegenhangers uit het literatuuronderzoek. De geïnterviewden noemen wel het belang van details en afwisseling in het ontwerp van gevels. Buiten complexiteit zijn de kenmerken die de geïnterviewden noemen als belangrijk voor een goed straatbeeld vergelijkbaar met de met de criteria van likability uit het literatuuronderzoek.

..

9. Aanbevelingen

Een onderzoek brengt antwoorden met zich mee, maar roept ook nieuwe vragen op. Dit hoofdstuk benoemt vragen die een verdieping kunnen vormen van de onderzoeksvragen in deze scriptie of die aanvullende kennis kunnen opleveren waarmee de bevindingen uit deze scriptie gestaafd kan worden. Daarnaast komen hier onderwerpen uit de literatuur aan bod waarvan tijdens het empirisch onderzoek is gebleken dat die in Nederland nog niet, of slechts weinig, toegepast worden. En ook succesfactoren uit de praktijk van de geïnterviewden komen aan bod. De eerste paragraaf van dit hoofdstuk gaat over bevindingen uit de literatuur die een prominenter plaats verdienen in de Nederlandse vakwereld van stedenbouw, ontwerp en planologie.

9. 1 De waarde van omgevingspsychologie voor de stedenbouw in Nederland

Het literatuuronderzoek is hoofdzakelijk gebaseerd op het werk van omgevingspsychologen. Echter de onderzoeker, noch de respondenten zijn psycholoog. Het streven naar het uitwisselen van kennis tussen verschillende wetenschappelijke disciplines is een veel gehoord thema (Lewicka, 2011). Daarom volgt hier een lijst aanbevelingen om informatie en denkwijzen uit het literatuuronderzoek, die niet herkend werden door de geïnterviewde professionals, te gebruiken in de stedenbouw en ruimtelijke ontwikkeling in Nederland.

1. Voer likability in als meetinstrument

Likability is een geschikt woord om mee uit te drukken wat de esthetische kwaliteit van een omgeving of een gevel is. Het begrip omvat van verschillende factoren. Esthetische kwaliteiten, zoals de aanwezigheid van groen, de complexiteit van gevels, de gebruikte bouwmaterialen en de afwezigheid van verstorende elementen. En ook sociale componenten, zoals de beleefde veiligheid van een omgeving, de herkenbaarheid ervan en de overzichtelijkheid. Een woord dat al deze elementen beschrijft lijkt nog niet in gebruik te zijn bij stedenbouwende professionals in Nederland. Een woord als likability hiervoor te introduceren kan helpen om de belangen en beleving van bewoners beter in toekomstige plannen te verankeren.

2. Het belang van een likable woonomgeving voor mensen

In de sociale geografie wordt het uitgangspunt dat mensen hun omgeving interactief beleven en zich er mee vereenzelvigen al lang toegepast (Knox & Marston, 2003). Maar met name met betrekking tot

plaatsen als abstracte, sociale constructies. Een plaats wordt in die zin onderscheiden als een specifiek deel van de grotere ruimte, dat dankzij naamgeving en de betekenis die hij heeft gekregen een herkenbaar element wordt. Mensen identificeren zich ermee en voelen zich met de plaats verbonden.

Dit concept heeft ook meerwaarde voor het vormgeven van de fysieke omgeving. Bewoners voelen zich beter in een likable woonwijk. Ook binding met de eigen woonomgeving is goed voor het welbevinden van mensen (Lewicka, 2012). Dit adaptatieproces kan bevorderd worden door straatbeelden te ontwikkelen die herkenbaar en overzichtelijk zijn en deel uitmaken van een openbare ruimte waarin het prettig is om te verblijven. Wanneer een fysieke omgeving niet is gemaakt door de gebruikers, zoals een nieuwbouwproject bij oplevering, is het aan de ontwerpers van het project om de omgeving zo in te richten dat mensen deze zich zo snel mogelijk tot hun eigen plaats maken en zich er prettig en veilig voelen.

3. Gebruik omgevingspsychologie bij projecten

Wanneer planologen en andere professionals met concrete projecten bezig zijn, kunnen zij van omgevingspsychologen leren te denken vanuit het perspectief van de toekomstige gebruiker. Hoe zullen bewoners het geschetste plan beleven? Waar worden mensen gelukkig van in een woonomgeving? In de omgevingspsychologie wordt hier onderzoek naar gedaan en hierover gepubliceerd. Door omgevingspsychologie aan te bieden als vak voor studenten planologie, architectuur en andere studies gericht op het vormgeven van woningen en wijken, kunnen toekomstige generaties professionals hun werk beter laten aansluiten bij de belevingswereld van de bewoners van hun huizen en buurten.

4. De economische waarde van likability

Het realiseren van meer likability in een straat kost geld, maar kan ook geld opleveren. Doordat huizen in een likable straatbeeld meer kunnen opbrengen, kunnen extra investeringen in bouwmaterialen, parkeeroplossingen of meer openbaar groen terugverdiend worden. Deze strategie is succesvol toegepast bij de ontwerpen van DeoNeo en de Verandawoningen. Hoewel het netto resultaat voor de ontwikkelaars financieel gezien misschien beperkt is, betaalt het zich terug in meer woongenot voor de bewoners en meer prestige voor de portefeuilles van de betrokken professionals.

9.2 Wat kunnen professionals doen voor goede likability?

Uit de interviews zijn verschillende concrete punten naar voren gekomen die in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de likability van de drie in deze scriptie beschreven straatbeelden en de wijken eromheen. Hieronder worden zes punten opgesomd die de geïnterviewde professionals aanwijzen als factoren die bepalen of een bouwproject kwalitatief slaagt.

1. Betrokkenheid van begin tot eind

Enkele mensen moeten van begin tot eind betrokken zijn bij een bouwproject. Zij moeten het plan dragen en onderliggende ideeën en de gewenste beeldtaal overbrengen aan alle partijen die meewerken. Doorlopende betrokkenheid is ook van belang om te zorgen dat wijzigingen in of toevoegingen aan plannen niet ten koste gaan van de likability van het gerealiseerde straatbeeld.

2. Een flexibel onderliggend plan

Hoe langer het plan flexibel blijft, hoe beter nieuwe ontwikkelingen ingepast kunnen worden zonder aan likability en kwaliteit in te boeten. Iedere case is ontwikkeld vanuit een onderliggend stedenbouwkundig plan. De kwaliteit van dit plan is van grote invloed op de likability van het straatbeeld. Omdat het tien jaar kan duren voordat een eerste idee heeft geresulteerd in het overhandigen van een sleutel (Wijnen, 2013) is het niet mogelijk alle toekomstige ontwikkelingen in een plan op te nemen. Veranderingen op de woningmarkt bijvoorbeeld kunnen om ingrijpende aanpassingen vragen. Het is de kunst een plan op te stellen dat duidelijk en strikt genoeg is voor alle partijen om tot een samenhangend project te komen, maar dat zo lang mogelijk in het proces aan te passen is.

3. Samenhang tussen deelplannen

Zorg dat verschillende deelplannen die betrekking hebben op een straatbeeld elkaar versterken. Bijvoorbeeld plannen van verschillende straten binnen één wijk, of de ontwerpen van een blok huizen en van de openbare ruimte eromheen. Plannen die nadere invulling geven aan een deel van een groter plan kunnen elkaar en het overkoepelende plan versterken, maar ook tegenwerken. De likability van ieder deelplan wordt het best gewaarborgd als het niet alleen intrinsiek goed is, maar ook een harmonieus geheel vormt met zijn omgeving.

4. Aansluiting bij de omgeving

Zoals het belangrijk is de verschillende lagen van een plan op elkaar aansluiten, zo is ook het inpassen van een project in de bestaande omgeving van toegevoegde waarde voor de likability. Op het niveau van het straatbeeld zorgt dit ervoor dat de directe omgeving van de aanschouwer een harmonieus geheel vormt met wat er te zien is van de omgeving. Op wijkniveau zorgt het ervoor dat de locatie van het straatbeeld ten opzichte van de grotere omgeving duidelijk is en dat verschillende stadsdelen goed bij elkaar aansluiten.

5. Behoud wat goed is

Stedenbouwers doen er goed aan waardevolle elementen die aanwezig zijn in een omgeving te behouden. Zo kunnen ze van gegeven omstandigheden gebruiken in hun voordeel en dat van de toekomstige bewoners. Vooral oude bomen hebben veel toegevoegde waarde voor de likability van een omgeving, maar ook bestaande gebouwen, wegen en waterlopen kunnen een straatbeeld meerwaarde geven en een verbinding vormen van het nieuwbouwproject met de plaats waar het uitgevoerd wordt en de historie van die plaats.

6. Ontwerp vanuit het perspectief van de gebruikers

Professionals dienen vanuit het perspectief van de gebruiker en bewoner naar het toekomstige straatbeeld te kijken. Het klinkt als een cliché, maar verschillende respondenten geven aan dit een punt is waar hun collega's regelmatig tekort schieten. Omdat architecten en andere professionals een omgeving anders zien en interpreteren dan leken, kan het de likability ten goede komen als zij zich hiervan bewust zijn en plannen zoveel mogelijk bij de wensen van de beoogde bewoners laten aansluiten, zowel bij de praktische als de esthetische.

9.3 Laat nieuwe ontwerpen beoordelen door leken

Een panel van potentiële bewoners kan een toekomstig project beoordelen, zodat professionals kunnen leren hoe het straatbeeld na oplevering het meest likable kan worden. Uit het literatuuronderzoek is gebleken dat foto's en computersimulaties van straatbeeld vergelijkbare reacties oproepen als fysieke omgevingen. Een reeks (computer-)tekeningen kan daarom gebruikt worden om te beoordelen wat de likability van het straatbeeld zal zijn.

Het panel kan verschillende beelden voorgelegd krijgen, waarin gevarieerd wordt met de operationele criteria van likability. Op deze manier kan een team van professionals vernemen hoe een toekomstig straatbeeld de beste beleving zal oproepen bij bewoners. Om tot zuivere gegevens te komen, moeten de leken de beelden voorgelegd krijgen met een neutrale belichting en een projectie vanaf ooghoogte. De proefpersonen moeten een *environment display* ter beoordeling krijgen dat specifieke informatie oplevert voor hetgene de onderzoeker wil weten.

9. 4 Vervolgonderzoek

Zoals ieder onderzoek roept ook dit onderzoek nieuwe vragen op. Het onderzoek kent zijn beperkingen door de kleine groep respondenten en doordat er slechts drie cases zijn bestudeerd. Hieronder worden drie onderwerpen besproken die nader onderzoek verdienen, met enkele vragen die daarbij horen.

Er komt een aantal consistente bevindingen uit de interviews, die in het hoofdstuk over de interviews uitgebreid besproken worden. Het is interessant om met een grotere populatie te toetsen of deze bevindingen algemeen geldig zijn. Over het verschil tussen professionals en leken is uit het empirische onderzoek in deze scriptie een ambigue conclusie gekomen. Enerzijds geven alle respondenten aan dat zij het verschil tussen de vakwereld en het grote publiek herkennen, anderzijds zeggen de meesten van hen dat er een kleine groep is die wel bewust werkt aan de beleving door de bewoners van projecten waar ze aan werken. De respondenten in dit onderzoek rekenen zichzelf tot die laatste groep.

1. Breid het onderzoek uit met meer likable cases

De case studies in deze scriptie hebben alle drie een goede likability. Dit suggereert dat er een verband kan bestaan tussen hoe goed de betrokken professionals zich in een lekenpubliek kunnen inleven en hoezeer de projecten waar ze aan werken likable worden. Het is daarom interessant dit verband met meer cases te onderzoeken. Opdat de bevindingen uit deze scriptie getoetst kunnen worden en zodat om meer te leren over het tot stand komen van likable straatbeelden.

2. Onderzoek niet-likable cases

Een onderzoek naar straatbeelden die niet likable zijn kan interessante en relevante resultaten voortbrengen. Hoe kan het dat professionals die jaren aan een project werken samen tot een resultaat komen dat de bewoners een omgeving biedt die esthetisch maar matig is? Zijn hier mensen bij betrokken geweest die minder goed inschatten wat het grotere publiek waardeert in een woonomgeving? Inzichten in de ontwikkeling en realisatie van straatbeelden die minder likable zijn uitgepakt, kunnen de vakwereld leren hoe dit te voorkomen is.

3. Verken de mogelijkheid om het begrip likability in Nederland in te voeren

De meeste respondenten geven aan dat het moeilijk is om in concrete termen te vatten wat een straatbeeld mooi en prettig maakt en dat zij niet gewend zijn om de kwaliteit ervan te interpreteren op een ordinaal meetbare schaal van esthetische kwaliteit. Daarom zal een onderzoek naar hoe het gebruik van likability, of een andere term met dezelfde inhoud, een plaats kan krijgen in de Nederlandse vakwereld van toegevoegde waarde zijn. Hiermee zou de Nederlandse vakwereld van ruimtelijk ontwerpers en ontwikkelaars een extra manier van kijken en denken aan hun repertoire toevoegen, die gericht is op de beleving door de eindgebruikers.

10. Referenties

Interviews

Waar in deze scriptie wordt verwezen naar de interviews met professionals, wordt het paginanummer aangeduid van de betreffende transcriptie in de bijlagen waarnaar gerefereerd wordt.

Literatuur

Ahrentzen, S. en Groat, L.N. (1992). Rethinking architectural education: Patriarchal convention and alternative visions from the perspectives of women faculty. *Journal of architectural and planning research*, 9, 95-111

Akalin, A., Yildirim, K., Wilson, C. en Kilicoglu, O. (2009). Architecture and engineering students' evaluations of house façades: Preference, complexity and impressiveness. *Journal of Environmental Psychology*, 29, 124-132

Baxter, J. (2000). *Case Studies*. In: Hay, I. (ed.) (2000). *Qualitative research methods in human geography*. Oxford: Oxford University Press.

Brown, G., en Gifford, R. (2001). Architects predict lay evaluations of large contemporary buildings: whose conceptual properties? *Journal of Environmental Psychology*, 21, 93-99

De Botton, A. (2008). *The architecture of happiness*. New York: Random House LLC.

De Vreeze, A. S. G. (1993). *Woningbouw, inspiratie & ambities: kwalitatieve grondslagen van de sociale woningbouw in Nederland*. Proefschrift TU Delft

Devlin, K., & Nasar, J. L. (1989). The beauty and the beast: Some preliminary comparisons of 'high' versus 'popular' residential architecture and public versus architect judgments of same. *Journal of Environmental Psychology*, 9(4), 333-344.

Dijkstra, T. (2001). *Architectonische kwaliteit. Een notitie over architectuurbeleid*. Rotterdam: 010 Publishers.

Dunn, K. (2000). *Interviewing*. In: Hay, I. (ed.) (2000). *Qualitative research methods in human geography*. Oxford: Oxford University Press.

Flowerdew, Robin en Martin, David. 2005: *Methods in Human Geography*. London: Pearson Education Ltd.

Gifford, Robert. (2007) *Environmental Psychology: Principles and Practices*. Colville, WA: Optimal Books

- Gifford, R., Hine, D. W., Muller-Clemm, W. en Shaw, K. T. (2002). Why architects and laypersons judge buildings differently: cognitive and physical bases. *Journal of Architectural and Planning Research*. 19, 132
- Hanyu, K. (2000). Visual properties and affective appraisals in residential areas in daylight. *Journal of Environmental Psychology*, 20(3), 273-284.
- Hay, I. (ed.) (2000). *Qualitative research methods in human geography*. Oxford: Oxford University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Building Dwelling Thinking*. In: Meagher, S. M. (Ed.). (2008). *Philosophy and the city: classic to contemporary writings*. New York: SUNY Press.
- Hur, M., Nasar, J. L., & Chun, B. (2010). Neighborhood satisfaction, physical and perceived naturalness and openness. *Journal of Environmental Psychology*. 30(1), 52-59.
- Imamoglu, A. (2000). Complexity, liking and familiarity: Architecture and non-architecture Turkish students' assessments of traditional and modern house facades. *Journal of environmental psychology*. 20(1), 5-16.
- Kaplan, Stephen. (1979) Perception and landscape: conceptions and misconceptions. In: Nasar, Jack L. (ed.). 1988. *Environmental Aesthetics, Theory, Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press
- Kaplan, Stephen. (1982) Where cognition and affect meet: a theoretical analysis of preference. In: Nasar, Jack L. (ed.). 1988. *Environmental Aesthetics, Theory, Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press
- Lewicka, Maria (2011). Place attachment: How far have we come in the last 40years? *Journal of Environmental Psychology*. 31, 207–230
- Leslie, E. en Cerin, E. (2008). How socio-economic status contributes to participation in leisure-time physical activity. *Social science & medicine*. 66(12), 2596-2609.
- Lindal, P. J., en Hartig, T. (2012). Architectural variation, building height, and the restorative quality of urban residential streetscapes. *Journal of Environmental Psychology*. 33, 26-36.
- Meagher, S. M. (Ed.). (2008). *Philosophy and the city: classic to contemporary writings*. New York: SUNY Press.
- Nasar, Jack L. (1984) Visual preferences in urban street scenes: a cross-cultural comparison between Japan and the United States. In: Nasar, Jack L. (ed.). 1988. *Environmental Aesthetics, Theory, Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press
- Nasar, Jack L. (1985). The effect of sign complexity and coherence on the perceived quality of retail scenes. In : Nasar, Jack L. (ed.). 1988. *Environmental Aesthetics, Theory, Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press

Nasar, Jack L. (1988). Perception and evaluation of residential street scenes .In: Nasar, Jack L. (ed.). 1988. *Environmental Aesthetics, Theory, Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press

Nasar, Jack L. (ed.). 1988. *Environmental Aesthetics, Theory, Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press

Nasar, J. L. (1998). *The evaluative image of the city*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Norberg-Schulz, C. *The Loss and Recovery of Place*. In: Meagher, S. M. (Ed.). (2008). *Philosophy and the city: classic to contemporary writings*. New York: SUNY Press.

Russel, James A. (1988) Affective appraisals of environments. In: Nasar, Jack L. (ed.). 1988. *Environmental Aesthetics, Theory, Research and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press

Sadalla, E. K., & Sheets, V. L. (1993). Symbolism in Building Materials Self-Presentational and Cognitive Components. *Environment and behavior*. 25(2), 155-180.

Stamps, A. (1989). Are environmental aesthetics worth studying? *Journal of architectural and planning research*. 6, 344-356.

Stamps, A. E., & Nasar, J. L. (1997). Design review and public preferences: effects of geographical location, public consensus, sensation seeking, and architectural styles. *Journal of Environmental psychology*. 17(1), 11-32.

Valentine, Gill. (2005): *Tell me about...* In: Flowerdew, Robin en Martin, David. 2005: *Methods in Human Geography*. London: Pearson Education Ltd.

Vasanen, Antti. (2012). Beyond stated and revealed preferences: the relationship between residential preferences and housing choices in the urban region of Turku, Finland. *Journal of housing and the built environment*. 27, 301 – 315.

Zhang, H., & Lin, S. H. (2011). Affective appraisal of residents and visual elements in the neighborhood: A case study in an established suburban community. *Landscape and Urban Planning*. 101(1), 11-21.

11. Bijlagen

- Bijlage I: Toelichting op de gebruikte methoden
- Bijlage II: Interview met Renée Wijnen
- Bijlage III: Interview met Haiko Meijer
- Bijlage IV: Interview met Noud de Vreeze
- Bijlage V: Interview met Ashok Bhalotra
- Bijlage VI: Interview met Geer Karman en Peter Heuvelink
- Bijlage VII: Interview met Dana Ponec
- Bijlage VIII: Interview met Anita Blom en Peter Timmer

Bijlage I: Methode

Toelichting op de onderzoeken die deze scriptie vormen en de daarin gebruikte methoden.

Literatuuronderzoek:

Het literatuuronderzoek vormt de basis van deze scriptie. Het bleek moeilijk in geografische en planologische bronnen relevante informatie te vinden over hoe mensen esthetisch gezien waarderen. Dit blijkt ook uit het werk van Jack Nasar, de stedenbouwkundige die de belangrijkste auteur in het literatuur en het concept likability heeft geïntroduceerd. Nasar (1985, 1988, 1998) verwijst in zijn werk hoofdzakelijk naar omgevingspsychologen.

Ook in deze scriptie is de omgevingspsychologie de belangrijkste wetenschappelijke discipline waaruit geput wordt. Binnen deze tak is een aantal auteurs actief dat zich bezighoudt met het bestuderen van wat mensen mooi en lelijk vinden en andere aspecten die de beleving van een straatbeeld beïnvloeden (Gifford, 2007).

In het literatuuronderzoek is werk geanalyseerd dat beschrijft wat mensen waarderen in een woonomgeving. Dit gaat met name over de voorkeuren van leken, die afwijken van die van professionals (Brown en Gifford, 2001). Deze analyse is gevat in vijf operationele criteria, waarin de overeenkomsten in het werk van de verschillende auteurs in het literatuuronderzoek puntsgewijs zijn samengevoegd. Deze vijf operationele criteria van likability vormen zo een instrument waarmee een straatbeeld kan worden getoetst op basis van wat een aantal onderzoekers schrijft over de voorkeuren van leken.

Empirisch onderzoek:

Het empirische onderzoek is hoofdzakelijk illustratief bedoeld. Daarom is het gedaan in de vorm van diepte-interviews en case studies (Hay, 2000). Hiermee worden enkele voorbeelden en de visies van een kleine groep respondenten in detail uitgediept. Het biedt geen sluitend bewijs, maar wel een dieper inzicht in de vakwereld in Nederland en een illustratie van de besproken theorie (Baxter, 2000). En waar de resultaten consistent zijn, biedt het aanknopingspunten voor vervolgonderzoek. Het empirische deel van het onderzoek in deze scriptie kan onderverdeeld worden in twee delen. De interviews en de case studies.

Het empirische onderzoek is niet gericht op leken. De visie van leken op esthetiek komt uitgebreid aan bod in internationale literatuur. Ook uit pragmatische overwegingen is gekozen om geen leken te interviewen. Het onderzoek uit te breiden met nog meer interviews zou qua tijd en ruimte voor een

masterscriptie niet mogelijk zijn. Omdat het onderliggende doel van deze scriptie is inzicht te verkrijgen in de totstandkoming van likable straatbeelden, levert het gekozen pad van case studies met goede straatbeelden en interviews met professionals die daaraan gewerkt hebben de meeste toegevoegde waarde voor dit onderzoek.

Interviews

Alle drie de straatbeelden werden door de geïnterviewde professionals die betrokken waren bij de ontwikkeling en realisatie ervan genoemd aangedragen. Zij noemden deze als buurten met straatbeelden met een hoge likeability. Voor iedere case is de eerste respondent via een gatekeeper. Iemand uit het persoonlijke netwerk van de auteur met ingangen in de stedenbouwende vakwereld in Nederland. Via de eerste respondent zijn de tweede respondenten gevraagd, volgens het principe van snowballing (Valentine, 2005).

Er is gekozen voor diepte-Interviews om in te kunnen gaan op complexe vragen (Dunn, 2000; Valentine, 2005). Om de motivaties van de betrokkenen te ontdekken en hun kijk op de beschreven materie te kunnen analyseren. De interviews waren semi-gestructureerd, gefocust op de inhoud van deze scriptie. En zodanig dat de geïnterviewden zelf konden bepalen in welke woorden en op welke manier de onderwerpen besproken werden, wat meer zegt over de manier van denken van de geïnterviewde dan gestructureerde vraag-antwoord interviews.

De interviews zijn afgenomen op kantoor of thuis bij geïnterviewden. In afgesloten, zakelijke omgevingen waar alleen de interviewer en geïnterviewden aanwezig waren. De interviews verliepen semi-gestructureerd (Dunn, 2000). Er waren vooraf vragenlijsten opgesteld, maar de ondervraagden hebben zelf het verloop van de gesprekken bepaald. Zij hebben ook hun eigen woorden gebruikt. Naast de vragenlijsten hebben de respondenten ook een uitleg van onderzoek opgestuurd gekregen, inclusief toelichting op likability. De interviews zijn opgenomen en naderhand uitgetypt. In de bijlagen van deze scriptie zijn de transcripties opgenomen. Omdat het professionals betreft die zelf het gesprek konden sturen is er geen probleem met positionaliteit.

Het interview met Blom en Timmer (2013) heeft geen betrekking op een van de cases. Dit interview was één van de eerste voor dit onderzoek en werd afgenomen nog voordat het selecteren van de cases geheel was uitgekristalliseerd. Hun inzichten en meningen zijn wel meegenomen in het algemene hoofdstuk waarin de interviews besproken worden.

Case studies

Voor de case studies zijn de straatbeelden die worden besproken bezocht, geanalyseerd en gefotografeerd. De bezoeken hadden plaats nadat de twee interviews met professionals die aan die cases gewerkt hadden waren afgenomen.

De straatbeelden zijn geanalyseerd met behulp van de operationele criteria van likability. De wijken in kwestie zijn bezocht op rustige momenten van de dag, bij zonnig of licht bewolkt weer. Bij de bezoeken is scherp gelet op wat de professionals in hun interviews benoemden, om vast te stellen in hoeverre de plannen en intenties van de geïnterviewden in het fysieke straatbeeld zijn uitgekomen.

De straatbeelden zijn gefotografeerd vanaf ooghoogte met een groothoeklens. De foto's die zijn geplaatst in deze scriptie zijn bijgesneden om zo duidelijk mogelijk te illustreren wat er in de tekst over de straatbeelden wordt geschreven. Voor het uitwerken van de analyses van de straatbeelden zijn de hele foto's gebruikt, zonder kleurrenfilter.

Case studies kunnen theoretische kennis corroboreren en illustreren (Baxter, 2000). In deze scriptie worden ze gebruikt om een concreet beeld te scheppen bij de beschreven kennis uit het literatuuronderzoek en om de vijf operationele criteria van likability een praktische toepassing te geven. De cases laten zien dat straatbeelden met uiteenlopende vormen volgens dezelfde criteria op likability beoordeeld kunnen worden.

Bijlage II

Interview met Renee Wijnen over de Verandawoningen in Almere

Locatie: bij haar thuis in Amsterdam

Datum: 12-06-2013

Normale tekst: Renée Wijnen. *Cursief: Frank Valeton*. [Tussen haken]: toegevoegd ter verduidelijking

Waarom is de ene wijk mooier dan de andere, waarom is het ene bouwproject beter gelukt dan het andere... Dat heeft te maken met het maken van een heel duidelijk concept, maar niet iedereen is in staat om een duidelijk concept te maken, tekenen of te verwoorden. Dus daar begint het al mee.

Dan heb je... iets ingewikkelds als een woonwijk maken, daar zijn natuurlijk vele belanghebbenden. Daar heb je vele spelers. En de belangrijkste spelers zijn de gemeente, de bouwer of de projectontwikkelaars en de gebruikers.

En daar begint het natuurlijk al, die moeten op een lijn zitten. En vaak is het dan natuurlijk zo in een woonwijk dat de gemeente een heel ander beeld voor ogen heeft dan de gebruikers uiteindelijk wilden... en de ontwikkelaar heeft natuurlijk weer een heel ander belang. Nu zetten we hem even uit, want er is koffie

(opname gepauzeerd voor koffie en eten)

Goed... ik was dus aan het vertellen. Je hebt dus het concept... en dan de verandawoningen.

Hij staat nu weer aan

Je hebt een concept en je hebt spelers. En dan heb je ook nog de lange tijdsperiode waarover je spreekt om een woonwijk te realiseren, want je hebt het over een woonwijk...

Woonwijk... in ieder geval buurniveau. Een paar straten, een paar blokken

Als je het over Almere hebt dan heb je het over minimaal vijf jaar, en dan over tien jaar voordat alles echt klaar is. Dingen lopen uit, dingen veranderen wel eens, mensen veranderen van mening. Je hebt allerlei planfasen. In het begin dan heb je alles gepland, maar ja: politiek verandert van mening.

Dus je hebt concept, de spelers en de tijd. En dat is een complex van factoren wat maakt dat het gewoon niet zo simpel is om dat allemaal zo te doen als aanvankelijk gepland is. Dus daarom denk ik dat het goed is om altijd een concept te schrijven dat wel heel duidelijk is, maar wel flexibel. Zodat je een paar belangrijke dingen benoemt, en die probeert uit te voeren. En dan is het veel gemakkelijker om daar naartoe te werken. Als je flexibel bent, dan kan er ook nog wat veranderen. En één van de dingen die je goed zou kunnen doen is nadenken over de infrastructuur. Want van infrastructuur hangt alles af. Dus als je kijkt naar Almere Haven dan zie je op de kaart al dat je daar een hele andere infrastructuur hebt dan bij de nieuwe wijk waar jij naar kijkt.

Dat is een bloemkoolwijk, of niet?

Ja, dat heeft voor en nadelen. Een bloemkoolwijk, dat is lang zoeken, voordat je een huis gevonden hebt, het is niet overzichtelijk. Maar het is wel veilig voor kinderen om op straat te spelen, want je hebt niet veel auto's. En van die lange straten, die stenig zijn.

Dat is ook nog een verschil met vroeger en nu, met concepten, met plannen... Als je een woonwijk plant, dan is over het algemeen ruimte een kwaliteit...En je hebt het over jouw eigen woning

Ja

Die weliswaar niet mooi, is want dat is nu een mooi voorbeeld, maar je straalt aan alle kanten af dat je daar graag woont, omdat het groot is. En de huizen zijn van goede kwaliteit, goed geïsoleerd, je hebt geen last van de burens. En je hebt nu dat moestuintje.

En als je dus in Almere kijkt naar flatgebouwen, daar zit zo'n klein stukje grond omheen. En dat maakt uiteindelijk... dat is toch een verarming. En als je nou naar die nieuwe buurt gaat kijken waar jij gaat fietsen, dan zal je zien dat daar heel strak verkaveld is. Huizen staan op een klein stukje grond en het zijn vaak dure huizen. Ik weet wel een collega die heeft een duur huis gekocht, ik geloof zo'n 4,5 ton, ik weet dat hij wel offers heeft gebracht om zo'n mooi huis te bouwen. Had ie zelf gebouwd... je weet zelf bouwen is duur. En allemaal mooi, maar op een heel klein stukje grond. En als je nu gaat kijken dan zie je dat die huizen eigenlijk veel te krap... eigenlijk niet leuk.

Wat doet de gemeente daar dan aan... ruimte dat is wel een probleem. Dan gaan we bijvoorbeeld grachten maken, of wat groen.

Maar tegenwoordig is het ook zo dat je met infrastructuur rekening moet houden. Kan je zomaar overal een boom planten, of kan je überhaupt een boom planten? Dat is met wortels enzo ook een discussiepunt...

... het tweede is, we hebben nu de grote lijn geschetst. Het concept, spelers, tijd en het flexibele concept dat je kan maken, naar je einddoel...

maar dan zijn er een aantal factoren die maken dat het einddoel niet gehaald wordt. Een belangrijke factor is, in het klassieke model dat jij dus bestudeert waarin wijken worden gebouwd, dan koopt de gemeente de grond en ontwikkelaars die hebben natuurlijk een belangrijk doel en dat is geld verdienen. En natuurlijk willen ze ook allemaal mooie huizen maken, maar als je... grote organisatie, als je een commercieel bedrijf de opdracht geeft maak een woonwijk, al die mensen die daar werken worden toch afgerekend op het financiële plaatje eruitziet. Dus dat maakt het wel heel lastig om daarmee te... vaak is het ook zo dat dingen die mooi zijn ook geld kosten, dingen die het aangenaam maken. En een van die dingen is groen maken. Je hebt grond en een ontwikkelaar als die de ruimte krijgt bouwt ie veel huizen op weinig grond,

ja, maar dat heb je ook nodig om je voorzieningenniveau op peil te kunnen houden...

Ja, maar je kan dat ook op peil houden in de wijk waar jij woont, waar de huizen wat verder uit elkaar staan.

Ja, maar dat is heel erg gestapeld, dus netto een aardige dichtheid

Ja maar je kan stapelen en stapelen, Je kan ook stapelen en minder ruimte over houden dan bij jou.

Maar uiteindelijk qua dichtheid denk ik dat het ongeveer gelijk is. Want wij hebben hele brede straten en een groot park ook in de buurt.

.... Wat nu vaak ook misgaat is de aansturing. Je hebt natuurlijk de factor geld, wat de belangrijkste factor is die zorgt dat een doel gehaald wordt. Ik moet een nieuw huis bouwen zelf en dan moet ik toch een minimaal budget hebben om een kwalitatief goed huis te bouwen. Je hebt een ondergrens. Er hoeven geen gouden kranen in te zitten, maar het moet wel goed en degelijk zijn.

Het andere is dat je strakke aansturing moet hebben. Daar ontbreekt het natuurlijk ook vaak. Als je een wijk bouwt, dan moet de aansturing inhoudelijk moet de gemeente doen. In het klassieke model, want er zijn natuurlijk ook allemaal andere opties mogelijk.

Het klassieke model is dat de gemeente een wijk bouwt. Dat de projectontwikkelaar dus de grond koopt en de uitvoering doet, die kiest dan weer een aannemer uit.

En de ontwikkelaar kiest ook de architect?

Ja.

En hoeveel vrijheid krijgt een architect?

Nou, als de gemeente daar goed bovenop zit, dan heeft de gemeente daar ook een belangrijke stem in. En ik was dan... als je nou vraagt: 'hoe moeilijk is dat, om daar invloed op te hebben?' ik was als gemeenteambtenaar altijd tuk op goeie randvoorwaarden, voor het concept voor je überhaupt een architect kiest en daarnaast vonden wij dat we altijd mee moesten kunnen kiezen. Maar heel veel ontwikkelaars hebben dan toch weer trukendozen om... waarbij je niet aan tafel zat, dan komen ze met drie architecten die je alledrie niet wil, daar zit dan geen goeie bij. En als je het over scholen hebt en dat soort voorzieningen, winkelcentra... je hebt dus ook heel erg met Europese regelgeving te maken. Als je als overheid iets bouwt wat publiek is, moet je het altijd Europees aanbesteden.... volgens mij is het alweer teruggeschroefd, maar dat heeft tot enorme problemen geleid omdat je dan bijvoorbeeld een architect moet kiezen... maar ook de aannemer moet europees, maar een architect kiezen die al eerder een school gebouwd moet hebben. Dat is echt een hele restrictieve regel om tot een keuze te komen.

De aansturing, het geld... maar je hebt ook de tijd, als iets heel lang duurt, kijk ook naar mijn eigen huis, daar hebben allemaal procedures gevoerd, uiteindelijk zelfs de raad van state, dan verslapt de aandacht. Dan komen er weer andere belangrijke dingen in het spel. Mijn eigen huis... we zijn nu 15 jaar ouder dan toen we ermee begonnen... Roel gaat volgend jaar met pensioen, we hebben hele andere afwegingen nu. We denken moeten we niet gewoon in de stad blijven zitten. Maar zo kan je ook bij een woonwijk redeneren/ Op een gegeven moment word een subsidiestroom anders, of komt er een andere doelgroep in beeld. Bij die stripheldenbuurt was dat de ouderen, vanwege de komende vergrijzing, maar dan komt er een verschuiving... Zo waren we begonnen in die buurt met heel veel plekken waar je dan mensen kan laten wonen, die niet meer zelfstandig kunnen wonen. Maar dat zijn hele dure voorzieningen, en al gedurende het traject werden die voorzieningen meer en meer ingeperkt, richting bijvoorbeeld een particuliere instelling die daar woningen voor bejaarden wil maken. Dan komt die doelgroep van autistische jongeren, asielzoekers, weet ik... die daar een beetje in de wijk moeten integreren... de gemeente zit vaak vol goede bedoelingen en wil allerlei integratie-achtige zaken ook inweven, maar de

vraag is dan of dat ook geaccepteerd wordt door gewone normale mensen die daar gaan wonen, die zeggen dan: we hebben daar zo'n duur huis gekocht, moeten we dan tegenover zo'n huis wonen met... er is heel veel kritiek op de tbs-kliniek, die daar gebouwd is aan de rand... een hele prachtige moderne tbs-kliniek die daar gebouwd is door Martin Jansen, dat is een bekende architect, toeters nog bellen gespaard, dat was nog in de rijke periode van de Rijksgebouwendienst... daar zit je dus ook met je neus bovenop als gemeenteambtenaar... een wijk bestaat uit verschillende onderdelen, huizen, wegen, een groot winkelcentrum. Dan wordt er weer een tender uitgeschreven, of er een albert heijn komt, of een andere supermarkt... en gezondheidszorgvoorzieningen en dus ook een tbs aan de rand van de stad. Er is heel veel over te doen geweest, of je zo'n tbs-kliniek aan de rand van een woonwijk moet krijgen. Omdat je gewoon al weet dat huizen die daar direct aan grenzen gewoon minder waard zijn. En het gevolg is dat de tbs-kliniek er is gekomen, door een hele sterke politieke lobby, maar dat dat eigenlijk geen succes is, omdat omdat ze enorm grote hoge muren hebben gemaakt, met allerlei voorzieningen erop... echt afschrikwekkend gewoon. Een barrière...

En dat straalt het ook af naar buiten?

Ja als je daar staat... daar kan je niet omheen. Meteen duidelijk dat dat een tbs-kliniek is. Grote dikke muren, met prikkeldraad. Hoe mooi het ook is van binnen. Want dat is nog iets anders... Wij hebben het gezien nog voordat het in gebruik werd genomen... en toen zagen we hoe luxe en mooi, met veel kunst, kosten noch moeite gespaard, maar niet toegankelijk voor de andere mensen.

En ik weet wel dat er in Utrecht experimenten zijn met een gevangenis, daar zijn we wel op bezoek geweest, om bijvoorbeeld het zwembad van die gevangenis, of de sporthal om die voor de wijk ook open te maken. Zodat je ook een beetje integratie krijgt... maar dat moet ook kunnen.

Dus als je het hebt over een wijk tot stand brengen die, waar jij het over hebt, goed moet scoren op de likeability-lijst, dan zijn er natuurlijk allerlei zaken die spelen en de belangrijkste heb ik nu genoemd.

Het gaat ook vaak om visie en dat je die lang vasthoudt. Visie en mogelijkheden... en dat lang kunnen vasthouden... en ja.. het is mensen eigen om dat niet goed te doen denk ik.

Je hebt soms hele sterke figuren, als je bijvoorbeeld kijkt naar zo'n Onix architecten, die ook enorm veel weerstand oproepen door de manier waarop ze opereren. En als je dat goed doet, dan doe je dat heel diplomatiek en ook heel netjes, maar dan moet je vervolgens ook het geld hebben, en het draagvlak, en medewerking van iedereen om dat te kunnen uitvoeren. Dus ja, daar komt wel wat bij kijken. Dat is ook heel interessant.

Als je eenmaal een opdracht hebt, wat ik dus ook een aantal keer gedaan heb om ook zo'n wijk, of een stuk van een wijk, vanaf de infrastructuur als die eenmaal vast ligt, dat heb ik helemaal gedaan tot aan het groene licht voor de uitvoering. En dan zit er heel veel druk en drijfkracht achter en dat gaat dan ook lukken. En het is ook zo dat dingen dan niet helemaal gaan zoals je wil, maar... als we het nu hebben over dat infra-project, dat hangt helemaal aan de verbreding van de A6, het stuk Schiphol-Almere, waarbinnen er een enorm verkeersprobleem was. Eigenlijk is als ideaalbeeld genomen dat hele traject

verbreden. Maar dat, dat was gewoon een kwestie van geld, dat is lang niet overal mogelijk gebleken, dus hebben we gekozen voor ad hoc-oplossingen, waardoor de doorstroming op punten waar die het meest nu in de knel zit verbeterd. Maar in Almere was het was het hele stuk vanaf de grens met Lelystad tot aan de Hollandse Brug mochten we het hele stuk verbreden. Daar was ook geld voor. In de tijd dat ik daar werkte was daar bijna 1 miljard budget. Dat klinkt heel veel, maar dat is gewoon een reëel budget. Daar zat ook een verbreding van de brug in. Want dat moet natuurlijk mee he... als de brug smal is en de rest is breed, daar heb je niet zoveel aan. Maar wat deden we....

maar wat het lastige was, die A6 die gaat midden door Almere, dus je moest dus die dwarsverbindingen die er nu zijn, die moet je in stand houden. Die boven en onder de weg door gaan, maar ook de afritten, maar je moest ook zorgen dat daardoor het verkeer niet gehinderd werd. Maar Almere heeft daar nog een andere belangrijke wens aan vast aan gekoppeld, namelijk dat er over de snelweg heen zou worden gebouwd, zoals je nu in Utrecht ziet... Ken je het ...viaduct bij Utrecht? Dat gaat naar Vleuten – Leidsche Rijn en daar blijft het verkeer op maaivaldniveau gewoon rijden, maar daar overheen heb je een nieuw gebied.

Zoals het centrum van Almere? Niet over de snelweg, maar daar loopt de doorgaande weg onder het centrum door.

Ja, dat is echt het centrum waar je het nu over hebt. Een klein stukje, de bussen gaan daar ook langs... ja dat is ook omdat nieuwe stadscentrum...

Maar je hebt ook te maken met, als je bijvoorbeeld kolommen hebt, dan... van wie zijn de kolommen, weet je wel? Zulke vraagstukken. Maar goed, Almere had bedacht, wij willen, omdat we dus die verbreding krijgen, worden de twee stukken Almere nog verder gescheiden, gaan we er land overheen maken. Dat is dan een inkomstenpost, land heeft waarde, daar kan je gebouwen op zetten. Dat is dan een inkomstenbron voor de grondexploitatie, maar dat is ook een enorm risico voor het project. Je kan heel moeilijk van tevoren inschatten wat dat precies kost... de oppervlakte die je kan overkluisen... Het gaat ook over veiligheid, als je een lang stuk, dan krijg je echt een tunnel... dat gaat waarschijnlijk niet door. Wat wou ik nog vertellen over die infrastructuur... die verbinding met die snelweg, of niet die verbinding, dat heeft regelrecht te maken met de kwaliteit van een wijk. Die aan die snelweg ligt, of die daar ontsloten moet worden. Als je een winkelcentrum niet kan bereiken onder de snelweg door, dan moet je in die wijk zelf ook een supermarkt maken.

En dat was heel leuk om aan te werken... dat je met die budgetten die er zijn, dat je daarmee weer de stad kan bedienen. Want dat zat er ook allemaal aan vast bij die 1 miljard, dat was ook natuurcompensatie. Dat is dan ... % van zo'n bedrag, dat mag je aan natuurcompensatie besteden. Dus wat hebben wij gedaan, wij hebben een gebied dat eigenlijk een beetje verloederd was...

Dat heeft niet direct te maken met waar jij mee bezig bent, maar ook de likeability van een wijk... nou wat je zelf ook al beschrijft, heeft te maken met of je naar buiten kan lopen, of je het idee hebt dat je open ruimte, dat je een frisse neus kan halen. En dat is natuurlijk daarmee wel gebeurd. Een groen gebied dat direct aan de snelweg lag is veel beter ontsloten en de natuur wordt daar onderhanden

genomen, dus dat die veel diverser wordt. Een soort park, een oud Hollands polderlandschap... En eilanden in het Gooimeer, we hadden toen nog de EHS, dat is nu niet meer echt zo, ik weet niet of dat ook doorgaat nog, maar daarmee creëer je stepping stones

Ja, dat ken ik

Naar de Veluwe.... alles beter aansluit. Die eilanden kon je dan weer maken met slib dat vrijkwam uit een ander, elders in het Gooimeer moesten ze anders een depot maken en dat is dat je dan werk met werk kan maken, noemen ze dat. Dan hoef je niet alles te bekostigen, dan kan dat binnen Rijkswaterstaat. Daar zijn allemaal berekeningen ook van...

Maar dat is ook het aardige van wonen in Almere... als je het hebt over likeability, dat je daar ruimte hebt om een tuin te hebben. Een goed huis, goed en betaalbaar en veel ruimte ook voor natuur. Je bent zo buiten

En hoe ben je bij het ontwerp van de wijk nog bezig geweest met het sociale aspect? De ruimte zo in te richten dat mensen zich veilig voelen? Dat mensen elkaar kunnen ontmoeten, kinderen buiten kunnen spelen...

Dat is op deelniveau van een wijk. Als je dus een wijk plant, ik meen dat dat ongeveer 2500 woningen zijn, in allerlei gebieden, allerlei stukken van een wijk... We hebben bijvoorbeeld een blok gemaakt met een gesloten binnengebied. En dan is parkeren altijd een probleem, waar je altijd aan moet denken. Dat ze allemaal is zo'n gebied een auto hebben

Twee

Ja... en die moeten allemaal ergens staan op straat. En je hebt dus niet twee parkeerplaatsen op een huis, vaak minder. Dat is allemaal kosten hè, het aanleggen van openbare ruimte. Bij een van die blokken... we hadden eigenlijk blokken gemaakt met een binnengebied waar geen auto's op mochten. En dat is bijzonder, want vaak bekostigen projectontwikkelaars een plan en dan komt er een mooi binnengebied, maar dan wordt er toch ook weer een stukje voor de auto's bedacht... En dat is heel zonde, want dan heb je ook het geluid van die auto's

Maar bij die verandawoningen, daar wordt er voor een deel onder de huizen geparkeerd,

Ja, maar dat is natuurlijk een super-de-luxe gebiedje, waar je het nu over hebt, dan moet je je wel realiseren dat die bosstrook, waar je dus drie verschillende plannen hebt, een soort Urban Villa, dat is eigenlijk een flat, dan heb je die verandawoningen en daaronder heb je weer een stukje wat luxere huizen, ook gestapeld gebouwd. Die verandawoningen, dat zijn eengezinswoningen, allemaal geschakeld inderdaad, en dan is de luxe situatie dat je het parkeren onder het wonen doet, dat hebben we gedaan om de buitenruimte zoveel mogelijk autovrij te maken.

Maar als je dan het parkeren naar beneden brengt, dan breng je dus de voordeur omhoog, wat het begroeten van je burens weer bemoeilijkt

Ja... dat stukje is eigenlijk te klein. Als je nou achteraf kijkt, je zal dat ook wel zien als je er doorheen gaat fietsen, eigenlijk is dat gebiedje te klein. Als je het nou hebt over een plan, jij hebt het steeds over, hoe kom je er nou toe om een mooi plan te maken, een fijn plan om te wonen, dan heb je een bepaald ideaalbeeld voor ogen. En dat stukje, dat is dure grond, eengezinswoningen op eigen kaveltjes en toen is er gekozen, en dat was stedebouwer waar ik veel mee gewerkt heb en die heeft dan bedacht om geschakeld dat te maken met ondergronds parkeren. En toen heeft Onix daar een mooi plannetje voor bedacht. Maar al ontwerpend komt het dan niet helemaal uit. En komt er uit dat je overal draaicirkels hebt voor die auto's om in die garages te komen... Je zal zien het is een beetje een gekunstelde situatie. Het is wel heel leuk, al die niveaoverschillen, maar eigenlijk is het stukje grond te klein om die oplossing te kiezen. Dus dat is ook nog iets in een plan. Als je de ruimte, de vrijheid had gehad om een grotere kavel te nemen... dat plan zou beter zijn geweest met grotere kavels. Maar es is voor een concept gekozen, is niet helemaal goed van tevoren uitgedokterd dat je toch beter dat met die heuvels op een wat groter terrein kan doen, maar dan had je dat plan los moeten laten, dat concept... Maar zit je nu dus met die fout

Je zegt, je slaat een bepaalde richting in en als je op dat pad zit dan kan je dus ook niet meer terug?

Nou, dat is vaak moeilijk dan heb je al gekozen

Dat kost dan veel tijd en geld

Ja, nou dat geld ook voor ons eigen huis.

En het kost dus heel veel deskundigheid ook bij zo'n plan om er bovenop te zitten. Vaak zit je ergens niet altijd bovenop en heb je andere dingen te doen.... En steeds te volgen welke kant het uitgaat en steeds bij te sturen... Als ik nou dit plan goed had bijgestuurd, dan had ik misschien wel gezegd, nou we parkeren toch buiten die kavels... dan moeten we dat met die auto's anders oplossen. Snap je?

Ja. En heb je het idee dat er af en toe woonwijken of woonbuurten gebouwd worden die niet ideaal zijn omdat een bepaald concept niet helemaal blijkt te passen en dat er dan toch binnen dat concept een beetje een oplossing van geknutseld wordt?

Ja, gebeurt heel vaak. Voor IJburg zou je dat kunnen zeggen. Ken je IJburg? Daar in Amsterdam...

Alleen van foto's, ik ben er nooit geweest

Dat ligt in het oosten in het water, een nieuw eiland.... daar is op een stukje ook een leuk type huizen gebouwd, ik ken de architect ook wel, maar het zijn er eigenlijk teveel. En tien van die woningen was leuk geweest, maar nu zijn het er misschien wel 100 ofzo, of 80. En denk je zo van: dit had toch ook wel anders gekund. En als je dus allemaal achter elkaar woont in zo'n drijvende woning dan zit je ook maar een beetje tegen elkaar aan te kijken. Het leuke van water is toch dat je ruimte hebt....

Even kijken hoor, om de structuur in jouw verhaal te houden... een voorbeeld van wijken waar dat niet lukt? Ja ik denk dat meestal wel iets niet lukt. De kunst is natuurlijk om wat niet lukt beperkt te houden.

En daarom vind ik een flexibel plan maken... Waar een paar dingen die je belangrijk vind vastliggen... een goed plan dat valt of staat bij een goed raster. En dat raster maak je door infrastructuur, maar ook door goed na te denken over hoe hoog dingen zijn ... dat maakt wel dat een wijk erg leuk wordt. Ik zal een goed voorbeeld noemen, want een vriendin van mij is nu bezig met cultureel erfgoed, in het dorp Nagele, daar heb je wel van gehoord, en dat is dus een heel strak opgezet concept dat ook echt heel mooi is geworden.... Rietveld heeft daar aan meegedaan en van Eesteren en allemaal heel bekende namen... En nu zijn een aantal van die huizen gekocht door een Amsterdamse woningcorporatie en die willen daar eigenlijk wat mee. Er moet ook vernieuwd worden, die dingen zijn versleten

En ze zijn nu echt heel erg aan het nadenken, dat zou leuk zijn ook voor jouw scriptie om daarin te gaan... zo'n onderzoek wat jij doet, wat maakt dat een.... leuk ook... want ik vind het jammer ook dat je die esthetiek hebt verlaten, wat maakt nou dat iets mooi of lelijk is

Nou, dat heb ik niet echt verlaten

Jij hebt iets gedaan waar je meer mee uit de voeten kan, dan mooi en lelijk...

Iedereen heeft een heel eigen beeld bij wat mooi of lelijk is... als je dat iets objectiever benaderd

Als jij nou een praktische ingang met je onderzoek zou willen waarin je misschien ook wel toekomstwaarde aan je onderzoek geeft, misschien... dan zou ik denk ik zelf... als ik dan even mag inbreken, kijken naar iets wat nog is, wat nog aan het groeien is. Dus niet een wijk die er al is, want Almere die wijk die is er al. En wat jij daarover opschrijft vinden mensen leuk, maar daar doet waarschijnlijk niemand meer iets mee

Nou ja, wat ik wil is een soort van handleiding gaan schrijven voor iemand die in de komende jaren een woonwijk wil gaan ontwikkelen. Een paar punten van, nou neem dit mee, denk hieraan, want dit is in het verleden succesvol gebleken

Nou, dan moet je het boek van Noud heel goed lezen, dat heb je bij je. Daar kan Noud volgens mij wel uitspraken over doen en daar kun je ook naar verwijzen. Maar, wat ik zou proberen is bij dat onderzoek van Nagele, wat dus nog loopt om dus daar aan te haken. Die zijn daar dus mee bezig... wat vinden we nou belangrijk en waarom wonen mensen hier graag, of niet... Is het belangrijk dat er meer woningen komen, of dat we het dorp juist klein houden.

Klinkt heel interessant

Want ik heb ook meegenomen het adres van de ontwikkelaar die deze ... verandawoningen heeft gemaakt. Dus die zou je ook kunnen mailen, dat is een leuk bedrijf, maar je kan ook gaan praten met iemand die er mee bezig is, met een wijk of een dorp waar je direct iets zou kunnen doen. Ik weet niet of ze geïnteresseerd zijn hoor ... Rijksdienst is bezig met de criteria van de monumentwaarde... en ook de groene ruimtes eromheen, ben ik zelf in geïnteresseerd...

Om hier maar weer eens een vraag uit te plukken: ben je in je werk weleens in conflict, of heb je een meningsverschil gekomen over wat wel of niet esthetisch verantwoord is. Dat jij zegt: zo wordt het mooi en dat iemand daar een heel ander beeld van heeft

Ja, dat gebeurt altijd. Als je een plan maakt, zeker een groot plan, als je een woonwijk maakt, op het niveau van stedenbouw, als je uit die woonwijk onderdelen neemt, een winkelcentrum of een stuk van die woonwijk, ben je altijd bezig met meningsverschillen. Maar je moet zorgen dat een meningsverschil nooit tot een conflict uitgroeit. Ruzies en patstellingen moet je altijd zien te voorkomen. Ook daar geldt eigenlijk weer dat je er bovenop moet zitten. Al die verschillende meningen, ook van al die andere partijen. Dat was dus mijn rol, proberen het iedereen naar de zin te maken. Maar dat lukt nooit helemaal, dus soms is het onvermijdbaar om in een conflict situatie te komen en in mijn geval deed ik altijd als er een conflict was, dan had ik mijn baas boven me, het college van B&W en die moesten dan uitsluitsel geven. Maar die uitspraak was vaak niet over mooi of lelijk, maar over dingen van praktische aard. Kosten of waar heb ik politiek het meeste aan

Maar, puur over de esthetiek. Kom je daar altijd uit met alle partijen?

Nee, want vaak is het... goeie architect kan ook met minder budget, maar wel een bepaald minimaal budget waarmee je een goed plan kan maken, een goed ontwerp maken. Maar soms heb je bijvoorbeeld de regelgeving...bijvoorbeeld de brandveiligheid, dat daar enorme randvoorwaarden aan zitten. Als je een appartementengebouw maakt, heb je het over een brandtrap die buiten gemaakt moet worden, die moet tegenwoordig overdekt zijn. En als dat niet goed is ingepast, dan moet dat buiten gebouwd worden... en dan heb je het minder over wat mooi of lelijk is, dan krijg een brandtrap die goedkoop is als puist aan een gebouw, want binnenin is veel duurder omdat dat ten koste gaat van ruimte aan woningen. Dat is gewoon een kostenplaatje. Dan verlies je het heel vaak op niveau van het geld.

Maar... als je... terug naar de verandawoningen. Dat is een bijzonder ontwerp. Met enigszins ongebruikelijke materialen aan de gevels en een aparte vorm van het dak. Ik neem aan dat Onix daar heel erg achter stond, die hebben het zo getekend. Maar, zaten er dan andere partijen aan tafel die het te gewaagd vonden, of te frivol of

Ja, de ontwikkelaar was steeds... in het begin hebben we de architectenkeus bepaald, samen met een stedenbouwkundig bureau... ik als gemeenteambtenaar en het stedenbouwkundig bureau heeft de grote opzet gemaakt, de verkaveling, en toen hebben we de architect gekozen. En de ontwikkelaar, dat is dus deze goeie kleine ontwikkelaar, uit Oost Nederland die heeft een paar keer heel erg zijn twijfels gehad over de architect. En toen waren we al vrij ver in het proces, en toen kwamen ze bij mij... we waren al vrij ver, dan zouden we dus en terug moeten in de tijd... dus ik heb vrij vaak die ontwikkelaar moeten bewegen om Onix erbij te houden. Daar zijn ook wel wat ruzies geweest.

Ja want waarom, zij vonden dus de woningen te duur worden. En ze waren bang voor hun afzet. Dat bleek ook, toen de woningen klaar waren, waren ze te duur voor de markt en toen zijn ze de verkoop in gegaan en de makelaar die heeft toen geadviseerd om het even te laten liggen en die heeft toen een ingreep gedaan en... ik weet niet meer precies wat, Onix weet dat ongetwijfeld en toen hebben ze het

opnieuw in de verkoop gezet, ook met lagere prijzen, en toen hebben ze het wel gewoon kunnen verkopen. En dat was een fraai staaltje, in Almere waren we daar tevreden over, dat zulke dure huizen zo ver weg toch zo snel verkocht waren

Maar het bezwaar van de ontwikkelaar was niet het uiterlijk van de huizen?

Nou, hij drong er toch wel op aan... maar eerlijk gezegd, deze ontwikkelaar heeft daar een vrij groot risico genomen. En dat doet bijna geen enkele ontwikkelaar. Zeker grotere ontwikkelingen

(een stukje over een cd-rom waar het project op staat)

En als de projectontwikkelaar zijn zin had gehad?

Dan was het een minder mooi plan geworden. Dan had de ontwikkelaar zijn korte termijnvisie meer laten spreken. En hij heeft ook gezegd van: zie je wel, want we hebben ook wel veel moeite gehad om de woningen te verkopen.

Maar, een veiliger plan, behoudender architectuur, kan bij het grote publiek best aanspreken

Ja, maar dat is ook wat ik ook niet helemaal snap van likeability... Dit plan... iedereen vindt het mooi, behalve dan, ik denk dat ook iedereen het erover eens is dat de grond eromheen een beetje te klein is... Maar je had ook een dertiger jaren-plan kunnen maken, van die huizen die iedereen mooi vindt. Baksteen en overhangende dakranden... maar dat was veel minder vernieuwend en bijzonder geweest. En de vraag is werkt het nu?

Ja dat zou je op de lange termijn moeten bekijken

Ja, maar Nederland staat erom bekend dat het vooruitstrevend is in allerlei architectuuruitingen...

Kijk dit huis, waar ik nu zit (een stukje over haar eigen huis)... maar het is wel heel leuk om hier te wonen, omdat het zo bijzonder is.

Dat iets bijzonder is, geeft het ook meerwaarde

Ja maar de andere kant van de medaille is... dat het ook nog niet verkocht is hè (nog een stukje over haar huis)

Weer even... volgende vraag: welke woorden en begrippen gebruikt je als je de ruimtelijke kwaliteit en likeability van een bouwproject, een straat of een buurt, beschrijft bij collega's of bij leken?

Dat is een verschil hè? Bij je familie of je vakbroeders...

Om bij je familie te beginnen, welke woorden en termen gebruik je dan?

Als we het dan over de verandawoningen hebben dan zal mijn moeder en mijn zusje zeggen... wel modern en willen mensen daar wonen? En ik zou niet zo ver uit het centrum willen wonen ga je dan met de fiets of met de auto bijvoorbeeld,

en als je dan onder vakbroeders komt dan zeggen ze allemaal: goh wat een bijzonder plan, van Onix, goed bureau, dat heb je mooi voor elkaar gekregen dat die huizen voor 3 of 3,5 ton verkocht zijn... heb jij niet zo'n groot boek waar dat allemaal in staat?

Die heb ik niet mee

Want daar zit ook een prijslijst in... Dan krijg je wel een hele andere reactie.

En als je beschrijft, want ik beschrijf dan bij mijn familie gebruik ik termen als een leuk en bijzonder project om te maken, hele fijne projectontwikkelaar. Ik kreeg veel ruimte van mijn baas, bij de gemeente, want ide had gevoel voor kwaliteit en wilde graag dat dat lukte...

En als ik bij de vakbroeders... dan ligt het ook nog een beetje aan of het een ontwikkelaar is of een architect... Bij een ontwikkelaar zal vooral verbazing zijn dat zulke huizen verkocht zijn, zo ver van het centrum, er zal wel kritiek zijn op de infrastructuur, moet je auto onder zo'n huis wurmen, bij architecten zal vooral ach en oh wat een mooie gevels en goeie indeling...

Maar voor autobezitters is het waarschijnlijk prettig dat ie droog staat.... En als je beschrijft wat maakt deze wijk sociaal en veilig... hoe zou je dat naar je familie overbrengen waarom is deze wijk geschikt voor gezinnen met kinderen

Ja omdat het natuurlijk eengezinswoningen zijn, er is veel sociale controle in de buurt. In een flatwijk aan de onderkant... Ik doe ook iets in de Bijlmer en de onderkant van die flats dat zijn vaak van die niemandslanden... Het zijn grondgebonden woningen daar in Almere. Als je iemand op straat ziet lopen... sociale controle. En als je in het architectenwereldje kijkt dan zie je dat ze daar vooral kijken naar de relatief toch ruimte opzet. Met goeie zichtlijnen en een duidelijke planopzet. Maar het is ook tijdgebonden want het is ook een ...gevoelige wijk, veel harde architectuur. Ik hou zelf meer van zachtere architectuur... het heeft wel wat hardheid. Rechte lijnen, harde materialen, en dat is heel erg het tijdbeeld ook.

Ook het leuke aan Almere dat al die wijken ook een tijdbeeld hebben... sommige al beginnen te slijten, omdat het al zo oud is, sommige delen zijn ook niet goed onderhouden, daar is het al wel helemaal groen, dat verzacht al wel heel erg... want dat is ook iets wat er in zo'n nieuwe wijk, dat duurt altijd jarenlang, pas na tien jaar is het groen hoog genoeg en de tuinen een beetje ontstaan. Je hebt ook nog andere wijken in Almere, zoals Hout een vrije sector wijk, waar grote luxe huizen staan, ben je daar weleens geweest?

Nee

Daar moet je eigenlijk even over lezen. Dat is ik geloof ik, waar (Renée wijst een stuk aan op een kaart)
Als je gaat fietsen moet je ook hierheen. Je weet niet wat je ziet, allemaal paleizen op grote kavels. Dat was echt een melkkoe van de gemeente. In de rijke tijd. Verkochten we een kavel voor een paar miljoen. Werd dan ook een heel patserig huis op gezet... vreselijk. Maar goed, het is heel leuk om daar te fietsen. Moet je doen

(kaart wordt weer opgevouwen)

We hadden het over hoe je mooi en le... euh hoe je likeability omschrijft bij verschillende mensen

Oh ja... welke vragen?

We zijn niet op volgorde aan het werken

Ja want het verschil tussen mooi en lelijk, esthetiek en likeability dat is anders hè. Dat schreef ik je ook. Ik vind... maakt mij ook niet uit, je moet doen wat je kan onderzoeken, dat je uiteindelijk een rapport kan schrijven

Mooi en lelijk zijn ook maar een deel van wat in de meeste bronnen beschreven wordt over de esthetiek van een wijk. Daarom is het ook wat te beperkt. Want je hebt hoe mooi de huizen zijn, maar of er prettig groen is, en of er geen afval op straat ligt (korte uitleg van likeability)

(verhandeling over kabels en afvalbakken en afvalscheiding in het algemeen, niet voor de verandawoningen)

Maar goed... de echt verstorende factoren zullen daar waarschijnlijk niet spelen, behalve auto's. 55:41

Bijlage III

Interview met Haiko Meijer van Onix Architecten over de Verandawoningen in Almere

Locatie: Kantoor Onix, Papiermolenlaan, Groningen

Datum: 26-06-2013

Normale tekst: Haiko Meijer. *Cursief: Frank Valetton.* [Tussen haken]: toegevoegd ter verduidelijking

Dus eigenlijk als reactie op het suburbane wonen in Almere waaraan je merendeels aan de straat woont , een straat waar leiding onder zit, infrastructuur en je verkavelt. Dat kan een keer een appartementenblokje zijn of het is rijen woningen of 2-onder-1-kap . Het is een soort organisatie model technocratische ontwikkeling Tol. En hier ontstond een mogelijkheid om in plaats van het gevoel aan een straat te wonen, dat je het gevoel hebt in de natuur te wonen. Dus de factor natuur is een hele belangrijke factor geweest om ..ja op wat voor manier kan je daar mee omgaan of dat nou natuur is of meer landschappelijk wonen ...maar hoe doet je dat? In feite kom je dan eigenlijk al er achter dat als je allemaal je private tuintje , dus met een hekje of een haagje eromheen, dan is dat al de eerste bottleneck die je hebt, want dat gaat af van alle ruimte en vervolgens heb je individuele ruimte die maar zo groot is en verder reikt het oog niet . De manier om naast openbare ruimte en private ruimte daar een collectieve ruimte tussen te zetten en kijken wat je daarmee kan dat je de collectieve ruimte deelt, en openbare ruimte kan je ook zien als collectief en dan wordt het door een gemeente of door een ontwikkelaar allemaal ingevuld. En in dit geval collectieve ruimte is meer de suggestie van een karakteristiek landschap. Dus we hebben een kunstmatig landschap gemaakt waarin we met een redelijk hoge *density* woningen neer hebben gezet.

Nou is de vraag "hoe doe je dat?" met vervolgens.. je wilt auto's niet zien, je wilt zo veel mogelijk groen zien, je wil zoveel mogelijk privacy, je wil ..al die ingrediënten die spelen daar ^{2:23} met nog de interessante vraag hoe ga je met het organiseren , het formaliseren informaliseren om. Informeel <> formeel. Hoe geef je mensen toch de kans, ondanks het feit dat het allemaal georganiseerd is, daar toch nog zelf iets in te doen. Dat kan je normaal gesproken in je tuintje doen, als je je tuintje niet meer hebt, er is een collectief dan heb je de neiging dat in dat collectief te doen. Het konijnenhok dat je normaal in je tuintje zet wordt nu in de collectieve ruimte neergezet; maar hoe werkt dat?

Dat vonden we wel interessant hoe dat werkt met boerenerven. We hebben eigenlijk verwezen naar een bepaalde organisatiestructuur waarin een boerenerf, niet dat je daar met elkaar woont maar het is wel zo dat je een woonhuis met een werkplek er aan vast en meerdere opstallen die zorgen voor een bepaalde clustering ..(gerommel) maar een erf is natuurlijk niet voor het eerst dat dat wordt gebruikt voor de woningbouw, woonerven is iets van de 70er jaren, maar er zijn andere culturen die dat ook gedaan hebben.

En dan gaat het om een bepaalde intimiteit te genereren zoals met opstallen gebeurde dat je een plek genereert maar tussen..naast dat je een plek genereert maak je ook doorzicht naar de omgeving. Dus je hebt zicht op wat er nog meer is dan alleen maar die omsloten plek . Frank Lloyd Wright was daar een meester in, hij was een organische modernist, die de continue ruimte versterkte met plekken . Dus hij maakte wel degelijk met wat naar onze smaak bijzonderheden, tegelijkertijd ging het hem om de continue ruimte .

Zo gaat dat in de natuur wat ons betreft ook een beetje, het is een organische, ruimtelijke constellatie waarbij zo veel mogelijk gedaan is om de huizen zodanig neer te zetten dat je het gevoel hebt dat die ruimte dóór gaat in plaats van dat die ophoudt. Als je twee blokken evenwijdig aan elkaar neerzet is dit (zet iets neer, schetst met zijn handen op tafel) een ruimte , massa, en dit (zet iets neer) is een ruimte , massa, en dit (gebaar) ervaar je ook als massa. Je kan letterlijk de boel doorzetten. Dus dit (gebaar) is de lege ruimte. Die kun je definiëren. Als ik die blokken verschuif , zo (zet een blok anders) dan gebeurt er al wat anders. Deze correspondeert niet meer met die, en die niet daarmee. Er ontstaat iets anders dan een orthogonaalstructuur. Ga je het ook nog wat laten verdraaien , zo, dan pakt de letterlijkheid van deze ruimte , die pakt die ook niet meer. Dat spel hebben we gespeeld , zo bijna *at random* waarin we ook soms de doorzichten , dus als je hier woont , in plaats van als je hier woont, zo, ook nog als je echt het gevoel, je kijkt daar achter tegenaan (nog steeds aan het schetsen met zijn handen). Het zelfde gevoel kun je nog steeds hebben – sommige mensen zullen zeggen dat heb ik dan hier ook nog, maar dat hebben we dan toch nog een beetje met zichtlijnen , kijk, hierlangs en heb je, als je dit niet parallel aan jouw gevel ziet, is dat toch een verzachtende omstandigheid.

Dus we hebben gezocht naar de organische structuur^{6:00} die eigenlijk in de natuur – natuur zit dus... redelijk structureel en wiskundig in elkaar – en je kan het ook van de andere kant bekijken dan zit het organisch in elkaar. Dat hebben we opgepakt, gekoppeld met het feit van een openbare een collectieve ruimte maken, ..de grote openbaarheid ..zeg maar . Je kunt als politieagent gaan optreden maar volgens mij gebeurt dat niet, het zal misschien voor de zekerheid nog ergens een bordje staan van ‘verboden voor onbevoegden’

ja, dat staat er inderdaad, bij alle ingangen , zelfs de smalle wandelpaadjes nog, een deurtje aan de noordkant

ik begrijp dat dat ook te maken heeft met verzekeringen en dat soort dingen. De vraag is of iedereen die daar woont dat ook met rede ook letterlijk zo bedoelt. Als je daar met de kinderwagen loopt en je zou de neiging hebben er even doorheen te lopen, ...

(onderbreking door binnenkomst van een werkploeg die een wandmeubel verplaatst)

8,25

Dus het formaliseren en het informele karakter waarom een boerenerf ook zo is , dat is de voorkant terwijl een boerenerf formeel is, en waarin een beetje, gewichtiger gemaakt worden en ook in architectuur dan dat ze eigenlijk hoeven, en de achterkant, het erf is meer ruig industriële karakter. Dat hebben we hier dus ook gedaan, hier rechts (wijst op een luchtfoto van de Verandawoningen), daar konden auto's geparkeerd staan, dat is de zakelijke kant ..de wat informele kant en de andere kant is de romantische kant... meer het plan karakteriseren nog dan de andere kant.

(Kun je) nog even terugkomen op het verbodentoeegangsbordje, wat mij erg opviel aan de straatkant, wat je hebt bij meer wijken daar in de buurt trouwens,

Als zij jeugd krijgen die donderjaagt en ze zouden dat niet doen dan hebben ze geen argument om ze weg te sturen, dus dat heeft met. Om een of andere reden in dorpen praten mensen over hangjongeren die er helemaal niet zijn maar ze zijn er heel erg bang voor. Zodra, in Nederland is het ingeburgerd dat je die collectieve ruimtes hebt , ze zijn het gewend om daar hun eigen gebiedje te confisqueren , dan gaan ze uit voorzorg al maatregelen treffen terwijl , ik ben elke keer als ik er ben geweest , ze kennen ij niet, ze zeggen hallo, en ik heb niet het gevoel dat ik onwelkom ben of wat dan ook , maar ik ben even te

gast. Dat is op zich okee dat je dat voelt maar de letterlijke bewoording die er dan staat, die bewoording zou anders kunnen zijn, zeg maar.

Wie heeft er gevraagd dat bordje daar neer te zetten ?

Ik denk de vereniging van huiseigenaren, dat die dat vanwege hun rechten, hun plichten, - het recht om mensen te mogen wegsturen. Je mag tot aan je raam, omdat het een natuurlijk geheel is rondlopen, dat is collectief gebied. We hebben niet rondom de gebouwen domeinen gemaakt, met een haag of wat dan ook waar je ook een afstand houdt tot aan de gevel, tot aan de woning. Dus je kunt in sommige gevallen letterlijk tot aan de woning komen. En daar , ik denk dat het heel; erg meevalt hoe vaak dat gebeurt, een voorzorgsmaatregel is dat ze dat dan daar neerzetten. Terwijl, ik heb in Eelde-Paterswolde ook een project met een binnenhof met een open karakter, en het is prima om daar gewoon doorheen te lopen maar toch staat daar zo'n bordje van , ik weet niet exact wat de tekst is maar als je hem leest dan is het toch geen welkom bordje van kom gezellig even langs. Er staat niet bel aan en kom koffie drinken. Dat is dus niet de situatie. Het gekke is dat bij een privé kavel heb je dat niet.

Nee, daar staat niet dat het privé is, .

daar staat een naam op de brievenbus en wel eens iets over een hond of zo, Kennelijk is dat dan zo automatisch ingeburgerd dat je daar wel iemand mag wegsturen omdat je kunt verwachten dat het privé terrein is terwijl in zo'n gebied en de openbare ruimte naast een collectief gebied dat gaat natuurlijk heel *smooth*, dat heb je niet door .De structuur is niet zodanig dat te verwachten is dat mensen die mogelijk kwaad in het zin hebben of die aan het dolen zijn, ik zou het juist mooi vinden om dolende mensen juist te ontvangen, zeg maar,

Je moet wel ver dolen om bij de verandawoningen te komen, ver?

Ja , tenzij je vanaf de A7 of de A6 begint.

je moet door de hele buitenwijk heen voordat je daar komt; wat bedoel je met ver dolen ? F; het heeft geen centrum of een logisch startpunt vanaf waar je kunt beginnen, het is helemaal op de rand van Almere. Het grenst aan de Oostvaardersplassen en aan de A6.

Ja het is de context, een eilandje binnen een hele suburb van Almere.

Ja dat is ook zo, daar komen wij natuurlijk ook niet. Waar soms op ingespeeld is dat eigenlijk één van de oude Almere-*principles* ..de groene casco-bouw – ik geloof dat Bleeker dat nog ooit heeft bedacht- daar is dus een groene strook, bomen, en daar is een “bos’kavel 14:16 uitgekapt en dat is een plek geworden voor de woningbouw. Dat is op zich wel een mooi gegeven. Je hebt als je daar woont altijd wel iets van een plek tussen alle andere huizen die daar allemaal staan. In die zin zou het , alleen is die ene rand zo dun gemaakt dat bijna geen boom over is, het is niet eens een boomsingel, de boompjes zijn nogal dunnig . Maar goed, je kunt verwachten dat vanuit die optiek dat het duidelijk is vanuit de openbaren ruimte : ik kom nu in een andere ruimte.

Ja, dat is zeker duidelijk. Als we vanaf de doorgaande weg het erf op fietsen, dan moet je eerst over de autoweg, want er is geen fietspad, een beetje vreemd ,maar, dat maakt niet uit denk ik, nou ja als je op de weg kunt fietsen, als dat de situatie is , het is geen drukke weg, maar ik heb die stedenbouw niet gedaan, ik probeer even na te denken , hoe dat werkt ,

vanaf de doorgaande weg , daar lopen twee smalle paden , een hele kleine rotonde het wijkje in maar het fietspad loopt rechtdoor , voorbij de rotonde . Dus als je daarheen wil fietsen moet je een stukje over de straat. Dolders trek je daar niet mee aan. Je kan er eigenlijk niet,
je kunt ook niet doorlopen hè, dat is ook wel een punt. Dat bosstrookje we hebben het nog wel gehad over die populieren die daar ten zuiden van liggen , of je daar een aansluiting zou kunnen maken met de wijk die er naast zit , dat is ook niet zo,
lopend kun je er wel door , dat wijkje met die eco=woningen daar kun je lopend doorheen, er staan wel verbodsboordjes maar je kunt er doorheen.
dat is al heel wat , mensen die lopen dat die daar verbindingen hebben
de buurt zelf is wel helemaal in tweeën gedeeld

dan moeten we nog heel veel stappen maken vanuit stedenbouw , dat is sowieso een aversie die ik heb van die eilanden-politiek ‘hier wordt gewoond, daar wordt gewerkt, daar wordt ontspannen” Het zijn ook allemaal doodlopende wegen , er is allemaal bestemmingsverkeer, er wordt op stedenbouwkundig op grote schaal al heel veel zo gedacht: je hebt bestemmingsverkeer en binnen de bestemming heb je sub-bestemmingsverkeer. Zo wordt alles georganiseerd . Mijn visie zou meer zijn zoals een rangeerdeelte werkt, dat je allemaal zijsporen hebt, dat je wel dóór kunt, dat je altijd je weg door kunt dolen, waar we het net over hebben gehad. En dan ook met zijverbindingen die je kan maken. Maar niet de spaghettistructuur dat je weer terug moet en dan weer, Al die wijken vind ik zo onlogisch, als je er één keer in rijdt en je bent er niet bekend, dan kan je niet doorrijden, je kunt niet als toerist een beetje iets verkennen, het is niet aantrekkelijk. Almere in die buitenwijken. Daar hebben we met dit wijkje gewoon even een plekje gekregen, dat kon wel . Maar wat we wel, Bentveld en Fleeer, is een stedenbouwer, van dit plan, ..er richting aan gegeven van het type huis en we hebben het opgepakt en het versterkt en we hebben het uitgewerkt, er is nog een landschapsarchitect bij gekomen. Maar dat gevoel van in de natuur wonen in plaats van aan een straat wonen, en dan een omsloten ruimte achter ook te wonen, dat gevoel zo veel mogelijk in de natuur te wonen dat hebben we wel proberen voor zover dat mogelijk is, je ziet natuurlijk altijd wel die huizen en , dat hebben we wel zoveel mogelijk in een stedelijke context proberen te genereren. 18:37. En sommige mensen zeggen ook, ja we hebben wel een beetje een vakantiegevoel als we daar wonen...Dat is op zich prima

En waar is bij de verandawoningen de grens van privé en collectief?

Letterlijk speelt daar de veranda een belangrijke rol, eigenlijk is de veranda domein, het is nog van jouw

het grasveld tegen de veranda aan is ook al gedeelde ruimte ?

Ja.de helling is gedeelde ruimte, sommige mensen hebben op platte daken nog een tuintje , die hadden we in eerste instantie niet binnen het plan, maar de ontwikkeling duurde nogal lang– de markt zakte in-toen zeiden de makelaars laten we deels tuintjes maken , dat heeft het beeld een beetje minder scherp gemaakt, maar we hebben dat nog wel mooi geïntegreerd. Alles wat horizontaal is , is van de mensen zelf . En zodra de helling begint is het collectief. En het mooie wat die helling doet, 1,80 hoog, die formaliseert. Binnen het proces van informeel en formeel, zonder dat je dat bordje krijgt te zien gaat dat automatisch.

hij geeft een grens aan.

ja, alles is macro-niveau en het wordt wel of niet bewerkt , maar zodra je de hoogte in gaat , maar je moet wel heel gericht die hoogte , gericht actie willen doen richting die tuintjes , of je komt met iemand op bezoek dus de kinderen die doen dat, die gaan bij elkaar op bezoek en die gaan op die helling spelen

of die gaan in de zon liggen, met sneeuw gaan ze met een sleetje er vanaf glijden. Of je loopt gewoon door en als je echt wilt weten of er iets is om te pikken of te jatten dan kun je erbij, die openheid heeft het wel ^{20:46}

Ik zag toen ik daar rondfietste, iemand had een nieuw uitziende 3 delige aluminiumladder tegen zijn garage aan staan, zonder slot. Die dingen zijn geliefd bij dieven, dan moet je je veilig voelen als je dat doet.

Ik weet niet of je er een uur later weer langs gekomen bent en of ie er nog stond. Het kan zijn dat mensen er mee bezig waren en was hij tijdelijk geparkeerd, Kennelijk is er een gevoel dat heb ik ook wel gemerkt, een hele mooie informele sfeer van 'we delen het met elkaar' en er is ook goed sociaal contact, en je hebt overal zicht op.

Hebben jullie geprobeerd een balans te vinden in het zicht, tussen zicht naar buiten dat zorgt voor sociale controle maar toch het zicht naar binnen te beperken?

Je hebt al de eerste zo.. de veranda, die intermediair van binnen naar buiten is, is dat ook van buiten naar binnen zo. Het creëert een filter. De meest open plek is de plek aan de veranda. Dus je hebt vanuit de donkere plek, overdag als het licht is dan is het binnen wat donkerder dan buiten dan heb je, dan vormen de veranda's ^{22;13} en de overstek de wimpers, oogleden van het uitzicht, kaderen het uitzocht mooier dan een raam in de gevel. Omgekeerd, van buiten naar binnen, zie je altijd dat wat, die puien zitten wat in de schaduw, dus je hebt – of het moet 's avonds zijn als het donker is en binnen het licht aan is – dan kun je er redelijk goed inkijken Maar nogmaals je hebt altijd die afstanden, hoogteverschillen zijn belangrijk, niet alleen die 1,80, maar de bovenkant van de helling, nog 60 cm omhoog naar de bovenkant van het terras maar dan krijg je nog een keer 60 cm omhoog naar de vloerniveau van de eerste verdieping. Als je in de eerste verdieping bent dan heb je de mooiste *vision*, je hebt echt het gevoel dat je enigszins op de begane grond woont – terwijl je toch op de eerste verdieping woont, en je bent er ook verheven, je hebt er een heel mooi uitzicht op... met name vanaf de hoekwoningen. en je hebt, dat zijn hele belangrijke aspecten, ik zeg ook wel eens vaak; doorsnede in de typologie van het huis is ontzettend belangrijk in de beleving waar jij het ook over hebt. En in het organiseren, van waar zet je je auto neer,

En meer in algemene zin, het mengen van functies; het opheffen van de scheiding van wonen, werken en recreëren, hoe werken jullie daaraan, hier, of ook in andere projecten?

Het is sowieso de fase waarin je een vraag krijgt, kun je ook altijd de vraag stellen wat allemaal wel en niet kan, en op het moment dat een dorp of een stad het heeft over een wijk die zeer duurzaam moet zijn, ^{24:08} begin ik altijd met twee vragen: is de grond draagkrachtig genoeg om heel duurzaam te zijn, voorzieningen om de / vestigen om de woning te laten staan, als je er heel veel betonnen heipalen in moet slaan... daar gaat je eerste duurzaamheid al, en de tweede vraag is hoe integraal is het gedacht, gemengd met werk en ontspannen, zodat je veel minder vervoersstromen hebt. Niet dat je alles daar gaat doen ..voorzieningen daar treft.

Wat bedoelt met duurzaamheid en wel of geen heipalen nodig?

dat heeft met materialenstroom te maken. Als je betonnen heipalen moet maken, dat is veel materiaal en energie en je moet veel maatregelen treffen om ergens in Nederland in de polder onder NAP te

kunnen wonen, kijk het is natuurlijk altijd veel goedkoper en slimmer om op een hoger niveau te gaan bouwen of ... de terpen, de terpen zijn gemaakt ,...- hier zijn ook kunstmatige terpen gemaakt , maar meer in een ander daglicht , je hebt ook de hondsrug ,het veen of de zandgronden, maar dat kan op een gegeven moment niet meer dus dan ga je in andere gronden spitten, dat snap ik wel. Alleen bijna geen gemeente denkt erover na dat je het soms misschien beter een ander gebied kunt kiezen vanwege de draagkracht van de grond van dat gebied , dan dat gebied waar men a priori over nadent , en dat kan ook een duurzaam aspect zijn. Daar staan andere dingen tegenover: landschappelijke waarde, ik zeg ook niet dat dat het enige is maar het is wel een aspect. Als je goed openbaar vervoer hebt, dat is een belangrijke zaak, maar ook dat je gestimuleerd wordt te gaan werken aan huis, dat de vervoersstromen in feite niet altijd heel erg aanwezig hoeven te zijn , of je slaapsteden maakt, dat kan, maar volgens mij denken we daar inmiddels heel anders over.^{26:21}

maar er worden nog steeds slaapsteden gebouwd !

ja, zeker, dit is een roep om iets te doen, alhoewel ook hier alleen woningen zijn, ik heb dat in één van onze eerste collectieve ruimtes Eelde-Paterswolde, appartementencomplex, waarbij ik ook gelijk ... voor senioren gelijk al aangegeven heb : “waarom maak je niet collectieve ruimtes ...collectief te gebruiken zijn ? “ Een deel van het parkeren hebben we 6 parkeerplaatsen , daar hebben we één grote box van gemaakt met 6 deuren die ook nu wel gebruikt wordt voor de barbecue, voor gemeenschappelijke doelen dus die is gewoon parkeergarage, de auto kan eruit , het is dus niet boxje,boxje,boxje maar het is een grote ruimte. Er is voor elke auto een deur maar die auto's staan met elkaar in contact dus als je die deuren open zet heb je een hele mooie gestrekte ruimte . Dus dan zoek je nog wel , in het verlengde van dat boeren erf, die schuurtjes, naar de mogelijke dubbelwaarde van wat een schuur kan zijn. Zo .. een van onze nieuwe thema's waar we nu heel erg mee bezig zijn in het kader van het 'schurisme'^{27:49} *shed-ism* , Van schurisme heeft een verhaal in de NRC gestaan waarin het gaat over de onmisbaarheid van de schuur, van het belang ook. Als je vanaf het platteland komt, als je nou de situatie waarin je dus een twee-onder-een-kapwoning met een schuur hebt – het schuurtje staat altijd op afstand van de woning, dat is niet alleen fysiek zo maar ook in gebruik, dat he ene het domein is van de een en het andere het domein van de ander, zoals dat bij de boerderij ook zo (was), ook op het erf, en het wordt onderschat hoe belangrijk ook bij het appartementencomplex, hoe belangrijk een schuurtje is. , En het schuurtje kan zijn..als je alleen ziet dat er opslag moet zijn dan is het gewoon een berging, niet meer dan dat, maar als je dat wat groter maakt en je maakt het ook wat beter bereikbaar, zonder dat je door het hele gebouw heen moet, of van buiten af, bijna mogelijkwijs een openbare functie ervan kan maken. Als je een paar van die dingen dan ook aan elkaar kneedt, dat je daar op bijzondere dagen iets bijzonders kan doen dan genereer je op een informele manier multifunctionaliteit. Dus je zegt eigenlijk : “we voorzien gewoon (in) wat er letterlijk gevraagd wordt, maar als je zelf een beetje creatief bent zou je het ook op een andere manier kunnen... gebruiken, 'performatieve architectuur' , er zijn allerlei namen aan gegeven zo onderhand ..'gastvrije architectuur' is onze eigen term die we daarvoor hebben bedacht.^{29:28} . Ontdek de ruimte, de omgeving waarin je zit en 't gebruik op meerdere manieren .

Als u praat over 'likeability' , goede ruimtelijke kwaliteit, goede esthetiek, met collega's of andere vakmensen, wat voor termen gebruikt u om bijv. een wijk te beschrijven of een verandawoning, dit is een goed voorbeeld geworden; hoe zou u dat uitdrukken? Hebt u het over mooi of hebt u het over goed of over , wat zijn de woorden die u zou gebruiken ? [stilte] Verschillen die woorden nog van hoe u het aan een leek zou uitleggen?

Wat ik merk is , wat ik vaak doe is dat ik het woord karakteristiek, Ik kan wel een dozijn ontwerpen , dat is door elke architect anders in te vullen , een groene omgeving en interactie tussen het groen en het wonen vind ik altijd erg belangrijk, zeker in dit soort contexten .In een stedelijke setting waar het groen geen plek heeft , een smal profiel met een hoge wand, een stevige straat , daar kun je ook een hele mooie straat van maken. Dan nog is het de vraag hoe het groen een plek krijgt denk ik heel belangrijk. Het eerste plan waar wij ..hebben gemaakt , waar ik net aan refereerde, appartementen in Eelde-Paterswolde, hebben we in feite de groenfactor geregisseerd. Met het ontwikkelen van het steen, het ontwikkelen van het groen ook mee-geregisseerd, ondanks het feit dat we geen landschapsarchitecten zijn. Vonden we net zo belangrijk, je hebt vorm contravorm, het steen en het groen, dat we het openbare groen hebben we een plek gegeven, het collectieve groen hebben we een plek gegeven en het private groen. Zo hebben we dat mee-ontworpen in relatie tot de architectuur tot en met de plek van de geranium die je aan de buitenkant van je raampje kunt hangen. Als je dat doet dan hou je er denk ik rekening mee je woont in een te ervaren groene omgeving, wat georganiseerd en geregeld is, maar je kunt zelf ook nog wat groen er aan toevoegen. Je kan je eigen individuele plantje er ook aan toevoegen. Dat is wel mooi, ook in architectuur is het zo dat als je eens een keer ergens een ander raam wilt, moet dat ook ergens kunnen. Architectuur moet er toe uitnodigen om ons een keer je eigen , bij wijze van spreken enigszins burgerlijke ongehoorzaamheid - dat hoeft niet altijd gelijk zo te zijn- maar dat er enigszins een plek voor is. Voor die erf-locaties heb je dat . Je zult ook ervaren dat lang niet alles even mooi is opgelost. Toch is het niet zo'n ramp, niet zo erg als op heel veel andere plekken, als je daar woont.^{32.51}

Als u met leken, op een verjaardag of met familie, vertelt : waar ben ik mee bezig ?

Een andere uitspraak doe ik ook vaak met leken wel doe, naast het gevoel van groen en karakteristiek is : dat we vaak natuurlijke materialen gebruiken. En natuurlijke uitstraling, je hebt materiaal in zijn tactiliteit, dus in zijn aanwezigheid gewoon een mooie bijdrage levert bij wat je ziet, waarbij de schaduw , de textuur die er in zit, je kan vlak materiaal toepassen wat in feite vrij weinig zegt of glanzend materiaal of je hebt daar (wijst op foto van Verandawoningen) reliëf in zitten waar de schaduw en de zon die er haaks op staat. Dat geeft ook dat de gevels gedurende de dag steeds iets anders naar voren komt –gevels zoals deze hier in de hoek (wijst weer op de foto)- met die latjes erop als je daar in een schuine hoek tegenaan kijkt zie je heel veel hout, eigenlijk , relatief, kijk je haaks op zie je relatief weinig hout, dunne latjes, dus het gebouw verandert naarmate jouw standpunt... , je ervaart eigenlijk op verschillende plekken iets anders. Dat vinden we ook mooi dat het , dat zeggen we ook vaak dat het verrast , dus als je om een gebouw heen loopt , in een omgeving loopt, dat je dus af en toe verrast wordt en wat je in eerste instantie verwacht te zien en 34:30 wat je dan te zien krijgt dat gebeurt hier ook, door die twee extreme kanten te maken

Kan je het als voor- en achterkant bestempelen, je kunt er allerlei dingen aan koppelen maar je wordt even verrast. En daarin hebben we het begrip 'vreemd-vertrouwd' ooit bedacht als belangrijk gegeven die op allerlei manieren er in zitten en die herkenbaarheid van érgens die dijk-elementen, je kent ze wel van een dijk-element, maar nét niet zo. Terpjes kennen we ook wel maar net niet zo als we het hier hebben toegepast. We kennen die veranda's wel we kennen die grote schuren-kappen wel , we kennen ook wel vanuit eh Tirol ofzo die vakantiehuisjes wel , het is op één of andere manier wel herkenbaar maar toch is het op een manier vertaald dat het een eigenzinnig en eigen karakter krijgt. Dus dat vreemde-vertrouwde gevoel is heel belangrijk en u we hier toch in die schuur-associatie zitten: we hebben ook definitie gegeven aan de schuur , maar het zou ook een erf kunnen zijn, als een functionele ruimte met karakter die uitdaagt tot ander gebruik. 35:44 Dat gegeven, de performatieve stedenbouw, of architectuur, of hoe je het wilt noemen maar de.. functionele ruimte met karakter die

uitdaagt tot ander gebruik. dus als je dat zo analyseert en zo een plek geeft, de waarde van de schuur, de waarde van dat erf, daar zit heel veel er wel ongeveer in waarvan we denken, dan zou je er wat aan kunnen sleutelen om dat te bereiken. Maar dat kan alsnog wel wat steviger vorm krijgen... soms is dat wat landschappelijker.^{36:20}

De schuur zit in dit project in de garageboxen ?

de schuur zitwaar veel gerommeld wordt, in de carports bij de entree. Je hebt een entree een entree en die zit daar, waar je de carport hebt, daar hangen surfplanken, zeilbootjes, van alles en nog wat, het zijn open schuren gewoon. Het geeft een hoop eigen karakter eraan, sommige mensen weten dat goed op te ruimen, anderen iets minder dus er zal misschien ook wel spanning zijn daartussen, maar het geeft een andersoortig karakter aan de wijk dan...daar waar je overal met de voorkanten, enige afstand tot de weg hebt... het liefst ook nog een stukje verder naar achter opgezet... erachter en ervoor een hekje, een stukje schaamgroen dat je moet maken, dat wordt niet echt gebruikt, daar zitten ze nooit...Dan zitten ze altijd achter het huis... dus ja, je hebt wel stukjes groen meegekregen maar dat had je beter collectief kunnen organiseren. Er zijn mensen die zijn daar echt wel trots op hoor, het gaat niet om dat iedereen dat heel ..mensen maken wel hun eigen ding

Een voortuin is ook wel een presenteermiddel, je kan aan je burens laten zien dat je netjes bent, dat je van tuinieren houdt, je kan het, een soort visitekaartje is het. Je kan het Japans inrichten helemaal betegelen of Engels, of^{37:54} en het geeft een beetje afstand tussen het voetpad en je voordeur; het is toch prettiger wonen als passanten niet rechtstreeks langs je raam lopen ?

Dat gebeurt hier trouwens niet.

Nee, maar dit is ook niet een situatie met standaard voortuintjes... maar wat ik me ook afvraag: hoe zijn jullie bezig om te zorgen dat een project op lange termijn mooi blijft?

Het belangrijkste is dat mensen een grote betrokkenheid hebben bij hun omgeving. Ook belangrijk is dat je zelf in het engineeren en het doorontwikkelen van je product zodat je zo goed mogelijk detailleert en dat het zo goed mogelijk materialiseert, er een goede aannemer op zit, dat zijn allemaal belangrijke dingen maar eigenlijk moet het een zichzelf organiserend organisme zijn.^{38:54} Dus op het moment dat er een grote betrokkenheid bij de omgeving is zullen mensen dat ook zelf op poten zetten, middels in dit geval die vereniging van huiseigenaren die is er gewoon, die collectieve ruimtes hebben dat nodig. Dat is hier trouwens heel mooi georganiseerd. Ingezet... Dan ontstaan er dus ook situaties waarin mensen met elkaar het erover hebben, van jouw speeltuintje dat functioneert wel goed of niet goed, die speelobjecten die zijn wel of niet goed... of we willen daar nog meer bomen plaatsen, Dus je laat het los, je geeft er een structuur aan, wat gewoon heel veel kan hebben en dan laat je het los Dat heb ik hier, zo zitten we hier. Ik ben absoluut niet van plan om hier politieagent te zijn.

Die aluminium gevelbeplating bijvoorbeeld, daar zit wat reliëf in, kan daar alg in gaan groeien of kan dat dof worden of vies ?

Het kan ...oud worden, het krijgt op een gegeven moment een bepaald patin
u bent niet bang dat dat lelijk oud wordt ?

H: Nee. Ik denk dat voor een deel, het hout zal groen worden als naar gelang het georiënteerd is op de noordkant en er bijna geen zon bij komt, dat valt hier allemaal erg mee, het is goed lichtig gedetailleerd, het kan goed ventileren, het merendeel dat je hier dus ziet daar zit geen steen onderaan

...abstract: je moet de gevel zien als groen onderin- dat is het talud- dan heb je de houten kraag – het hout van de veranda- en dan heb je de pannen. Dus de klei zit bovenin.

We hebben de klei niet onderin gedaan maar de klei bovenin gedaan. Dus het gevoel van toch in een stenen wereld te wonen ...wat je ziet dus daar...(H Wijst op een grote foto van de verandawoningen) mensen zullen niet zeggen dat ze in een stenen wereld wonen, toch is het een kleiige wereld, er ontzettend veel kleioppervlakte. Middels die daken, die grote daken daar hebben we bewust voor gekozen.

Is dat vanwege de herkenbaarheid ?

Het zachte, de warme tint van dat oranje oer-hollandse kleur klei, wat in het zonlicht ook heel erg oplichtoplicht... daar wordt je vrolijk van. Tenminste zo ervaar ik dat. Ik vind het vaak in die supergroene werelden... als je ik dan door de polder rij... zo'n superoranje dak weer door de zon aangeschenen wordt ^{41;46} ...dat knalt eruit. Het zijn tegenovergestelde kleuren, het groen en het oranje. Dus in plaats van een zwart dat doet dat heel veel en ook de schaduwwerking zoals die is .(H wijst op de foto naar de zijgevel van een verandawoning).. er zit reliëf in ,daar hebben we hier bewust voor... een holle profielpan gekozen waarin zelfs een ballonvorst is gegoten, zelfs dat profiel dat er in zit waar dus altijd schaduw komt, als dat smerig wordt is dat niet erg want die schaduw is grafisch gezien veel belangrijker . Als iets plat is en er komt aanslag aan, dan zie je dat gelijk , op grote vlakken. Dus dit is gewoon het idee dat je zelf hebt 42;34 op basis van ervaring en op basis van... maar dat je het ook belangrijk vindt als iets ouder wordt dat , wat jou betreft wordt het mooier... want daar kun je. Mooi, de schoonheid der dingen, daar kun je over redetwisten dat zijn dingen ; sommige mensen zullen het niet gestructureerd genoeg vinden en ander mensen vinden het heerlijk, maar dit is ook bedacht voor een niche-markt destijds dus juist de bewuste markt die niet dat rijtjeshuis wilde hebben, en die wat meer het gevoel zou willen hebben om uitzicht te hebben op groen zonder daar letterlijk zelf in te wroeten. En je kunt wel buiten zitten, dus je hebt in feite een groet binnen-buiten kamer van 4 bij 6 meter. Daar kun je mooi een kavel(?) een loungeplek van maken

Je hebt het over een markt. Hoe zijn jullie bezig met toekomstige bewoners van huizen die jullie ontwerpen ?

Dat is natuurlijk op meerdere vlakken, dus ik kan in het algemeen zeggen dat onze kritiek is al een hele tijd op dat de kostprijs van een woning gewoon veel te duur is geworden omdat er als mensen dus praatten over sociale woningen begonnen ze – 5 jaar geleden hadden ze het nog over 140-150 duizend woningen-eh euro. Daarvoor had je nog gesubsidieerde vormen van woningen, [maar wij vinden eigenlijk] en dan geschakeld of gestapeld , maar wij vinden, ja... Je moet eigenlijk vrijstaand, voor 60 duizend euro moet je zo'n woning kunnen kopen. En dat geen woning die je ken, met zoveel slaapkamers en een woonkamer, nee, je hebt een vrij eenvoudige ruimte waar je slaapt, als je student bent ben je ook gewend om in één ruimte te wonen, alleen je vaak ergens twee-hoog, drie-hoog, in een studentenflat, of wat dan ook...maar waarom zou je niet als je ergens begint te wonen, dan kun je dat niet in de natuur doen, in een groene omgeving of in een natuurlijke omgeving, waarin je de mogelijkheid hebt om gewoon uit te breiden, en dan werkt dus in feite ook betrokkenheid , je focust op de betrokkenheid van degene die er gaat wonen , op zijn directe omgeving, zijn huis. Je creëert mogelijk waarde of... je genereert waarde-creatie... Mensen gaan zelf dan...hebben er belang bij dat het beter wordt . Maar da's de onderkant van de markt die je – onderkant van de markt is een zwaar woord- maar met het particulier... het kopen ..van woningen is dat er één ..

dan moet je je, als je de opgave bijna de opgave die er veel minder zijn, de opgave dus als je seriematig woningen maakt, moet je goed nadenken, van als je dus plattegronden ontwikkeld, je zit niet met die opdrachtgever rechtsreeks aan tafel .. Is dit een plattegrond waar nog veel in kan? Dus het idee van die schuur komt weer naar voren en.. is het niet te duur? ^{45:58}. Is de prijs-kwaliteitverhouding goed? En wat voor omgeving genereer je? Met de persoonlijke, als je rechtstreeks met een particulier om tafel zit, er zijn allerlei verschillende woningbouwopgaven, rechtsreeks met elkaar, dan hebben we het over de supersoonlijk- su-persoonlijke architectuur, hoeveel kan ik uit jou halen als jij mij de vraag stelt van hoe persoonlijk kan ik mijn architectuur als maatpak op jouw wens leggen. Dat is heel interessant, daarin zijn we met een mooie richting bezig, zijn we met productontwikkeling bezig, ^{46:34} we hebben een kubus waar we mee aan de gang zijn en allerlei woon..dus je kan compact wonen voor 32 vierkante meter, of het dubbele...dus het kan zich uitbreiden....de groeiwoningen, in de richting zorg, zeer interessant, een zorgwoning maken met gescheiden woon- en werk, wat voor veranderende markt, je zit nu continu, ^{47:01} de bouw loopt steeds achter op de ontwikkeling die er loopt, en ook al heb je het allemaal over crisis en over situatie waar we nou middenin zitten, je kunt zeggen: "woningen zijn er genoeg" maar ze zijn altijd...vaak niet toegespitst op het gebruik. Hoe accepteer je bijvoorbeeld als gebruiker dat je gewoon twee lagen boven je hoofd hebt waar je niks meer mee doet, hoe kun je dat zodanig afsluiten... hoe kun je dat weer op een mooie manier ontsluiten, dat je wel dingen bedenkt dat ze daar gebruik van kunnen maken?

Dus voor een deel kritisch nadenken en ook onze agenda van 'natuur in de stad' en architectuur', dus meer natuur, meer groen, belevingswaarde in de woonomgeving nou ja, opkomen voor mensen met weinig geld die toch iets zelfs willen neerzetten, daar is trouwens weer Frank Lloyd Wright, is daar een mooi voorbeeld van, zijn *Kewstonian houses*, FLW is daar vaak bekend vanwege *Falling Waters* en hele overdreven architectonische beeldmerk. Maar hij heeft ook een hele serie huizen ontwikkeld waarbij hij zegt: "nou jongens, je hoeft alleen maar een haard neer te zetten, een stenen kern en daaromheen een kraag(?) van hout, dan kun je heel makkelijk je eigen huis bouwen 48:29 en daar hebben heel veel mensen met heel weinig geld iets ontzettends leuks mee gedaan. 48m35 en hij heeft het zo ingekleed, dat was zijn verdienmodel, dat ze altijd wel bij hem kwamen met een vraag, een beetje bijsturen. Hier in Nederland is dat ook een mogelijkheid... gewoon zeggen ik heb een goedkoop principe, een hoge mate van zelfwerkzaamheid, waar me ook mee bezig zijn in een project, dat heet *high-five*, een eigen huis bouwen in 5 weekenden. Dus we proberen te kijken wat voor ontwikkelingen spelen zich überhaupt af, regionaal, lokaal, internationaal, en proberen daar op in te spelen. 49m14 en de vrijheid die we kunnen nemen die nemen we graag, als er ontzettend beperkende factoren zijn weten we van hele kleine mate van vrijheid, weten we toch...

even zien of ik alles gehad heb ^{49:34}

hebt u wel een meningsverschillen gehad met andere partijen als u probeert een project te realiseren?

Jazeker, da's heel gezond. Ik denk dat het juist de basis is om tot goede dingen te komen, om meningsverschillen durven te hebben, maar ook te respecteren. Je moet weten dat belangen, meningsverschillen is als ik met een andere architect over de zelfde vraagstuk een meningsverschil heb, dan heb je vanuit dezelfde...punt, dezelfde belevingswaarde een meningsverschil. Als ik met een aannemer een meningsverschil heb dan heb ik dat meningsverschil misschien vanuit verschillende belangen. Als ik met een opdrachtgever, dus letterlijk een opdrachtgever die bij ons komt, een meningsverschil heb dan is het de vraag wat ik met dat meningsverschil moet doen. ^{50m28}

Voor een deel is het jouw taak als adviseur en talent proberen te overtuigen dat iets verstandig is, en voor een deel is het zo dat het de opdrachtgever is die met een vraag komt, dus als hij ergens over denkt kun je ook zeggen, ondanks het feit dat je zelf anders weet(?) is het niet te zwaarwegend om vervolgens dat door te zetten, kan ik me heel goed verleiden in wat die opdrachtgever wil en dan ga ik juist proberen daar de sterke kanten van te vinden en te positioneren. Dus het hebben van een meningsverschil, daar hoef je niet zo bang voor te zijn, het is veel belangrijker hoe je er mee omgaat, dat je er open voor staat. De wereld bestaat uit meningsverschillen..dus een stad bestaat uit verschillende opvattingen dus dat maakt een stad interessant. En dat maakt ook in direct, in kleinere omgeving.. ze zeggen wel eens een team van gelijk denken zal n iets interessants er uit weten te putten. Je moet elkaar wakker houden.

bent u wel eens bij een project betrokken geweest dat minder goed is uitgepakt ?

Ja, er is trouwens altijd iets aan de hand met een project, de ambitie loopt natuurlijk heel erg hoog dat je zegt .een opdrachtgever..er is altijd wel iets dat je zegt "ach, jammer" Dat zijn heel vaak ..Het vervelende is natuurlijk als er dingen helemaal niet door gaan. Dan heb je een fantastisch plan bedacht en, om wat voor reden dan ook, gaat het niet door. En daar zijn er natuurlijk de laatste paar jaren wel heel veel voorbeelden van helaas. Dan heb je wel zo iets van : een doodgeboren kindje. Dan kan je wel van wakker liggen. Wat bedoel je misschien rechtreeks, maar dat mislukken in de uitwerking, mwha, dat is in het verleden wel eens zo geweest dat we teveel wilden. Zeg maar dat je voor een bepaald bedrag, teveel wil...dan kun je in de begeleiding er net niet genoeg aandacht aan besteden, maar goed dat wil nog wel eens in een project zitten, dat het dan te veel is, daar hebben we van geleerd, en nu is het misschien het, de fase waarin je moet uitkijken dat je niet de site zo [gebaar?] ontwerpt, zeg maar, Zo te zeggen; je kan een ontwerp maken waar tien lagen in zitten, dat je laag over laag gedifferentieerd eigenlijk maakt^{53:27} dat er steeds in het plan... met welke ogen, met welke bril je op kijkt, iets in zit, de kunst is om daar ook mogelijkerwijs.. lagen uit te schuiven, zodat het plan minder gelaagd is maar nog wel goed uitkomt. Dus je begint soms wel eens een plan dat je inschat gezien het budgettaire uitgangspunt, gezien de ambitie ...gezien de omgeving wat gezien het belang van [lawaai] het goed komt, nou dan steek je zodanig in, ik ga dat fantastisch dingen over elkaar leggen en dan op allerlei niveaus valt er wat te halen. En op een gegeven moment blijkt gedurende de rit, iedereen is enthousiast en ineens moet je improviseren omdat één van de opdrachtgevendende partijen is failliet gegaan of haakt af om een reden die niet voor de hand ligt^{54m23} en er komt een andere partij en die wil weer wat anders, dan moet je in staat zijn om te improviseren, om vervolgens weer daar in mee te gaan wat zo iemand wil. Hoe kun je omgaan met onzekerheid? Dat is een oud thema waar we op afgestudeerd, ik ben een bureau begonnen met een compagnon, Alex Verbelt, 18-19 jaar geleden, daarvoor zijn we afgestudeerd, en het eigenlijke thema was.. het maken van ruimte voor onzekerheid. Dus eigenlijk hebben we toen geleerd te werken aan je houding, als je je houding ontwikkelt in plaats van architectuur, je weet je houding te ontwikkelen je weet dat je met de één anders praat omdat diegene daar ook om vraagt, je daar flexibel in bent, de een is visueler ingesteld de ander is anders ingesteld, dat je daar op in kan gaan en ook goed in kan gaan op het feit dat je gewoon zegt: "ja jongens, het leven zit in elkaar zoals het in elkaar zit", je kan teleurstellingen, of je kan tegenslagen krijgen maar hoe gaan we daar mee om, hoe geven we daar toch weer richting aan?, Dat is een gegeven dat, interessant is hoe je er mee omgaat, dat er wat uit haalt. Vaak... Soms eh zit je in een kansloze positie en dat je toch nog iets fantastisch er uit haalt. Dat is op zich wel kicken ..., maar dat gebeurt niet altijd.

Bezoekt u oude projecten nog wel eens ?

Ja, regelmatig. Daar hebben we ooit ook een Daks-nummer ooit aan gewijd , Maurice Romer is nu ook bezig met wat te kijken...kan ook een performance zijn, maar in elk geval wij met enige regelmaat terug de gebruikers en dan praten we erover en dan horen we, krijgen we een spiegel voor hoe het functioneert.

En krijgt u veel kritiek ?

De meeste kritiek is op de techniek ^{56:41} en op materiaal als hout vergrijsd of soms wat groen wordt , het ziet er niet meer zo netjes uit als in het ooit in het begin uitzag, dan vinden veel mensen dat bijvoorbeeld , tegenvallen. Dan kan ik daar wel anders over denken op dat moment, dan begin je weer over mooi en lelijk, maar ja, dat is hoe mensen het ervaren. En als ze lekkage krijgen of wat dan ook , zijn dat ook dingen, of bijvoorbeeld het is te laag, dat ze een ruimte te laag ervaren, dat kan soms ook wel eens de situatie zijn.

We hebben trouwens dat gebouw , dat je daar ziet, die maquette (Wijst op een maquette van een appartementencomplex), Over: 'ga je wel eens terug?' daar hebben wij ons eerste boek aan gewijd, we hebben toen gezegd, dat was in een vinexlocatie , toen dat gebouw werd gerealiseerd, toen hebben we vijf tig mensen laten overnachten in een appartement die daar ..in één bijzonder appartement. We hebben gevraagd om op allerlei vragen antwoord te geven en zo , we hadden een schetsboekje en van alles en nog wat daar liggen, en ze kregen een rugzak mee – het was bij hotel Wildeman in Zwolle- met lakens en zo, en ze hebben een nacht , een etmaal lang gebleven , om de tijd te nemen om de dingen te ervaren zoals ze zijn. Het is niet in één moment dat je het ziet, je kan je ogen open doen en weer dicht, dan heb je een indruk, maar als je schaduw, regen, etenstijd, mensen zijn weg, mensen zijn aanwezig, iemand komt met een hondje buiten, of wat... er zijn zoveel dingen die bepalen of architectuur en omgeving aangenaam is. Dat hebben we toen heel erg onder de loep genomen , we hebben 50 mensen daar ..gevraagd , die hebben allemaal een bijdrage geleverd aan dat boek. En daar hebben we heel veel van geleerd, ik heb er zelf onder andere van geleerd dat het nooit donker wordt; is er ..'je zit daar aan een winkelstraat en er zit daar verlichting *inside* en zit een binnenstraat in en je moet gordijnen hebben wil je het donker krijgen in je huis. Vanuit mijn eigen omgeving was ik dat niet zo gewend, en ik heb daar ook niet ver nagedacht . De windgevoeligheid is een ander punt, je zit daar in dat hoge ding, dat stond net op een punt, aan de overkant was nog niet gebouwd , waar een windturbulentie was waardoor er later een luifel moest komen . En als je daar veel rondloopt dat voel je ook wel dat die wind daar een belangrijke rol speelt. Dat heb ik ervaren en ik heb dus ook ervaren dat het nooit donker wordt en naast allerlei leuke dingen, maar (einde opname)

Bijlage IV

Interview met Noud de Vreeze over Vathorst - De Velden

Locatie: zijn kantoor in Amsterdam

Datum: 14 juni 2013

Normale tekst: Noud de Vreeze. *Cursief: Frank Valetton.* [tussen haken]: toegevoegd ter verduidelijking

...Er moet echt het nodige weg. Laten we dat maar even voorop stellen.

Ik start de opname

Vraag 1.

Wat betekent goede ruimtelijke kwaliteit voor u?

Dat is ingewikkeld... Het is net zoiets als dat je vraagt wat is goede muziek voor u?

Ja... u had het over helderheid en over samenhang

...samenhang, karakter, de goede referenties uit de geschiedenis, geschiedenis is natuurlijk een eindeloze bron van voorbeelden. Het is een ervaringskwestie zal ik maar zeggen ...ehm...je ervaringen zitten altijd in de geschiedenis. Dus je hebt voorbeelden waarin je...waarin de likeability hoog is, waar je een prettig gevoel bij krijgt... en het is dan prettig als je een gebouwde omgeving die je voor het eerst observeert iets van die voorbeelden heeft, iets van de voorbeelden waarbij je je prettig voelt.

Herkenbaarheid?

Herkenbaarheid. En herkenbaarheid heeft euh heeft zeg maar, kan een positieve en een negatieve emotie oproepen. En als een omgeving lijkt op een omgeving die een positieve emotie oproepen heeft dan is dat een aanzet tot een prettige euh beoordeling, tot een positieve beoordeling. Het zijn allemaal maar zoekende termen die ik gebruik hoor... Ik zit nu te denken aan, we hadden gisteren een welstandscommissievergadering waar ik voorzitter van ben in Amstelveen en daar kregen we een kwestie voorgelegd van een welstandsoordeel in Amsterdam en daar werd een second opinion gevraagd aan de commissie in Amstelveen, wat vinden jullie hiervan? Er was ruzie over... Het ging over een heel groot balkon, in een stukje nieuwbouw in een oude buurt in Amsterdam... en dat balkon werd door de Amsterdamse commissie veel te groot gevonden, in die buurt. En dat had alleen maar te maken met het feit dat ze zeiden "In deze buurt komen geen grote balkons voor, dus je kan daar niet zomaar ineens een heel groot balkon maken, er moeten daar helemaal geen grote balkons zijn ". Dat is een esthetische kwestie van passendheid. Kan je wel zo'n afwijking tolereren? Is dat prettig? Is dat goed voor die omgeving?

Dat was echt een hele lastige discussie, want dat gebouwtje waar dat balkon aan kwam was op zichzelf ook al een hele afwijking van de rest. Dus daar was ooit een keer een positief advies over gegeven, dat gebouwtje had een bouwvergunning gekregen, dus daar was ook een positief welstandsadvies, lag daaraan ten grondslag. En van dat gebouwtje kon je zeggen, dat was op zichzelf al een enorme afwijking. Als je daar dan een groot balkon aan wil maken, dan is het de vraag of je je dan weer moet voegen in wat

die omgeving biedt. Dus die passendheid, dat is een hele belangrijk aspect van de gebouwde omgeving. Al te grote afwijkingen worden vaak als verstoring gezien. Dat is ook de discussie over de grachtengordel in Amsterdam, inmiddels werelderfgoed, daar wordt iedere bouwvergunning wordt op dit moment gelegd langs de lat van passendheid. Past dit hier of past dit niet. En passendheid betekent dat het zich moet voegen, dat het zich netjes moet gedragen, dat het niet teveel afwijking moet laten zien. Terwijl je ook zou kunnen zeggen, juist afwijkingen worden soms heel erg gewaardeerd. Want dat kan een hele spannende, eigenzinnige karaktereigenschap zijn die dan later als de gemoederen een beetje tot bedaren zijn gekomen, zou je kunnen zeggen, dan wordt er vaak gezegd van: "hé, dat is toch wel heel bijzonder, wat daar staat." Juist omdat het afwijkt.

Dus dan kom je, die twee begrippen heb ik in mijn essay wat ik je toestuurde ook aangegrepen, die heb ik ook ontleend aan Tjeerd Dijkstra, dat is passendheid en karakter. Karakter is iets onderscheidends, of kan iets onderscheidends zijn, maar dan moet het wel hele bijzondere kwaliteiten hebben. Naja, wat is dan kwaliteit?

Dat is originaliteit, dat is helderheid van constructie, ambachtschap, ambachtelijkheid, ambachtelijke kwaliteit kan een heel belangrijk punt zijn en die hele kluwen van eigenzinnigheid en karakter, staat tegenover een soort braafheid van 'doe nou maar gewoon, dan doe je al gek genoeg' en gedraagje gewoon een beetje. Dit pand waar we nu in zitten is een nieuw gebouwd pand, maar als je er langsloopt zie je het nauwelijks, dat het nieuw is.

Maar er zit een gevelsteen in die zegt PC Hooft, 17^e eeuw.

Ja, maar dat is omdat, heb je goed gezien, dat is omdat het pand van PC Hooft, waar hij in gewoond heeft en waar hij die mooie gesprekken heeft gehad, in de literatuur is dat allemaal te vinden.

...dat stond hier ooit?

Dat stond hier ooit. En PC Hooft heeft waarschijnlijk op deze plek voor het eerst een gesprek gehad over het paleis op de dam. Wat er toen nog moest komen. Toen zeiden ze van we gaan een nieuw stadhuis bouwen, voor deze rijke, sjieke, welvarende stad en er moet nu echt een goed stadhuis komen. Dat is dus hier op deze plek bedacht. Altijd leuk om te weten. Maar wat ik wou zeggen is dit pand aan de buitenkant een tamelijk onopvallende gevelverdeling heeft, maten, materiaal

Mij viel het niet op en ziet er mooi uit.

Ziet er mooi uit en is gewoon keurig ingepast en op zichzelf een ja... chique pand

Past wel in een statige omgeving

Dat is precies wat je zegt, het past in

In een arbeiderswijk zou het te protserig zijn denk ik

Ja. Passendheid is dus een belangrijk begrip van esthetische kwaliteit en dat staat volgens mij tegenover karakter. Ik wel eens het zijn een soort communicerende vaten, als het weinig karakter heeft moet je je gewoon heel erg netjes gedragen en moet het zich voegen in de omgeving, en als het heel erg veel

karakter heeft en weinig passendheid, dan moet het op dat punt heel hoog scoren. Het zijn een soort scores van passendheid en scores van karakter en het is het één of het ander.

En passendheid wordt... en dat zijn ook dingen die heel erg met mode en met een soort algemeen gevoel in de samenleving te maken heeft. Passendheid wordt op dit moment hoog gewaardeerd,

Weet u waar die mode vandaan komt?

Nee, geen idee. Modes komen gewoon en gaan. En dat heeft te maken met de menselijke psyche en de collectieve menselijke psyche en wat er leeft in de samenleving.

En iedere wijk heeft heel duidelijk een tijdsbeeld... In Nederland, of ik nu in Groningen, of in Nijmegen of in Amsterdam ben, ik kan op 5 jaar zeggen wanneer een straat gebouwd is.

Daar is mijn proefschrift op gebaseerd, op die observatie, ik was op een gegeven moment ook gefascineerd door het feit dat ik via de NWR waar ik toen werkte (dat is de nationale woningraad) in heel Nederland kwam, bij al die woningcorporaties en ik zag overal uit de jaren '20 dezelfde huisjes. Of je nou in Groningen bent of in Deventer of in Middelburg. Overal dezelfde huisjes. En waar komt dat vandaan? Volgens mij is dat, dat is wel belangrijk voor jouw scriptie volgens mij, de dominante betekenis van voorbeelden.

Zijn dat mensen of zijn dat eh...

Dat zijn mensen. Wij vinden voorbeelden belangrijk. Als ik met jou over muziek praat, dan gaan we het hebben over voorbeelden. Dan verwijst ik naar Poulenc of naar Mozart, of naar Chopin. Over musici die je belangrijk vindt, dat zijn bijna altijd waarderingen voor voorbeelden.

En wie... zijn dat de grote internationale Lloyd Wright, Le Corbusier, of Berlage of

Nou dat kan, die spelen bij professionals natuurlijk een belangrijke rol. We hadden gisteren bij het Van Eesterenmuseum een lezing over Ingerwersen, dat is een vrij onbekende architect, die in de jaren '50 heel veel gebouwd heeft. En die heeft in Amsterdam een paar scholen gebouwd, en een paar gewone gebouwen, zou ik maar zeggen, maar wel een paar grote, opvallende gebouwen. Onder andere aan de Overtoom. Een heel mooi groot gebouw, waarvan ik altijd gedacht heb: jeetje, was is dat eigenlijk toch een bijzonder gebouw! Maar nooit geweten van wie het was. Dat was dus van Ingerwersen. En die Ingerwersen, ik vind dat een mooi gebouw aan de Overtoom, omdat het heel erg lijkt op, het roept bij mij referenties op aan hele mooie dingen die ik van Le Corbusier ken. En de lezing die daar gisteren over gehouden werd, die legde mij uit, dat deze architect Ingerwersen heel erg door Le Corbusier is beïnvloedt. Die heeft in zijn studietijd van Van Tijen, en van een aantal grote helden college gehad op de academie van bouwkunst, die is daar geconfronteerd geraakt met het werk van Le Corbusier, die ging in Marseille kijken naar.. hoe heet het ook alweer... Habitation ?...Ja..beroemd gebouw in Marseille

Ik weet het gebouw ja. Dat is dat gebouw op poten, toch?

Ja, dat gebouw op poten

Hét prototypische gebouw op poten

Het prototypische gebouw op poten. Nou, deze Ingerwersen heeft ook gebouwen op poten gemaakt,

namelijk aan de Overtoom. Een gebouw wel met glas op de begane grond, maar met de piloti's, met de kolommen... Helemaal aan het einde van de Overtoom, In die bocht.

Daar ben ik nooit geweest.

In de bocht, naar de westelijke tuinsteden. Helemaal aan de Westkant.

Een vriendin van mij woont halverwege de Overtoom

Een stukje verderop staat een heel mooi gebouw, met een glooiende, ronde gevel. En waarom vind ik dat nou zo'n mooi gebouw? Omdat ik weet dat dat een citaat is van Le Corbusier En daar is die Ingwersen ook mee doodgegooid, de eerste commentaren op dat gebouw, die toen gepubliceerd werden, daar is die gewoon een kopiïst genoemd. Hij zat gewoon Le Corbusier te kopiëren Dat vonden ze toen helemaal niet zo'n goede kwalificatie. Dus die man die is zijn hele leven lang nagedragen dat die alleen maar Le Corbusier kopieerde. Terwijl ik zeg: Ja, ik vind dat wel interessant, want hij doet dat wel heel knap. En hij heeft een aantal kwaliteiten van Le Corbusier heeft ie in die geval op een hele geraffineerde manier verwerkt...

Maar...

Maar dat zal iemand die dat dus allemaal niet weet, die zal dat nooit zien. Die zal misschien zeggen van jeetje, wat staat daar een betonnen flatgebouw, hoe kan je dat nou mooi vinden? Ja, dat vind ik mooi omdat het verwijst naar

Maar, vind u het op zichzelf ook een mooi gebouw?

Ik vind het op zichzelf ook een mooi gebouw. Want dat is dan de volgende laag die je aanboort
Zou een willekeurige...? Zou de groenteboer die daar tegenover zijn winkel heeft?

Die vindt het misschien niet mooi. Dat kan best. Maar ik zie dan dat het ook heel mooi gemaakt is, dat de betonkwaliteit heel goed is, dat de gelaagdheid van de gevel heel knap is, dat de plint die daaronder zit heel knap is... Dus ik ga daar meteen een hele analyse van maken. En dan zeg ik, dan heeft ie toch heel erg knap en goed naar Le Corbusier gekeken, en daar een eigen interpretatie op die plek van gegeven, waarvan ik zeg... die man die verstond zijn vak wel. Zowel ambachtelijk, dat is gewoon mooi gemaakt, het staat er gewoon nog heel knap bij, terwijl het al 60 jaar oud is. Dat kun je van een heleboel gebouwen niet zeggen, dat het mooier wordt in de tijd. Dat het gewoon een mooie tint heeft, een mooie kleur heeft, patina. Een heleboel gebouwen worden lelijk oud, maar dit gebouw wordt heel mooi oud. Dat is een bouwkundige kwaliteit die het heeft, maar het verwijst dus ook naar die hele interessante geschiedenis van de moderne beweging en naar Le Corbusier, en dat vind ik dan weer interessant. En zo kun je ook over muziek praten. Ik bedoel, als je het over Stravinsky hebt dan, en je weet een beetje wat er in die tijd speelde toen die met de Sacre de Printemps kwam, nou... dat is een referentie die ik heb, Maar als je gewoon alleen maar naar die muziek luistert zonder dat je daar iets van weet, dan hoor je dat allemaal niet, dan weet je dat allemaal niet en dan heb je die gelaagdheid van beoordeling niet.

Maar als u in uw werk, dagelijks... Hoe bent u bezig om bij uw projecten de grootst mogelijke likeability te

realiseren? U heeft het over inpassing in de omgeving en de tijd gehad... Kunt u een voorbeeld noemen waarbij u met een ontwerp kwam, of iemand anders, waarbij iemand zei: (of waarbij uzelf misschien zei) "Nee, dit is niet mooi genoeg, begin maar opnieuw."

Ja

En dan past het wel of niet in de context?... Als een architect iets tekent, of als u iets tekent, wie bepaalt dan of het mooi genoeg is? Is dat de klant?

Na ja, je hebt in de...het reguliere vak als je naar de instituties kijkt dan is toch in Nederland nog steeds de welstandscommissie het belangrijkste platform waar oordelen over esthetiek worden uitgesproken. En die proberen ze zo goed beredeneerd mogelijk met goeie argumenten op tafel te leggen, want als je niet de goede argumenten gebruikt kom je 's avonds op televisie bij de rijdende rechter en dan wordt je volstrekt belachelijk gemaakt, dus die lui die in welstandscommissies zitten die moeten, gedwongen door het politieke spektakel eromheen, eh... met steeds preciezere oordelen komen, beredeneerde oordelen, op basis waarvan ze iets goed vinden of niet.

En als iets gewoon lelijk is, dan kan je dat niet zeggen?... Sommige dingen zijn natuurlijk gewoon lelijk.

Ja... Maar wat is gewoon lelijk? ...Wil je dat dan toch even uitleggen? Dan komt er een mevrouw aan tafel, die is de opdrachtgever en die heeft een beetje een klunzige architect bij zich, die geen architect is, maar gewoon een bouwkundige opleiding heeft van de HTS en die heeft gezegd: "Ik zal dat gebouwtje wel even voor je tekenen" En wij zeggen dan als welstand... ik zit nu te denken aan een heel concreet voorbeeld, wat we een paar weken geleden in Amstelveen, waar ik sinds een paar maanden voorzitter ben van de welstandscommissie op tafel kregen, dat is aan de rand van het Amsterdamse bos, een hele mooie locatie, tegen Amstelveen aan, toen het nog in de jaren '30 was. Een heel mooi Amsterdamse school-achtig randje aan de noordkant van Amstelveen, en daar heeft die mevrouw daar... die is eigenaar van een paar schuur-achtige gebouwtjes, die staan tegen een paardenmanege aan, en daar woont ze al 30 jaar. En haar vader heeft er ook gewoond. Dus dat mens is als ik weet niet hoe lang verknocht aan die plek, en die wil daar nou eindelijk een villaatje bouwen. En die komt met het klungeligste ontwerp wat je je maar kan voorstellen. Echt een klungelig ontwerp. In mekaar gehusseld... een gestucte gevel met houten planken en een zinken dak erop.. ziet er niet uit. Het ziet er niet uit. Maar zij vindt het prachtig. Zij heeft met een neef die op de HTS heeft gezeten, heeft ze dat ontwerp in elkaar gezet, daar hebben ze avonden over zitten fantaseren, avond aan avond aan avond, en dan gaat ze een bouwvergunning aanvragen, en dan zegt de welstandscommissie: "Nou, dat is echt niet goed genoeg". Het is gewoon niet goed genoeg, op die plek. Dit is zo'n mooie plek, je moet een beetje beter je best doen. Je moet met een echte architect komen, je moet met een vakman komen... Nou dat is wat die welstandscommissie vindt.

Ja maar daar...daar kunnen ze niet mee komen.

Dat is een arrogant deskundigenoordeel, als je dat zomaar beweert dan kom je in de krant en dan zeggen ze "wat is dit voor rare club die dit zit te beoordelen? Wij vinden het wel goed" Nou dan moeten wij dus

uitleggen, van kom nou eens met een paar foto's van de omgeving. Begin daar eens mee. Ga nou eens heel goed kijken naar die omgeving

De omgeving? Ook andere huizen die er staan?

Ook andere huizen die in de buurt staan. En dan zeggen we: je moet toch ten minste net zo goed ontwerp komen als de huizen die er in de omgeving staan. Dus er moet een beetje een mooie kap op, en het moet een beetje uit een stijl, want dat was het commentaar dat we op het eerste ontwerp hadden, dat de kap van een totaal andere allure was, die was van zink. En er zat een stuk houten gevel en een stuk gemetselde gevel en dat klopte allemaal niet. Dat was allemaal niet in een goede samenhang was dat ondergebracht. Nou dat probeer je dan uit te leggen. En dat is een hele lastige boodschap. Dan moet je echt ontzettend graven in je eigen redenering. Van wat vinden wij hier nou van, zodat we aan die mevrouw overtuigend, zodat zij het ook snapt, kunnen uitleggen dat het eerste ontwerp niet goed genoeg is.

En als u dat bij nieuwbouwwijken zou doen? Bijvoorbeeld Vathorst. Dat was een weiland, er stonden een paar bomen en een paar sloten en Hooglanderveen. Maar Vathorst is volgens mij veel groter dan het stukje dat grenst aan Hooglanderveen

Ja... en hoe kom je dan aan een oordeel. Dan heb je niet die omgeving waar je naar kunt verwijzen. Maar dan heb je altijd een stedenbouwkundig plan. En het stedenbouwkundig plan, als het goed is, geeft op een of andere manier aan wat die stedenbouwkundige ongeveer in zijn hoofd heeft, als karakter, als kwaliteit van de omgeving. En daar kun je het ontwerp aan toetsen. Je kunt zeggen, is dit ontwerp, dit architectonische ontwerp, van dit bouwblok, van deze gevel, van dit woninkje, is dat in overeenstemming met wat die stedenbouwkundige ongeveer wil? Dus in Vathorst, zaten wij in het Quality Team altijd heel erg te kijken naar de afstemming, of de relatie, zou je kunnen zeggen, tussen het stedenbouwkundig plan, en de ambities die daarin liggen, en de architectonische uitwerking. Is die architectonische uitwerking goed genoeg voor dit stedenbouwkundige plan?

Hoe komt de gebruiker, de toekomstige bewoner daarin terug?

Nou je probeert daarmee ja eh....

Zaten er leken in het quality team?

Nee. Jammer hè?

Nou dat weet ik niet...

Het is ontzettend lastig om met een leek hierover te praten. Want op het moment dat ze tien vergaderingen meegemaakt hebben, zij het geen leken meer. Dan beginnen ze net zo mee te praten over stedenbouw en architectuur als wij dat doen

Ja en dan gaan ze in hun vrije tijd boeken lezen erover enzo

Ja... ja. En

En voor je het weet zijn ze ook gefascineerd door Le Corbusier. Of anders misschien door Ebenezer Howard of Lloyd Wright.

Ja, dat is wat gebeurt. Ik heb dat meegemaakt. Ik heb jarenlang leiding gegeven aan allerlei welstandscommissies in Noord-Holland via een provinciale club die die welstandscommissies een beetje probeert te coachen... En dat was op een gegeven moment, dat begon in 2001 met die nieuwe wetgeving rond welstandscommissies en toen werd er gezegd, dat was een politieke wens ook uit de tweede kamer, er moeten leken, burgerleden, in die welstandscommissies. Er moet minstens een burgerlid in. En een burgerlid betekende gewoon een willekeurig iemand die dat een beetje leuk vond en die daaraan mee wou doen. Nou, wij hebben toen gezegd dat is prima, we gaan ook burgerleden benoemen in onze welstandscommissies, maar ze moeten wel een bouwkundige tekening kunnen lezen. Ze moeten weten wat een noordpijl is. Nou, als ik aan mijn moeder vraag wat een Noordpijl is, dan weet ze dat echt niet. Dus dan moet ik eerst uitleggen, je hebt een noordpijl en dat betekent de zon, in het oosten komt die op en in het zuiden staat ie 's middags en 's avonds staat ie in het westen en dan heb je een noordpijl en als je een plan maakt, een stedenbouwkundig plan maakt, moet je met die noordpijl rekening houden. En als je die tekening beoordeelt, een stedenbouwkundige tekening, dan moet je even kijken waar de noordpijl staat.

Maar dat gebeurt niet altijd volgens mij. Als je bijvoorbeeld kijkt naar die stempels uit de jaren '70, die zijn gewoon gedraaid en de helft van die huizen heeft dus een tuin op het noorden.

Ja, goed. Maar wij zijn dus inmiddels zover dat we dus snappen dat die noordpijl een onderdeel is van de beoordeling van een bouwplan, want het is prettig als je hier staat de zon, dat kan je nou niet zien, maar die staat hier precies goed. Toevallig, want de hele grachtengordel is ook niet op de noordpijl ontworpen, de helft ligt gewoon verkeerd,

Gewoon strategisch

Maar dat geeft niet... Wij vinden de Noordpijl belangrijk. En als je daar van afwijkt, van al die redeneringen, dan moet je wel een hele goede reden hebben. Nou een grachtengordel kan je zeggen is een goede reden. Dat is een goede structuur geworden, los van die noordpijl.

Maar wat ik wil zeggen is, dat burgerlid, in die welstandscommissie, moet wel een tekening kunnen lezen. Moet wel weten wat schaal 1:100 betekent. Dat is een andere schaal dan 1:50 en 1:5 is weer anders. Dus je moet een beetje van het vak zijn, zeiden wij meteen al. Nou dan krijg je iemand... had bij een architectenbureau gewerkt... en die werd dan welstandscommissielid en binnen no-time, bleek uit onze ervaring, bleek dat zo'n burgerlid na 4 of 5 vergaderingen gewoon meepraatte met al die andere commissieleden. En vaak nog veel strenger was. Dus die esthetische beoordeling, dat ik in mijn artikel heel parmantig aan Kant ontleend heb, dat beredeneerde oordeel, dat krijg je vanzelf, als je je erin verdiept.

Maar kan zo'n burger dan wel over een plan zeggen: dit is mooi, of: dit is niet mooi?

Ja. Dat gebeurde ook. Maar dan werd ook wel aan hem gevraagd: probeer dat eens te beredeneren. Wat zijn je argumenten daarbij? Want je komt niet weg met zomaar zeggen dat je het mooi of lelijk vindt. Dat is veel te subjectief, zeggen ze dan. Nou, subjectief is een heel mooi begrip.

Ja

Als je met zijn allen een heleboel subjectiviteiten bij elkaar optelt, dan krijg je een soort intersubjectiviteit, en dat wordt dan vanzelf een beetje objectief. Want dat komt dan boven die subjectieve dingen te hangen. Dan krijg je argumenten en onderbouwingen. En argumentatie...

Is dat belangrijk, de argumentatie?

Nou ja... bij Kant heb je kunnen lezen dat dat primaire oordeel ook heel erg belangrijk is, de allereerste onberedeneerde emotie van ja... of het mooi is of niet.

Dat is uiteindelijk... iemand die een nieuw huis koopt en het later weer moet verkopen, die heeft niet een uur de tijd om aan nieuwe kopers uit te leggen waarom het huis dat hij bewoond mooi is.

Maar dat zit dus besloten in dat begrip van jou, likeability. Likeability is een allereerste emotie. Je liked het of je liked het not.

Ja en bij mooi weer ook meer dan...

En vervolgens krijg je een heel rijtje, die meneer Jack Nasar, die omgevingspsycholoog, ik ken hem niet, ik ken dat werk niet, maar ik neem aan dat ie ook niet klaar is met het woord likeability, dat ie dat vervolgens 300 bladzijden lang gaat uitleggen. Wat ie daar allemaal onder verstaat en hoe dat werkt en waar dat vandaan komt. En wat voor beïnvloeden daar zijn en hoe het kan verschillen tussen verschillende culturen en lagen van opleiding en van rijkdom en armoede en het westen en het oosten en de Islam en de katholieken, die zullen er ook wel weer verschillende over denken. Zo zijn er een heleboel dingen die daarop van invloed zijn.

Nou. Zo ongeveer, probeer het maar te begrijpen. Het is een fantastisch begrip waar je heel lang en heel veel over kan nadenken en... langzaam maar zeker kristalliseert zich zeg maar toch een soort van idee uit...

Wat ik bij Kant geleerd heb is die argumentatie en die kennis erover en van de achtergronden....dat dat allemaal bijdraagt aan je esthetische oordeelsvermogen. Je vermogen om een oordeel te geven.

En kan u... een stukje of een straat noemen in Vathorst wat bijzonder goed gelukt is, of misschien juist minder goed gelukt? Dat is ook wel interessant.

Waar je... waar je moet gaan kijken?

Waar, als ik ergens op straat ga staan, wat ik zo in één links-rechtskijkende oogopslag kan zien

Ja... ja. Nou daar is een plein, ik zal zien of ik het hierin opgenomen heb [NdV bladert in zijn boek Lange Lijnen] waarvan ik het altijd heel erg mooi gevonden heb

(ik zegt dat ik ook een kopie van het boek heb geleend van Renée Wijnen)

[NdV wijst op een voorbeeld van jaren '80 nieuwbouw: "Zo klungelig" aan de buitenrand van de binnenstad]

Het is klungelig, omdat het qua vormgeving allemaal hetzelfde sfeertje heeft. Terwijl die omgeving bestaat uit een historische omgeving met allemaal pandjes met enorme verschillen en dat is dan zo'n hele grote klont, die erin gebouwd is, dit is de buitenkant ervan... Het is gewoon te saai van kleur en materiaal...ongelooflijk armoedig

Ik vind het op het eerste gezicht best aardig, die balkons daar (dit gaat over bladzijde 142) vind ik niet heel aardig, maar er zit een puntdak op, met een schoorsteentje. Het is gemetseld, er zit geen trespa op, wat voor gebouwen uit de jaren '80 vrij uniek is.

Daar heb je gelijk in.

Wat mij heel erg stoort bij veel ontwerpen is als er dan tussen de voordeur en de eerste verdieping, of tussen het raam op de eerste en de tweede verdieping geen bakstenen zitten en dat er geen lijn in zit

Wat studeer jij trouwens?

Sociale planologie

Sociale planologie. Nou dan zit je prima...

En het ontwerpen zelf is daar in principe geen deel van, de invloed van de gebouwde omgeving op de mensen wel.

Ik snap het.

Kijk, dit bedoel ik. Dit pleintje. Dat is bladzijde 164, de foto in het midden, aan de linkerkant. Dat is in Vathorst. En het is een heel mooi plein. Met een hele mooie bebouwing eromheen...

En er staan nog een paar oude bomen in.

En er staan hele mooie oude bomen in

(NdV bladert om te zoeken waar de foto is genomen)

Ik vind het wel.

Je vindt het wel...

Maar mag ik deze foto even als voorbeeld nemen? [Dat is de bovenste foto] hier in deze gevel mis ik lijsten om de ramen en die ramen... het zijn van die gaten geworden. Ze zijn eigenlijk wat te groot.

Het is een beetje armoedig.

Alsof iemand nog net niet helemaal klaar was met ontwerpen

...Hebt u hier tekeningen van gezien voordat het gebouwd werd?

Ja, die heb ik vast wel gezien.

Hebt u gelegenheid gehad om hier uw mening over te geven aan de ontwikkelaar, de architect en wie er maar ook

Hadden we daar iets negatiefs over moeten zeggen? Ja misschien wel.

Nou, dat weet ik niet. Misschien was dit wel... het is geen slecht plan zou ik zo zeggen, maar ik zie ruimte om het te verbeteren. Maar misschien is dat al de verbeterde

Nou ja dat is altijd een probleem. Je moet altijd... wat je echt zou moeten doen als je met dit onderwerp bezig bent, als ik je een beetje advies mag geven:
ga eens bij twee of drie welstandscommissies erbij zitten.

Dat is interessant ja

Want daar... Dat is het enige instituut, of je daar nou voor of tegen bent, je kan er met recht en reden een heleboel kritiek op hebben, op welstandscommissies, maar het zijn de enige georganiseerde, gelegitimeerde clubs die professioneel geacht worden een esthetisch oordeel uit te spreken. Dat doet niemand. En welstandscommissies doen dat wel. Die zijn daarvoor ingesteld en dat is al honderd jaar het geval... en hoe dat werkt, hoe dat kan en hoe dat nou moet.
Laten we zeggen, het is voor jou echt ontzettend interessant om daar eens bij te gaan zitten, want daar wordt het gedaan. Daar wordt over esthetiek geredeneerd.
Ga er eens bij zitten!

Dat klinkt als een goed idee

Dan moet je je kaken op elkaar klemmen, want je zal soms een heleboel vragen willen stellen over wat ze allemaal zeggen, maar ze moeten uiteindelijk een advies uitbrengen.
Kijk en hier ligt, dat heet tegenwoordig commissie ruimtelijke kwaliteit, geen welstandscommissie meer, en er staan hier gewoon adviezen. En ik ben daar voorzitter van.

[NdV wijst op een stuk van de welstandscommissie Amstelveen]

En dan moet je proberen om echt te letten op: wat is het argument? Waarom keuren we dit af? En is dat argument zo geformuleerd dat ik vermoed, dat degene die het leest snapt. Dus dat het een soort van leidend argument is. Dat het een argument waarvan anderen zeggen: dat klinkt wel redelijk. Een commissie kan op grond van de welstandscriteria, er zijn welstandscriteria opgeschreven, in Amstelveen heet dat de Welstandsnota, hier staan... dit boek staat helemaal vol met esthetische oordelen. Waar je in een bepaald gebied op moet letten. Heel Amstelveen is opgedeeld in gebiedjes, en voor al die gebiedjes zijn criteria opgeschreven.

Dus als jij wilt weten wat het professionele kader is waar op dit moment esthetische oordelen worden geformuleerd kun je naar welstandscommissies kijken. Daar gebeurt het. Iedere dag weer opnieuw. In heel Nederland.

Ik had gisterenmiddag de hele middag een welstandsvergadering in Amstelveen. Zitten we de hele middag 15 bouwplannen te beoordelen. En waar ik als voorzitter het meest op let, is de kwaliteit van de argumentatie. Dus als jij zegt: "deze ramen zijn te groot" dan moet je wel even zeggen... waarom dan?

Waarom mag dat raam niet zo groot zijn? Waarom is dat onprettig? Dat is toch mooi? Waarom is dat niet goed?

Dreigt het niet de leiden dan naar dat degene die het best kan praten zijn zin krijgt, in plaats van degene die het beste plan heeft getekend?

Nou dat is wat Carel Weeber altijd zei: kijk maar naar mijn plan, ik heb er niets over te zeggen. Ik ga het niet beargumenteren, dit is het plan. Weeber was heftig tegen welstandscommissies, die zei precies wat jij zegt.

Ken je Carel Weeber?

Ik heb zijn naam wel eens gelezen, ik ken hem niet
Hij heeft ook op Curaçao waar zijn familie vandaag komt...

Ik kan trouwens wel een paar argumenten bedenken waarom die ramen te groot zijn...

Namelijk?

... het geeft gaten in de gevels, de verhouding klopt niet

Dat doen ramen altijd. Mijn moeder zegt dan: hoezo? Wat is er verkeerd aan ramen die een gat in de gevel zijn?

Het ideale raam heeft meer de functie van een schietgat dan van een etalage. Als in dat er dus wel licht naar binnen komt en zicht naar buiten, maar niet teveel zicht naar binnen.

Le Corbusier vond dat helemaal niet. Die maakte hele grote ramen

Nee, maar mensen hangen die helemaal vol met vitrage...

Dus de likeability van hele grote ramen is...

Dat heeft twee nadelen... 1 is dat een hele grote glazen wand vol met vitrage is niet mooi. Ten tweede, de sociale interactie wordt onderbroken. Je wil een beperkte mate van binnen-buiten interactie hebben. Die moet vooral niet te groot zijn, want dan gaan mensen zich teveel afschermen en is het helemaal weg. Om eens een voorbeeld te noemen.

Maar in dat geval zou ik met een praatje misschien een commissie kunnen overtuigen omdat ik toevallig een keer iets gelezen heb over sociale interactie

En omdat je goed gebekt bent en omdat je scholing en training hebt in de argumentatie

Ik ben zeker geen leek

En dat soort debatten vinden dus in een welstandscommissie plaats. Wij zeggen weleens: wij snappen van dit ontwerp helemaal niks. Laten we de ontwerper uitnodigen.

De volgende keer komt de ontwerper aan tafel en die komt zijn ontwerp toelichten. En dan blijkt dat er precies te gebeuren wat jij zegt. Als het dan een hele handige prater is die met...niet met goeie argumenten...die met overtuigende argumenten, aannemelijke argumenten komt, dan heeft ie een grote

kans dat ie de commissie nog om krijgt ook. Dat de commissie dan denkt van hee ja er zit toch wel wat in wat in...

En dan gaat dus het esthetische oordeel bewegen... het is niet anders.

Toen Stravinsky met zijn Sacre de Printemps kwam toen vonden mensen het ook gruwelijk lelijk en uiteindelijk heeft ie toch kunnen uitleggen waarom hij die knallen allemaal geeft met die strijkers en met die trommels BOING BOING BOING! je wordt er helemaal zenuwachtig van als je naar het stuk luistert...Daar had ie wel bedoelingen mee. Daar wilde ie wat mee. Hij wilde de boel ontregelen ... dat is dus een esthetisch oordeel geworden...

ik zoek even, ik heb indertijd wat geschreven over esthetische oordelen van welstandscommissies

[NdV staat op en loopt naar een boekenkast. Opname gepauzeerd.]

Had je hem uitgezet?

Ik had hem even gepauzeerd

Dit is het stuk waarin... dit stuk heb ik gebruikt om het essay te schrijven wat ik je toegestuurd heb, dit is een wat uitgebreidere versie van dat verhaal.

Is dat van uzelf?

Ja. Dit is een soort manifest over die welstandsoordelen. Over de welstandstoezichtpraktijk. Ik heb daar jaren voor gewerkt.

En dit is ook leuk: ik beschreef je net zo'n vergadering, Amstelveen, nou zo zitten wij daar aan tafel... dit is een vergadering in Alkmaar geloof ik. Ik heb ooit een keer een analyse gemaakt van de kwaliteit van welstandsadviezen. Welstandsadviezen dat zijn in jouw termen esthetische oordelen. Er is een commissie die adviseert het gemeentebestuur over de kwaliteit van bouwplannen...

Echt iets wat je in je scriptie niet mag missen, dit is een wettelijk geregeld deel van een bouwvergunningprocedure. De bouwvergunningaanvraag wordt getoetst op technische aspecten, daar zijn allemaal regels voor in het bouwbesluit, er is een stedenbouwkundige toets, het moet voldoen aan het bestemmingsplan. Daar staan allemaal maatvoorschriften en functievoorschriften in. En het moet voldoen aan de esthetische kwaliteiten. Dat zijn de 3 poten waarop de wettelijke procedure van een bouwvergunning is geregeld.

En dat esthetische oordeel is altijd in discussie geweest. 100 jaar lang.

Dat bestaat sinds 1905 ongeveer, toen is dat begonnen, in Amsterdam met een welstandscommissie, voor de nieuwbouw rond het concertgebouw. Het concertgebouw stond toen ergens aan de rand van de stad in de polder in een buitenwijk. Helemaal in het groen, helemaal buiten de stad, en langzaam maar zeker ontstond daar een buurt omheen. En die buurt, daar zeiden een aantal Amsterdamse architecten indertijd van: wat die aannemers bouwen, is helemaal niet goed genoeg. Rond het concertgebouw moet een sjeke buurt komen, het moet mooi zijn. Esthetische kwaliteit. En toen kwam er een commissie en die kreeg van de gemeente de toestemming om al die bouwplannen van de concertgebouwbuurte te beoordelen. Nou daar is het welstandstoezicht begonnen. Want toen heeft het gemeentebestuur van Amsterdam tegen de minister gezegd van: je moet dit in de woningwet gaan regelen, dat dat een

wettelijke grondslag heeft. Toen is er een, aanvankelijk facultatief, in de woningwet gekomen dat een commissie advies mocht geven over de esthetische kwaliteit van bouwplannen. Sindsdien bestaat het, 1910 ongeveer. 100 jaar. ..100 jaar discussie over geweest. 100 jaar gedoe, van ja... wat zijn dat voor lui die daar oordelen zitten te geven? Mijn plan is niet mooi genoeg,? Moet je eens kijken wat een mooi plan ik getekend heb. En daar kan je verschillend over denken.

Nou, dat verschillend over denken had alles te maken met de kwaliteit van de oordelen.

Van waar baseer je je eigenlijk op?

Ik heb toen bedacht: er is iets van aanpassing aan de omgeving, altijd een belangrijk argument, je moet je gewoon gedragen als je ergens bouwt, als je hier op de grachtengordel een pand wil neerzetten moet je je gewoon gedragen naar hoe dat in die grachtengordel gewoon een beetje past, of het moet heel erg veel karakter hebben.

Wanneer heeft het heel erg veel karakter? Daar kom je dus in die ingewikkelde discussie waar Dijkstra het over heeft in zijn essay.

Hebt u nog genoeg tijd? Het is elf uur geloof ik

Het is elf uur. Dit geef ik je mee, dit geef ik je mee. Ik wil het graag allebei weer terug. En dit is wat ik geschreven heb en er is een laatste woningwetwijziging geweest in 2001, toen heeft de minister gezegd: okee, dat welstandstoezicht mag er zijn, maar er moet wel beleid aan ten grondslag liggen. Er moeten beleidsuitspraken zijn waar de welstandscommissie zich op kan baseren. En toen kwamen al die welstandsnota's. Welstandsnota's zijn overal in Nederland gemaakt, waar een welstandscommissie is, daar hebben ze een nota op geschreven met esthetische oordelen, waar de welstandscommissie op kan leunen. De welstandscommissie kan zijn adviezen beargumenteren op basis de principes die in die nota staan.

Dus als jij een scriptie schrijft over – het is nu ook pas dat ik dit bedenk hoor, dat we daarop uitkomen is wel leuk- dat esthetische oordelen dus in de huidige praktijk van de bouwprocedures, een hele formele regeling aan ten grondslag, waarin geprobeerd is om die esthetische oordelen enigszins te objectiveren. Ga maar eens langs! Jij studeert, waar... in Groningen? Je moet eens bij die welstandscommissie in Groningen moet je het gemeentehuis bellen, van wanneer vergadert de welstandscommissie? En dan is vaak een deel is vertrouwelijk, want we hebben ook weleens kwesties met aannemers of met schadeclaims, en verder is de commissievergadering altijd openbaar. Dus je kunt er zo bij gaan zitten. Dan moet je ook vragen naar de welstandsnota van de gemeente Groningen. Dat is een officieel stuk, dat is een door de raad vastgesteld document. Staat helemaal mudvol van 1 tot... van de eerste tot de laatste bladzijde vol met esthetische oordelen.

Ik ga ernaar op zoek. Zeker.

Heb je er wat aan? Wat ik verteld heb?

Ja, in ieder geval interessant. Maar absoluut, ja.

Tijd nog voor 1 vraag.

Ehm... nee we zijn, ik kom hier een heel eind verder mee, ook met wat u al geschreven had

Okee. Graag gedaan

Dankuwel [einde opname]

Bijlage V

Interview met Ashok Bhalotra van KuiperCompagnons over Vathorst - De Velden

Locatie: Gemeentehuis te Emmen

Datum: 12-08-2013

Normale tekst: Ashok Bhalotra. *Cursief: Frank Valeton.* [Tussen haken]: toegevoegd ter verduidelijking

Een van moeilijke opgaven die we hebben is: de openbare ruimte is anoniem, is van niemand. Zo onze eerste taak is dat iemand, ongeacht wie dan ook er is in die ruimte is, het gevoel krijgt: “hé, dit is mijn plek, dit is van mij”. En als iemand anders bezig is dat te vernielen, dan: “nee, afblijven dit is van mij”, in plaats van dat anonieme van: het is van iedereen, dus van niemand. En dat is een psychologisch iets dat een belangrijke rol speelt. Een socio-psychologische. We hebben met name in ons land... in Nederland een heel sterk gevoel van.. als iemand een opmerking maakt “hé jongens, waarom zij jullie dat lampje aan het vernielen? [dan reactie:] “Hee is dat van jou ?!”

Dus het gevoel van eigendom dat aan de ene kant heel sterk is, daarom ..Het hele abstracte eigendom van de openbare ruimte – van de gemeente, van de overheid, van ons collectieve, die is niet helder. In een maatschappij waar mijn en dijn toch belangrijk is, maar in de openbare ruimte het is niet mijn of dijn, het is van niemand.

Nou, het tweede is, wat je zei, ook *likeability*, dat je je prettig voelt, dat je daar voelt 'Ja, ik vind het leuk hier te zijn'. Gewoon, emoties die er zijn, ... de onverwachte bewondering, of herkenning: 'dit had ik verwacht. Als ik op een plein ben, dan een fontein hoort er bij.' ^{1:56} 'Kijk, dat hebben ze goed gedaan.' Ook geborgenheid, het gevoel dat ik,.. de openbare ruimte is mijn jasje. Eigenlijk: ik ben net uit 't huis – 'mijn warme jasje heb ik achtergelaten, maar hé, ik heb een regenjasje aangenomen', die openbare ruimte. En die prikkels zijn heel belangrijk. Die signalen, die boodschappen die vanuit de materie, vanuit de sfeer, die daar een rol spelen. ^{2:32} .Die prikkels zijn heel belangrijk voor ons gedrag, ons gedrag wordt bepaald door heel veel prikkels, in onze hersenen chemische reacties plaatsvinden, enzovoort, daarom zie je wat we noemen... het gedrag van een *individual*, het gedrag van twee mensen die op elkaar verliefd zijn, of het gedrag van zes jongens die na een paar pilsjes de stad in gaan, het zijn eigenlijk beschouwd *individuals*. En het grappige is, een bepaalde context een bepaalde samenhang ze gedragen zich anders. Het kan ook door uitdaging zijn en voor mij is eigenlijk... een glimlach krijgen als je ergens bent en meteen krijg je een glimlach van... dat is het mooiste moment.

Ik heb een keertje meegemaakt in Rotterdam, in een winkelcentrum, de Lijnbaan, misschien ken je 't. Euh... jaren '70 , toen hadden ze bloemenperken in het midden, van die grote bakken met prachtige bloemen en rozen en dit en dat... En het winkelcentrum was bijna gesloten, een uur of 6 , de hekken waren dicht, of aan het dichtgaan, er liep een groepje jongere meisjes, een was tegen het hek aan het schoppen en een ander schopte tegen andere dingen, maar niemand raakte die bloemen aan... Ik zag een jongen en een meisje die heel erg verliefd op elkaar waren, ze gingen naar de enige kiosk die nog open was, en hij heeft gewoon [een] paar bloemen gekocht van de bloemist om aan zijn vriendin te geven. En hij kon zó die bloemen plukken maar dat heeft hij niet gedaan. De jongeren zullen die bloemen niet vernielen. Maar wel die hekken, weetje, van die rolhekken. . Voor mij was dat een moment van besef, eigenlijk : kwetsbaarheid roept tederheid op. ^{4:53} Je kwetsbaar opstellen roept altijd tederheid op.

Zo in het werk moet je zorgen dat er geen stoer anti-dit anti-dat, nee, het moet verleidelijk zijn, het moet iets zijn, een ontwerp, die omgeving moet zo zijn dat iedereen zegt: "oh, heb ik thuis ook" bij wijze van spreken, die herkenning.

Die esthetica is... helaas is onze definitie van esthetica beperkt. Voor mij, de esthetica en ethica die gaan samen. Esthetica heeft een sociale culturele dimensie die verder gaat dan wat wij in onze, op de universiteit, van onze hoogleraar leren, wat mooi en lelijk is.^{5:46} Daarom werd ik heel verdrietig toen in Nederlanden hadden ze die ouderwetse schoonheidscommissie teruggebracht naar welstandscommissie. Maar schoonheid is innerlijk, uiterlijk, heeft heel veel dimensies, de schoonheid. Dat geldt ook voor de openbare ruimte, ook fouten in de openbare ruimte, hoe heet het ook alweer, die een paar foutjes maakt, een beetje mismaakt, verwacht je niet, en dat roept ook tederheid op.

Wat bedoelt u met foutje, bedoelt iets wat onverwacht is, wat er niet bij past?

Ja, iets wat eigenlijk niet past bij wijze van spreken, iemand heeft zijn eigen ding toch daar neergezet. *Een anachronisme of zo?*

Ja, een beetje anachronisme, binnen onze gestelde kaders natuurlijk hé. Voor mij is eigenlijk het landschap heel belangrijk... qua definitie, bomen, planten, begroeiingen alle soorten, hagen, ..die geven rust die stralen rust uit. En die zijn ook kwetsbaar. Die kunnen zichzelf niet verdedigen. Zo voor mij is eigenlijk de mooiste openbare ruimte is waar het landschap, het groen, echt overheerst. Eigenlijk zouden we moeten zeggen: "jongens, elke openbare ruimte daar planten we bomen, punt." En gras eronder. Of het groeit of niet dat zien we wel, waar het groeit is meegenomen, ..dat is een heel eenvoudig iets. En dat heeft te maken met jezelf, de ego van de ontwerper, die proberen die kennis en kunde die vergaard is in de loop der jaren om dat ten toon te stellen... Ja, in landschap gebruiken we staalplaten...^{8:09} of hout, of ..beton. Dat is materie die moet een concept, die visie: 'wat willen we bereiken' moet steunen, en niet als uitgangspunt zijn, het is gereedschap.

In jouw vraagstelling vond ik interessant, bijvoorbeeld: die vraag over de esthetica van de professionals en de leken... Nou, ik kijk altijd vanuit de ogen van een leek. Dan heb ik mijn professionele inzichten... ik heb hard gewerkt om dat een beetje te verleren. 'Ontscholing'. Wat mooi en lelijk is, wat de combinatie is, wat mag en wat niet mag, de kleuren ..dit en dat..ik vind dat die onbevangen blik van een kind is eigenlijk wat we moeten blijven volgen. Gewoon kijken uit de ogen van een kind. Kijk uit de ogen van die anderen. En wat interessant is, zelfs met professionals en leken, de esthetica is fascinerend echt, als je onderzoek doet... er is uiteindelijk geen verschil.^{9:52} Professionals vinden ook lelijk wat de gewone mensen ook [lelijk] vinden. Alléén professional die [dat gedaan heeft], vindt dat niet lelijk. Als je ziet van die betonnen kolossen van de woningbouw in de jaren 60 en 70 en die ..Een goeie professional vindt dat ook lelijk.^{10:12} En gewone mensen vinden dat ook lelijk.

Maar de andere kant; de ruimte moet ook iets – ik ben van de oude school van maakbaarheid - de openbare ruimte moet ook iets vertellen, een verhaal vertellen, het mag ook een beetje educatief zijn, niet belerend maar wel een beetje... ja, opvoedkundig, impliciet, niet expliciet. Impliciet. Maar met eenvoudige dingen, mijn *dioma* is bijvoorbeeld: je moet met gewone middelen, gewone dingen iets buitengewoons maken en dat doen we eigenlijk met alle materie. Staal, een heel eenvoudig iets, dat kan je in buisjes krijgen, in reepjes krijgen, in platen krijgen,^{11:13} maar hoe gebruik je staal om iets te maken, daar gaat het om. Zo met het gewone iets buitengewoons, en dat geldt ook voor de openbare ruimte, precies hetzelfde. Voor mij is belangrijk dat ergens een soort verhaal ontstaat, dat verzonnen wordt door de gebruikers, als er een bijnaam komt van een plein bijvoorbeeld dat vind ik het mooiste moment. Dan

hoor je: De mensen hebben het heel goed begrepen. En die hoe heet die...

Een ontwerp van de openbare ruimte is een van de moeilijkste wat bestaat. ^{11:56} Want je bent bezig, je hebt zo een gigantisch hoeveelheid mogelijkheden, en dan is voor mij belangrijk toch een scenario te verzinnen, een concept, een verhaal, een vertelling. En dan bedenk ik bijvoorbeeld in mijn hoofd, dat een kind van 13 over 40 jaar... aan het lopen is op het pleintje of in de straat of in dat park. En wat gebeurt er? Wat ziet hij of zij? Wat verwachten ze, wat gebeurt er in die hoofden? Waar gaat hij staan opeens, of zitten, begint een beetje te mijmeren, te fluiten, waar wordt hij bang van?

Zo al deze scenario's die spelen bij mij een belangrijke rol, voordat ik iets ge beslissen. Het kan een heel eenvoudig iets zijn; drie bomen met een bankje erbij bij wijze van spreken, met grind eromheen, en wat gazon en wat bloemetjes. Alleen de compositie: wat zet ik waar bij, dat moet iets informeels, iets verleidelijks, iets op de grens van vertrouwd en onverwacht zijn. Dat is een beetje... wat ik noem die overgangszones, van zekerheid en onzekerheid. Overgangszone van hard en zacht. En dat is denk ik heel belangrijk voor, dat is iets wat ...daarover meningsverschillen met mijn collega, ja, zijn er constant, zelfs net ook, [lach]

Die repertoire, die we hebben geleerd, is heel streng. Zo leer je misschien ook op de universiteit precies hetzelfde, een streng repertoire op basis van wat in het verleden gebeurd is. Op basis van doctrine, en ook op basis van theorieën. En die repertoire is zeer beperkt. Dat zie je met klassieke muziek bijvoorbeeld, Bach en Mozart, die hebben gewoon een partituur, een compositie ^{14:30} geschreven, ja en daar mag je niet mee spelen, dat moet je gewoon respecteren. Je kan iets langzamer, je kan wel iets doen..We vergeten dat die notenbalk belangrijk is, die noten zijn eigenlijk de essentie van de muziek. Hoe ga je met die noten om? Daar zie je bijvoorbeeld in Jazz, in Indiase muziek waar die ene *raga* is, daar kan je blijven mee improviseren, zoals je één raga luistert één keer, de tweede keer, komt die melodie of en toe terug, maar dan gaat ie gewoon wandelen, vliegen van alle kanten en brengt je terug... Maar die bevrijding vanuit een structuur is denk ik heel belangrijk voor ons vak. Je moet de structuur kennen, maar je moet je voortdurend bevrijden van de structuur. Dat doet ook, een dichter doe precies hetzelfde. We hebben de taal geleerd, het alfabet geleerd, en schrijven, je kunt een briefje schrijven op een bepaald moment en dit en dit, je kunt een mooi opstel maken, we weten onze grammatica is goed. De regels van de grammatica; wat hoort bij wat en waar is het werkwoord en waar is dat ..Maar een dichter, die kent al die grammatica, die gooit die grammatica gewoon overboord! Dan pas wordt een gedicht geschreven. Want een gedicht voldoet niet aan de regels van onze grammatica. Want die brengt wel de diepste zin van de essentie van emoties over, door het afscheid nemen van die regels die voortdurend ons binden. Dat moet ook gebeuren. Regels kennen is heel belangrijk, maar het mooie is om de regels te overtreden of weg te laten af en toe. ^{16:38}

Kunt u gericht op wat u in Vathorst heeft gedaan, een voorbeeld noemen?

Ja, in Vathorst is voor ons heel belangrijk dat de verschillende plekken hun verhaaltje kunnen vertellen. Daar was ook een beetje herinnering aan het verleden en verlangens naar de toekomst. Dat is wat voor mij heden is; dat heden bestaat eigenlijk niet, dat is alleen maar nu, vandaag, ^{17:22} en morgen is dat verleden geworden. Wat morgen heden wordt is vandaag al toekomst. De essentie is dat verleden en toekomst elkaar ontmoeten op het moment van het heden. En dan is heel erg bijzonder: ja, waar kies je voor? De meesten van ons kiezen voor het verleden. Want dat is... dat kennen wij; wij kunnen er mee boetsen, we weten precies wat de samenstelling is, van die klei, en toekomst weten we niet, die is glibberig, die kan je niet vasthouden. En de essentie is: hoe kan je die twee dingen toch samensmelten om heden te doen? Zo, in mijn denken over de landschap en de openbare ruimte is die abstractie met

het repertoire dat bekend is , de klassieken. Of dat de modernisme is, of de Japonisme, of Perzische architectuur, wat iedere landschapsarchitect[uur] leert. Of inderdaad die andere abstractie, leegte , poëzie, die nog nooit vertaald is, bomen op zijn kop zetten bij wijze van spreken, de wortels zijn boven en de foliages aan de onderkant. Die twee dingen die spelen een rol. Maar wij merken dat... en dan die combinatie van dingen, bijvoorbeeld voor mij het mooiste beeld van een sloot is als ik half blote wortels van een boom zie en die hangt er over heen, zodat een beetje een soort overgang is tussen heden en verleden, waar het verleden nog zichtbaar is... En dat mág niet bij ons! Ja, er moet gemaaid kunnen worden, de oevers, en dit en dit, je moet het netjes houden, En dan zoeken wij, én prachtig, de enige alibi die we nog kunnen hanteren in de rationele samenleving is: verleden dat aanwezig is. Dus op sommige plekken zie je bomen die bijna in het water staan want die boom was er wel en het water kwam later. Dat is acceptabel. Maar omgekeerd zou dat nooit gebeurd zijn. Er is water en wij planten de boom gewoon hier,..”ja maar dan gaat hij niet groeien.” Nou, dat zien we wel ! “ja want de bodem is te nat” Dan gaat hij misschien op een ander manier groeien. Die discussie om de natuur onder verschillende contextuele samenhangen toch iets te laten doen.

...wat ...?

Bijvoorbeeld; wij zeggen: die bepaalde soort boom heeft een bepaalde soort bodem nodig, en bepaalde breedte van de wortels, die profielen die kennen wij allemaal; dat is uitgaan van de volmaaktheid. Maar dat is onze samenleving. Nu proberen wij, dat is in de laatste eeuw, meer openheid, want het onvolmaakte is net zo belangrijk geworden. In de 19^e eeuw , zelfs het begin van de 20^e eeuw, als iemand onvolmaakt was, geestelijk of fysiek, dan werd die gewoon weggestopt; ..dan mag je niet verschijnen op het dorpsplein. Alles is georiënteerd op volmaakt, de verschillende geloven, zijn voortdurend bezig om volmaakt te worden.^{21:21} Maar onvolmaaktheid is een onderdeel van de volmaaktheid en de perfectie. Dus ook bij de natuur; natuurlijk als je niet rookt als je niet drinkt als je niet dit eet, als je dit allen maar eet en dat, dan wordt je misschien honderd. Vraag aan een boom: wil je misschien 100 keer dit? Of wil je tachtig keer is goed genoeg, als je dan mag genieten? Daar komt weer de discussie over rationaliteit van het landschap, zo hoort het, zo moet ik het doen, of het toeval en de imperfectie daar toe te voegen.^{22:08} En we zien.... we zien dat prachtig in de dijken, in Zeeland zie je dat heel sterk vanwege de wind, alle bomen groeien zo [schuin] gewoon. En dat is een prachtig beeld! Kijk naar de tekeningen die landschapsarchitecten gemaakt hebben: er is geen tekening waar die bomen zo [scheef] staan. Allemaal staan ze recht. Ook met de perspectieftekeningen. En voor mij, wat die wind daar doet, is een heel belangrijk element om in het ontwerp mee te nemen.^{22:45} Zon, wind, licht, donker , heel belangrijk, de contrasten zijn heel belangrijk. En dat het ook ecologisch heel erg goed is, want het donker, en op het grensgebied van water, nat en droog, daar gebeurt de ecologie. Dat geldt voor ook voor onder een boom bijvoorbeeld... vijf, zes, zeven lagen van begroeiingen. En elke begroeiing heeft zijn eigen beestjes en wormpjes en vlindertjes en alles erbij, zo dié lagen..En wat mooi is als je langs een haag loopt, waar goed over nagedacht is, dat op een bepaald moment daar alleen maar witte vlinders te zien zijn. Dat kan je plannen. Je loopt er langs en opeens , tien witte vlinders die vliegen, wegens het geluid dat je maakt, uit die haag. Dat is en mooiste moment van de openbare ruimte. Dat er iets gebeurt, dat 't levendig is, En daar is het probleem met onze professie en de toetsing, dat het behoorlijk statisch wordt bedacht. En op basis van tekeningen en foto's enz. Dus de discussie is bikkelhard.

Wat hebt u precies gedaan bij – u hebt geloof ik Velden 1 ontwikkeld, of heb ik dat niet goed?

Ja , die Velden 1, met die oude weg daar doorheen,

Wat hebt u precies ontwikkeld in Vathorst?

De Bron...We hebben eerst het masterplan ontwikkeld , samen met West8. Adriaan en ik hebben samen de opdracht gekregen van de gemeente om het masterplan te ontwikkelen en daarna weer een ontwikkelingsplan. Ja, dat was toen behoorlijk...er gingen wenkbrauwen behoorlijk de lucht in, zo van "die twee en samenwerken, dat kan toch niet ?" Dat was een heel bijzondere samenwerking, uiteindelijk, waar het op neer kwam, eigenlijk had je dezelfde soort gedachten – de een doet het een beetje stoerder dan de ander bij wijze van spreken, maar de poëzie, de verlangens de kloppende harten..kom je op dezelfde golflengte, dat was heel bijzonder; ook sociaal-ideologisch gezien. Dat was geen botsing en geen conflicten, maar wel de weg náar het bereiken van de idealen, verschilde soms. Maar dat gebeurt ook bij mij, dat het iedere keer een andere weg is die te bereiken. Toen hebben we dat samen gedaan, daarna hebben zij - het basisconcept vrij uitgewerkt hoor, in het ontwikkelingsplan waar de basisgedachte over de lanen, de basisgedachte over de Bron, basisgedachte over andere onderdelen, zeg maar al die onderdelen waren goed vastgelegd in dat document, de doorsneeprofielen met de beelden voor ambitie voor de architectuur enzovoort... En daarna hebben we de Velden en de Bron gedaan en zij zijn met de Laakstad bezig geweest, de Laak.

West8?

Ja West8 ja. En daar tussendoor lagen De Velden 1, 2 en 3, een kleinere onderdelen zijn door een ander bureau zo gedaan. We hebben het ontwerp gemaakt tot met de uitvoering, supervisie van de architectuur, begeleiding. Ik heb eerst in het beleidsteam gezeten euh het kwaliteitsteam en een collega van mij was de supervisor voor de projecten. Toen is hij ziek geworden en moest ik plotseling de supervisie overnemen van het project, toen heb ik afscheid genomen van het kwaliteitsteam. Het kwaliteitsteam was ik met nog 3 mensen, vanuit volkshuisvesting, vanuit techniek, en vanuit bestuurlijke achtergrond.^{27:18} En toen ben ik allen maar bezig geweest met supervisie van onderdelen. Het is worstelen, het is heel veel twijfels.

Wat we gedaan hebben is niet beginnen met een dogma. Daarom was heel belangrijk van het masterplan, ontwikkelingsplan, uitwerkingsplannen en inrichtingsplannen dat we die voortdurend trouw zijn geweest van begin tot het eind. Zo de abstractie die in het masterplan was is tot verfijning gekomen in de uitvoeringsplannen, dus de detailtekeningen. Het was een goed onderbouwd proces.

Even kijken, wat voor andere ..?

Ja, dus u hebt een masterplan geschreven en voor Velden 1 hebt u het lagere plan geschreven?

Ja, helemaal uitgewerkt tot en met de openbare ruimte , de stenen bijvoorbeeld de lantaarnpalen heb ik ontwikkeld daar. Een prototype heb ik laten maken, zo we hebben ontzettend veel combinatie gemaakt van dingen en we hebben ook dingen bedacht, herontdekt ook. We hebben geprobeerd met eenvoudige middelen die we altijd in Nederland hebben, toch iets buitengewoons te maken. En dat is moeilijk, dat is een ambitie die kan heel pretentius zijn. Alleen net een beetje anders, net een beetje verschillen dat geeft hopelijk voor de bewoners het gevoel van 'waar ik woon is het veel mooier dan de wijk ernaast'.Die heb ik overigens ook ontworpen, en dat is omgekeerd ook zo!

Niet allen luisteren maar ook communiceren met bewoners, het is niet 'u vraagt en wij draaien'. Ik heb soms zalen vol met 500 mensen zoals in Emmen hier, soms een kleine workshop met 10,12, 20 mensen en dan heb je discussie en heb je twijfels, je hebt de twijfels, je hoort de twijfels van de bewoners en uiteindelijk komen we tot nieuwe ontdekkingen. Soms zijn 't heel eenvoudige dingen Ik denk 't meeste van mijn werk is eigenlijk ingefluisterd door de bewoners, toekomstige bewoners. Dat wisten ze zelf niet eens denk ik. Als je een goede ontvangstgolflengte hebt dan ontvang je gewoon soms juwelen van

opmerkingen. En die juwelen zijn altijd gewoon aanwezig. Soms wordt er negatieve connotaties gebracht, soms op een poëtische manier, soms een beetje droomachtig iets, maar het mooiste is als er in een cynisch-negatieve connotatie iets wordt gezegd dan pak ik de essentie wat zijn of haar verlangens zijn. ...uigesproken tegen iets maar dan wordt uitgesproken waarom hij of zij tegen is, en daarin schuilt het eigen verlangen.

Kunt u iets nieuws noemen dat u geleerd hebt en hebt geïmplementeerd in de plannen voor de Velden?

Bijvoorbeeld die park De Tijden, dat gedeelte, op een bepaald moment waren we er bezig en hebben mensen gesproken en een aantal van die dingen, zoals ook het water en die speelplaatsen met die dingen, die zijn echt door de toekomstige bewoners gefluisterd naar ons. Maar we hebben het natuurlijk in een bepaalde vorm gegoten, we hebben bijvoorbeeld ...in Kattenbroek heb ik ook, op een bepaald moment waren we bezig, daar denk je niet aan in onze professie,^{32:12} – met gebouwen in water, eilandjes, heel mooi en toen zeiden we “eigenlijk zou het mooi zijn als overal lotusbloemen zijn”, en lotusbladeren. “Dat is het, dat moeten we meteen doen!” En daar komt een heel gedoe over: ja onderhoud, bacteriën, en dat gedoe met die techneuten, maar die staan daar en het is een prachtig beeld. Het is denk ik misschien een van de mooiste beelden.

Ik ga kijken als ik daar in de buurt ben

Ja dat moet je kijken, die van die ronde gebouw, twee onder een kap, met heel fel rode en gele kleuren, die ligt in de noordwest.

En wat kunt u zeggen over samenwerking met architecten en aannemers bij De Velden?

Dat was heel bijzonder, ik denk dat er geen competentiestrijd was, het was alleen een beetje onbevangen naar elkaar luisteren, ervaringen delen en het meest van het werk is ontstaan ..we hadden workshops samen, hardop denken, en ik denk die ..met name in Velden 1... was het begin van Vathorst, dus iedereen was onbevangen, met ambities, met verlangens, dat was een heel mooie fase. Ik denk dat hoe langer een project duurt, hoe minder van de spontaniteit en *out of the box*-denken aanwezig blijft. Die verdwijnen op een bepaald moment. En op een bepaald moment wordt men heel calculatief: kan ik dat verkopen voor die prijs? De markt en dit.. Maar de eerste fase, de eerste drie/vier jaren zijn de jaren van de bevrijde mensen, niet gehinderd door het verleden. En op het moment dat het project verder doorgaat krijgt het een eigen verleden. En door dat het project doorgaat, dat de oorspronkelijke teams die daar mee begonnen waren, die dunnen zich uit, iemand gaat weg, die gaat weg. En wat interessant van de goede ... implementatie dat het tot het eind goed komt, is dat tenminste twee of drie *individuals* moeten zorgen dat het doorgaat, het hele proces. En dat is misschien een van de dingen die heb ik in voorrecht gehad, in alle projecten ben ik van het begin tot het eind bezig geweest. Inmiddels zijn vier Colleges langsgekomen, vier projectmanagers, zes projectleiders van de ontwikkelaar...er moet eigenlijk een soort *collective memory* aanwezig zijn voortdurend. En dat zijn *individuals* die van het begin tot het eind mee moeten doen. Eigenlijk moet je een contract hebben, met name met de ontwerpers, dat zegt: nou je begint – en dat contract heb ik met Amersfoort, voor Kattenbroek- ‘van de eerste steen tot de laatste sleutel’ moet je er bij zijn. En dat contract was letterlijk zo getekend met de wethouder en op een bepaald moment ging de wethouder zelf weg, ik zei “Fons !” maar hij zei “ik heb geen contract getekend, JIJ hebt een contract getekend!”

Interessant daarvan is dat kan je gewoon vertellen hoe dat gegaan is maar ook nieuwe dingen

bedenken. En met name de rol van de aannemers en met name de ontwikkelaars, en vergeet maar één iemand niet: dat is de makelaars, ..in het algemeen zijn die niet zo danig geïnteresseerd in de openbare ruimte. Ze zijn alleen bezig met hun eigen project, gebouw. Natuurlijk maak ik [hierover] generaliserende opmerkingen. Maar de essentie is dat, er is ontzettend veel hiërarchie, in instituties. Het mooiste is als je met de baas te maken hebt, dan krijg je kwaliteit, Op het moment dat een gedelegeerde zeggenschap of opdrachtgeverschap is dan wordt het heel moeilijk want dan is de box... de kabels zijn zo lang en vastgesteld dat is heel moeilijk daar doorheen te breken. Maar als je op hoog niveau in de hiërarchie van de institutie zit dan kan je natuurlijk met argumenten, kan je elkaar overtuigen maar dan kan je ook zelf beslissingen nemen. Maar degene die in het projectteam zit en die moet in drie stappen vertellen dat wij gaan toch heel anders doen, dan hadden wij bedachten, dan is het heel ingewikkeld. En daarin denk ik dat het goede proces van een project is dat de beslissers gelijktijdig aan tafel zitten en niet ergens in de hiërarchie zijn. De laatste tijd is het heel ingewikkeld geworden met de ontwikkelaars want het gaat slecht. Maar de samenwerking in Vathorst was heel bijzonder, ja. En wat leuk is dat die top van al die ontwikkelaars die zitten daar nog. Die kan je gewoon aanspreken, van hé, weet je nog toen nog, toen hadden we dit besloten en nu gaan we dat doen. Maar het blijft een ingewikkeld proces.

En ook als het aankomt op het beoordelen van het ontwerp van een architect ?

A : ja,

Wie beslist dan wanneer het goed genoeg is ?

Ja, wij hebben in alle projecten waarin ik bezig ben geweest , ik heb de rol van de supervisor, en supervisor is eerst inspireren, vertellen, delen, kennisoverdracht , luisteren, laten inspireren, stimuleren, - soms zeg ik dan: Sjezus, wat een mooie gedachte, waarom heb ik dat niet zelf bedacht?! hé, van een architect. Dan, op een bepaald moment, spreek je af wat het basisconcept is van de architectuur, en dan is het gewoon: toetsing, voor mij. Ben je trouw geweest aan het ontwerp, of niet? Of inmiddels in de directiekamer van de ontwikkelaar, de opdrachtgever is iets gebeurd en dan kom je met een nieuw ontwerp. En soms zijn het keiharde confrontaties. Soms is het boven verwachting, maar het blijft een moeilijke rol, en de essentie is dat mijn oordeel, mijn evaluatie, als supervisor, ook maatgevend is voor de welstandscommissie. ^{40:13}

Maar er is natuurlijk een behoorlijke hoeveelheid redelijkheid. Voor mij is het niet mijn manier van architectuur, of mijn theorie over architectuur , nee jóuw theorie, háar theorie, waar ze begonnen zijn in hún manier van denken is mijn toetsingskader, die van tevoren goed afgesproken wordt. En op een bepaald moment komen er soms behoorlijke confrontaties. Maar in Nederland hebben we één probleem als je kritiek hebt op iemands werk, wordt dat meteen vertaald in kritiek op het individu. Wij maken ontzettend moeilijk onderscheid tussen het individu en zijn werk. Dat moet je toch leren. Je kan een individu ontzettend hoog waarderen maar op een bepaald moment kan die ook iets tekenen dat je zegt jongens dit is gewoon shit; dit moet je opnieuw doen. Die openheid die hebben we helaas nog niet. We hebben steeds ontzettend lange tenen. We hebben toch een soort verborgen ...ja...zogenaamde beschaafdheid van een slechte boodschap moet je niet overbrengen. Ondanks dat we zeggen: je zegt wat je denkt. In de praktijk doen we dat niet. We zijn ontzettend voorzichtig, we zijn bang dat de ander dat ook tegen mij gaat zeggen als ik dat doe. Het is een soort zelfbeschermende cultuur. En daarmee de openheid met name de ontwikkeling , ontplooiing van de professie niet over gesproken wordt dat vind ik jammer. Onze professie, onze technieken, ons gereedschap, kan alleen ontwikkelen als we daarover discussiëren, debatteren , elkaar de verschillende hoeken van de kamer laten zien een keertje; samen lachen, maar wel over de proféssie, ik kan over de bril een gesprek moeten hebben, maar het interesseert me niet wíe het heeft ontworpen, het ontwérp is belangrijk voor mij. Dan zeg je het is mooi

of lelijk, of had ik maar dit gedaan, had ik maar dat gedaan... Maar als de ontwerper van de bril er bij zit en die voelt zich aangevallen en dat is een heel belangrijke drempel voor ontplooiing in onze professie, de grootste drempel die ik ken. Het persoonlijke mag je niet aanvallen. Daar ben ik misschien te bot in, ik doe het tóch, ik waarschuw eerst: het is geen persoonlijke aanval; ondanks dat wordt het toch al een persoonlijke aanval gezien. En ik... ik vind dat heel jammer want je wilt niemand kwetsen. Dus van de één naar de ander... dat blijft ingewikkeld. Dus de discussie over wat [?] is, is een mening, en dat moet je rationaliseren. Je kan een gebouw mooi of lelijk vinden maar in het proces heb je bepaalde afspraken gemaakt en dan zeg je dan ja of moet je gewoon het neutraal houden, maar nog, ondanks dat, zeg ik, als er toch iets heel anders maar bijzonders komt moet je daar ook niet voor teruggaan op het proces. Het proces is een middel weer, geen doel. Het product is het doel. En misschien ben je bezig met dit en op het laatste moment "jongens, die tegel was mooi maar ik vind toch de kubus veel mooier geworden", dat mag. En die die discussie met architecten, met de ontwikkelaars is niet makkelijk. Er zijn heel weinig die de polemieken en het debat kunnen aangaan.

Hebt u wel eens gewerkt aan een project dat uiteindelijk niet zo goed is uitgekomen?

O ja, heel veel, heel veel projecten. Jaren geleden, ik denk de jaren zeventig, toen ik bezig was met het centrum van Nieuwegein... Ik was jong natuurlijk, maar ik voelde daar dat de vreugde er niet was tijdens het ontwerpen en zo. Toen, op een bepaald moment kwam er ..was er ontzettend veel invloed van mensen, gremia er omheen, ontwikkelaars en dit en dat, en toen hebben we toch iets gedaan wat achteraf zeg ik: had het maar niet gebeurd zijn.^{45:44} Dus er zijn heel veel onderdelen ... wat dat betreft In elke wijk in elk ontwerp is die inderdaad niet is wat ik zou gewild hebben. Aan de andere kant zijn het ook bijzondere plekken, om toch de herinnering van de strijd te herleven. Er waren altijd dingen die niet goed zijn.

Kunt u misschien nog wat vertellen over het plan voor De Velden, wat zat er in het plan om te zorgen dat het een bijzondere plek wordt? U had het over groen en over referenties naar de geschiedenis van voor het een woonwijk was.

De essentie was voor ons: zorg dat het geen design-wijk wordt. Zorg dat er niet óveral over nagedacht is met allerlei gedoetjes en zo, het moet ook gewoon een beetje soort ... Het mooie van suburbia is eigenlijk de romantiek en als suburbia probeer je de stad weer terug te laten komen Zonder de romantiek van de stad ... dus de activiteiten, de roering die in de stad is, de chaos, de onzekerheid, die massa mensen, die heb je niet in de suburban, Het ontwerpen van een suburbia is niet makkelijk. Voor mij, de suburbia breng je toch veel meer richting het rurale, en de romantiek, dan te proberen er een beetje een stad van te maken. Daar zit in Vathorst, vind ik, heel mooi, de confrontatie tussen die twee. Daarom De Velden, dat is voor mij de romantische suburbia, ook op het masterplan-niveau. En De Laak was 'de stad'. En De Bron was ook 'de stad'. Een hoge dichtheid hadden we gepland. We hadden eigenlijk gepland in wat nu lanen zijn, een dichtheid van 12 woningen per hectare; oorspronkelijke masterplan. Groen, zodat het tevens een park is voor de twee steden: Laakstad en De Bron. De Bron is een oude verkaveling, kavel, toen inpoldering had plaatsgevonden, en dat kan je nog zien op de luchtfoto's; dat is een cadeau. Dat gaan we niet weer verkavelen; "dit is de kavel". Ook de lijnen, de slootjes en zo die er zijn met de bomenrijen; alles gehandhaafd. Daar hebben we een plas uitgegraven op de plek van de kwel; voor de waterhuishouding van de wijk hadden we ook een grote plas nodig. Dat is allemaal heel rationeel. Daar hadden we een dichtheid van 50, 60 woningen per ha. bedacht. Het idee was een soort klassieke stad, negentiende-eeuwse stad, 4-5 lagen, zo min mogelijk eengezinswoningen; dat was het masterplan. En in het ontwikkelingsplan hebben we (dat) ook volgehouden. Dichtheid was iets minder,

dichtheid van De Velden was ook hoger geworden, nou dat konden we niet volhouden, wegens de vraagkant. Je kunt een stad bouwen- we zijn intern, de discussie ook met onszelf aangegaan: “wordt dat eigenlijk een stad, De Bron, in *the middle of nowhere*, met geen eigen geschiedenis?” Aan de andere kant, dat hele Vathorst is net zo groot als Zutphen. Kan je voorstellen? De voortdurende discussie... Ten tweede is ... onze planningsmechanisme laat niks toe^{50:33}, van het spontane, ontwikkeling van voorzieningen, alles moet gepland zijn, economisch verantwoord, enz. Dus die twee steden en dan echt het rurale, dat was het masterplan. De Laakstad en De Bron, en de rest is eigenlijk dorpsachtig. Met bestaande bomen en boerderijen en het dorpje daar en zo. Langzaamaan is het toch een beetje gemiddelde dichtheid geworden, dus een klein beetje variatie, maar op bepaalde punten allen maar, en dan wordt het moeilijke moment de reflectie, de oriëntatie naar de stad en het dorp, dan moet je toch teruggaan naar de suburbia als een gegeven. En hopen dat de toekomst iets anders wordt. En dan hebben we, in de loop der jaren, trouwens niet allen bij Vathorst, je bestudeert de grote steden en wat is de waarde van de suburbia in de grote steden, Parijs met de suburbs, Londen met de suburbs, Barcelona ook met de suburbs, en dan ontdek [dat] er toch een charme is.^{51:47} De ene is de gratie van de andere. Zo voor mij de lanen was de suburbia het uitgangspunt, de romantiek, maar toch een helderheid, daarom die lanen. Echt een structuur die weer ontstaan is uit de kavels, gebaseerd op de landbouwkavels zoals die waren. Die ontginningskavels. Het is inderdaad dicht bij de stad een illusie creëren... je woont dicht op elkaar, maar een illusie creëren dat je toch in je eigen villaatje woont, een beetje illusionair.

Zijn er ook kavels in die wijk waar mensen zelf een huis opgebouwd hebben?

Ja

Hoe zorgt u ervoor dat zo'n deel van de wijk esthetisch goed wordt? Of wordt dat vanzelf goed, of beter dan in een blok met dezelfde huizen?

Ja... kijk, je zit er bovenop, samen met het team, de essentie van de hele Vathorst is: wereld van verschillen. Dus per definitie diversiteit in alle opzichten, inkomensgroepen, achtergronden, leeftijd, diversiteit in landschap, diversiteit in architectuur, in de kleuren. Dus de essentie is inderdaad een wereld van verschillen, een boekje met allerlei sorteringen van bloemen struiken en alles wat erbij hoort.^{53:49} En die samenhang van zo'n boekje moet je organiseren. Dat is onze taak geweest. Maar wel uitgaan van diversiteit. Zorg dat er niet teveel woningen van hetzelfde type overal gebouwd worden. Hoe logisch dat ook klinkt soms. In ons vak ... een mooie en rijke buurt met 700 woningen van precies dezelfde composities maken, diagonalen, rechthoeken, of cirkeltje ... want ons vak lijdt ook onder grafische vormgeving maar we hebben wel voortdurend elkaar de hand vastgehouden; zorg dat er geen eentonigheid plaatsvindt. Hoe mooi die eentonigheid ook zou kunnen zijn. Op een bepaald moment heb je een kleur, bijvoorbeeld. Soms ben ik een week alleen maar met lichtblauw bezig; ik ben gewoon gefascineerd, ik tegen met lichtblauw, op mijn ipad ben ik met lichtblauw, het zit gewoon in mijn kop. Maar dat als je wilt blijven doorgaan, dat was onze afspraak. .. moet je gewoon veranderen, dus die veelkleurigheid. Ik heb ook wat architectuur ontworpen daar, dat heb ik in Kattenbroek ook gedaan, dat was ook samen met de andere architecten, opdrachtgevers - eerst moet je de opdracht hebben natuurlijk, mensen die graag willen dat je dat doet, ..

Weet u nog welke straten dat zijn?

Ja, de huisjes langs de park De Tijden, met die buitenterrassen aan het park, en dan...[Onderbreking. Gesprek wordt in een andere ruimte voortgezet]

[vervolg]

Een onderzoek op basis van interviews, ik denk als ik daar zou lopen – ik loop vaak met mensen rond- en ik merk dat sommige dingen wat ik ..? ..verkeerd uitgevoerd of vind ik niet mooi, de bewoners vinden dat toch mooier dan die andere, en dat is weer iets dat wij kunnen leren van de gesprekken met bewoners, kijk, voor mij de essentie is, je moet in de stad of dorp waar dan ook, dingen hebben die *conversation pieces* zijn, dat er over gepraat wordt. Als over niks gepraat wordt dat betekent onverschilligheid. Als de ruimte en de architectuur en de omgeving roept tot reactie; of ‘wow’ of ‘gat’ is [er] toch iets gebeurd. En als dat niks: een neutrale ‘ach’ dat kan overal zijn, het is ook overal, dan hebben we gefaald. Wat dat betreft is de vraag de een [de ene straat] meer *likeable* dan de andere? Ja, maar het kan ook per individu, per leeftijdsgroep anders zijn. Als je gaat met je, met mijn kleinkinderen daar naartoe zou gaan of met mijn kinderen, heel ander beeld zou zijn. Dus de verrassing, de romantiek met de *conversation pieces* - over gepraat wordt met elkaar, gezien wordt, dat vind ik, dat van de mensen zijn, een gemeenschapsvorm. Dus het mopperen voor de ene, heel belangrijk is voor d stad, als dat niet gebeurt, hebben de bewoners...nou dat is niks, gaan we niet meer over praten. Maar de *likeability* is misschien interessant voor jou, je moet goed definiëren wat *likeability* kan zijn. Wetenschappelijk moet je gewoon heel duidelijk die verschillende dingen hebben . Eén van de aspecten is de psychologische aspect, bijvoorbeeld *likeability* wederzijds kan zijn. Als de ruimte jouw accepteert, respecteert, respecteer jij de ruimte.^{3:19} Beetje voorbeeld: als je naar een kroeg gaat, je hebt van je vrienden gehoord: ‘dit is de mooiste, de gezelligste kroeg’ ... je komt binnen en je voelt een agressie tegen jouw, als je een biertje wil...[het] is een *likeable* kroeg voor vrienden maar voor jouw dus niet. En een andere kroeg gaan, omgekeerd, je denkt “Jezus “ en je komt binnen en je wordt meteen gewoon op handen gedragen of wat is de wijze om dit te zeggen.. dan zeg je, : “goh, ik voel me thuis hier”. Dus die dimensie van *likeability* is: wat roept de omgeving op bij de *individual*? Roept die agressie op, roept die liefde op, roept die verdriet? Dat zijn allemaal dingen die een rol spelen. Dus *likeability* , ik zou jou adviseren een beetje, sommige dimensie daartoe ...

Daar wijdt ik een heel hoofdstuk aan ... Dit [de toelichtingsbrief] is alleen een korte samenvatting die ik voor u heb gemaakt

De ruimtekwaliteit kan je helemaal voelen, je kan ‘m ook zien natuurlijk , maar het is heel erg moeilijk, tijdens een ontwerpproces, om daar van overtuigd te zijn. Dat is heel ingewikkeld. Natuurlijk je probeert je beste met alle twijfels , ondanks die twijfels, probeer je met zekerheid iets te ontwerpen, en maak je tekeningen en zo . Ik heb bijvoorbeeld de eerste drie maand tijdens de uitvoering van Kattenbroek, ik durfde niet naar Kattenbroek te gaan, ik was zo onzeker. Met al die publiciteit – onnodige publiciteit vond ik- ik durfde niet te gaan...het kon alleen maar tegenvallen. Dus die onzekerheid die is denk ik ook een belangrijk onderdeel van de kwaliteit. Dat je niet met “ik weet precies hoe het moet. Dit, dit en dit!” Die twijfels die zie je , de aarzelingen soms begin ik met iets en dan zeg je dat is een prachtig concept, of eh...”Dit onderdeel, zullen we dit uitvoerder tot en met?” Dan begin je te twijfelen. Die twijfels zie je ook met name op de hoeken van de straat. En die twijfels dat is precies ...achteraf dan zie ik ; “dat is toch leuk geworden”

Weet u één straat specifiek, of een paar straten

Nou... nee, ik kan niet voor de geest halen nu op dit moment ..twijfels over de langs het Lint... zijn een soort blok van nieuwbouw, vierkant met een patio-achtig iets en daar had ik ontzettend veel twijfels over, of die pasten daar, ook met de omgeving waarin het past. ..

De Bergenboulevard?

Ja, volgens mij wel ja...

Die straat die loopt in een bocht....

Nee, De Lint, dat is die alle straten die hebben een gaten in het midden,

Dan moet ik daar nog even naar kijken

Ja, het Lint daar moet je even langs lopen, dat is een oude straat met oude beplanting en oude water enzovoort,

Tweede twijfels is als je Vathorst binnenkomt , bij de verkeerslichten, je ziet de voegen en dat was altijd , voor ons was het belangrijk dat het vier-hoog moet zijn, met stevige architectuur, mogelijkheden voor werk-aan-huis, bedrijvigheid , een beetje een rand van, en daar is op één of andere manier niet helemaal gelukt. Het is mooie architectuur vind ik als je alleen maar inzoomt, maar de context van de omgeving vind ik een beetje twijfelachtig. In de zin van: het is té veel ontworpen daar, door architecten, te ver, eigenlijk daar een bescheidenheid was beter geweest. ..paar van die dingen. Maar de Lint, die lange straat die daar is, een voetgangersstraat, voor fietsers en voetgangers, die verbindt lokaal de voorzieningen, langs de...dat is nu, en dáár is de ontmoeting van de dwarsstraten die zijn de hoeken die heel bijzonder zijn, daar moet je naar kijken.

Ja, dat zal ik doen.

En je kunt bellen als je een vraag hebt. Verder...ik ben benieuwd..

Ik zal even stoppen... [einde opname]

Bijlage VI

Interview met Geer Karman en Peter Heuveling van AM Vastgoed over DeoNeo in Haarlem.

Locatie: Hoofdkantoor AM Vastgoed te Utrecht.

Datum: 28 augustus 2013

Normale tekst: K: Geer Karman; H: Peter Heuvelink. *Cursief: Frank Valetton.* [Tussen haken]: toegevoegd ter verduidelijking

[ik heb interviews afgenomen] *Bij Noud de Vreeze, dat ging over Vathorst, en bij Renee Wijnen over Almere dat zij twee stedenbouwkundigen die zitten allebei in Amsterdam, dan voor Almere ook bij Onix architectenbureau in Groningen die daar die huizen hebben ontworpen en vorige week Ashok Bhalotra van Kuiper compagnons ook over Vathorst.*

H: Volgens mij hebben wij toen collega's ... ook een project in Vathorst. Je kan altijd nog een keer bij iemand van AM Concepts nog een keer langs

Ik zou het met jullie willen hebben over Deo Neo en dan zoek ik daar nog een partij bij die daarbij betrokken is. Zodat ik voor ieder case steeds twee verschillende partijen kan interviewen.

K: Wie was daar de stedenbouwkundige, bij DeoNeo?

H: Dana Ponec. Die is daar ook deels architect en HvdN is daar ook deels architect. Dus dat zijn twee architecten dan en Dana die was nog een soort supervisor.

Ik wil het met jullie graag hebben over hoe jullie in je werk bezig zijn met esthetiek, met ruimtelijke kwaliteit en hoe je probeert dat te vertalen naar echte gebouwen en straten

H: Je doet technische planologie?

Ik doe sociale planologie, de relatie mensen en ruimte en ik probeer in feite antwoord te geven op de vraag: "wat is eigenlijk mooi?"

H: Ik ben net verwezen naar een site van een meneer die iets doet met geschiedenis en met pensioen is en nog wat voor een corporatie doet en dat is in Haarlem.

K 'Wat is mooi?' krijg je volgens mij nooit...

H: die site heet Mooi Zoi. Die hebben ergens kavels in Haarlem en daar gaan ze met oude materialen , mag je een nieuw huis bouwen, op 200 meter of zo, en dat kost je maximaal 150.000 euro zij hij. Maar da is allemaal met, dat is een stichting, dat is allemaal rotzooi zeg maar, waar je iets mee gaat maken: over "wat is mooi?" Ik vond dat op zich wel een verrassend initiatief.

K: Ja dat is hel veel afval, ^{2:59}, afvalhout en zo,

H: woonboot-achtige huizen waarschijnlijk, mensen kunnen het zelf maken ..

Hoe heet ie? Van Eek, die is daar rijk mee geworden toch ?

H: Wie weet is het een trend, en zeker in crisis, iedereen doet aan hergebruik en is zuiniger op spullen *Hergebuike dakpannen, daar zijn al jarenlang succesvolle handelaars in.*

H: autobanden ook, maar dan in een andere werelddeel worden ze hergebruikt.

De vraag "wat is mooi?" daar zijn gelukkig al vrij veel mensen voor mij mee bezig geweest, vooral de omgevingspsychologen, ik heb een soort van checklist gemaakt die staat voorop [het papier op tafel], en dat is, een van de belangrijkste die daa over gepubliceerd heeft is Nasar, die heeft dat gevat in het begrip likeability, omdat – dat bleek wel uit jullie reactie - het woord mooi of lelijk, daar kan je niet echt mee werken. Likability is een schaal waarop een woonomgeving of een buurt of een straatbeeld is meer of minder likable afhankelijk van hoe het scoort op verschillende onderdelen; zo heb je: mooie huizen die goed bij elkaar passen en wat groen en er staan niet te veel auto's en je geen kabels en reclameborden, dan scoor je heel hoog.^{4:34} en als je dan één van die punten minder maakt, bijvoorbeeld je zet het vol met autos of de huizen passen wel bij elkaar maar ze zijn op zich niet echt mooi, dan wordt die score langzaam steeds iets minder. En mijn vraag is: "hoe zijn mensen in Nederland bezig om dat zo goed mogelijk te maken? Waarom lukt dat wel, waarom lukt dat niet? Welke processen zitten daar nog tussen?" Dat is wat ik van jullie wil weten.

K: Dat is een heleboel.

H: En dan zie je heel erg verschil in hoe het ging, planvorming, en hoe het nu gaat. De laatste 4, 5 jaar staan we daar zelf ook al heel anders in hoe je misschien betere *likability* kan maken. Daar gaat het uiteindelijk om, denk ik, het gaat uiteindelijk om je woonbeleving: waar sta je? En hoe ga je dat ervaren? En werkt dat samen? En architectuur zelf vind ik minder van belang.

K: Je ziet ook dat de markt dat vindt, als je ..daar heeft Bouwfonds ook een keer onderzoek naar gedaan: wat vinden mensen belangrijk om een huis te kopen, en dan bungelt architectuur – hoe ziet een woning eruit?- Bungelt ergens op plaats 10 ofzo, in de besluitvormingsmatrix waarom mensen die woning kopen, er zijn andere dingen die daarin veel belangrijker zijn. Uiteindelijk is het wel de verleiding waarmee je de mensen over de streek trekt, heb je een mooi plaatje, dan worden mensen verleid om vervolgens die woning te kopen.

H: ja de woonbeleving, zoals je nu ook in Alphen aan de Rijn ziet,^{6:19} gewoon een vogelvlucht van een beleving zeg maar, maar daar staat niet in wat voor woningtype er staat niet vast wat er precies komt, mensen kunnen daar zelf over meedenken maar daar is de openbare ruimte, die moet gewoon kloppen, en of je daar dan Jaren30stijl in doet of een Oudhollandse stijl dat is dan minder van belang zeg maar, dat kun je gewoon later nog kiezen, dus uiteindelijk zit, ruimtelijke kwaliteit zit hem in het ontwerp en het materiaalgebruik, denk ik, van de openbare ruimte. Hoewel natuurlijk door beheerkosten lang een andere trend is geweest, vanuit de overheid, van laten we dat maar gewoon zo secuur of zo summier mogelijk aanleggen want beheerkosten is ook belangrijk en dan corrigeren we het met architectuur, dan krijg je rare uitspattingen in Vinexwijken met hele rare woningen, van vorm, om mensen die daar wat willen kopen, om maar een herkenning te maken in een buurt. Dus het gaat ook om herkenbaarheid, niet monotoon hetzelfde product in een rij en naast elkaar zetten, ik denk dat het bijdraagt als je gewoon verschillende producten in een straat hebt dat je dan ook meer beleving en meer sociale cohesie kan krijgen in een buurt. En u is het, heel veel oudere buurten is gewoon hier een blok met zestig dezelfde woningen, dezelfde prijs, zelfde soort mensen, we leggen nog een straat erachter en nog één, en dat is dan een buurt. Dat zijn allemaal mensen die hetzelfde in hun leven staan, hetzelfde doen dus je hebt heel veel minder interactie.^{7:58} En dat krijg je wel als je meer producten probeert te mengen en te gebruiken op plekken die dan herkenbaar kunnen zijn... Dat is ruimtelijke kwaliteit.

merkte je nog , als je het daar over hebt, over kwaliteit of esthetiek, met verschillende soorten mensen , wat voor woorden gebruiken jullie als je het daar over hebt met een collega of een wethouder of een architect, of met directe eindgebruikers ?

H: over kwaliteit?

Ja

H: Nee ik gebruik alleen nog het woord beleving. Kwaliteit , ik heb gister nog een sessie gehad met bewoners in Badhoevedorp, om een stedenbouwkundig ontwerp toe te lichten, maar het begrip kwaliteit dat interpreteert iedereen anders , dus het gaat mij veel meer om de beleving in deze fase van plannen van stedenbouwkundige ontwerpen. Kwaliteit, heel vaak wordt dat uitgelegd door een koper van hoe kwalitatief goed is mijn woning maar dat gaat meer over bouwkundig. En een verschijningskwaliteit, die waarden zij bijna niet, die zien ze niet als kwaliteit ^{9:22}. Dat zien ze als de laatste impuls ongeveer om die koopbeslissing te doen op die plek. ^{9:33} In bestaande bouw is dat misschien anders, het verleiden om daar binnen te kijken, want dan zie je alleen maar een foto van die gevel, maar in de plannen die wij maken willen wij , communiceren wij het geheel en een onderdeel daarvan is de woning dus dat is wel een tendens die anders is dan voorheen, voorheen liet je een *artist impression* zien van alleen maar de woning, nu laten we vogelvluchten en verbeelding zien van het gebied

K: waar dan ook echt in zit wat is nou echt de kwaliteit van het gebied, ...als er een waterplas is, dan zoom je echt in op de waterplas , want die waterplas is heel erg belangrijk en die woningen hangen er een beetje bij. ^{10:11}

Dat is met eindgebruikers, hoe praat u daarover met collega's of opdrachtgevers ?

H: meestal zijn we zelf de opdrachtgever, en , via AM Concepts dat is centraal zeg maar, die praten daar eigenlijk over op die manier. Dus volgens mij gaat dat met collega's gaat dat ook op die manier, steeds meer landen krijgen daar nu één taal in. En er zijn nog een aantal collega's die nog steeds op die gevelmanier [?] woningen moet maken en dat is ook: "waar ligt je hart?" in het hele totaalproces van een woning maken, in het project.

K: Het is meer van binnenuit, zeg maar, niet vanuit de gevels ontwerpen maar van binnen uit ontwerpen dat de plattegrond gewoon goed inelkaar zit,

H: Dus kwaliteit van functionaliteit. Op woningniveau gaat functionaliteit boven de uitstraling. En in het totaal juist andersom.

En als jullie verder komen in het in het ontwikkelingsproces van een woonwijk en er worden makelaars of onder-ontwikkelaars of architecten bij gezocht, hoe zorgen jullie er in dat proces voor dat beleving, zoals je die voor ogen had ook uitkomt, in het echt, in steen en beton?

H: Bij Deo is dat in ieder geval heel erg nauw samengegaan, met elkaar, dus dat is gewoon in werkgroepen en resultaten geleid dus meteen een goed plan, en daarna zijn gewoon de locaties uitgewerkt en de architectuur gemaakt, de woning verder uitontwikkeld ^{12:03}. Maar dan praat je wel dezelfde taal, je zorgt dat je na 2, 3 sessies wel dezelfde ambitie hebt op die plek. Soms gebeurt het ook we een ontwerper *pitchen* zeg maar, dat kan via een selectie, gewoon zit die op dezelfde lijn? We gaan zelf ook meer naar een getekend programma van eisen, dus dat we zelf het concept maken, samen met [AM] Concepts, voor die plek, dan zeggen we: "dit is wat we daar willen" en dan zoeken we op die

manier een partij daarbij. Met selectie of iets anders en als we samenwerking zitten met een andere ontwikkelaar, ja dan moet je dat allemaal wel op die manier samenwerken en zien op te trekken en te doen. En dan zit je nog met de overheid om te kijken of dat *matcht* zeg maar, met de visie die een stedenbouwkundige daar heeft. ^{12:52} Dat is soms nog wel lastig omdat we, een ontwerper van de overheid vaak alleen maar praktijkervaring heeft, in ieder geval recent, op dezelfde locatie, in dezelfde gemeente. ^{13:08} Dus veel minder op de hoogte is van trends, nieuwe processen en de marktontwikkeling. Dat levert nu wel heel veel discussies op. Daar zit je met flexibiliteit... die zoeken naar heel veel zekerheid, en wij zeggen: "we kunnen geen zekerheid over het eindbeeld geven." We kunnen alleen de belevingszekerheid geven en dan moet je gaan vastleggen in een bestemmingsplan wat je echt niet wil met elkaar, maar dan moet er wel flexibiliteit in zitten terwijl de overheid er heel erg inzigt van: "ja je moet kwaliteit gaan vastleggen in documenten" die daar niet voor bedoeld zijn, het bestemmingsplan, omdat ze het ,zeg maar, ook niet weten en zo wordt er wel,.. We hebben dus een voorbeeld nu met een gemeente samen een project en die jongen doet ook nog, ja die doet nu een opleiding ook nog, die wordt op die manier nog gedoceerd, maar wat je echt wil aan kwaliteit wil vanuit stedenbouw dat moet je regelen in het bestemmingsplan. En wij zeggen: " dat is een document voor 10 jaar, de markt is grillig, er kunnen aanpassingen zijn en trends of wat mensen willen, daar moet je flexibel in blijven, toto op een bepaalde hoogte ".

K: Ja, morgen is de wereld weer anders.

En gaat dat meer over de vorm, het uiterlijk of gaat het soort woningen dat daar gebouwd moet worden? Koop versus huur, sociale huur.

H: Ja koop / huur, dat maakt ze vaak dan nog niet zoveel uit, het zit hem veel meer in ... houdt de mal, of de openbare ruimte, de beleving die je voor ogen hebt voor dat gebied, houdt die stand als je naar appartementen gaat van 4, 5 lagen? Of kan het grondgebonden, dat je dat programma uit kan wisselen, dat moeten wij onderbouwen vind ik. Dan moet je laten zien wat de consequentie is en kom je tot conclusies: op die plek kan je maar 4 lagen hoog of 3, of 5. En dat vinden we... dat gebouw kan geen voortuin hebben of een gebouw kan wel een voortuin hebben of een gebouw kan helemaal naar achter, maar dan krijg je meer openbare ruimte en aan de ene kant is dat goed maar misschien houdt dat wel in dat je daadwerkelijk openbare ruimte pas op het allerlaatste kunt ontwerpen in je proces terwijl dat op voorhand ... heel snel, als eerste moet. Het is allemaal wel ingewikkelder geworden.

Merken jullie dat kopers kritischer worden? Of juist niet? Want ten aanzien van

H: Ik denk wel dat kopers kritischer zijn, kijk je locatie, je zegt ook wel, locatie, locatie, locatie, nou dat is één, maar dat als je om de hoek kan wonen in een buurt die meer voldoet aan de verwachting van jou beleving "dat vind ik gaaf en dat sluit aan bij mijn wensen en ambities die ik heb in een woonbuurt", dat dat nog wel verschil maakt. Maar puur de woning 120 meter[m²], 3 slaapkamers een woonkamer, een keuken, ik denk dat ze daar niet veel kritischer in geworden zijn, maar: "waar kijk ik op uit? Bezinning?" ... dus hoe situeer je dat in je plan?

K: Ze kunnen nu ook mee informatie halen vanuit internet, ze vergelijken dingen met elkaar, voordat ze naar een makelaar gaan hebben ze informatie over een project, dus ze stellen dan wel kritische vragen.

Kom je wel eens meningsverschillen tegen over hoe een project ingevuld moet worden, met gemeentes of met makelaars of met architecten?

H en K [lachen]: ja...

Hoe ga je daar mee om? Probeer je in dat proces de kwaliteit of de beleving die jullie voor ogen hebben vast te houden? ^{17:10}

H: De kwaliteit van beleving die wij voor ogen hebben in het begin, of het concept, is ook geen dogma dat je dat stante pede er doorheen begint te rammen op kracht, dus uiteindelijk moet het wel een gezamenlijk project zijn, het moet fijn zijn om samen te werken, als je teamsport doet moet het ook fijn zijn en je wilt ook winnen met elkaar, als je dat professioneler doet. Zo denk ik dat je het met projecten ook moet doen. Dus uiteindelijk moet je gewoon een team zijn en met elkaar, en luisteren naar elkaar en elke opmerking daar zit ook een verhaal achter en daardoor veranderen er meningen of verandert er kwaliteit aan het concept waardoor het concept nog beter wordt, of concreter. Op sommige projecten heb je van: "Sociale woningbouw dat staat in de wijk op déze plek" en een andere ontwerper zegt: "nee, als je het dan toch dáár doet dan draagt dat bij aan een betere kwaliteit. Die plek die kan je concreet nu al invullen omdat je daar een gebruiker voor hebt en dat vraagt die plek dus daardoor kom je in samenwerking, kom je juist tot betere kwaliteit". Als we het alleen moeten doen dan scoren we denk ik een 7, en doordat je met mensen samenwerkt, met *co-makers*, kom je misschien wel op een 9. En dat is ook de gemeente

Hebben jullie, kun je een project noemen, of verschillende misschien, waar je aan gewerkt hebt, die uiteindelijk niet zo goed zijn uitgekapt? En kan je aangeven waarom dat niet goed gelukt is?

K: Ik heb een project in Bergen gehad, dat was een appartementencomplex, en van de gemeente mochten er geen balkonnetjes aan de gevel gehangen worden dus dat moest opgelost worden met verglaasde balkons, met hele grote ramen erin, nou uiteindelijk is dat in de verkoop niet gelukt want mensen wilden dat niet. Dus van een complex met 40 appartementen waren er maar 3 verkocht of zo. Doordat de gemeente dat wilde, ondanks dat wij goede argumenten hadden om dat niet te doen, dus is het niet gelukt.

En dat gaat dus over de plattegrond van de woning.

K: Ja.

En hoe zou je het straatbeeld van het project beoordelen, als je dat appartementenblok bekijkt, zou je zeggen het is inderdaad mooier zonder balkons?

K: Ik weet niet of het dan mooier of lelijker is, het gaat uiteindelijk om de functionaliteit van de plattegrond. ^{19:58}

H: Zo ben ik in het Noorden ooit betrokken geweest bij een project, woningbouw, maar dan deed je een plan-kaart of begin met een architect en denk je nou dat wordt toch nog wel een goed buurtje, met bomen in de straat enzovoorts maar als je dan ziet hoe het geworden is in het allemaal wel stenig. Dan krijg je in een keer toch een draai in de parkeerplaatsen, langsparkeren wordt haaks parkeren, bomen kunnen dan toch niet daar staan, omdat de maat net niet klopt en dan krijg je een heel schraal beeld. Qua ruimtelijke kwaliteit. Is de woning wel mooi maar toetsje, zeg maar de slagroom waardoor je er prettig woont, en sociale cohesie die je hebt met je burens die mis je, zeg maar. En bij Deo, dat zie je nu, maar dat is binnenstedelijk, denk ik dat het daar wel goed gelukt is in vasthouden aan een bomenplein, gebakken materialen, in ieder geval klinkers, het straatprofiel ... zit er relatief weinig groen in maar dat is omdat het binnenstedelijk is, daar zie je dat in en daar is opgelegd vanuit de gemeente ook, dat we alle bomen die we daar kappen, die moeten we herplanten maar dat paste niet in het plan op openbaar gebied, dus er zijn gewoon mensen die in hun tuin bomen hebben gekregen. Dat draagt wel bij aan ruimtelijke kwaliteit. We hadden het zelf niet bedacht maar het is gewoon van de nood een deugd maken. Je ziet wel dat dat soort verplichtingen uit kapverordeningen of ... in Overveen krijgen we dat

straks ook, daar moeten we 40 bomen erbij plaatsen. Even kijken waar we die allemaal neer kunnen zetten, zodat dat kwalitatief kan... Bij Deo is het aardig gelukt een ruimtelijke kwaliteit te bieden die bast bij de binnenstad bij de stad Haarlem.

K: en bij de wijk. Kleverpark. Het is wel stenig maar het past wel binnen de buurt Ook de architectuur is zelf stenig

H: Ja het is heel stenig, maar op zich is dat dáár ook wel chic, je hebt smalle straatjes en de kwaliteit daar vooral dat er geen bezoekersparkeren bijna op maaiveld in het plan zit ... een beetje aan de rand vooral een beetje... geconcentreerd onder die appartementengebouwen

K: Maar er zit ook heel veel geld in de gevels, het zijn wel royaal uitgewerkte gevels.

H: Maar die herontwikkeling van de A2 die 9 woningen aan.. langs het hoofdgebouw, langs het bomenplein die viel op zich in de kosten wel mee. We dachten ook dat die heel duur was vanwege wat de architect had gedaan. Maar de projectleider en architect zei: "nee dat kan nog voor die prijs enzovoort," collega toch het risico genomen en aanbesteding is gebleken dat die architect goed zat. Je hebt ook heel vaak angst ; er worden hele dure gebouwen ontworpen of gemaakt; vaak is dat ook zo, dus daar moet je samen scherp in zijn en daar viel het deze keer mee. ^{23:11} dat is een verandering ook bij Deo geweest, dat daar [Heuvelink wijst op een schets van de wijk] een appartementengebouw stond, eerst, van vier lagen – uit mijn hoofd- en dat hebben we uiteindelijk kunnen ombuigen naar negen grondgebonden woningen ... Je hebt plaatjes gezien?

Ik heb een paar plaatjes gezien, ja.

H: Als je ook nog naar iemand anders gaat van Deo, naar wie zou je willen , van Deo?
Dat weet ik nog niet, een architect of misschien iemand van de gemeente...

H: We hebben straks een afspraak met iemand en die woont daar achter. Tom Nullenaars is dat,
K: de locatiekaart zetten we ondertussen uit

Welke delen van DeoNeo zijn al opgeleverd?

[De volgende verhandeling gaat over de plattegrond van DeoNeo waarop de heren aanwijzen hoe ver de verschillende delen gevorderd zijn]

H: Dit[wijst op schets] is opgeleverd en deze rand ook, hier zijn nog een paar van te koop, één of twee...

K: De School is opgeleverd, deze die worden bijna opgeleverd , die zijn nu bij klaar.

K: Het plein er tussenin is klaar, parkeergarage is klaar...

H: ik denk, vandaar, ik ben erbij betrokken geweest,

K: En die blauwe bovenin ^{24:54}

H: Ja die blauwe zijn allemaal klaar.

H: Die worden nu gebouwd, deze worden ook...?

K: Nee, die gaan ze binnenkort starten ,

H: ...die zijn wel bijna allemaal verkocht, deze, hier nog niet allemaal. Ze willen nu dit gaan bouwen.

K: En die ie oranje helemaal aan het ..die zijn klaar, die zijn in 2010 al opgeleverd, die paarse rechts, die moeten nog ontwikkeld worden...

H: dat is nu de bouwplaats, het is wel interessant om te gaan kijken hoor.

H: Dit hebben we verkocht... eerst hadden we zelf het plan om zestien luxe appartementen in te maken, dat is verkocht uiteindelijk aan een partij die daar exclusieve zorg gaat leveren aan vermogende senioren, (dus als we nog twintig jaar eraan trekken mogen we misschien ook daar gaan wonen) dat is ook in aanbouw nu, da's wel leuk om te zien, de ruimtelijke kwaliteit is uiteindelijk gezegd: laten we dit gebouw^{25:55}.dat was ook een monument, behouden,

Is dat het oude ziekenhuis?

K: Ja

H: Echt oud en voor de rest stond er lelijke nieuwbouw omheen, we hebben gezegd deze gaan we als eerste bouwen omdat we dan de straat ...deze mensen - er was heel veel weerstand ooit tegen het plan - de straat voor deze mensen in ieder geval afmaken voordat je verdergaat, dus dat draagt ook bij meteen al, sneller, aan de woonkwaliteit van deze straat, en het schermt het bouwterrein verder af,

K: Peter, ik vind wel, als je door die straat heen rijdt,

H: dat is een raar straatje hoor

K: ja het is een raar straatje maar dat komt ook door wat er staat en dit, dan heb je ook nog die bestaande

H: eigenlijk had je iets meer diversiteit in de gevels moeten brengen vind ik

K: Als je het over kwaliteit en mooi hebt, dan is dit misschien ook wel een voorbeeld van: "nah, ..

H: Dat is nog uit die oude tijd ook, die gevels, die plannen lagen al helemaal vast

K: Ik vind het ook een beetje een sombere gevel, een beetje een sombere kleur is er gekozen,

H: dat is een speciale Deo-steen voor de identiteit van het project, 't is een baksteen met Deo er op die ze gebruikt hebben in de gevels

op de hele gevel..?

H: nee, deels. En dit ligt dan iets hoger, dit plein, die parkeergarage loopt hier helemaal onderdoor, dus al het parkeren voor deze mensen, de binnenring, is geregeld in die parkeerkelder.

F: voor dit project dragen jullie het grote financiële risico ?

H: ja, samen met De Principaal, dat is de ontwikkeltak van De Key, de woningcorporatie. En hier was ooit ook een appartementencomplex bedacht ... we hebben toch een bestemmingsplanwijziging gedaan in 2009-2010. hier stonden 2 keer 2-kappers zo en zo één, hier stond nog een gymzaal van de school, die zou dus handhaven toen hebben we toch met de school overlegd en daar is hier een grenscorrectie geweest waardoor we het plein van de school een voorkant kunnen geven, zodat we in ons plan toch wat betaalbare woningen konden toevoegen in plaats van die luxe appartementen met een parkeerkelder, en hier konden we, aan de achterkant van de Schotersingel dezelfde soort woningen maken, grondgebonden in een wat duurder segment met een parkeeroplossing achter, op maaiveld, waardoor deze mensen allemaal een achterruit een achterom kregen.

K: Hoe zijn dan die woningen ontsloten, hier, die linker?

H: Deze mensen parkeren met één auto in de achtertuin en de andere aan hier. dus die komen zo aanrijden...

K: wat is nou de straat?

H: dat is de straat, en dit is een voetpad..

K: Je hebt dus een achterkant waar de mensen

H: dit is een achterkant van de Schotersingel, achterkant

K: die grenst aan openbaar gebied?

H: ja en andersom dus ook, er voorheen grensde dit dus aan het Deo-terrein. En de entree was toen ook nog bedacht, van die parkeergarage ... hierlangs. En daarvan hebben we gezegd: dit is de kortste afstand dus moet je het hier gewoon doen. Dan kunnen deze mensen ook die parkeerplaatsen hier openbaar gebruiken met hun vergunning.

H: dat is wel in nauw overleg steeds gegaan met die mensen toentertijd al, en met de wijkraad.

K: de gemeente Haarlem heeft de wijkraad, dus daar wordt goed naar geluisterd en die ..dus daar kan je ook nog mee praten als je dat interessant vindt die hebben bijna 6 jaar lang procedures gevoerd tegen de ontwikkelaars en toen in 2008 en 2009 toen is het uiteindelijk allemaal wel goed gekomen, en nu zijn ze heel erg blij.

De wijkraad, is dat een deelgemeente of.

H: Nee, dat zijn vrijwilligers die namens een wijk contact houden met de gemeente en daar waar nodig weerstand of *commitment* regelen. Dus of ze proberen te overtuigen de mensen die er omheen wonen dat het goed is, of ze proberen te overtuigen en ze mee te nemen met "dit is waardeloos, we moeten in actie komen".

En wat voor ideeën bracht de wijkraad in, gaat dat over de indeling of over parkeren of over de hoeveelheid groen die jullie in het plan ..

H: De hoeveelheid groen is heel weinig voor een nieuw plan er is hier gezegd je mag net zoveel massa terugbouwen als het ziekenhuis vroeger was, ja en dan kom je op deze massa's uit ..

K: dat was een voorwaarde vanuit de gemeente, in het bestemmingsplan ..

H: ja uiteindelijk wel, de wijkraad heeft ook een zienswijze ingebracht en daardoor is het op die manier gemaximaliseerd, dat was anders niet die herplantplicht van de bomen die komt ook door de weerstand van de wijkraad,

K: maar als je met een buurt praat gaat het altijd maar om 2 of 3 dingen: hoogtes, parkeren en verkeersroutes.

H: Ja en groen.

K: En groen, ja. Alleen maar discussies van voldoen we aan de groennorm en die plannen die we daar laten zien voldoen we twee keer zoveel aan de groennorm en dan nog blijven ze daar over zeuren .

Maar dat betekent dus dat mensen graag groen in hun buurt hebben

H: Bestaande bewoners, in de oude buurten zit gewoon weinig groen, dus dat komt door normen of daar dat de mensen. Wat ik veel hoor van omwonenden is ook : ja, maar vroeger hadden we dat bedacht, dat was groen, maar dan zie je een parkeerprobleem en dan wordt er gewoon gezegd: we halen dat grasveldje weg. En dan komen er parkeerplaatsen, dus eigenlijk haal je daarmee een soort gevoel van achterstand creëer je bij die mensen waardoor, als je iets nieuws doet, er enorme druk ontstaat om er meer van te maken omdat het er in hun bestaande omgeving niet meer is.

K: Loop maar eens rond op IJburg; wat mist daar? Da's gewoon groen. Het zijn allemaal van die boompjes met twee van die palen ernaast ; dat is het groen. Dat is natuurlijk geen kwaliteit, *De eerste 30 jaar nog niet in elk geval*

K: Nee, dat vind ik ook missen op IJburg, bijvoorbeeld.

H: en in Badhoevedorp hebben we het plan van gisteren dat is het nu profielen van de buurtstraten , dat aan één kant is parkeren en aan de andere kant is gewoon een grasstrook van 2,5 meter. En daar staan dan bomen in, dat is, groen ervaar je niet alleen op een stammetje, het gaat juist op maaiveld. En als je daarna nog vraagt : wat is de functionele betekenis daarvan, maar het gaat om de beleving daar.

Maar, in al jullie overleg of andere communicatie met de wijk raad zijn daar nog ideeën uitgekomen die jullie omarmd hebben?

K: Wat ik bijvoorbeeld heel opvallend vond bij het Marinehospitaal, ik weet niet hoe dat bij Deo is geweest, daar hebben we ook in alle overleggen met de klankbordgroep, zeg maar de afvaardiging buurt, daar hebben we 't ook aan geïnteresseerden gevraagd , stuur ons foto's wat je mooi vindt, vakantiefoto's of weet-ik-wat, leuke dingen die je tegenkomt; we hebben er dus nul gehad! Ja, hoe belangrijk is het dan hè?

H: Bij Deo is wel heel erg gezeten op speelvoorzieningen, dus uiteindelijk hebben we gezegd: wij creëren 1 speelvoorziening hier op het Deo-terrein, dat was ooit al de bedoeling, er is één budget en we maken er twee. Doordat de school openbaar wordt, het speelterrein, dat hebben we met het budget dat wij ter beschikking hebben, hebben we samen, we hebben een voorstel gedaan, met die inrichter, Sprietsma, de ruimtelijk architect daarvoor, en daarna hebben we met de wijkraad overleg gevoerd van: dit is ons voorstel, kom met alternatieven, en zij hebben wel andere alternatieven ingebracht, maar het budget dat was dan bepaald. Dus op die manier zijn ze wel, hebben ze mee kunnen denken en volgens mij is dat gerealiseerd of komt dat er straks. Ja, als je dat soort dingen ... Wij denken wat goed voor je is van uit theoretisch en praktijkervaringskader maar op dit soort niveau, hoe dat in de buurt leeft dan denk ik, als je budget reserveert en je faciliteert daar inspraak mee, dan doe je het volgens mij heel goed want dan heb je een voorziening die waarschijnlijk ook meer gebruikt gaat worden. Hoewel dat per locatie heel erg anders kan zijn. En de nieuwe bewoners daar zeg je gewoon: we denken dat er gezinnen komen met jonge kinderen, dus we moeten een kinderspeelvoorziening hebben ja dat houd je in je achterhoofd maar uiteindelijk moeten bestaande bewoners er in dit soort locaties ook gebruik van maken.

H: Dat heb ik zelf ook een keer gedaan bij een kinderdagverblijf in Pijnacker , of in Nootdorp was dat, en daar hebben we ook de zonering van groen, hadden wij ingericht met een beheersbudget enzovoort toen is gezegd: dit is het budget, en er woonde toevallig een journalist over groen in die straat, kom maar met alternatieven die technisch vergelijkbaar zijn.^{35:10} en voor hetzelfde geld aangebracht kunnen worden. Die hebben een heel alternatief plan aangeleverd en we hebben dat gemaakt.

K: Dan wordt het ook van de buurt, dan wordt het het plan van de buurt.

H: en anders is het van: ja we vinden die boom niet mooi of die lekt of...ik denk dat je dat je daar best met elkaar veel meer winst in kan boeken, in dat soort stuk ken van je planvorming. Door veel meer mensen uit de buurt er bij te betrekken, dat doen we veel te weinig, en grootschalige nieuwbouw, Vathorst of Floriande in Hoofddorp dat is dat wordt gewoon uitgerold en dan wordt er een plan van iemand uitgerold en uiteindelijk zie je pas als het allemaal staat, 10 jaar later, zie je hoe functioneert dat nou. En dan ga je dus heel veel dingen missen.

Hoe lang blijven jullie bij zo'n plan betrokken, of met bewoners communiceren als het is opgeleverd?

H: Als de laatste woning is opgeleverd dan zijn wij in principe in de oude wereld weg, en we proberen nu veel meer in contact te blijven met de mensen, dus door het aanbieden van servicecontracten, zodat je nog geregeld daar komt, of op andere manier hun aandacht hebben. Uiteindelijk is onze rol nog steeds projectontwikkelaar, in het proces, en we zijn geen belegger of eigenaar van panden.

In het uitwerken van plannen, hoe vaak komen jullie bijvoorbeeld architecten of anderen komen met ontwerpen die jullie niet haalbaar achten?, Binnen het budget of om andere redenen, en hoe los je dat op? Als een architect komt met een tekening voor zeg maar een blok van 10 huizen, maar jullie zijn bang dat het te duur is, of niet goed zal verkopen... Kun je daar wat over vertellen?

H: Als dat gebeurt heb je het zelf niet goed voorbereid, misschien de opdracht niet goed gegeven, maar de architect probeert altijd meer kwaliteit te krijgen dat hij mag, maar ja, de discussie : "hoe los je het op? Uiteindelijk kom je ergens of het wordt opgedragen, volgens mij.

Hoeveel vrijheid heeft de architect dan bij ontwerpen ?

H: Dat wordt steeds minder, voor een woning ontwerpen? ..

K: Dat heeft ook met de situatie te maken...

H: Ik denk dat ze meer vrijheid terugkrijgen in de beleving dus in het concept verder uitwerken en het stedenbouwkundig ontwerp maken. Krijgen ze daar meer vrijheid in... en daardoor krijg je minder vrijheid in de woning

H: En dan heb je vanuit de plattegronden ..We hebben zoveel woningen gemaakt, we hebben plan-panels enzovoort, dat we ongeveer wel weten wat de meest gewenste plattegrond is en dan gaat het inderdaad alleen om de uitstraling, om de buitenkant, en je houdt wat bijzondere oplossingen. Maatwerk, dat is dan het verschil ook in je plan. Maar die zijn door de locatie aangegeven, en niet vanuit stedenbouwkundigheid.

En zien jullie daar nog een mogelijkheid om je te onderscheiden van andere ontwikkelaars Als een gemeente een plan wil ontwikkelen en jullie schrijven je in hoe proberen jullie dan dat plan te krijgen?

H: Ik denk dat we ons meer onderscheiden door het concept en de beleving , door het proces sneller te doen, eerder de klanten erbij te betrekken met een interactief proces. Als ik zie hoe andere kijk dit is mijn eigen mening, ik neem geen stedenbouwkundigen meer aan die alleen maar stedenbouw hebben gehad, en doen. Het moet een architectenbureau zijn met stedenbouw die daar, het moet gewoon verankerd zijn in hun organisatie. Dus alleen maar een sec stedenbouwkundig bureau, ik geloof daar niet meer in. Dus

K: Architecten selecteer je ook op basis van referenties Je kan eigenlijk geen discussie meer krijgen over architectuur, want die richting heb je hem al gegeven, je hebt hem daar op geselecteerd De discussie krijg je, ja er zijn wat dingetjes te duur maar vervolgens ga je in goed overleg kijken of je het kunt optimaliseren zodat je het binnen het budget krijgt.^{40:03}

H: Het is veel meer samenwerking geworden tussen volkshuisvesting (en) planologie... wat is goed, welke functies wil je in de buurt, en ouderwetse bouwheer ongeveer, een architect, een Berlage, een Kuipers, die ook die beleving kunnen neerzetten en daarin vast kunnen houden en niet eens zelf al die architectuuropdrachten hoeven te doen, maar samen dat concept maken en neerzetten want daar zit

veel meer kracht in, in die buurten. Want als je die buurt analyseert ten opzichte van wat we met elkaar gepresteerd hebben vanaf de jaren 60/70, dan denk ik dat is een wereld van verschil. En waar zit dat dan in? Nou dat zit volgens mij voor een deel in dat wij dat proces geknipt hebben, met elkaar. Stedenbouwkundig eerst een onderlegger maakt op verkeerde aspecten, dus niet van uit de woonbeleving als je gaat transformeren naar andere locaties, maar veel meer vanuit de ondergrond en structuren en lagen en gebaren, en draagt da bij aan je woonbeleving?^{41:02} Daar twijfel ik wel over.

Hoe lang bestaat AM Vastgoed al?

Heel lang, met al die rechtsvoorgangers, dus we hebben daar zelf heel hard aan meegedaan hoor. In Hoofddorp hebben we dat met Floriande ook gewoon, stedenbouwkundig plan en daarna een architect erbij en dat weet je niet wat de één en de ander maakt.

En Burggooi [Alphen aan den Rijn] is een heel leuk voorbeeld, of schrijnend voorbeeld, een soort Griekse tempels qua stijl, aan de overkant heb je een heel mooi pittoresk plan jaren '30/'20 stijl, daartussen heb je de standaardinrichting van een wijkontsluiting, in dat buurtje van de Griekse stijl past de openbare ruimte wel weer bij elkaar en in dat andere buurtje ook, maar de straat die er tussendoor loopt is gewoon vooral zoveel mogelijk verhard en de goedkoopste materialen.

H: De plannen waar we nu in zitten, zitten veel meer ... in Overveen met Mulleners, een architect met stedenbouw, dus gewoon beleving maken; Badhoevedorp doen we dat ook , een heel project gedaan met Dana Ponec ... en met Mulleners nu, er zijn veel meer bureaus die kunnen zeggen: als ik deze weg maak, kan ik daar op die manier wonen, dan ervaar ik dit. Daar gaat mijn persoonlijke voorkeur veel meer naar uit.

K: Het komt ook omdat we de stedenbouwkundige steeds vaker als supervisor inschakelen , nou dan moet je ook wel at affiniteit hebben met architectuur.

H: ja, met wonen: hoe woon je, wat zie je, en wat ervaar je? Dat zijn steeds de vragen.

Is er nu meer aandacht voor dé bewoner?

H: Ja, dat denk ik wel. Alles verkocht he, dus dat was ook een andere tijd, alles moest snel en alles verkocht, dus je maakte alles. En nu verkoopt niet alles. De consument is dus wel kritisch , het is de vraag of dat op de locatie zit ^{43:16} deels is dat ook: wat betaalt hij?

Als je voor een betere openbare ruimte, bijvoorbeeld ondergronds parkeren, meer ontwikkelingskosten hebt, hoe krijg je die weer terug?

H: Soms zijn consumenten bereid om daar voor te betalen, het ligt eraan op welke locatie je zit, je kunt aan een consument heel goed vragen: “ als wij dit product maken voor u, bent u dan bereid 20-25duizend euro voor een parkeerplaats te betalen?” zodat ie onder de grond zit; sommige mensen vinden dat een kwaliteit of een comfort van wonen geven. Naast de positieve impact die het heeft op de openbare ruimte .

Zo'n parkeergarage financieren jullie door de parkeerplaatsen te verkopen. ^{44:10} of zie ik dat verkeerd?

K: Ja , en te..

H: Vroeger communiceerden we de vrij op naam prijs en de parkeerplaats apart, maar tegenwoordig doen we gewoon weer: dit is de prijs: 3 ton, inclusief parkeren. Omdat wij natuurlijk ook niet willen – je

hebt dat op Schelfhorst ook volgens mij- kijk, niet iedereen koopt hier toch een parkeerplaats, alleen hier met de gemeente Haarlem hebben we toentertijd afgesproken dat als je geen parkeerplaats koopt mag je ook niet een vergunning aanvragen, voor je tweede auto zeg maar. Dus die parkeerplaats hier die geldt als eerste vergunning.

K: Het heeft ook te maken met de totale *business cases* van je plek, van je plan , je hebt een parkeernorm van 1,5 of 2 waar je rekening mee moet houden en op het moment, als je ze niet onder de grond stopt, dan moet je die parkeerplekken ergens anders oplossen en dan gaat dat ten koste van huizen. Dan de vraag... wil je parkeerterrein?

H: Hier in Haarlem was een plan , dat is een plan daar hebben we eigendom in maar daar doen we niet aan mee, maar dat is een plan met parkeren... bebouwd. Dan zeggen wij: ja dan moet je zoveel extra woningen maken dat het ook geen kwaliteit meer is als je dat gewoon weghaalt en aan de achterkant parkeert, op een binnenhof, dan heb je op de openbare ruimte de zelfde kwaliteit alleen aan de binnenkant is het iets anders voor de mensen zelf. Als je grondgebonden woning maakt dan maakt het, de meeste mensen die willen bij voorkeur niet bebouwd parkeren, centraal, die willen bij voorkeur gewoon voor de deur of achter de deur, dus ook je doelgroep is daarin verschillend . Maar hier draagt het bij aan de kwaliteit van het gebied, denk ik.

*Als jullie zo'n gebied ontwikkelen, wie bepaalt dan, of toetst, wanneer het plan goed genoeg is ?
Als je de beleving , je presenteert een plan met een beleving en wie zegt : ja deze beleving is voldoende of wat moet er aan veranderen?*

H: uiteindelijk heb je met het gevoel dat dát het is, dus met de co-makers en daarnaast gaat de stadsarchitect of een welstand die moet het ook nog toetsen. Dat is iets dat bij de overheid gebeurt. En daarna, het bewijs is natuurlijk of de consument het pikt, dat die beleving de juiste is.

K: bij de overheid zijn 't natuurlijk heel veel mensen die daar bij betrokken zijn je hebt de stedenbouwkundig van de gemeente , het beheer komt en nog een keertje bij, die er wat van vindt, er zijn best wel wat^{47:21} ..managers..

H: tussen wens en beleid ...is bij een overheid heel belangrijk,

K:maar iemand van beheer kijkt er bijvoorbeeld heel anders naar dan iemand van stedenbouw en beheer die kijkt veel meer naar kosten en wat moet ik de komende 20 jaar uitgeven om die plek te beheren en stedenbouw kijkt er weer heel anders naar en de ecooloog kijkt er wéér anders naar. Je kan best wel hebben dat je binnen een gemeente 4 verschillende meningen krijgt

Doet de gemeente eerst onderlinge overleggen en komen ze dan met één wensenpakket naar jullie of ontmoeten jullie alle partijen.

Nee, wat je tegenwoordig wel meer ziet is dat je met de gemeente samen workshops doet over het plan. En dat ligt aan de gemeente of ze er dan 10 mensen voor uitnodigen of dat ze er 2 bijzetten die kan terugkoppelen ... voorkeur heeft dat laatste, want scheelt ook een hoop geld want uiteindelijk moet je iedereen daarvoor afrekenen en het is een stuk efficiënter als je met 6 mensen aan een tafel zit of met 15

K: Ja, of, want je hebt ook geen zin om met al die mensen om tafel te gaan zitten en al die meningen te gaan filteren . De projectleider van de gemeente die regelt dat er 1 reactie komt vanuit een gemeente

en dat werkt in de praktijk?

K: Ja,

H: maar je moet wel heel scherp zijn op: dit is wat je kan vragen: beleid, en dit is een wens. Soms staat in beleid gewoon: verkeer prima je mag fietspad integreren op de weg, gezamenlijk doen en soms krijg je een reactie: nee, je moet vrij liggende fietspaden maken. Ja, hoezo? 'Ik denk dat dat niet nodig is voor deze buurt, het levert meer verharding op, een nader beeld in de sfeer...', en dan ga je weer terug naar het beleid om te zeggen: dit is een wens en het is geen beleid van jullie. Je moet er wel zo scherp inzitten.

Hebben jullie bij DeoNeo compromissen moeten sluiten die de likeability minder hebben gemaakt ?^{49:48}

H: Wat ik eerder zei met die balkons, we mochten hier ook geen balkons overheen doen aan de buitenkant. Ik denk dat de mens die uiteindelijk daar gaat wonen gewoon ook, het is wel iets aangepast later, het misschien daardoor iets minder ervaart, het project.

K: Wat ik niet mooi vind in die appartementen dat je die balkons, daar heb je van die aluminium schermen heb je in die balkons, dus op het moment dat je binnen zit in je appartement kijk je aan de binnenkant van zo'n scherm, nou ja waarvoor doe je daar niet mooi glas in, dan kun je als consument naar buiten kijken. Ik vind dat wel jammer...

Maar ik weet niet of dat een stedenbouwkundige opgave is geweest, of meer vanuit de welstand... H: Het enige wat ik weet is dat we daar geen balkons mochten laten uitsteken dat is een stedenbouwkundig iets geweest vanuit de gemeente die er heel strak in zaten waar wij dachten: volgens mij is dat wel iets extra's.

En dan zie je dit blokje [Heuvelink wijst op de plattegrond naar het eerste rijtje woningen naast het voormalige ziekenhuis], en dat springt ook terug, dat hadden we bij voorkeur in dezelfde lijn gezet, maar dat is een concessie geweest naar de wijkraad en dat is wel heel raar, die sprong van dat hoofdgebouw van heel dicht erbij al dat je voorgevel ziet en dan hierheen als dat naar voren had gestaan dan had het hoofdgebouw meer naar achter geweest, dan was dat meer... statiger geweest, en er staan nu - 5 bomen stonden er ooit - en door het bouwen staan er nu nog 3. Dat is meer een hondenuitlaatstrook voor de buurt terwijl je de kwaliteit anders had kunnen maken.

Ik denk dat het wel iets is, een concessie die we hebben moeten doen. Die in een raads-sessie toegezegd is door de wethouder op een gegeven moment, om het bestemmingsplan er doorheen te krijgen.

Andere is, aan de ene kant is het een voordeel dat die school ging nieuwbouwen, maar het is wel vrij hoog in de plannen, nu het er staat vind ik het alleszins meevallen en past het er gewoon op zich wel netjes bij. Maar we hadden aan deze kant, zat ook een nieuwbouw geprojecteerd, dus de inrit is van hier daarheen verlegd, waardoor we deze zijde hadden ingepakt met nieuwbouw, met een plint met een maatschappelijke of commerciële functie en erboven appartementen,; dat programma is komen te vervallen, en we hebben dat opgelost, uiteindelijk dan, door deze mensen een tuinmuur te faciliteren want die woning werd toevallig net verkocht toentertijd en we hebben hier 4 of 3 garageboxen gemaakt, met een geïntegreerd elektriciteitshuisje. En er staat ook een bijzonder elementje op, om dat toch wat smoel te geven in plaats van een rare hoek, want je wil hier ook in je entree niet 4 openbare parkeerplaatsen. Dus het is uiteindelijk toch wel netjes opgelost. Anders had je daar gewoon het programma gehad. Dat is ook een concessie. Maar uiteindelijk...ja, hier is ook een concessie gedaan, uiteindelijk met een open hekwerk en daar zou eigenlijk een gemetselde muur moeten komen. [Om de parkeerplaats van de Heilig Hartkerk heen]

K: voor het geld, een financiële concessie.

H: maar ook hierachter, daar staan allemaal auto's, parkeerterrein van deze flat, die in ouwe kerk zit, met allemaal studio's, de doelgroep van die studio's is nogal veranderd. Van studenten is het naar Polen

gegaan. Dus het uitzicht op het terrein is iets minder. Maar je hebt wel dat open hekwerk nu.

Ik zou zeggen, gooi er een paar kruiwagens klimop tegenaan

H: Ja, maar dat kost even tijd en dat moet je onderhouden, daar is de gemeente ook niet dol op, want klimop moet je 2 keer per jaar snoeien, dus iets arbeidsintensiever dan iets anders, waar je twee keer per jaar rijdt met een machine langs ... Heel wat kwaliteitsoplossingen worden beperkt door bij wijze van spreken wat voor tractor ze bij de gemeente hebben....

Het is wel bizar hoor, je ziet langzaam een tendens dat je veel meer, dat je echt, als dat het uitzicht van deze mensen is, dat je bij wijze van spreken probeert dat ze dat in eigendom krijgen en dat ze het zelf gaan beheren. Twee keer snoeien zeg maar, de aanleg wordt geregeld en daarna doe je het beheer, dat is misschien 30 euro per jaar voor die mensen, dat je het op die manier faciliteert.

gaat het dan om beheer door de bewoners of door de VVE ?

H: We hebben ook wel achter-parkeerterreinen in mandeligheid, dus niet met een VVE, maar dan heb je dat ik bijvoorbeeld zeg "ik ga niet meebetalen aan het herstraten van die straat want ik heb geen auto" En Geer zegt dan bij wijze van spreken: "ik doe dat wel" ... Dat er tegenwoordig veel meer dan, als we zo'n soort oplossing hebben, – er moeten niet teveel mensen zijn – maar dat je dan een VVE opricht voor dat parkeerterrein of een openbaar gebied. Het is wel wat meer werk maar het draagt ook bij aan meer kwaliteit op de termijn.

Merken jullie dat gemeentes zich meer terugtrekken in het beheer van openbare ruimtes, in het beheer van openbare voorzieningen,

K: Wat we merken is dat het alleen maar goedkoper moet, de budgetten zijn beperkt

H: De gemeente Haarlemmermeer heeft een a,b,c,d, check aan de doorgaande routes dat is onderhoud type A, dat wordt 6 keer gemaaid, B, dat is om de hoek, dat wordt 4 keer gemaaid, en zo bouwt het af, en ze zijn veel meer... ze noemen dat dan klantgericht, digitaal bezig, als je een klacht hebt of wat dan ook, dat je foto's stuurt en dan... maar ze doen gewoon aan ad-hoc beheer. Zolang niemand klaagt doen ze niks.

K: De gemeente Haarlem heeft het beleid, als er een tegel bijvoorbeeld schuin ligt, moet er 5 keer gebeld worden voordat ze die tegel gaan recht leggen. Dan gaan ze pas wat doen. Omdat de budgetten gewoon heel beperkt zijn.

Het is twaalf uur. Ik zal nog even langs alle vragen lopen...

[Einde gesprek]

[Er volgt overleg over het bijwonen van het volgend gesprek, buiten deze orde.]

[Nog een opmerking van Heuvelink naderhand]

H: Naar meer de kopers betrekken enzovoort. En als je nieuwe projecten nu pakt, dus visievorming of stedenbouwkundig ontwerpen, dan ga je zien dat er veel meer flexibiliteit is. Dat er op een andere manier gekeken wordt naar kwaliteit. Niet meer dat de gevel, dat de architectuur het oplost, maar dat de middenruimte het moet zijn, het openbaar gebied. Misschien wel een leuke doorkijk om mee te nemen.

Bijlage VII

Interview met Dana Ponec van Dana Ponec Architecten over DeoNeo in Haarlem.

Locatie: Kantoor van DPA te Amsterdam.

Datum: 26-09-2013

Normale tekst: Dana Ponec. *Cursief: Frank Valeton*. [Tussen haken]: toegevoegd ter verduidelijking

...je wordt ook gebrainwashed, en vervolgens is er een soort algemene, ...avant garde voor iedereen, je bent op zoek naar het nieuwe en daar heb ik me nooit heel goed thuis in gevoeld, Dat heeft mi'j gedreven tot zoektocht naar wat dan wél. En vervolgens, wat je vervolgens merkt is dat in- weet je iets van de artistieke geschiedenis af?

een klein beetje

...je kan het om je heen zien, er is een heel grote breuk geweest in onze traditie, in de traditie van bouwen, in het begin van de 20e eeuw. Of eigenlijk, het begon een beetje in de jaren twintig en dertig, het Bauhaus, Le Corbusier, met de modernistische gedachte. Die ging uit van een politiek ideaal: 'we zijn allemaal gelijk, iedereen heeft recht op licht, lucht en ruimte, we gaan het objectiveren, alles'

Maar ook gevoed door de mogelijkheden van staal, gewapend beton, drijfglas

Absoluut, de nieuwe technieken ...vooruit, alle oude meuk, weg ermee!^{1:22}

centrale verwarming,

Op naar de nieuwe tijd, De oorlog hielp daar erg in want toen waren er heel veel stukken die in grote snelheid opgebouwd moesten worden, dus toen kwam die bouwmaschine heel erg op gang en die gedachte ,dat het een machine is, dat het wetenschappelijk is de ruimtelijke ordening, sober en doelmatig, typisch Nederlandse gedachte, heeft decennialang de praktijk beheerst. Dat was ook toen ik studeerde "doe maar gewoon dan doe je al gek genoeg" , 'form follows function, als al die woningen gelijk zijn dan zien ze er ook hetzelfde uit. Een breuk met de geschiedenis. Als je dan naar die stedelijke omgeving kijkt dan gaat die stroming er vanuit dat je de gebouwen los op een maaiveld zet, de gebouwen zijn objecten en daartussen vloeit de ruimte. Kijk maar om je heen. Dat zijn typisch kinderen van hun tijd, die flatgebouwen. In de klassieke stad , denk maar aan een willekeurige klassieke binnenstad van vóór die tijd, maken de wanden van de gebouwen de ruimtes van de stad, ze voegen zich ernaar, ze maken pleinen, straten, ze zijn ondergeschikt aan de stedelijke ruimte. Die breuk heeft heel erg plaatsgevonden, tussen de klassieke en de moderne stad. Vervolgens bleek dat die moderne steden, niet werkten , dat bleek al in de jaren 50 en 60. Christopher Alexander komt uit die tijd,

En Pruitt-Igoe...

Ja, toen ontstond dus , door dat te bestuderen, merkte je dat je eigenlijk binnen je prettig maken voor de gebruiker, niet alleen voor de auto, dat is wat er gebeurt, dat je weer de principes van de klassieke stad zou moeten oppakken ^{3:24} En dat heeft te maken met maat en schaal de geleiding en de herkenbaarheid van de stedelijke ruimtes en daar begint het , he? Het begint helemaal niet met de gebouwen, het gaat over de ruimte ertussen . Als je nou een plek gaat maken in een stedelijk weefsel en je wilt dat dat herkenbaar is en dat mensen snappen waar ze zijn en ze snappen? Of ze in een woonstraatje zijn of een doorgaande straat met een grotere betekenis of een grotere schaal, op een plein, betekent dat dus iets voor die verzameling gebouwen die de stad maken daar. Die hebben een

andere schaal en andere karakteristieken, dat is heel erg..zo zie ik mijn werk. Ik vind dat die stedelijke ruimte éérst komt. Waar haal je nou die karakteristieken uit? dus wat maak ik nou waar, dat hangt er helemaal vanaf waar je bent. Als ik in de binnenstad van Zwolle aan het werk ben in een beschermd stadsgezicht midden in het historisch centrum, dan heb ik heel andere parameters waaraan die bebouwing moet voldoen dan als ik in een weiland in een Vinexwijk zit. Of als ik in een wederopbouwbuurt een wijkplan maak, of als ik in een klein dorp op het platteland ben. En die analyse, dus waar ben ik en wat vraagt deze plek aan mij, dat noemen wij ook wel genius loci, weer een ander belangrijk boek, Norberg-Schulz, en die haal je boven water. Niet om het per se na te maken maar om te weten waar je bent, en daar haal je de karakteristieken uit waardoor het herkenbaar wordt door de mensen die er wonen en verblijven.^{5:08} Volg je mij nog?

Ja, zeker.

Dat is hoe ik werk, herkenbaarheid vind ik heel belangrijk, omdat ik maak, ik heb natuurlijk een vast(?) vak, ik doe het niet voor mezelf, ik doe dit voor mensen. Met mensen.

Hoe maak je dat collega's of andere mensen in de ruimtelijke ordening daar over denken; hoe communiceer je daarover met bijvoorbeeld aannemers, ontwikkelaars, gemeenteambtenaren?

Aannemers is niet interessant, aannemers in dit geval hoewel ik zou het heel leuk vinden het hele verhaal te horen..Er is een heel groot verschil tussen vakgenoten en niet-vakgenoten. Over het algemeen begrijpen niet-vakgenoten dit uitstekend. Die snappen het helemaal. Vakgenoten die moet ik uit hun heilige huisjes halen, vaak.^{6:10} "ja maar we willen iets groots en meeslepends, iets anders, op de kaart gezet"

Dit verhaal dat ik jou vertel heb ik duizend keer verteld, in allerlei andere verschillende bewoordingen, dus ik neem ze mee, en dan help je ze meenemen in de analyse, dus je neemt ze heel erg mee: "dit is de locatie, wat zien we hier?, wat treffen we aan?, hoe is dit gegroeid?, waarom ziet het er uit zoals het er uit ziet?, waar komt dat nou door?, wat vinden we er goed aan, wat niet goed?, wat werkt?;waar houden mensen van, waarvan niet?" Dat doen we allemaal mee, dat pluizen we allemaal uit, daar nemen we ze in mee.^{6:53}

en als je er over praat; je zegt niet-vakgenoten die begrijpen het in één keer,

Die moet je wel meenemen, ik merk gewoon dat ze heel anders gaan kijken, dat is heel leuk, want ze gaan heel anders kijken, naar hun eigen stad bijvoorbeeld: "o ja, dat was me niet opgevallen"

en als je met een ..zit je wel eens bij een welstandscommissie?

Ja, ik zit in een welstandscommissie, zelf. In de Zaanstreek

Ah, dan heb je vast wel van Noud de Vreeze gehoord?

Jazeker,

Hoe kijken welstandscommissies aan tegen de nadruk die je legt op het gebruikersperspectief?

Dat hangt enorm van de commissie af, dus bij ons, ik werk voor WZNH, NoordHolland is dat, die huren mij,.. daar is dit helemaal... daar doen we dit zo! Die gedachte is wel veranderd, dus je merkt dat waar welstand over gaat -ik vind dat je van dat woord af moet je hebt ook de commissie ruimtelijk kwaliteit- daar gaat het over; de kwaliteit bewaken van het publieke domein. Wat mensen in hun achtertuin doen moeten ze lekker zelf weten maar waar het 't publieke domein raakt, dat is nóg de taak van de overheid,

dat is ook heel plat gezegd: ons belastinggeld, het gaat er ook over dat als ik mijn hond uitlaat en ik vind : wat je bouwt is ook voor mensen die daar helemaal niet om gevraagd hebben, dat als ik mijn hond uitlaat dat het een beetje prettig is. Dat is in mijn ogen het doel van welstand. En hoe dat werkt is dat je, je toetst op criteria, je toetst – je zit niet zo maar wat te roepen, er zijn criteria- en die gaan helemaal uit van het gebied, dus dat heten ook 'gebiedsomschrijvingen' en die leg je helemaal uit wat de kenmerkende karakteristiek is van het gebied en of het nieuwe plan zich daarin voegt, dus het gaat helemaal over mijn verhaal! Dat is nieuw, dat is van de laatste paar jaar.

Het klinkt zo vanzelfsprekend...

Dat is het ook, en dat vind ik en goed, ja , je maakt gekke dingen mee.

Als u spreekt met ontwikkelaars of gemeenteambtenaren die misschien meer belang hebben bij grotere dichtheden of grotere winst ?

Dat kan heel goed, je kan volgens dit principe... ik beweer dat meer winst make omdat je ruimtelijke kwaliteit maakt, de vanzelfsprekendheid die de tand des tijds kan doorstaan dat is waar je naar op zoek bent, ik denk dat (dan) je grond meer waard wordt dus economisch is dat vaak wel duidelijk , en projectontwikkelaars die zien dat, die snappen dat echt wel.

Wat wij heel erg doen, dat hebben we op een aantal plekken gedaan, is dat je geconfronteerd wordt, bijvoorbeeld in de binnenstad in Den Bosch, daar stond een kantoorgebouw op de Zuidwal, heel mooi, een heel mooi stuk met de Bosschebroek aan je voeten en de binnenstad, de St.Jan, in je achtertuin. Daar stond een heel lelijk jaren '60 kantoorgebouw, en Heijmans die wilde dat herontwikkelen. En verbouwen ging echt niet dus die kwamen met een opgeplust programma, dat is hoe ze heel vaak denken: wil je het haalbaar maken het gaat over véél. Ze kwamen met een groot appartementenprogramma met als gevolg dat je over twee verdiepingen moeste parkeren, anders pasten de auto's er niet in, hartstikke duur. Plus dat dat heel erg wringt met wat die binnenstad van je wil...

kijk aan die Zuidwal kan je wel wat, maar de binnenstad is heel kleinschalig. Dus toen hebben wij een analyse gemaakt en tegen de Heijmansen gezegd: "beste mensen, luister, je moet aan dat programma draaien, stel je voor we maken daar appartementen, maar we maken ze alleen aan de Zuidwal. En daar waar we de hoek om gaan de binnenstad is, daar maken we stadshuizen.." Economisch was dat veel gunstiger want je maakt minder woningen minder parkeren dus je kunt gewoon op straat parkeren, en een stadshuis is goedkoper om te bouwen en levert meer op. Dus het is niet een kwestie van doe maar meer dan is 't goedkoper, zo simpel – dan is het handiger dan is het haalbaar- zo simpel is het niet. Het is heel erg: 'wát je maakt, waar, voor wíe', als je het over exploitatie hebt. En als je dan zo'n analyse maakt en je neemt mensen mee, dan snappen ze dat dus dat... staat er, dat hebben we gemaakt.

Hoe ga je om met meningsverschillen, collega's of gebruikers of ontwikkelaars als je een plan tekent of getekend hebt en iemand anders heeft een ander idee, hoe ga je daar mee om?^{12:20}

Dat hoort erbij, mensen hebben voortdurend andere ideeën dingen doe je natuurlijk nooit in je eentje en zo'n plan ontstaat, dus niet ..een week opsluiten , dan tekenen, dan is het af. Zo gaat het niet. Dus je gaat in kleine stapjes van de analyse naar een eerste opzet, naar een verfijning, en in al die stappen neem je mensen mee in dat proces; je moet wel want anders heb je geen plan. En dat gaat alleen maar doordat je ze meeneemt maar mensen hebben ook vaak hele goeie opmerkingen, dus je zou wel dom zijn...ik bedoel want ik heb de wijsheid niet in pacht, dus dan luister je daar heel goed naar.

En soms, da's heel grappig, soms hameren mensen op iets dat haaks staat op wat jij aan het doen bent

omdat dat een ? Of een idee-fixe is. Wat we heel erg hebben geleerd, al doende, is dat het soms heel erg helpt om daar in te kruipen, om dat gewoon maar te tekenen, en wat er dan gebeurt is dat je zegt van: "ja maar wat jij zegt betekent dit, en dan heb je dat-en-dat opgelost, maar dit niet", en wat er gebeurt als je die vrijheid in je hoofd neemt is dat je zelf weer, heel vaak, op een betere oplossing komt. Dan denk je: "wacht even, maar de réden waarom mensen dat zeggen, dáár kan ik wél wat mee". Zo werkt ons werkproces.

Hoe leggen jullie contact met omwonenden of toekomstige bewoners?

Dat doet het team dat ons opdracht geeft dus dat.....normaliter krijg je een klacht, en dan, bij ons meestal begint,.. het is niet standaard voor architecten, dit, dus , meestal bellen mensen ons [Het bureau van Dana Ponec] als ze een plekje hebben waar vijf jaar ruzie over is met tien verschillende gebruikers. Vervuilde grond, beschermd stadsgezicht, economisch onhaalbaar, financieel onhaalbaar, 'we weten het echt niet meer' en meestal laten we twee onafhankelijke mensen daar mee spelen. Dit is hoe ik aan mijn werk kom. Dan begin je met te ontwarren wat er nu eigenlijk aan de hand is en dan ga je doelstellingen bouwen. Zo werkt het. En de gebouwen uiteindelijk, die volgen daaruit. Dat gáát, dan, dat komt wel bovendien. Het punt is dat je iedereen mee moet nemen en wat wij doen is gewoon : dát in ruimtelijke oplossingen omzetten. En het is ook zo, altijd, dat er nooit maar één echte hoogst haalbare oplossing is, die is er niet, je bent op zoek naar het optimum , van al die laagjes, wij werken (?) keer(?)voor niets, doorzichtig , en zo kan je het ook heel goed laten zien; kijk: de stad wil dát, dat laat je zien, de landschap wil dát, dan heb je bijvoorbeeld , noem eens wat , een woningcorporatie die wil een bepaald soort woningen, de zorg die er in komt die heeft andere eisen, het beschermd stadsgezicht wil iets anders, je hebt nog een geluid... hoe ga je dat allemaal beladen?, en in de toekomst willen we dit ermee... en dan komt er wel wat uit. Dat is hoe het gaat.

Je had het ook over de stijldiscussie, heb je een idee waar bouwstijlen vandaan komen, of hoe het kan dat het zo herkenbaar is, maakt niet uit waar je staat in Nederland, je kan op een paar jaar nauwkeurig zeggen wanneer iets gebouwd is?

Ja, dat heeft gewoon te maken met de tijdsgeest, met de gedachte die er heerst in de maatschappij, heel erg. Wat ik je vertelde, de wederopbouw, je ziet heel erg, je kan heel erg het verschil zien tussen de binnenstad vaak en dan bijvoorbeeld als de singels geslecht worden, eerst in de negentiende-eeuwse uitleg, die is planmatig gedaan he, dat zie je ook, dan is er een soort eenheid , die middeleeuwse stad is vaak veel afzonderlijke pandjes. Dan krijg je veel meer planmatig, daar gelden nog heel erg de principes van de klassieke stad, maar ook van de heersende, ga maar na, in de negentiende eeuw verticale ramen, beetje een flirt met het classicisme, heel eclectisch, Nederland staat er vol mee , heel erg gemengde bouwstijlen, overal een beetje shoppen, denk maar aan het Rijksmuseum, en dat soort gebouwen .

Vervolgens komen de grote, dan komt de Woningwet, die is in Nederland heel erg belangrijk geweest, met Berlage, met de Delftse school, met de Bossche school, met Dudok en aanverwanten, toen kwam de efficiënte woningbouwmachine er bij, dus toen gingen ze heel erg nadenken over het efficiënt bouwen en optimaliseren van plattegronden maar wel nog steeds met de principes van de klassieke stad. Gebouwen voegen zich naar de stedelijke ruimte. Neem maar Plan Zuid van Berlage, een mooi voorbeeld daarvan, de vooroorlogse wijken van Dudok, en met de oorlog kwam de breuk, ten toen werd het geobjectiveerd (?!) en kregen we stempelplannetjes, je ziet het in Groningen he, Paddepoel, stempelplannetje.

Ik woon zelf in een 'stempel'

Precies,^{17:59} en die stempels die zie je in heel Nederland maakt niet uit, overal hetzelfde. Want: “we zijn allemaal gelijk, Nieuwe Tijd, als je alleen bent woon je in de hoogbouw, als je een kind krijgt mag je naar een portiek-etage, als je veel kinderen krijgt mag je naar eengezinswoningen, en als je oud bent ga je naar een seniorenwoning' dat werd bepaald; tijdgeest. Zo bouwden we ook , lekker met industriële...'in de machine' , Toen gebeurde er een aantal dingen- dat bleek niet te werken- en toen kwam Aldo van Eyck en consorten, Jane Jacobs, en Christopher Alexander ook wel ,weer terug naar de stad, stadsvernieuwing kwam heel erg op, en die herken je ook, dat is extreem doorgeslagen naar de bewoners^{18:42} plus dat er een hele dikke crisis was, net als nu, dus er was helemaal geen geld. Dus dat zijn die vroege stadsvernieuwingsplannen die kenmerken... en sociale huur, dus sober en doelmatig, de goedkoopste stenen, de goedkoopste afwerking, maar wel al balkonnetjes, kleurtje op het balkonnetje, veel meer al naar die menselijke schaal toe.

Veel meer baksteen

Ja, maar meer geleding, geleding van de gebouwen, dat je heel erg probeert om daar in te voegen. Dat kan je heel goed herkennen, en dan , in de jaren 80-90, staan in het teken van het grote geld. Toen kwam de *branding* heel erg in *Superdutch* dus toen was het “ik heb het gaafste gebouw van de wereld” en daar kan ik geld mee verdienen, grond werd meer waard, iedereen trok weer naar de stad terug dus het loonde de moeite om daar een heel iconisch gebouw neer te zetten de wereld globaliseerde. Dat was de ene kant en de andere was een stroming die heel erg teruggreep naar de klassieke stad Rob Krier en consorten die heel erg de klassieke stad na ging maken; Brandevoort. ken je dat? ^{19:56}Dat is in Helmond, moet je gaan kijken, dat is de moeite waard. En, ken je die ontzettend leuke film de Trumanshow ?

Ja

Die is opgenomen in Walt Disneywijk, in een buurt die helemaal is ontwikkeld door Walt Disney, en dat is helemaal geënt op, dat heet *New Urbanism* dat speelt heel erg in op : 'terug naar de gebruikers', beleving en daar is een heel erg mooie VPRO-documentaire over gemaakt, waar ze ook al die bewoners interviewen, die heet *Celebration*. Het is een geniale documentaire met weinig commentaar waar ze de mensen aan het woord laten; er is een mevrouw die vertrok omdat ze gek werd van 'voortuin-Gestapo', want daar hebben ze het zó doorgevoerd dat het helemaal een eenheid blijft ..

Dus je mag niet je was ophangen in je voortuin ?

Je was ophangen? Je moet een bepaalde kleur hortensia's planten in je tuin, laat staan je was ophangen! *Celebration* heet het.

Ik ken het van de Levitt towns, het klinkt mij strijdig met wat ik ken van New Urbanism,

Even kijken, nee dat is dus dóórgeslagen *New Urbanism*, en ik ben maat geweest bij een groot bureau voor dat ik voor mezelf begon, en mijn twee partners waren lid van de New Urbanism-club en ik wil geen lid worden van dingen die een lijstje..een soort schijnzekerheid: we doen A.B.C.D en E en dan is het goed., Ja, dat is niet hoe het zit! Vind(?) ik. Maar in *Celebration* is *New Urbanism* doorgeslagen. In Brandevoort eigenlijk ook, en dat heeft te maken dat het stedenbouwkundig fantastisch in elkaar zit, maar dat hoe het is doorgevoerd maakt dat je denkt: “er was hier toch gen vestingstad, welke eeuw zijn we eigenlijk?” Dat vind ik ook vervreemdend.

Zou dat op lange termijn nog steeds vervreemdend zijn, als je daar over 100 jaar bent...

Weet ik niet,

[... Is dan] het verschil met de vesting Naarden nog zo relevant?

Nee ik denk het niet, ik denk dat je daar gelijk in hebt, maar dat is dan wat ik denk daarmee, persoonlijk, ik vind het jammer voor degene die het hebben gedaan en die het voor elkaar hebben gekregen en dat afwerkingsniveau voor elkaar gekregen hebben, dat is heel knap, om dat voor elkaar te krijgen, Als je het hebt over likability dat Brandevoort, is een enorm succes. Mensen houden daarvan, Wat er gebeurde is omdat het zo ontzettend populair was, dit als een soort 'ding' overal in Nederland is herhaald waarbij je, in Brandevoort is het eigenlijk heel goed gedaan, maar als je in Vathorst komt of in Leidsche Rijn, dan zijn er stukjes die ook zo zijn gedaan, alleen de buurstraat is 20e eeuw. En dan denk je: hmm?!, dan wordt het gek, dan wordt het een stijl-act, het gaat om een stijl en niet om wat eronder zit

Vathorst is een soort themapark.. Een grachtenhoek in het Laakkwartier en een standaard Vinex-hoek in De Velden

Dat klopt, Leidsche Rijn is eigenlijk ook een beetje zo ^{23:42} en in Assendelft, hoe heet het, dat is helemaal erg, nee, Assendelft is in NoordHolland, dat is echt verschrikkelijk, dat is Toscaans naast Amsterdamse school, het is geworden tot alleen maar stijkenmerk. En dat heeft helemaal niets meer te maken met hoe knap Brandevoort in elkaar zit want Brandevoort heeft juist heel erg te maken met ruimte maken, met schaal en geleding, herkenbaarheid, en dat is waarom het onder mijn gewaardeerde collega's in een verdomhoekje terecht is gekomen, omdat het door de commerciële partijen heel erg als een sausje is gebruikt, als een stijl, het is geen stijl, het is een manier van nadenken over de ruimte

Daarna zijn er dus andere partijen... in andere wijken is een standaardplan voorzien van een laagje 18e eeuw..

Ja, dus die zeggen dan, ik weet dat, ik maak dat mee, er wordt gewoon een standaard Vinex gemaakt: zoveel rijtjes, zoveel 2-onder-1-kap, zoveel, met straten, noem het maar, af en toe zit er een 'ei' in, daar zijn ze helemaal gek op: een ei-vorm, nou en dan doen we dit Toscaans, en dit doen we Amsterdamse school, en dit doen we ...wat hebben ze daar nog meer... Als je op excursie wil dan moet je daar heen. ^{25:13} het is té erg, maar goed, daar moet je zelf maar rondkijken. Wat daar nou zo bizar is, de aansluiting tussen die velden is er nog niet, dus de achterkant van een Amsterdamse Schoolstuk – slootje- achterkant van een Toscaans stuk, en dan ben je in het volgende veld. Bizar. Daarom is dat je het kan herkennen en je hebt natuurlijk ook gewoon mode. Op een gegeven moment in de jaren 90 kwam er een materiaal op de markt dat heette Prodema, een soort nep-hout,

Dat spul waar ze reclameborden van maken op voetbalvelden?

Nee, het ziet er uit als echt hout en je hoeft het niet te behandelen, in heel Nederland verrezen prodema-gebouwen, daar heeft het mee te maken, het heeft ook met modes te maken. En nu is het heel erg groen en duurzaam dus dan zie je begroeide gevels maken en dat soort dingen.

Ik kwam ook in Vathorst een deel tegen, dat is inmiddels 10 jaar oud, met allemaal groene daken. Dat was toen nog heel nieuw en het ziet er heel mooi uit.

Ja, toen, groots en meeslepend

Het is nu allemaal begroeid, ik vind dat goed gelukt,

Ja, ik zeg ook niet dat die stukjes op zich niet goed gelukt kunnen zijn, ik vind het alleen merkwaardig dat dat ...waar het mij om gaat is dat samenhang van het geheel iets met elkaar te maken heeft, dat ik een gevoel heb waar ik ben. In Leidse Rijn bijvoorbeeld kun je het heel goed zien, de meeste stukken van Leidse Rijn dus waar de oude bebouwing er tussen staat dus als er ergens een stukje is waar ze een boerderij hebben laten staan, .."hé, ik ben op de dijk, en daar is Utrecht"

Heb je een gevoel dat daar het behouden van oude elementen, actief nabootsen van oude bouwstijlen meerwaarde heeft., ..

Ja dat heeft heel erg met die herkenbaarheid, die vanzelfsprekendheid te maken. Ik geloof heel erg in de continuïteit van de geschiedenis, en geen breuk. Nogmaals, dat is iets anders dan námaken! Da's makkelijk, als je iets gaat namaken dan neem je de stijlkenmerken van de 19e eeuw en doe je het erin. Maar nou ga je de karakteristieken analyseren en die neem je mee in je nieuwe opzet, dan wordt het interessant, voor mij hè, dat is wat ik leuk vind.

Die Delftse Schoolwijk, jaren 30, vindt bijna iedereen leuk, waarom zou je er dan niet nog een maken?

Ja, als ik die opdracht zou krijgen, dan zal ikik zal je een stukje vertellen.. wij waren uitgenodigd voor een over architect selectie. Ik ga daar niet meer naar toe want ik kan dat niet meer aanhoren, hoe het tegenwoordig gaat, ik ben met andere dingen bezig, Katja en Dirk gingen.

^{28:24} Het was in Spangen. Spangen is een heel mooie wijk in Rotterdam in de polder naast de Van Nellefabriek, Delftse school... Granpré Molière. Die hebben ze in de stadsvernieuwingstijd grondig verpest. Daar hebben ze galerijen aan de straat gehangen ...en zo'n galerijflat willen ze nu slopen en daar willen ze 21 grondgebonden stadswoningen zetten, met een parkeerterrein. En ons werd gevraagd, vier architecten werd gevraagd: maak een stedenkundige, waar laat ik het parkeren, maak een stedenbouwkundige analyse en een verkaveling en maak een gevel. Gratis hè, dit is nu echt architectenselectie. En dan kiezen ze de leukste. Dat hadden we gedaan, hele grondige analyse, iedereen was het er helemaal mee eens, over de kenmerken van Spangen en dat hoofdkenmerk van Spangen is dat je blokken hebt die een bepaalde karakteristiek in zich hebben, die je overneemt, helemaal, waar je op voortborduurde en daaruit volgt ook, door die stedenbouwkundige setting waar je dan het parkeren maakt. Dat vonden ze allemaal ook. Dus ze hadden plannen uitgewerkt. Toen kregen we het niet omdat het niet vernieuwend is.

En wie wilde dat er vernieuwend werd?

De corporatie stedenbouw Rotterdam, die mensen.

En welke achtergrond hebben die mensen?

Die hebben vaak stedenbouw of architectuur gestudeerd, die zijn dan dit gaan doen.

Uw collega's in feite..

Dus dat is wat er gebeurt. En dan denk ik: ik zou daar dus nooit allemaal individuele huizen neerzetten, in die setting, op die plek. Kun je nou in details het zo maken dat je je eigen huis(?) zou herkennen, daar zit nog een wereld van verschil tussen. Maar als je die hele analyse onderschrijft, dan betekent dat dus iets voor het gebouw dat je vervolgens gaat maken.

Bij Delftse school denk ik aan een blok met 10 a 12 huizen aan weerszijde en een apart vormgegeven hoekwoning

Ja, en in Spangen, Rotterdamse schaal, daar het iets groter. Dus in antwoord op jouw vraag: ja dat vind ik ook.

In de discussie van de continuïteit van de geschiedenis, een deel van de geschiedenis is toegenomen autobezit ... hoe zou je dat een plek willen geven?

Dat hebben we gedaan, door op een die stedenbouwkundig dat heel goed kon hebben daar hebben we een parkeercoffer te maken zodat het een meerwaarde wordt voor de ruimtelijke omgeving; wij zijn nu heel bang dat ze de architect die het heeft gekregen onze oplossing meegeven, want dat is wat er gebeurt nu, 'en bedankt!', zo doe je dat, en het komt er wel uit hoor, dat hebben we in Spangen ook, als je goed naar die plek kijkt en je kijkt heel goed in perspectief en je weet dat je 14 auto's moet plaatsen waar doe ik het dan en los je dat dan op in het straatbeeld, daar kom je gewoon uit. Natuurlijk doe je dat, dat zijn onze deelopgaven.

En hoe ga je daar 14 elektrische auto's neerzetten?

Niet anders dan dat je 14 gewone auto's neerzet, je moet zorgen dat er stroom is.
en de continuïteit?

Dat maakt toch voor je ruimtelijke oplossing niet uit!?

Dat weet ik niet, het is een zijspoor, maar is daar wel over nagedacht?

Ja, natuurlijk, dat is so-wie-so heel erg in beweging. Je merkt het in de binnensteden, dat er, in Amsterdam hebben steeds minder mensen een auto, daar moet je zorgen dat er Green Wheels of autodeling

Ik zou het willen hebben over DeoNeo in Haarle, daar hebben jullie de huizen voor getekend?

En het stedenbouwkundig plan en de supervisiegedaan en de (Mevrouw Ponec zoekt er een kaart bij en een aantal tekeningen bij) hier heb ik een... dat praat wat makkelijker met een plaatje (deel over woningen in Groningen die door DPA zijn ontworpen)

en in Hardenberg, daar maken we boerderettes; dat zou je in Paddepoel nooit doen. Hier heb ik Deo; dit was zo'n succes dat we nu al nog meer dingen aan het doen zijn daar. Omdat mensen er zo van houden, grappig is dat ik hier deze woningen dat zeiden mijn collega's al, heb ik deze foto's laten zien van Gramsbergen

lijkt op de omgeving van mijn ouders. Geschakeld... verdieping erbij,

Sociale huur is het..

wat ik me afvraag: hier boven de ramen mist wat..

ja dat klopt, dat is onderhandeling in geld, hoe krijg je dat voor elkaar als je ze daar weghaalt, en dan gaat het, plat onderhandelen.

Hier, de Deo. ^{35:19}

Jullie hebben het hele plan gemaakt? Ook getekend?

Ja,

een deel is inmiddels gebouwd heb ik begrepen, is dat uitgekapt zoals je voor ogen had?

Ja, uiteraard.

Als je het tekent werkt het misschien anders dan in baksteen?

Dan zou ik slecht zijn in mijn werk, als dat zo was. Je krijgt wel altijd een kadootje hoor, er zitten altijd kadootjes in en dingen waarvan je zegt hm, ik dacht dat dit beter werkte, maar dat gaat dan echt over details. Echt details die je zelf vaak na een tijdje niet meer ziet dus wat er gebeurt is dat je ... je ontwerpt in je hoofd en dan zie je het voor je, dat is wat je doet, wij zien het zo voor ons. Vervolgens moet je het overdragen, en dat begint met , het is een vaag verhaal maar zo werkt het echt, je begint met een globale sfeer, als je begint denk je : “ik wil een soort hele..” , je hebt een soort sfeer voor ogen en het wordt steeds preciezer. Op het moment dat ze echt gaan bouwen dan zit je zelf ook in gedachten bij de dakgoot en de aansluiting met de steentjes en de ..Als een project wordt opgeleverd dan zie je alleen maar de dingen die mis zijn gegaan, zoals lood dat niet mooi aansluit, waar je eindeloos..dan moet je eigenlijk een half jaar wegblijven en dan daar weer gaan kijken, dan kan je weer het grote geheel zien, zo werkt dat bij ons ook. Dus als ik nu bij de Deo kom dan begint het aardig te worden wat ik hoopte.A2, dat blokje aan het park, dit, dat staat hier(tekening) nog als appartementengebouw, dat zijn grondgebonden woningen geworden, is heel mooi het verlengde van deze straat geworden dat kan je nu zien, dat is uit de steigers, en ja, dan denk ik “Ja , precies”.

kan je iets zeggen over het verschil van DeoNeo en andere plannen waar je aan gebouwd hebt?

Het is heel specifiek, alle plannen zijn anders, de plek is anders, de hoedanigheid, de spelers in het veld zijn anders, en omdat het samen maakt, zo'n plan, wordt het anders. Wat we hier cadeau kregen waren de karakteristieken van de plek, die hele grote kerk, het hoofdgebouw , ..woningen die bleven bestaan, wat in de achtertuinen zit, dat is wat je cadeau krijgt , daar borduur je op voort dus per definitie ander... Plus dat dat we die twee buurten aan elkaar hebben verbonden want het was een eiland, het was helemaal geïsoleerd, het was een ziekenhuis met een slagboom, dus plotseling werd dat weer doorbloed weefsel. Wat we hier hebben gedaan is heel specifiek, we hebben gezegd de randen passen we heel erg aan aan de – in schaal en in maat- aan wat daarnaast staat . En het hart van de Deo is heel erg van zichzelf. Daar zijn die grote gebouwen uit voortgekomen en die zijn samen met het hoofdgebouw en die kerk eigenlijk een soort hart van het plan en daar zijn ook de pleinen Heb ik een plein, dus is een gebouw groter, het is heel erg de stedenbouwkundige gedachte die daar achter zit. En het gaat heel erg over doorzicht en het meenemen van de fietser en de wandelaar, die zitten in de binnenstad, dus er zit heel veel aandacht in hoe die routes zich sluiten, dus die dwarsverbindingen, dus als ik – dit is een arbeidersbuurtje, Frans Halsbuurt- en dit is een veel chiquere buurt, de Kleverparkbuurt, gemaakt door Zocher, echt 19e eeuwse uitleg, als je daar doorheen steekt, er is maar één straatje dat helemaal door het plan gaat, dat wordt gesloten door die kerk. Als ik hier sta, dat zie je nu al gebeuren, kijk ik er helemaal doorheen en die kerk is zo groot, die sluit dit straatje. Daardoor wordt dit straatje ruimte in plaats van een doorgaande weg.^{40:04} Dan bij deze, dit straatje, komt dat gebouw uit en dan kan ik links of rechts, kan ik naar het plein of ik kan naar deze straat die me weer meeneemt naar het Kleverparkbuurt.^{40:17} Zo is het heel erg ontworpen en dan is er op de hoek ook een erkertje of zijraam met een hoekaccent zodat je weet dat er wat gebeurt. Er is extreem ingespeeld op de specifieke locatie en het oog van de gebruiker

zijn er in de loop van het ontwerp en het ontwikkelingsproces nog compromissen moeten sluiten ?

Altijd, voortdurend, nog steeds

kan je er een paar noemen die de likeability toch wat benadelen?

ja, één van de dingen die ik echt heel erg treurig vond , wat nu al gebouwd is, is dat we dit (wijst op tekening) niet mochten maken, dat had te maken met dat deze school meer ruimte nodig had, groen..

buren en deze is toen naar daar gegaan en deze staat nu hier, waardoor deze straat weer heel lang doorfietst en waardoor dit blokje er straks af valt in plaats van in de Deo zit . Ik kreeg het niet voorelkaar. Punt. Dan is hier nog iets heel merkwaardigs gebeurd en dat is politiek. Haarlem heeft – dan weet je een beetje hoe dat gaat in Nederland- Haarlem heeft een systeem van wijkraden die heel erg betrokken zijn bij het planontwerp, in de Frans Hals wijkraad , deze (wijst op tekening) zat een aantal mensen die hadden niks te doen en opportunisme was hun niet vreemd. Je bent bekend met het *not-in-my-backyard* gedachte, dat speelde daar extreem. Ook al hadden ze hier een tien verdiepingen hoge zusterflat, voordat we begonnen, is het dus dat mensen heel bang is voor verandering en extreem z'n eigen dingen zit te verdedigen. De mensen die hier wonen (vooraan in de Van Heemskerckstraat) die hebben voor elkaar gekregen dat de ruwe invulling die we hier hebben gemaakt drie meter naar achter moest waardoor de hele rooilijn van deze straat, klassieke straat, daar heeft altijd bebouwing gestaan, in de rooilijn, heeft nu een hele merkwaardige deuk. En ze hebben voorelkaar gekregen dat die hier maat twee lagen hoog mocht zijn. Terwijl zij, in drie lagen woonden. Omdat voor elkaar te krijgen hebben ze de meest bizarre argumenten aangevoerd en dat heeft geleid tot een enorme rel in de gemeenteraad en toen is er gewoon handjeklap gedaan. Zij hadden een D66-er in hun gelederen en die hadden een grote fractie en D66 zei: "als wij akkoord willen gaan met het plan dan moet die rooilijn terug en dan moet die verdieping er af". En toen gebeurde dat zo . Dit is een jaar of 6 geleden. Nu is het gebouwd, toevallig was ik er vorige week, en iedereen zit daar met dat rare stukje groen in hun maag.^{43:23} "Wat moeten we hier nu mee?" ... ja, dat wilde jullie politiek. "Kan je niet vertellen waarom dat stedenbouwdig..." Ik zei nee.

Deze mensen die hier een huis gekocht hebben, twee daarvan die willen graag een opbouw, want die willen een extra kamer. Dat mag niet van het bestemmingsplan. Daar heb ik een brief over geschreven want jullie dit niet hoog houden, het kan niet zo zijn dat de mensen die hier (wijst op tekening) wonen andere rechten hebben, want hier (een paar meter verderop) mag het wel, op het trosje bestaande bouw mag het ook, dat kan je niet hoog houden.

maar heb je dan niet het probleem dat de fundering is gemaakt voor twee lagen?
Welnee, dat kan je allemaal heel goed oplossen.

Dus zo, dat soort dingen zijn er gebeurd. Dus : ja, er zijn voortdurend compromis. Het is ook wel leuk hoor, het hoort erbij, het hoort bij bouwen in bestaande omgevingen
je hebt dus ontwerp en het stedenbouwkundig plan gedaan..

ja,

dat zou moeten aansluiten.

dat lijkt me wel ja!

...weer terug naar het algemene verhaal over esthetiek en ruimtelijke kwaliteit; wat zou je meegeven aan beginnende collega's om een goede ruimtelijke kwaliteit of likeability te realiseren?

P: Om te beginne: kijk om je heen en benoem voor jezelf de reden waarom je van sommige plekken houdt. ^{45:19} we(?) zijn net mensen, dat is om te beginnen. Dus denk vanuit de mens heel erg, ook . Het tweede wat ik zou willen meegeven is: verdiep je in de geschiedenis van de plek. Niet per se om het na te maken maar verdiep je erin zodat het onderdeel wordt van je bagage . Het derde wat ik zou willen zeggen is : hou je ontwerpproces zo lang mogelijk vloeibaar. Het niet opsluiten, daar rondlopen, concept maken en dan vervolgen iedereen als een gek in je concept proberen te meppen/trekken , maar laat het daar ontstaan , veel rijker.

F: dit waren alle vragen die ik op papier heb staan. Heb je nog een beetje tijd?

P: ik heb nog een beetje tijd, zeg maar wat je wil weten!

P; gooi het dan heel erg op het verschil tussen man en vrouw, die op zoek is naar het vrouwelijke in ontwerpen.

F: Mooi en lelijk mag niet...waarom eigenlijk?

P Daar ben ik het wel mee eens, het is niet te vermijden want je vindt nou eenmaal sommige dingen mooi...ik vind *likeable* al veel beter omdat het (?) Vroeger toen ik jong was maakte ik inrichtingen voor een sjaaltjesfabriek, een beunklusje, vond ik leuk, heb ik jaren gedaan. Ze gevuikte me altijd als de nieuwe collectie uitkwam lieten ze mij die zien en vroegen: "welke vind je 't mooist?" En die ik er uit haalde, die deden zij niet! Want door mijn achtergrond en waar je naar gewend bent te kijken heb ik een andere smaak ontwikkeld, een andere visie ontwikkeld dan de gemiddelde mens die bij V&D een sjaaltje koopt. 47:42 en het gaat niet over wat er eigenlijk een goede smaak is, het gaat om het verkopen van zo veel mogelijk sjaaltjes. Die ik er uit haalde die waren dan te hip, meestal. Te vaag of niet-doorsnee. Dat komt door de wereld waaruit ik kom. Dus wat ik mooi en lelijk vind hoeft helemaal niet te zijn wat mensen die er echt gaan wonen mooi en lelijk vinden, of jij. Dat is een valkuil van veel architecten. Als je het over esthetiek hebt dan (?) eigen smaak als leidraad nemen, niet die van tante Jo die daar gezellig gaat wonen. Dat vind ik er moeilijk aan.

F: Ik heb dat ook los gelaten. Toen ik begon met mijn scriptie wilde ik het er heel graag in houden (??) "normale" mensen over hun omgeving praten is mooi of lelijk. Ik heb het eruit gegooid omdat het te moeilijk is.

P: het is ..wat ik meestal doe, als mensen zeggen: "dat vind ik helemaal niet mooi" dan zeg ik: "dat kan, kan je mij vertellen waarom niet?" dan wordt het al ...

F: is dat wel een relevante vraag?

P: voor mij wel, want ik wil graag die *likeability* er in krijgen er in krijgen en dan heb ik van ze nodig om te horen wat ze er niet in aanstaat. Als we iets aan het tekenen zijn, we zijn iets aan het ontwerpen, en je legt het voor: "wat vind je er niet mooi aan, waarom niet? Soms blijkt ook dat mensen gewoon – dat is ook nog zoiets, tekeningen lezen is een vak,- mensen hebben de verkeerde associaties, tegenwoordig gaat dat makkelijker want je kunt alles in 3D maken, dus je kunt het veel beter al laten zien, dat scheelt ons heel veel tijd, vroeger moest je dat met maquettes doen, dat gaat nu een stuk makkelijker, daar kan een deel in zitten. Er kan een deel zitten in verkeerde associaties: bijvoorbeeld ik ging in Kuijk aan het werk Jakenslede(?) toen hadden we een analyse gemaakt van de kwaliteit van het centrum, van 't bestaande centrum, daar hadden we een soort lare-analyse(?) gemaakt, wat zijn, welke stukken hebben kwaliteit en welke niet. Waar zou je wat aan moeten doen en waar niet, en waarom. ^{50:06}

en er was een heel mooi arbeiderswijkje ..een beetje Belgisch(?) Schoolachtig wat heel goed die intrinsieke kwaliteit had, was nog een eenheid, mooie rode baksteen de richting van de straat en de woningen paste heel goed bij elkaar dat konden we heel goed zien en de wethouder zei "nee, dat neem je toch niet als voorbeeld, dat vind ik hartstikke lelijk!" en toen zei Ingrid: Lelijk?! ..uitleg,, maar als je er zo naar kijkt.. maar daar wonen alle arme mensen die niet deugen! Dus vind ik het lelijk, daar wil je niet wonen. En dat is wat anders: het adres is niet goed. Dat is waarom ik het vraag. Dit is een lastige discussie.

F: als ik nog wat mag vragen over Deo Neo: heb je daar nog symbolen in verwerkt, elementen, tekeningen misschien, of bepaald materiaalgebruik, waarmee je een bepaald functie of een bepaald gevoel wilt overbrengen.

P: ja, dat hebben we veel gedaan omdat we het belangrijk vonden dat er een goede overgang kwam een soort glijdende overgang tussen die buurtjes er omheen en Deo. Wat we wilden is een heel vanzelfsprekend onderdeel weer zijn of worden van een stad. Dus hebben we een aantal dingen gedaan. Het is helemaal verkeersluw, de parkeerplaatsen staan onder deze gebouwen en onder het plein, daar parkeert het gros van de mensen; dat betekent dat je straten verblijfsgebied zijn. Dat betekent dus ook

dat je eigenlijk geen stoepen maakt , t'zijn parkeerplaatsen he, dat je bestrating gewoon van voortuin tot voortuin loopt en het idee is je kan wel voorrijden en je boodschappen thuis uitladen of je oma, maar dan moet je weg , en dat hebben we samen met Simon Sprietsma gedaan, ontwerper van de openbare ruimte, en ook echt zo dat als je je auto daar laat staan heb je acuut ruzie met de burens want dan stukt het; dat hebben we expres gedaan: dus effe d'rin en d'ruit en dan moet je doorrijden. Er is één bestrating gekozen, dat noemen we DEO-kleed, waar je op komt op 't moment dat je dat wijkje ingaat, dus dan voel je: ik ben op autovrij gebied. Of: mijn auto is te gast, zo zou je dat kunnen zeggen. De muurtjes in de voortuinen , de tuinmuurtje en de garages die daarachter staan zijn ook van die steen. Het is een soort constante die in dat hele plan zit, en voor de bebouwing hebben we daar een collectie stenen bij gezocht die in de verzameling passen, dus die niet heel hard contrasteren ermee, maar die samen een kleurpalet maken. Net zo als de wijk er omheen; dat is ook niet één steen, dat is een kleurpalet. En e hebben heel erg gebruik gemaakt van witte accentjes, gevelstenen, witte banden. Dat heeft heel erg te maken met de karakteristiek van de omliggende gebouwen, die heeft dat allemaal ook en dat zijn geen allemaal doorlopende ..het zijn een soort stippellijnen, opgemaakte ogen, dus af en toe erkers, ramen met kaders, dat vind ik sowieso heel belangrijk, ik vind het belangrijk dat die gebouwen een beetje met je praten, dat je het gevoel hebt dat er iemand woont. Dat is een heel groot verschil; als ik af en toe eens een raam opmaak, luiken geeft of kadertje net als ik m'n ogen opmaak, dank denk ik : "hé, iets kijkt me aan".

Dus dat, en er is een Albert Herder , dat is de architect van deze gebouwen en van de buitenste rij, die heeft een DEO-steentje ontwikkeld, met een embleempje erin – dat kan als je handvormstenen gebruikt, dan doen ^{54:24}gewoon iets in de mal, in de fabriek, dat doen we wel vaker. En je ziet op cruciale punten , ziet hij als een soort 'aibaarheid' , als een detail. Dat hebben we ook gedaan.

F: en de plaatsing van het groen, kun je daar nog wat over zeggen?

P: de plaatsing van het groen , er stonden – dat is weer zo'n soap- , er stonden heel veel bomen op het ziekenhuisterrein , op de parkeerplaats. Er was een zusterflat en een enorme parkeerplaats, daar stonden bomen. En de buurt - weer politiek- , die heeft bedongen dat voor elke boom die gekapt werd er een boom terug moest.55.07Dat vond ik nou toevallige wel goed. ..hadden we ze nooit gekegen. Dat waren er heel veel, dus die kregen we niet in de openbare ruimte, ook omdat we ervoor hebben gekozen om het parkeren onder de gebouwen te maken en dan kan je dus niet .?. met grote bomen en wortels. Er zijn er maar twee, deze twee, daar is die bak omheen gemaakt, maar voor der rest zijn alle bomen die teruggeplaatst moesten worden in de achtertuinen van mensen geplaatst, als je daar een huis koopt krijg je er een boom bij.

F: en ben je niet bang dat iedereen een kapvergunning gaat aanvragen?

P: nee, de politiek wilde dit, en in het bestemmingsplan is opgenomen dat dat(kappen) niet mag,dat moet de gemeente handhaven, als ze niet handhaven dan kan ik ze niet helpen. Meer kunnen we niet den.

F: Bewoners krijgen in principe geen vergunning om die bomen te kappen.

P: Nee, in principe niet. En hoe dat gaat verder dat zien we dan wel weer.

F: je zei, je komt daar nog wel eens?

P: ja, iki kom daar vaak, ze zijn aan het bouwen , ze zijn..deze zijn eigenlijk bijna klaar, dit stukje zijn we aan het bouwen en deze zijn we aan het voorbereiden , we zijn hier over aan het nadenken, dus er groeit nogal wat , dus...?..gaat naar een bouwvergadering, en het is heel leuk, nu komen de bewoners , de mensen die het gekocht hebben, die komen met allemaal vragen en de discussie die we nu hebben is dat op zo'n hoek hebben we een soort dakkapel ontworpen, die zit er standaard in , en nu is er een familie die wil daarnaast nog één, dus dat vinden we prima, maar dan moet je het bestemmingsplan wijzigen proberen dat voor elkaar te krijgen, van dat soort dingen zijn we aan het doen. Mensen willen de leukste dingen. Mensen willen andere raamindeling, vind ik ook prima, daar helpen we mee. Ik vind het juist een

meerwaarde , het is toch heel erg als een eenheid ontworpen, en we hebben bewust veel keuzes er in gelaten dus ..je kan kiezen of je ook tuindeuren wil, of vakglas, of een openslaand raam of dat soort dingen. Dat zijn we aan het doen.

F: en andere projecten waar je aan gewerkt hebt, bezoek je die ook nog wel eens, als ze klaar zijn?

P: ja, zeker, met veel plezier.

F: krijg je dan feedback van bewoners?

P: ja, en serieus, mensen houden daarvan, mensen houden van onze planne, wij doen iets waar mensen van houden. Hoe? Het is diepe crisis en hier zijn ze gewoon aan het bouwen! Ik kom net uit Amsterdam-Noord, daar ben ik supervisor van ?...daar zijn ze ook aan het bouwen; in Hardenberg zijn ze ook aan het bouwen, dus blijkbaar doen we iets wat mensen fijn vinden. Daarom hebben wij ook – dat is wel grappig he, het kwam me zo bekend voor wat jij probeerde te onderzoeken, wij ..? met Clemens de Olde proberen te doen, de stadssocioloog zit(?) nu te ontwerpen aan de universiteit, die is daar aan het promoveren- , en toen zijn we heel erg ingegaan op third space, en ook weer is het mogelijk om een onderbouw te geven , meer academisch, meer wetenschappelijke onderbouw , aan(?) dat wat wij op ons buikgevoel lopen te doen ^{58:48}met als doel om dat te kunnen vertellen aan de medemens.

F:Kan je nog iets zeggen over een paar concrete punten die je zelf belangrijk vindt in een prettige leefomgeving?

P: ja, ik vind het heel belangrijk dat die bestaat uit een opeenvolging van ruimtes tussen de gebouwen, in tegenstelling tot hier(?) is(?) een gebouw op een veldje; dat vind ik een voorwaarde. Ik vind het een voorwaarde dat gebouwen communiceren met mij als ik daar doorheen ga of als i in mijn tuin zit . Ik vind het een voorwaarde dat ik mijn weg kan vinden dus dat er een zekere logica in zit , dat als ik denk “waar ben ik?”.. “Oh, daar is het plein” Daar gebeurt iets, dat is het plein, dat vind ik heel belangrijk. Ik vind het belangrijk dat er schakels(?) is . Je ziet: wat ik belangrijk vind dat doe ik dus op mijn werk.

F: hoe ben je bezig met indirecte zaken als sociale interactie van bewoners, gevoel van veiligheid?

P: dat neem je mee, dat is één van de redenen dat we met Joep en Dolf werken, onze sociaal leefbaarheidsexperts , daar hebben we ook echt onze eigen gedachten ook in verder gebracht, door wat zij daar allemaal van weten ook echt in ons werk te implementeren, dus bijvoorbeeld waar je je rekenschap van moet geven is dat .. als het gaat om een buurt maken die ook iets van een gemeenschap heeft , dat kan je niet afdwingen, om te beginnen. Je kunt wel het faciliteren; je kunt in de ruimtelijk ontwerp wel elementen meenemen die het mogelijk maken in plaats van tegenwerken dat is al heel belangrijk . Dingen die daarin heel cruciaal zijn is de overgang tussen binnen en buiten en daar is geen vast recept voor . Op sommige plekken in sommige buurten doe je een voordeur naar de straat en een bankje op de stoep en dan komt het helemaal goed, bij andere soort bewoners heb je een diepere voortuin nodig met een haagje en wat meer afstand; het hangt er gewoon van af wie daar zit en wat . Het zelfde geldt voor de achtertuin. In sommige buurten helpt het enorm als je achtertuinen hebt en daarachter bijvoorbeeld een parkeerveldje . Dat parkeerveldje kan je namelijk op een mooie zondag in de zomer zet je de auto's aan de kant en doe je een buurt-barbecue. Als je wat grotere dichtheden bouwt dan is heel belangrijk hoe je een gebouw binnenkomt of daar ruimte is voor ontmoeting. 3;12 Bijvoorbeeld, we bouwen heel veel voor senioren, nou woon ik nog alleen maar ik heb wel een rollator en ik heb de moed opgepakt om een boodschapje te doen – dat is een project, denk even aan omaatje van 80, slecht ter been, heeft boodschapje gedaan , komt terug en wil even kijken of er wat in haar postbus zit. Dat betekent dus dat je bij die postbus een stoel moet maken en een tafeltje want dan kan ze zitten , ..?.. een toilet dan hoeft ze niet helemaal naar boven, en even rustig kijken wat er bij de post zit, bij de brievenbus, en misschien zit daar nog wel iemand. Dan heb je een reden om een praatje te maken. En dit klinkt super bij Anton Pieck-achtig cliché, , maar het is super-essentieel , en het is iets

waar we ons helemaal dood om moeten vechten omdat die vierkante meters van die hal die we dan graag willen voor het zitje, onze(?) vrienden ontwikkelaars liever bij verkoopbaarheid van de appartementen hebben .

F: dus die WC zal er wel niet komen?

P: soms wel, in ons plan in Wageningen bijvoorbeeld hebben we op de begane grond ook een grand-café, dat is helemaal ..?.. en daar hebben we dit dus heel erg meegenomen, dat als je dan buiten komt als bewoner, dat je dan meteen ziet wie er in het café zitten, dat je er heen kan kijken , dat je dus een aanleiding hebt, dat je denkt : ik kan even koffie doen, daar . En daar hebben we de toiletten voor de mensen die er werken een deur naar de hal gegeven. Dus daar kom je in via de hal. Dus het kan wel; het hangt er vanaf hoe je , het heft te maken met dat je al die lagen bij elkaar neemt op het moment dat je het plan gaat maken.

F: ben je bezig met de lange termijn ook daarvan, wat er gebeurt als kinderen van jonge gezinnen die ergens komen ouder worden?5:12

P:ja, dat vind ik heel belangrijk. Het is mijn volle overtuiging dat je tijdloos zou moeten bouwen ; dat de kwaliteit die je maakt , als die vanzelfsprekend is en herkenbaar, en *likeability* heeft, dat mensen de moed(?) vinden om aan hun nieuwe wensen over tientallen jaren aan te passen, in plaats van slopen, want dat is echt niet duurzaam. Ik geloof heel erg dat die intrinsieke kwaliteit te maken heeft met onder andere dat je je wat aantrekt van de plek die je maakt , waar je bent, en dat je comfortabele ruimtes maakt. En een soort 'aibaarheid' van de gebouwen.

F: kan je een voorbeeld noemen wat je hier in DeoNeo hebt gedaan voor de leefbaarheid ?

P:Heel veel dingen, dat gaat van : je heel erg bewust zijn van de ruimtes die je maakt, dus die pleinen maken bij die grote gebouwen, de route, dus dat je interessante afwisseling van plekken hebt, tot heel grote discussies om grote openingen op de begane grond te maken dus dat je niet overal je aanrecht dwars op de gevel hebt want wat er dan gebeurt is dat je – je raam kan pas beginnen boven je aanrecht, en dan heb je nog een kraan en dan zetten mensen dat helemaal vol met afwasmiddel en noem het maar op, en dan heb je heel weinig interactie met de straat.

F: maar je hebt hier nu een soort etalages, ben je niet bang dat mensen dat helemaal volhangen met vitrage?

P; ja, maar ze hebben een voortuin , in deze toevallig niet , dit is a2(?) en daar zit een groot groen plein voor,over Holland, ga een 's avonds door Holland lopen: iedereen heeft de gordijnen open!

F: niet iedereen hoor, bij mij heeft iedereen al zijn gordijnen dicht

P; woon je in Paddepoel?

F:in Selwerd, in Paddepoel heeft ook iedereen de gordijnen dicht. Bij de eensgezins, de grondgebonden woningen daar kan je over het algemeen precies zien wat mensen kijken op TV, maar de 3 en 4 lagen hoogbouw.. ik heb eigenlijk geen gordijnen nodig want ze kunnen niet bij mij ..

P: ik geef je op een briefje dat meer dan de helft van jouw burens niet uit Nederland komt,

F; ik denk dat het ongeveer een derde is, maar ook mijn burens die wel uit Nederland komen doen de gordijnen dicht

P: o.k. , dat is echt a-typisch. 9:22 Kijk, Harold (?) Tepp..(?) uit de jaren 30, die schetste heel mooi Nederland en hij zegt :”niets is mooier dan bij schemering in Nederland rondlopen want je kan precies zien wie van alles doet . Ik kom niet uit Nederland, ik kom uit Tsjechië, dit is een Tsjechische schrijver , mijnouders deden dat ook, ze gingen een blokje om en overal naar binnen gluren.

F: we waren afgelopen jaar ook in Vinkhuizen, de wijk achter Paddepoel, daar hebben ze heel grootschalige stadsvernieuwing gedaan, in de jaren 90 nog, en daar hebben ze dus ok van die grote etalageramen en die zijn helemaal dicht.

P: zonde!

F: maar wie wil er in een etalage wonen?

P: ik maak het niet mee; in de slaapkamer okee, maar ik maak het niet mee, af en toe wel. Als er in een rijtje twee de boel dichtplakken, okee, als de rest het maar open laat, als je de mogelijkheid hebt. Ze zijn hartstikke trots om hun designkeuken van Bulthaup te laten zien!

Weet je waar het heel erg mee te maken heeft? Dat mensen zich veilig voelen in hun buurt. Dat is een heel belangrijk aspect.

F: ik zal er eens op letten in hoeverre de ramen nog open zijn

P: het heeft heel erg te maken met een gevoel van veiligheid, en met zelfvertrouwen. Dus je ziet ook dat in buurten die – Dolf Beck(?) kan dat dus heel mooi uitleggen; je hebt categorieën mensen, -daar gaan mensen altijd een beetje van steigeren, maar het is gewoon zo-, je hebt in buurten, daar is Paddepoel ook een voorbeeld van, met laag sociaal kapitaal, daar zijn allemaal ..?.. te zien, je hebt laag sociaal kapitaal, maar verder prima, die lekker in de buurt leven, bij elkaar op de verjaardag komen en iedereen alle burens kennen en dat ..En dan heb je mensen, dat noemt Dolf 'een-dubbeltje-op-zijn-kant', dat gaat nét, die beginnen zich al thuis te verschansen, dat zijn mensen die kunnen de wereld niet meer zo goed aan, die hebben daar moeite mee,

F: ik ben ook een dubbeltje-op-zijn-kant, want ik heb met het grootste deel van mijn burens helemaal geen behoefte aan sociale contacten.

P: jij bent geen dubbeltje-op-zijn-kant want jij studeert en jij houdt je hier al mee bezig, en nú heb je met je burens geen sociale interactie maar als je straks ergens gaat wonen en je begint met een gezin bijvoorbeeld, dan moet je opletten!

F: maar dan moet ik ergens wonen waar ik mijn burens verdraag

P: klopt, maar die keuze heb jij, je hebt genoeg bagage om die keus te kunnen maken. Wat ik bedoel met 'dubbeltje-op-zijn-kant' dat zijn mensen die kunnen dat niet eens benoemen, die zijn bezig met; "gaat het allemaal?", bijvoorbeeld eentje heeft een uitkering, eentje heeft een chronische ziekte, dan gaat het allemaal nét, moet er niet nog iets gebeuren, en dan krijg je al die brieven in de bus, rekeningen, dan gaat er met een van de kinderen iets niet goed, of met de hond, en dan wankelt het. Of je genoeg mensen hebt die lekker de buurt ophouden, die nemen vaak zo iemand mee, die gaan af en toe boodschappen doen ..De neiging is van mensen om zich terug te trekken in hun huis, om de grendel te barricaderen. Hoe erger dat wordt, hoe lager het sociale kapitaal wordt hoe meer ze zich verschansen. Voor dat soort mensen is vaak ook het huis(?)14:22 te groot, dan verlies je het overzicht. Als iemand echt is afgeleden en je zet 'm(?) in een stacaravan, is ie vaak gelukkiger. Dat soort onderzoek doet Dolf. Daar heeft het mee te maken. Gebarricadeerde huizen en tuinen vol met rotzooi en gordijnen heftig dicht heeft heel erg vaak te maken met dit.

F: Bij mijn ouders in de straat zijn altijd alle gordijnen open, maar dan heb je dus een doodlopende straat, helemaal op het platteland, je kent iedereen die er langs loopt, in ieder geval van gezicht, ruime voortuinen, begin 20^e eeuw gebouwd de eerste tussen 1900 en 1920, met vrij smalle hoge ramen.

P: ik zie het helemaal voor me.

F: als je voor je raam staat heb je een uitzicht van een paar kilometer maar als je er langs loopt heb je steeds maar hele korte stukjes inkijk. Je hebt en hele prettige balans tussen wel naar buiten kijken en weinig naar binnen kijken. Als je daar nou een etalage van zou maken, dan zou ik denken: "te veel inkijk".

P: ja, maar het is maar net waar je het doet.

F: en als je de ramen wat smaller en wat hoger maakt heb je nog steeds wel veel licht in je huis.

P ja, dit bijvoorbeeld, de ramen zijn helemaal overgenomen uit de 19^e eeuw,

F: maar de plafonds zijn een meter lager

P: dat valt hier wel mee. Ik geef je op een briefje dat deze ramen ongeveer is wat bij jouw ouders de ramen zijn.

F: allen zit daar een

P: er zit een borstwering in, ja klopt. Waarschijnlijk is het zo dat als je heel hard 'help' roept, in het

straatje buiten, dat je weet dat een van de burens naar buiten komt om te kijken wat er aan de hand is, toch?

F: ja. Bij mijn ouders in de straat, ik heb er heel lang gewoond, daar ken ik eigenlijk alles wel. Bij mij in de straat, we hebben dan toevallig in het groene grasveld dat bij die stempel hoort, daar is een sociale moestuin opgezet. Dus daarvan ken ik een paar bewoners, maar directe burens? Ik ben allang weer vergeten hoe ze heten.

P: ja, dat is ook wel grote-stad he. Ik woon midden in Amsterdam en ik ken mijn burens helemaal niet, ja, in ons blok wonen honderden mensen, dat vind ik heerlijk, dat zijn er te veel dat ik ze allemaal zou kennen..

F: mijn vorige huis, dat was een klein blok jaren 20, opgeknapt en verkocht, een vriendin van mij die is afgestudeerd arts die heeft daar een huisje gekocht, die verhuurde twee van haar slaapkamers, daar kende ik alle burens. Allemaal 30, richting 40.. met gezin of aan het starten, allemaal hoger opgeleid, mijn slag volk, een paar jaar ouder, die ken ik allemaal, ik ken ze nog steeds.

P: ja, maar je hebt wat met elkaar te bespreken waarschijnlijk, dus je hebt een soort gemeenschappelijkheid, want jij zegt zo tussen neus en lippen door 'mijn volk', ons soort mensen

F: ja, en in mijn geval is dat hoog opgeleid en kleine gezinnen, blank,

P: mijn werk(?)niveau, mensen met wie je iets gemeenschappelijks hebt

F: en ook mensen die op de zelfde radiogolf lengte communiceren als ik, dus als ik met een van die burens een probleem heb, dan kan ik daar heel makkelijk uitkomen want ik weet hoe ik dat moet benaderen, die mensen, ik kan voorspellen hoe ze op een opmerking van mij zullen reageren

P: maar dat zegt dus iets over hoe je omgaat in een stedelijke omgeving, wie je omgaat met wie en op wat voor manier je dat doet, nou, daar houd ik me nu heel erg mee bezig.

F: hoe ben je daar mee bezig met de verhoudingen in de wijk, met verhoudingen koop-huur ..

P: dat hangt heel erg af van de wijk. Dat speelt in Deo Neo niet, dat speelt daar gewoon niet..

F: dit is allemaal koop?

P: nee, dit is huur, starters, het hoofdgebouw zijn jongeren met zorg, en de rest is gezinnen. En het is vrije sector. Er zit geen sociale poot meer in, of heel weinig.

F: daar in het midden?

P: volgens mij niet, maar ik weet het niet meer zeker, misschien nog wel wat, maar dat is echt van ondergeschikt belang. Sociale huur zegt ook niet zo veel want ik ken heel veel hoog opgeleide mensen met hoog intellectueel niveau, die in sociale huurwoning wonen want die verdienen geen drol. Dat is in Nederland heel anders, want ik werk in America ook, het is hier heel anders dan daar. Bij ons is het geen schande dat je in een sociale huurwoning zit, sterker nog: je bent hartstikke blij als je .?. komt.

Dus het gaat om de sociale klasse waar we het over hebben. Wat wij merkten toen we hier bezig waren is dat de sociale klasse van de Frans Hals buurt en de Klerk(?)Park buurt echt heel verschillend zijn.

Gisteren zei nog iemand tegen me, die woont in KlerkPark buurt en sinds(?) Deo(?) is(?) grappig dat ik aan de Frans Hals buurt merk dat ze de buurt opknappen, mensen zijn hun huizen aan het opknappen de huizen worden meer waard. Het loont de moeite om het netjes te maken, dat is wat het doet. Dat komt door het soort bewoners hier, als je graag daar zou willen wonen en je kan zo'n huurhuis niet betalen maar zo'n klein huisje hier wel en je kunt dat dan laten verbouwen .. Een heleboel mensen die daar mee meekomen. ?tification? 20:20heet dat he, in de FransHals buurt zie je dat gewoon gebeuren

F: je merkt dat daar andere bewoners op af komen?

P: ja, het heeft ook te maken dat de prijzen in Amsterdam de pan uit rijzen en dat Haarlem eigenlijk een voorstad van Amsterdam aan het worden is. Mijn (?) die hier loopt(?) die woont in Haarlem met haar(?) gezin. Daar heeft het mee te maken, het heeft ook met demografie te maken en met een soort grotere economische beweging

F: en het is ook vlak bij de binnenstad van Haarlem

P: Het is een prachtige locatie wat dat betreft. Daarom kunnen we/ze(?)20:50 zo veel geld voor de woningen vragen.

F: is Frans Hals buurt nog niet gegentificeerd(?) dan?

P: dat begint nu te gebeuren.

P: als je nou een krachtwijk aan het opknappen bent, je kan niet – die fout is hier heel erg gemaakt in Nieuw-West- als je mensen hebt die er onderuit uitvallen, dan heb ik het niet eens over een dubbeltje op zijn kant, dan heb ik het echt , dan is het al gebeurd, ? vol met Marokkaanse families met jongens die op straat hangen , tasjes roven op de scooter, - ik chargeer even, je wilt wat met de buurt dan heft het niet vel zin om daar een blokje hele dure vrije-sector woningen tussen te zetten. Dan gaan allebei de partijen zich verschansen.

Dus hoe doe je dat? In mijn ogen – en dat doe ik dsu samen met Dolf- dat doe je voorzichtig, met die mensen samen, dan is het beste dat je kunt doen proberen om de tweede generatie die wél al omhoog gekomen is in de maatschappij , als je die erst nou eens een plek geeft daar. Dat ze dicht bij de ouders wonen

F: de derde generatie Marokkanen met MBO, HBO

P: precies, en dan maak je dat langzaam, je doet het in kleine stapjes. Dat is de manier

F: je gaat , een Marokkaan die gestudeerd heeft die heeft waarschijnlijk nog steeds behoefte aan een halal slager op de hoek..

P: precies, en wil heel dicht bij zijn ouders wonen, want moeder wordt ook wat ouder en het is de bedoeling dat hij haar verzorgt, en hij moet zijn jonge broertje in de gaten houden of het allemaal wel goed gaat daar, dat geldt in ..?. 22:45. is meestal hetzelfde aan de hand.

Ik geloof veel meer in dat, en dat is voor de ene plek iets anders dan (voor de andere?), dus er is niet een recept. Je moet je afvragen wie er zit en hoe je dat het beste kan doen.

F Ik heb weinig zicht op het wonen in een grote stad, ik kom uit een klein dorp en ik woon nu in Groningen, dat is een iets groter dorp...

[Einde.]

Bijlage VIII

Interview met Anita Blom en Peter Timmer van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

Locatie: de bibliotheek van het kantoor van de Rijksdienst in Amersfoort

Datum: 24-07-2013

Anita Blom heb ik eerder al gesproken bij haar thuis in Amsterdam.

A: Anita Blom. P: Peter Timmer. F: *Frank Valeton*. [tussen haken]: toegevoegd ter verduidelijking

F: jullie zijn in Nagele bezig, en hebben jullie criteria gesteld waarop je beoordeelt of een huis moet blijven staan of opgeknapt moet worden of vervangen mag worden ?

A: niet zozeer direct op de huizen, we hebben veel meer gekeken naar de ruimtelijke kwaliteit van nagele zelf, en we hebben geconstateerd dat Nagele misschien niet bijzonder is op het gebied van de individuele gebouwen maar wel op het gebied van de ruimte maar ook wat heel erg interessant is aan nagele is natuurlijk de ontstaansgeschiedenis en dat noemen wij de cultuurhistorie , niet zozeer architectuurhistorisch van belang maar wel cultuurhistorisch van groot belang, maar tegelijkertijd is het ook zo dat diverse bekende architecten uit die periode : van “de Acht” en “Opbouw” dat zijn twee architectuurgroepen uit Amsterdam en Rotterdam die hebben in gezamenlijkheid aan Nagele gewerkt dat maakt Nagele ook een hele bijzondere plek.

^{1:15} . Dus ook zomaar individuele gebouwen slopen zijn wij geen voorstander van als je zegt kijk nou eens echt goed naar de kwaliteit die woningen hebben zowel qua uitstraling als functioneel en maak dan pas de keuze of je het gaat slopen en niet zozeer alleen maar vanwege het feit dat financieel de huizen zijn afgeschreven, wat woningbouwcorporaties nogal eens geneigd zijn om te doen : zeggen van die huizen zijn zo oud, daar gaan we niet meer in investeren want ze zijn in feite financieel afgeschreven.

F: het gaat dus meer om de kwaliteit van het straatbeeld,

P: of wel het functioneren, vaak .. bewoners die zijn vaak tevreden met de woning die ze hebben terwijl ze eigenlijk niet meer aan de eisen van deze tijd voldoen; je moet zoeken naar een balans tussen bewoners die ...de woningbouwcorporatie heeft natuurlijk ook belangen. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt heb je dan ook wel een specifieke bril op , de vanuit de cultuurhistorie zegt “die gebouwen zijn belangrijk” maar je moet wel die balans in de gaten houden en dan heb je wel het meest ideale toekomstbeeld, want je hebt natuurlijk niets aan gebouwen die niet goed meer zijn..

A; of die leeg staan omdat ze niet aantrekkelijk zijn voor bewoners..

P: nagele is natuurlijk een dorp dat gebouwd is voor landarbeiders, en dat is volledig veranderd de laatste 50 jaar, je had vroeger een bakker, een slager, een kapper ...qua voorzieningen ook niet meer overeind houden.

F: Wat zit er allemaal nog ?

P/A een supermarkt en een kapper, en tot voor kort een fietswinkel ..en er zit een café.

^{3:22}

P cafertaria annex cafe en ook nog een multifunctioneel gebouw, dus er zijn nog wel wat voorzieningen maar je ziet dat die oude strip van gebouwen, dat die het meest aangepast is. Dat het niet meer herkenbaar is wat het ooit was. Of staat weg te rotten. Letterlijk.

F: Er is een heel winkelcentrum bij getekend toch? Of niet? Rond het centrale plein ?

P Ja, twee stroken de noorder-winkels en de zuider-winkels. Centraal had je dan café restaurant Schokkererf en te noorden had je de noorderwinkels en dus de zuiderwinkels. Maar dat was een tijd, jaren 50, was heel erg normaal dat je dat voorzieningenniveau had voor het aantal inwoners van Nagele. Maar de wereld is gewoon veranderd.

F: En dat staat nu grotendeels leeg ?

A: ja of er zitten tijdelijke voorzieningen in omdat ze natuurlijk toch wat huuropbrengsten willen Er zit ook een kinderopvang tijdelijk in , die gaat waarschijnlijk ook weer naar één van die scholen terug hè.. P: Ja.

A en er zit een snuisterijwinkel die per week 3 uur open is of zo.

A: Het is dus een treurig beeld, als je daar doorheen loopt. En het is inderdaad de bedoeling, ik weet niet of je daarop doelde dat de noorderwinkels die zouden dan gesloopt worden en daar zouden nieuwe gebouwen voor in de plaats komen en in hoeverre dat nou echt voorzieningen zullen worden ..het zullen vooral gestapelde woningen worden. Maar goed , dat is ook nog een beetje een kwestie van onderzoek ..in ieder geval nu wel een ontwikkelaar die daar in wil stappen maar dat zal hij niet tegen ieder prijs willen dus het is nu nog de vraag hoe dat doorgaat en wat er voor in de plaats komt. En het Schokkererf zal worden gesloopt.

P. Dat is dan vanuit de dorpsbewoners , vanuit advies van de gemeente... staat in deze dorpsvisie (Peter wijst op de uitgeprinte dorpsvisie).

F: KAW?

A. ja Groningen hè...

F: Laatst nog met iemand van KAW gesproken

A:... ze zitten ook in Rotterdam, in de van Nelle fabriek ..

F: Ik gebruik in mijn scriptie het woord likeability om ruimtelijke kwaliteit aan te geven , dat is een soort container- of paraplubegrip, als jullie het daar over hebben, als je met collega's of met insiders praat over ruimtelijke kwaliteit , hoe beschrijf je een ruimte ? Zeg je : het is mooi? Of wat voor termen heb je daar ?

P: ja dat is lastig hè, wat mooi en lelijk, dat zijn vaak subjectieve begrippen , je kan je afvragen in hoeverre ze subjectief zijn , als je het hebt over de binnenstad van Amersfoort dan zijn er heel weinig mensen die dat lelijk vinden. Er zit wel een soort gemeenschappelijke noemer in, maar ja ik gebruik het zelf vaak wel ..ik zet het wel op één lijn, *ruimtelijke kwaliteit en mooi* , dan begrijpen mensen wel wat je bedoelt. Ruimtelijke kwaliteit is zo breed ...A: abstract. ...

F ..specifiek gericht op collega's – architecten, stedenbouwkundigen, mensen die in het vak zitten, hoe zou je dan bijvoorbeeld de binnenstad van Amersfoort beschrijven ?

A: Historische kwaliteit misschien..

P: Historisch karakter, ruimtelijk karakter. Karakter is iets anders dan kwaliteit want karakter kun je duiden aan de hand van kenmerken , dat hebben we in onze sector redelijk uitgekristalliseerd , ruimtelijke kwaliteit wordt in verschillende sectoren gebruikt. Dus dat is misschien iets breder qua begrip, historie, ruimtelijk .., de opbouw, ..het patroon van bebouwing, de hoogte, de breedte, maar dan beredeneer je echt vanuit de historische invalshoek. Dat is een iets andere benadering.

A; waarbij je dan natuurlijk ook het historische verhaal van hoe is een gebied ontstaan is ook van belang, en dat moet je natuurlijk altijd uitleggen want dat is niet iets dat je meteen ziet. Maar als je het verhaal erbij vertelt van hoe heeft een gebied die kwaliteit of die eigenschappen gekregen , en je vertelt het verhaal dan snappen mensen het vaak beter en dan zien ze dus ook weer andere dingen waardoor ze die meestal ook meer gaan waarderen, als ze het verhaal er achter kennen dat is natuurlijk vooral van belang in die na-oorlogse gebieden waarvan heel veel mensen niet zeggen van goh wat is dat mooi, veel mensen vinden het zelfs lelijk of saai of eentonig , maar als je vertelt hoe het gebied ontstaan is dan zie je dat mensen het meer gaan waarderen en dus ook vaker willen dat dingen behouden blijven, ook als is het niet in eerste instantie *mooi* .

F wordt er gewerkt aan om het verhaal duidelijke in het beeld te krijgen ? Zijn er ingrepen, dingen die jullie kunnen doen om de geschiedenis zichtbaar te maken ?

A; Ja, en dan moet dat vaak samen met mensen die ook daar wonen of gemeentelijke overheden die veel beter uit kunnen leggen – die mensen die er wonen- aan medebewoners, wat nou de bijzondere eigenschappen van zo'n gebied zijn. In Nagele is dat bijvoorbeeld het museum dat heel duidelijk vertelt van hoe is Nagele ontstaan, wat waren de ideeën erachter, en wat heeft dat voor gevolgen gehad voor de vormgeving. Je ziet ook heel goed dat dat werkt. Ze zijn een jaar of tien geleden met dat museum begonnen toen de RK kerk vrij kwam en in eerste instantie waren er veel mensen die zoiets hadden van: wat moeten wij in Nagele nou met een museum? Maar inmiddels werken daar 80 vrijwilligers. En dat betekent dus wel dat er veel mensen zijn die het van belang vinden om uit te leggen waarom Nagele is zoals het is en waarom dat ook een bepaalde kwaliteit heeft. En het feit is dat die 80 vrijwilligers op zo'n kleine gemeenschap van 2500 mensen zit, dat wil toch wel zeggen dat de mensen wel degelijk in Nagele geloven. Om het zo maar eens te zeggen, nu we het toch over de kerk hebben waar het museum in zit.
10:48

P Ik vind likeability in die zin ook wel lastig, het lijkt in eerste instantie heel persoonlijk, iets mooi of lelijk vinden...iets *liken*, als je dat collectief bedenkt..dan is het toch tijdsgebonden. Een tijd geleden had ik een reisgidsje uit de jaren 70, van een dorpje in Zuid-Limburg, daar staat een kasteel, en er waren prachtige poëtische beschrijvingen van hoe fantastische het, om de hoek van de straat, staat er dan in datzelfde boekje, zo'n neo-goot uit 1910: afgrijselijke draak van een gebouw, terwijl dat nu een Rijksmonument is en iedereen vindt het prachtig... in de jaren 70 werden die bij bosjes gesloopt, zoals wederopbouw-gebouwen nu bij bosjes gesloopt worden, zoals woonwijken en kerken die overbodig zijn. Dus ik heb zelf het idee dat het een kwestie van tijd is dat mensen dat steeds meer gaan waarderen en dat zie je ook in de NoordOostpolder dat mensen naarmate de tijd verstrijkt de geschiedenis meer gaat spreken en mensen het meer gaan waarderen, ook in theaterproducties komt het, in de bibliotheek hebben ze een informatiepunt, de erfgoedbrochure van de gemeente, gaan ze gemeentelijke monumenten op de erfgoedlijst...in de tijd moet dat groeien. En dan kan zo'n likeability vanzelf ontstaan omdat het historische karakter de mensen...en het verhaal ,,en het gaat over hun identiteit, hun eigenheid. Dus... het is meer verbonden met de plek zelf. Wij spelen daar ook wel een rol in , natuurlijk, zeker, met zo'n Kiezen voor Karakter dat aangeeft het is op nationaal niveau van belang, maar de mensen zelf die moeten dat gaan inzien Dat kunnen ze het beste doen door bijvoorbeeld zo'n

Museum Nagele die fantastisch werk doet. Wij kunnen niet bestaan zonder dat soort musea. Die zijn wel van essentieel belang.

A: we hebben het toen bij mij thuis (Anita refereert naar een gesprek dat ik met haar had enkele weken eerder, toen ik haar thuis aantrof in Amsterdam) ook gehad over de 50-jaren-grens, dat iets tijd nodig heeft om bij meer mensen waardering te vinden dan alleen bij de mensen die er voor gestudeerd hebben om te verklaren wat architectuurhistorisch van belang is ; het heeft gewoon tijd nodig en daarvoor was die 50 jaren grens. Van oorsprong in de monumentenwet. Die is nu losgelaten maar dat wil niet zeggen dat zaken geen tijd nodig hebben om neer te dalen, zeg maar.

13:23

P: op dit moment is de *likeability* of ik gebruik vaak het begrip knuffelgehalte van de wederopbouw niet hoog. Dat verschilt per gebied maar het is wel groeiend, dat zie je overduidelijk. Des te meer aandacht je eraan besteedt, des te meer initiatieven, dan zie je wel dat het absoluut toeneemt.

F: Likability zoals ik het gebruik is niet bedoeld om de knuffelbaarheid uit te drukken ; het is meer een verzameling van esthetische waarden, het sociale, en veiligheid en groen, die met elkaar bepalen hoe mooi een straat in feite is. Maar karakter zit er ook in natuurlijk. Het is een moeilijk begrip; het komt uit de omgevingspsychologie , waar iemand het ontwikkeld heeft omdat mooi en lelijk geen werkbare begrippen zijn.

F: In nieuwe woonwijken, komen jullie wel eens ergens waarvan je het vermoeden hebt dat het wel of niet mooi oud wordt. Kan je een voorbeeld noemen van een wijk of een straat waarvan je het vermoeden hebt dat die over 50 jaar wel, of juist niet, gewaardeerd zal worden? Of is dat niet hoe je naar de omgeving kijkt?

14:45

A: Weetje, als je bijvoorbeeld naar een Vinex-locatie kijkt , daar zijn de geleerden het ook niet over eens of dat in de toekomst nog veel perspectief zal hebben. Er zijn natuurlijk wel gebieden die bijzonder zijn maar wat je in de vinex-locaties ziet is dat het toch wel heel veel na-geaapt is en toch wel heel erg veel hetzelfde is, ook al wordt dat onder een andere paraplu gebracht; zo van als er een ander balkonnetje aan zit dan wordt er al snel gezegd: dat geeft dan diversiteit aan woningen. Waar wij natuurlijk, als je het over stedenbouw hebt, ook kijken naar de verhouding tussen groen en bebouwing, en (de vraag:) wordt er met zorg aandacht besteed aan de openbare ruimte ? en dan zie je wel een dat openbare ruimte toch het kind van de rekening is; dat toch pas aan het eind van een traject van nieuwbouw er ook nog eens gelet wordt op de ruimtelijke kwaliteit, dus ik twijfel soms wel of gebieden op een mooie manier oud worden en zeker nu in tijden van bezuiniging toch steeds meer wordt gekozen voor goedkope groenaanleg. Ik houd soms mijn hart vast! Terwijl er toch ook hel mooie gebieden aangelegd worden. Maar... het blijft voortdurend zorg vragen. En daar moeten gemeenten denk ik het hardst aan trekken. Om dat goed te houden

F: Dus bij de ontwikkeling van nieuwe wijken moet de gemeente of iemand die het collectief belang vertegenwoordigt, waken voor de ruimtelijke kwaliteit ?

A: dat blijft toch wel de ^{17:00} vraag ook van bewoners, dat de gemeente zulke taken op zich neemt. En je kan als bewoners ook wel behoorlijk wat doen, maar dan vragen meestal de bewoners daar ook iets voor terug van de gemeente, in de zin van "betaal er maar voor als wij de collectieve ruimtes moeten

gaan onderhouden". Donderdag was ik in 't Hol, in Eindhoven, en dat is een buurt die opgezet is door Van de Broek en Bakema, met 1/3 koopwoningen, en daar is een stichting die van het begin af aan delen van het groen onderhoudt. Maar de gemeente verlangt steeds meer zelfwerkzaamheid of financiële middelen van de bewoners om dus dat is op dit moment heel duidelijk punt van discussie van: 'waar is de gemeente verantwoordelijk voor en waar is de stichting verantwoordelijk voor?'. En er is vanuit de bewoners toch echt het idee van hier heeft de gemeente een bepaalde verantwoordelijkheid en die zullen dat op zich moeten nemen. Maar misschien...

18:19

P Ja dat is lastig, je ziet dat bij veel plekken terugkomen. Dat er op steeds meer plekken gekeken wordt naar wat bewoners zelf verantwoordelijkheid moeten nemen en de politiek probeert dat ook wel te stimuleren omdat de overheid zelf een terugtrekkende beweging maakt. Dat is niet alleen vanwege bezuinigingen; het was daarvoor al in gang gezet, en mensen eisen ook meer een stem op, je krijgt veel meer bewonersparticipatie en bewonersinitiatieven, dus mensen die zelf aan de slag gaan. Maar dat is niet in iedere wijk zo, niet in iedere wijk heb je zo'n gemeenschapsgevoel van mensen die zich willen inzetten dus. Het is ook een beetje lastig voor gemeentes om daar dan een goede keuze in te maken, van wanneer ga je dat nou faciliteren en wanneer participeren met de bewoners. In Nagele is er gekozen om bewoners te ondersteunen mogelijk zelf dan te participeren in projecten en er zijn ook veel actieve verenigingen die zich bewust zijn van hun bijzondere woonomgeving. Dat is ook niet zo gek want er komen elk jaar best wel veel bezoekers om te kijken van wat is dat nou, dat Nagele? Die vinden dat allemaal interessant. Dan heb je wel... dan heb je je een streepje vóór, en het kan in andere wederopbouwgebieden toch lastig zijn.^{19:35}

F: Als je nou in Nagele gemeente moet adviseren om bepaalde delen te herbouwen of te vervangen, zouden jullie dan zeggen: 'bouw in de stijl van de bestaande bebouwing of zet het project als architectonische proeftuin voort en begin iets radicaal nieuws? Hoe zou je daar....?'

P: misschien een combinatie

A; ja, Nagele was natuurlijk een soort experiment in die tijd, dus er is niets tegen om het nu ook als een experiment te zien maar ik denk niet dat je alle vormen zou moeten toelaten, ik zou het raar vinden als ze daar nu opeens met ronde gebouwen zouden beginnen en eh... kneuterige jaren-30 woningen zouden neerzetten die onder sommige architecten en bewoners heel erg populair zijn. Ik denk wel dat je een beetje aan het idioom moet refereren van de bebouwing die er nu al is maar dat je daar ook nu nog hele nieuwe dingen aan toe zou kunnen voegen

P Eigentijds, innovatief...maar het moet wel passen in het karakter van Nagele. Dat karakter is wel die eenvoud...bebouwing, de architectuur is niet zo uitbundig. Dat wil niet zeggen dat je nu iets nieuws moet...Als je iets sloopt dan moet er wel iets terugkomen dat beter is dan het was. Je probeert wel een bepaald ambitieniveau te realiseren en we hebben dat voor Nagele wel zo gedaan dat je naar iedere vlek kijkt. Van wat is het perspectief, zitten er sociale, volkshuisvestelijke vraagstukken van al die gebieden..bebouwing zelf hebben we een soort ontwikkelingsperspectief, een soort balans gemaakt, van nou: als je daar gaat slopen, kan je iets nieuws toevoegen, dat moeten we behouden, want dat is heel karakteristiek, daar moet je meer op investeren, daar wil je juist heel veel ruimte voor vernieuwing of voor experimenten. Er zit een soort over-all combinatie van beide.

21:55

A: En je moet natuurlijk niet al te hoge ambities hebben in een dorp als Nagele je moet niet denken dat je daar miljonairs of zo gaat binnenhalen, en daar maar voor moet gaan bouwen of zo. Ook daar moet je

rekening mee houden en daar is de gemeente maar ook de corporaties toch wel heel nuchter in ; dat ze niet zeggen: we gaan bouwen voor een groep die nooit in Nagele is geweest.

F: En als jullie het hebben over schoonheid, esthetiek of over ruimtelijke kwaliteit met bewoners in het gebied waar je bezig bent ? Wat merken jullie van wat mensen willen eigenlijk in hun woonomgeving?

P. We hebben iets minder te maken met bewoners maar meer met gemeentes ... maar natuurlijk komen we ook wel bij bijeenkomstenmaar dat verschilt.

An. Ja de bewoners van Nagele voelen zich wel een beetje in de steek gelaten, in die zin dat er al jaren plannen ontwikkeld worden en van de uitvoering zien ze nog weinig terug. Want ze willen natuurlijk wel in een huis wonen met meer faciliteiten of niet een WC op de verdieping maar gewoon op de begane grond. Tegelijkertijd zit daar ook wel een soort begrenzing want ze willen natuurlijk niet de dubbele huur gaan betalen. Als ze de keuze krijgen van u kunt een grotere woning krijgen met moderne..maar u betaalt wel twee keer zoveel huur, dan vraag ik me af of al die bewoners daar dan daadwerkelijk voor zullen kiezen of toch liever hebben, van ik wil gewoon een keer per jaar met de caravan op vakantie en als ik een duurdere woning krijg moet ik de caravan verkopen. Het zijn altijd afwegingen die je gaat maken. En je ziet wel in Nagele, ge groep bewoners waar we mee te maken hebben in Nagele zijn niet de meest draagkrachtige, meest rijke , dus ze moeten wel keuzes maken die realistisch voor hun portemonnee zijn. Dat vind ik soms., een aantal jaren geleden toen we nog in een boom zaten leek het wel of iedere Nederlander onbeperkt keuzes kon maken over het soort woningen waarin ze zouden trekken. Er hangen natuurlijk prijskaartjes aan, het woongenot dat je kan krijgen, dus ook misschien wel aan de omgeving . Wat gewoon belangrijk is, en dat vinden alle bewoners in Nagele, ze waarderen allemaal de groene omgeving heel erg hoog. Dus het zou zonde zijn als je zou zeggen: nou we hebben midden in het dorp een mooie lap grond liggen, die gaan we maar eens lekker bebouwen. Daar zouden ook de bewoners faliekant tegen zijn. Terwijl, wij roepen dat vanuit onze kennis over stedenbouwkundige geschiedenis en over architectonische opvattingen , dus wij hebben een andere reden om dat te zeggen. Maar je ziet dat het, naarmate de waardering groeit van een gebied, de kwaliteiten door meerder groepen mensen gedeeld worden.

F: Mensen die er wonen of iedereen in het algemeen ?^{25:31}

A: Nou, ook mensen die er wonen. Maar dat is natuurlijk wel een heel belangrijke groep

F: En is het dat mensen zich aan hun eigen omgeving gaan hechten? Uit gewoonte of om

An: Kijk, ze hebben daar natuurlijk ook een flink deel van hun leven gewoond en meegemaakt en dat draag je mee en daardoor krijg je ook affiniteit met een omgeving. Als je altijd in de bergen hebt gewoond en je gaat in Nederland wonen dan zou je ook terugverlangen naar die bergen, ook al woon je met de liefste mensen om je heen in Nagele. Die bergen zal je blijven missen. Die mensen zullen Nagele gaan missen als ze in de bergen of in een bos wonen.

F: Zijn jullie bij woonwijken wel eens projecten tegengekomen waar je het gevoel kreeg van hier zijn 50 of 100 jaar geleden slechte beslissingen genomen en het wordt tijd dat we dat verbeteren ?

P. Ja, geregeld. ik kan me een woonwijk voor mijnwerkers in het Zuiden herinneren. Dat was tijdens de oplevering in de jaren 20 al slecht: vochtproblemen , dat waren gewoon hele slechte woningen, dat zijn kleine woninkjes... maar ze zijn wel karakteristiek . Daar is besloten om de helft te slopen en de helft op te waarderen , groter te maken en alles wat terugkwam, nieuw, was in een stijl die paste bij de omgeving. Daar zie je dat er in het verleden niet zulke goede woningen neergezet, dat is wel vaker zo.

An: We hadden het de vorige keer over De Pijp in Amsterdam; ik denk dat daar best wel meer gesloopt had kunnen worden , maar die wijk die is op eens zo *booming* geworden om te wonen vanwege de plék die het heeft ten opzichte van het centrum. Je zou daar nu niet meer over denken om daar woningen te slopen. Maar vanuit woontechnische eisen denk ik dat die woningen écht het putje waren ongeveer.

F: En in ouder wijken uit de jaren twintig om een voorbeeld te noemen, zou je daar het karakter kunnen behouden met een ander type of een ander stijl woningen?

P: Ja, het gaat vaak om de vormen-taal, niet zozeer over de stijl. Het is meer hoe je omgaat met het karakter van een gebied. Dat moet je dan eerst analyseren, en vanuit die analyse kan je dan zeggen, wat vind je nou echt waardevol, dan kun je van daar uit een soort vertaalslag maken naar nieuwe uitgangspunten voor nieuwe woningen en dat wordt vaak gedaan met een beeld-kwaliteitsplan. Gemeentes die stellen beeld-kwaliteitsplannen op. Als dat intikt op Google dan vind je er ontzettend veel en gebeurt dus voor nieuwbouwwijken maar ook voor oude binnensteden of arbeiderswijken, jaren 20.

An: Er is natuurlijk ook wel heel veel mis gegaan, als je bijvoorbeeld kijkt naar de stadsvernieuwingsprojectentijd in de historische binnensteden uit de jaren 70 en 80 , daar is toen heel erg gedacht... gedacht van we moeten de bewoners zo veel mogelijk in die binnensteden houden en er is een goedkoop soort 'plastic' huizen neergezet die je nu nóoit meer neer zou zetten want dat is zo ontzettend vanuit het volkshuisvestelijke aspect gedacht en nauwelijks vanuit de kwaliteit van de omgeving, dus daar staan woningen die volgens mij door een blind paard nog herkend zouden worden als niet-passend, omdat die zo totaal afwijken van hun omgeving en zo een totale schraalheid uitstralen. 29:23 En je moet oppassen dus dat je niet weer in zo'n reflex schiet, nu het economisch minder gaat, om maar zo veel mogelijk mensen te behouden voor een bepaald gebied gaan we maar zo goedkoop mogelijke woninkjes neerzetten en dat je daarbij dus niet kiest voor rekening houden met de kwaliteit van de omgeving en met de context.

F: jullie zijn denk ik vooral met de lange termijn bezig, en als je het hebt over de jaren 70, binnenstedelijke vernieuwing die slecht gegaan is , wordt dat niet over 50 jaar alsnog op bepaalde gronden gewaardeerd ?

P. Nou, ongetwijfeld.

A. Maar of daar van alles... Echt van die hele schrale woninkjes uit de jaren 70, of die op die manier gewaardeerd gaan worden... ja misschien als een voorbeeld van hoe het mis kan gaan of zo, maar je ziet nu dus al de discussie ontstaan over de jaren 70-buurtten.. Verdwaalwijken.

P. Je kunt wel een paar toppers noemen: Almere-Haven, Houten, de benedenstad van Nijmegen, dat zijn plekken die het verhaal vertellen van de jaren 70. de jaren 70 is natuurlijk ook niet ineens gekomen, dat heeft een aanloop gehad....Dat ze in de jaren 60 de binnensteden al massaal gingen slopen als vorm van de city-forming. ..grachten gedempt werden voor snelwegen . Ook de tijd dat alle gebouwen die we nu zo mooi vinden in binnensteden er verkrut bij lagen. Die kon je voor 2 , 3 duizend gulden kopen , daar kon je echt niks mee, dat waren gewoon krotten. En toen is er een grote.... Ik denk dat je het toch wel een grote opstand ka noemen... binnen Nederland geweest dat we uiteindelijk hebben gezegd dat willen we niet meer die schaalvergroting met enorme kantoorkolossen van beton in die binnensteden, we willen juist die binnensteden behouden. In Amsterdam heb je daar natuurlijk ontzetten veel verzet gehad maar ook op andere plekken. En toen is er aardig wat geld gereserveerd om al die binnensteden

te rehabiliteren , rehabilitatie plannen, daar is niet alleen gekeken naar de gebouwen maar ook naar de vitaliteit van die plekken. Met bestemmingsplannen hebben ze ruimte gegeven aan wonen in die binnensteden, want die wederopbouwijken die we nu waarderen die werden toen aangelegd dus iedereen die ging uit de binnenstad naar de *outskirts* van de stad....

A: Dat werd vaak ook begeleid, hè

P:... dat werd gestimuleerd, maar zo'n binnenstad had geen toekomst meer. Dus daar is intensief in geïnvesteerd en de stadsvernieuwing kleinschalig wonen was op dat moment al baanbrekend, dat is überhaupt in schaal en in massa best wel passend in de structuur. En nu zeg je dat is best wel een beetje armoe. Sommige zijn toch wel heel mooi , de benedenstad van Nijmegen is in die zin wel succesvel....

An. Er waren van die rare regels; woningen moesten zoveel vierkante meters balkon hebben 32:30 maar dat waren vaak kleine woninkjes, dus dan zie je en aan de voorkant, waar in oude binnensteden waar helemaal geen balkons waren zie je een balkonnetje ontstaan van 2 vierkante meter. Dan denk je , daar is het echt doorgeslagen, daar gaat het dus niet meer over kwaliteit van architectuur maar dan gaat het over 'er moet ook nog een balkonnetje aan vast geplakt worden van zoveel vierkante meter'

P: Het is goed om dat altijd in zijn context te plaatsen.

A.: je krijgt altijd weer een reactie en een tegenreactie. Ik denk ook van die na-oorlogse wijken die zijn jarenlang neergezet alsof dat 33:16 de ghetto's van de toekomst waren en ik denk dat je nu weer een soort tegenbeweging krijgt dat er toch ook vanuit bewoners gezegd wordt: " ja maar we hebben hier wel een prachtig gebied, zit vlak bij de binnenstad , relatief gezien, met over het algemeen goed openbaar vervoer, veel groen, voldoende voorzieningen ook al staan ze dan ook leeg maar de mogelijkheden zijn er, wij vinden dit een prettige wijk om in stand te houden". Of dat voor de hele wijk betekent: behoud, dat geloof ik niet en dat moet je niet willen. ^{33:45}

F: zien jullie, als het ware, een verschil in intrinsieke ruimtelijke kwaliteit tussen de vooroorlogse arbeiderswijken en de na-oorlogse?

An: het was een heel andere samenleving hè, het is allemaal veel grootschaliger, daar zit een heel belangrijk verschil in. In de schaal van de gebieden. En dat er toch wel veel meer dan voor de oorlogin allerlei plaatsen, van steden tot dorpen, gestapeld gebouwd is.

P: productie, in een tijd van schaarste ook...

An: en het idee dat we , in 1950 dacht men dat we in 2000 zeker boven de 20 miljoen inwoners zouden zitten. Er moest gewoon gebóuwd worden.

P: Intrinsieke kwaliteit zou je so-wie-so al in dat bouwen terug kunnen vinden. Dat ambachtelijke bouwen. In de jaren '20 ... is dat in die huizen toch wel wat beter is... Niet overal...En in in het na-oorlogse, dat is het algemene beeld wat minder. Maar, intrinsieke ruimtelijke kwaliteit...In het na-oorlogse is meer groen dan in de vooroorlogse. Dus het is maar net vanuit welk perspectief je het bekijkt.

F als je 20 euro in zou moeten zetten om te zien welke wijken er in de komende 30 jaar nog verder 'gentrificeren', welke binnenstedelijke arbeiderswijken bewoond worden door twee-verdienende jonge gezinnen, zou dat met de jaren 50 wijken net zo kunnen gebeuren zoals dat nu met jaren-30 wijken gebeurt ?

A. Ja hoor , dat gebeurt wel ^{35;49}

P in Utrecht bijvoorbeeld met de Tolsteeg, dat is een jaren 50 wijk, die zit echt in de lift... Je zit met 5 minuten in het centrum.....het gaat niet alleen om de bebouwing maar ook de context , de geografische ligging, De opbouw van de bevolking die is daar compleet aan het veranderen. De betaalbaarheid van de woningen. Een jaren 30 woning daar ben je vierhonderdduizend euro aan kwijt in Utrecht, maar in tolsteeg heb je voor twee ton een mooi appartement .Het is een wijk waar Rietveld ook gebouwd heeft, dus het heeft aanzien in de stad. Dus je ziet dat die jaren 50 wijken allang een plek hebben verworven in de stad, niet meer in het verdomhoekje zitten.

An: dan is er natuurlijk ... de helft van de na-oorlogse gebieden zijn heel indifferent, als we het inderdaad hebben over die kleinere gemeentes die gewoon gedwongen werden door het rijk om te groeien , daar zie je vaak dat er nauwelijks sprake is van een behoorlijk stedenbouwkundig plan ; gewoon rijtjes woningen toegevoegd in de wei . Daar is weinig denkkraft mee gemoeid geweest om die dingen neer te zetten, dat ging gewoon 'bam' zet neer. En dat dat op den duur zou verdwijnen dat vind ik helemaal niet vreemd. Want dan ga je dus echt kijken wat is nou de kwaliteit van de woningen die wordt op een gegeven moment niet meer als positief beschouwd en dat zal verdwijnen als je dan ook geen mooie context hebt waarin je woont, wil je toch wel heel snel iets anders.

P; Er is altijd een soort natuurlijke selectie

F: Kan je ook zeggen: dit is niet goed genoeg gemaakt... en dat is een reden om het niet te behouden ?

P. de bewoners die bepalen dat zelf als het niet goed genoeg is gemaakt dan willen ze er ook niet graag wonen.

An: Je kan niet aan een dood paard gaan trekken, je kan niet zeggen die wijk 37:54 staat leeg, maar we vinden het zo belangrijk, we houden het maar overeind, want wie moet dat dan betalen ? Kijk dat is natuurlijk ook altijd lastig van onze keuzes wat ons ook wel verweten wordt: "Ja jullie hebben makkelijk praten, jullie zeggen wel "dit is van belang", maar kom dan eens met geld over de brug". We hebben natuurlijk maar een heel beperkt budget om monumenten te restaureren, maar niet om een hele wijk in stand te houden. ^{38;18}

Dus je moet ook wel realistisch zijn en kijken van... 'hoe is het behoud-perspectief van zo'n gebied'. Is dat er, en zo niet dan moet je je afvragen van waar ga je dan op inzetten om te behouden. Het is ook inderdaad wat Peter net aangaf, soms veranderen smaken en soms verandert waardering en wat je als rijksdienst kan proberen om in ieder geval door middel van het vertellen van hoe is de ontstaansgeschiedenis of het vertellen van de geschiedenis in de loop der tijd , dat daardoor meer waardering ontstaat en dat bewoners zelf zo'n buurt overeind willen houden.

F: Hebben jullie enig idee van waarom en hoe trends en voorkeuren ontstaan en veranderen , in de tijd ?

P: Nee , volgens mij niet ...

An: We zijn geen trendwatchers hier hè

P: Behalve dat het gewoon inherent is aan , ja in de geschiedenis is het altijd dat je periodes hebt dat geschiedenis wat meer in de lift zit en dan weer niet; en nu wel.

An: Aandacht voor de historie is behoorlijk positief. Er zijn veel , heel veel meer dan vroeger zijn er ontwikkelaars die toch zeggen van nou , cultuurhistorie willen we toch meenemen in nieuwe ontwikkelingen want zonder die cultuurhistorie wordt het wel heel kaal.

P. De reden waarom cultuurhistorie in de lift zit, ja daar kun je hele sociologische en antropologische discussies over houden. Maar dat is niet ons vakgebied.

F: Jullie hebben geen- ja dat is door heel Nederland, in grote delen van West-Europa is tot op een jaar of aan te geven wanneer een woonwijk is gebouwd als je daar staat.- Jullie hebben geen ideeën waar die trends vandaan komen? Wat bepaalt dat de volgende generatie woningen weer anders gebouwd is , afgezien van technologische ontwikkelingen en

An: wel in het verleden, maar niet in de toekomst. We kunnen wel – dat is natuurlijk (41:07) een deel van ons vakgebied- we kunnen wel uitleggen waarom een bepaald gebied of een bepaald gebouw er uitziet zoals het er uitziet, en waar het vandaan komt.

P: De wederopbouwperiode net na de oorlog , er was ook een ministerie van wederopbouw, ja het land moest opnieuw opgebouwd worden, terwijl die woningen strikt genomen geen wederopbouwoningen zijn, het is niet verwoest en opnieuw gebouwd; het is de wederopbouw van de samenleving als geheel. Dus je kijkt wel breder vanuit mensen en ontwikkelingen die spelen op een moment, van hoe die ontstaansgeschiedenis is. Dat moet ook wel, want dat maakt onderdeel uit van je cultuurhistorische waardering. Dus dat is meer dan architectuurhistorie, bouwhistorie, bouwtechniek,

An: En de sociaal-maatschappelijke context is ook erg van belang

P: anders kun je het niet begrijpen..en dan kun je totaal niks. Je moet eerst begrijpen waarom het er staat, ander begrijp je het verhaal niet

F: eh, wat wil ik nog meer weten...

F: Wat kunt u zeggen over de invloed van bepaalde, enkele mensen, architecten of wethouders of planologen op het straatbeeld in een bepaald gebied? In hoeverre kan iemand in zijn eentje ergens een stempel op drukken ?

An: We hebben hier een directeur gehad, Frans Assenberg en die was hiervoor wethouder in Amersfoort, en die heeft in de jaren 70-80 vanuit een heel persoonlijke invalshoek , heeft hij ervoor gezorgd dat hier de die ^{42:39} ervoor gezorgd dat hier de binnenstad behoorlijk opgeknapt is want de Amersfoortse binnenstad bestaat eigenlijk uit twee 'eitjes'. Je hebt het kleine eitje, dat is echt de oude binnenstad van uit de 14^e eeuw zeg maar, en het grotere eitje dat is 18^e en 19^e eeuwse ontwikkeling. In de jaren 70 ging die schil van 19^e eeuwse bebouwing, werd op een heel snelle manier afgebroken , om de auto meer ruimte te geven in de binnenstad, en mede door zijn inzet , in navolging van zijn 'grote mond' om het zo maar te zeggen, door heel veel bewoners van Amersfoort is het toch wel gekeerd en is er veel meer aandacht gekomen voor de historische binnenstad. Dat heeft er mede toe geleid dat de gemeente heel veel geld heeft vrijgemaakt om de historische binnenstad op te knappen. Het feit dat hij zich daar hard voor heeft gemaakt en wethouder werd, hij was van de PvdA en hij werd wethouder vanwege dit standpunt. Dat is op meerder plekken ook gebeurd. ^{43:55} Jan Schaeffer is bijvoorbeeld ook een voorbeeld daarvan. Het is vaak heel erg belangrijk dat er zo'n figuur opstaat omdat die ook weer mensen met zich meetrekt, die dat ook weer verder kunnen brengen. Dat heb je ook vaak als je met woningcorporaties in gesprek komt als er bij de directie echt niemand is die zegt : cultuurhistorie vinden we belangrijk, dan is het ook heel moeilijk om te zorgen dat het behoud er wel erin komt want het is natuurlijk absoluut geen opgave van een woningcorporatie om cultuurhistorie in stand te houden. Dus als een directeur zegt dat zien we niet zitten, dan heeft hij daar het grootste gelijk is vanuit het enge perspectief van wat een woningcorporatie hoort te doen. Als zo'n directeur dat wel ziet zitten kan hij vaak heel veel betekenen voor ons, en voor bewoners.

P: Het heeft te maken met de visie van personen, die drukken daar een groot stempel op.

F: zijn er anderen die daar nog een rem op kunnen zetten ? (niet een hele goede vraag geloof ik)

P: bedoel je processen die dat kunnen tegenwerken ? Partijen die daar niet voor zijn?

F: In de nieuwbouw, had ik begrepen, is het zo dat ontwikkelaars meer inzetten op winst en korte termijn, en de gemeente probeert dat tegen te sturen

An: als het goed is, als er een beetje balans is, ja

F:...en architecten hebben daar nog weer een andere rol in , dien hebben ook altijd een heel eigen visie van wat er moet komen .

An: het is wat je zegt, het verschil in denken in termijnen, een ontwikkelaar zet iets neer en vervolgens draait ie zijn rug om en begint ergens anders, dus die hoeft alleen maar op een korte termijn te denken. De gemeente is er voor het algemeen belang en die moet dus wel op de lange termijn denken , al vraag je je tegenwoordig wel af bij politici of ze wel geïnteresseerd zijn in de lange termijn of alleen maar geïnteresseerd zijn in de herverkiezing en verder niet.

P; Het is ook wel het theoretische model van de verschillende rollen die in essentie wel klopt vanuit die opvattingen van taken, in de praktijk is het zo , daar heb je te maken met ontwikkelaars die het helemaal niks interesseert, die zeggen ‘sloop maar die hap’ en die alle middelen aangrijpen om dat te doen en de politiek op die manier proberen te beïnvloeden , maar we hebben ook ontwikkelaars die zeggen : ja , het aanzien van mijn organisatie..ik kan ook opdrachten binnenhalen door gebouwen te restaureren, of onder brengen in grote stedelijke ontwikkelingen. Dus het geldt ook voor gemeentes, je hebt ook wethouders die zeggen ; ja, die cultuurhistorie interesseert me helemaal niks, wat moet ik er mee? Je hebt ook wethouders die zeggen : ja, dat vind ik belangrijk , de bewoners vinden het belangrijk of ik kan er politiek mee scoren of , noem maar op. Het is heel lastig om daar één lijn in te trekken omdat het natuurlijk wel klopt dat je dat zwart-witbeeld hebt van iedere partij met zijn eigen rol maar het gaat er altijd om dat je de mensen vindt die er iets voor willen doen vanuit een bepaalde visie; ook er wel brood in zien, er voordeel in zien,

An.: cultuurhistorie is iets van de lange adem. ^{47.55}

F: Hebben jullie wel eens een renovatieplan gehad of een vernieuwingsplan waarbij een architect of een andere partij kwam met een ontwerp dat jullie niet in de omgeving vonden passen ?

A: Tuurlijk

P: jawel, een architect die heeft niet als primair belang natuurlijk dat hij karakter of cultuurhistorie moet behouden. Hij moet voldoen aan de opdracht van zijn opdrachtgever en dat kan op gespannen voet staan. Soms heeft hij zelf ook nog een artistieke ambitie dat hij iets nieuws wil toevoegen. Dat kan soms dat oude overschaduwen. Dus daar heb je constant... we krijgen dagelijks plannen binnen, dan ga je het proces in, dan ga je praten en proberen een oplossing te vinden. En vaak lukt dat, soms ook niet

F: Wanneer hebben jullie daar invloed op ?

P: We hebben een advies-rol richting dat soort partijen, richting gemeente.

An. Soms vinden partijen het wel prettig dat we een steuntje kunnen bieden , soms vinden ze het minder prettig want dan kunnen ze minder snel op ons advies bouwen. Wij kunnen zelf niks afdwingen hè, wij moeten op basis van de kwaliteit van onze adviezen proberen iets een slag beter te brengen, of tenminste voor ons beter, maar we kunnen niets afdwingen.

An: Als we iets heel erg belangrijk vinden kunnen we wel naar de rechter stappen. Maar dan ben je niet heel blij dat je op basis daarvan je gelijk moet halen, want je wil natuurlijk gewoon mensen overtuigen.

F: Lukt dat ?

An: Ik vind dat het redelijk goed lukt en soms is de neiging eerder dat mensen denken van cultuurhistorie is van belang en daarin blijven hangen, wij zijn soms moderner dan gemeentes. Die willen soms op heel andere gronden dingen behouden en komen dan met een soort cultuurhistorisch argument, dat gebruiken bewoners soms ook . Er waren bewoners die zeiden wij wonen hier in zo'n belangrijke jaren-50 wijk , cultuurhistorie 'top' , en als je dan vanuit het landelijk perspectief kijkt dan denk je : nou , (klinkt als: dat valt nogal tegen) Goed, dat is de mensen hun eigen verhaal en daar kunnen ze prima mee naar de gemeente of de woningcorporatie stappen ...

F: En... woningcorporaties, hebben jullie het idee dat die ook bouwen ^{50.48} met oog op de ruimtelijke kwaliteit op de lange termijn?

An: Woningcorporaties hebben natuurlijk wel meer dan ontwikkelaars ook langetermijnvisie omdat ze natuurlijk een buurt voor langere tijd beheren en onderhouden dus die denken in het algemeen wel wat langer , wat verder in de toekomst, na dan een ontwikkelaar en dat merk je wel , en dat ze ook denken, okee, wat voor soort bewoners krijgen we of kunnen we krijgen als we op die-en-die manier met zo'n wijk omgaan. Zij geloven, en dat is ook terecht, hoe zorgvuldiger je met zo'n buurt omgaat, hoe beter de bewoners ook met de buurt omgaan. Dat is natuurlijk weer in hun eigenvoordeel.

F: En dat gaat goed? of..

A: niet altijd, maar je hebt ook altijd dat je bewoners moet huisvesten waarvan je denkt: was ik die maar kwijt. Ze hebbe nou eenmaal die taak om sociaal ...te huisvesten.

F: Dank , volgens mij heb ik antwoord op al mijn vragen gehad en nog heel veel meer!

A: Vertel eens, hoe gaat dit verder?

F: Is het goed als ik hem pauzeer?

A: Ja,

Einde opname